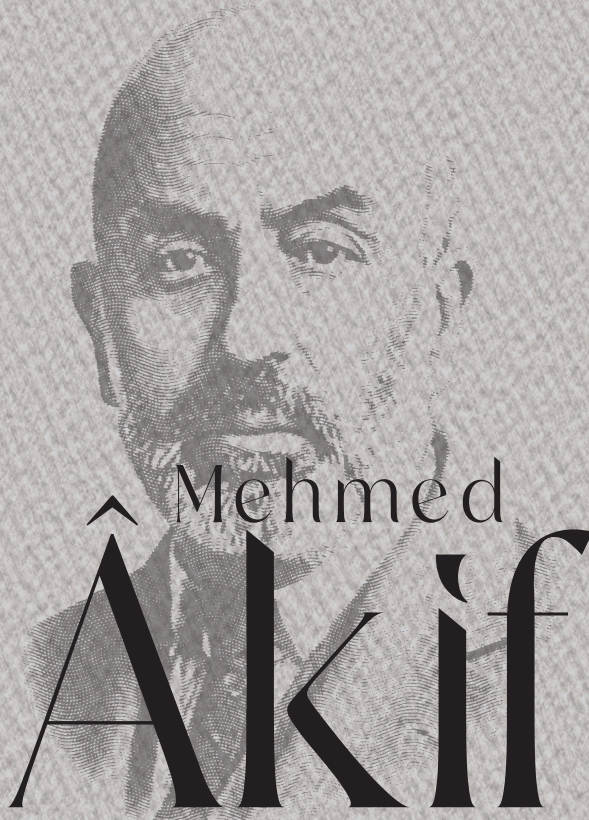


Mehmed
Akif

150 Yaşında





Mehmed AKİF

150 Yılında
Bilgi Söleni

BİLDİRİLER KİTABI

EDİTÖRLER

Dr. Mehmet TUĞRUL

Hıdır YILDIRIM

22-24 Aralık 2023 | BURDUR



Burdur
Mehmet Akif Ersoy
Üniversitesi





Mehmet Akif İnan Vakfı

MAİV YAYINLARI : 7

Mehmet Akif İnan Vakfı Adına Sahibi

Hıdır YILDIRIM

Yönetim Kurulu Başkanı

Yayın Kurulu

Talat YAVUZ

Muammer KARAMAN

Abdülaziz AYDIN

Ali DENİZ

Grafik Tasarım

Ertan GÜLDİBİ

Baskı Yeri & Tarihi

Semih Ofset / Temmuz 2024

ISBN: 978-605-72996-5-9

Adres : Hacettepe Mahallesi Hamamönü Sokak No: 28 Altındağ/ANKARA

Tel : 0312 324 25 45 **Faks :** 0312 324 25 46

Web: www.maiv.org.tr - **E-Posta:** maiv@maiv.org.tr

TERTİP HEYETİ

- D. Mehmet Doğan** | TYB Vakfı Mütevelli Heyeti Başkanı
Ali Yalçın | Eğitim-Bir-Sen ve Memur-Sen Genel Başkanı
Prof. Dr. Musa Kazım Arıcan | Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Hüseyin Dalgar | Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Rektörü
Hıdır Yıldırım | Mehmet Akif İnan Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı

YÜRÜTÜCÜ İLMİ HEYET

- Prof. Dr. Zafer Gölen** | Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Doç. Dr. Canan Olpak Koç | Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr. Mehmet Tuğrul | Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

İLMİ HEYET

- Prof. Dr. Abidin Temizer** | Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu | Kırıkkale Üniversitesi
Prof. Dr. Beyhan Kanter | Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Caner Arabacı | Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Cavid Qasimov | Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. D. Ali Tökel | Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Prof. Dr. Engin Yılmaz | Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Ergün Yıldırım | İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Prof. Dr. Fazıl Gökçek | Ege Üniversitesi
Prof. Dr. İdris Nebi Uysal | Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail Güleç | İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Orçan | Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Sever | Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Münire Kevser Baş | Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Rahman Ademi | Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Selami Şimşek | Gümüşhane Üniversitesi
Prof. Dr. Turan Karataş | Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Zafer Gölen | Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Prof. Dr. Zeki Taştan | Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Canan Olpak Koç | Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Güneş | Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Muhammet Enes Kala | Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Musa Balcı | Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Rıdvan Canım | Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Şahap Bulak | Siirt Üniversitesi
Doç. Dr. Taner Namli | İnönü Üniversitesi
Dr. Ayşe Yılmaz | Karabük Üniversitesi
Dr. Güngör Göçer | Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr. Mehmet Tuğrul | Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Nazif Öztürk | Yazar
Dr. Necmettin Turinay | TOBB ETÜ
Dr. Önder Saatçi | Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Dr. Seda Artuç Bekteş | Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
Dr. Sezaver Sipahi Çapcı | Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Asım Öz | Yazar
Necmettin Evcı | Yazar

TAKDİM

Hıdır YILDIRIM

Mehmet Akif İnan Vakfı Başkanı

“Âkif”, kelime anlamı itibariyle sözlüklerde iki şekilde ifade edilmektedir: “Bir işte sebat, ısrar ve devamlılık gösteren kimse” ve “İtikâfa çekilen kimse, mûtekif.” şeklinde. Akif’in daha özel anlamı olan “mûtekif” manasında, kendisiyle baş başa kalma, içe dönme, içe doğru işleme öne çıkar. Tabii ki bunu için de bir sebat, ısrar ve devamlılık göstermek gerekir. “Akif”i ısrar, sebat ve devamlılık gösterme anlamından hareketle “direnen, direnç gösteren” şeklinde anlamlandırmak da mümkündür. “Direnç” dışı karşı gösterilen bir tavidir. Dışarıdan gelen bir etkiye tepki göstermektir. Dışa dönük bir ilgi ve duyarlılık içerisinde olmak ve kendi ilgi ve duyarlılığında sebat etmek, eğilip bükülmeden ısrarla devamlılık göstermektir.

Milli Şairimiz Mehmet Akif Ersoy, hayatı eseri, eseri hayatı gibi olan numune-i imtisal bir şahsiyettir. Hiçbir şart altında eğilip bükülmemiş, hiçbir imkana kıymet vermemiş, Hakk’ın ve hakikatin peşinde olmayı en önemli hayat prensibi addetmiş ve buna hayatının sonuna kadar sıkı sıkıya bağlı kalmıştır.

Mehmet Akif Ersoy’un hayatını belki iki devre olarak ele almak gerekir. İlkinde kalemiyle, kelamıyla ümmetin meselelerini yükleniş ve bu çerçevede Milli Mücadele de içinde olmak üzere her türlü mücadelenin içerisinde yer alış. Bu evrede Mehmet Akif Ersoy bir direnişçidir. İkincisinde bir tecrid ve bu tecride bağlı olarak en verimli olabilecek bir yaş ve çağda, ömrünün nihayetine kadar sürecek bir yalnızlık, içe dönüş. Bir nev’i itikâf. Bu evrede ise Mehmet Akif Ersoy bir münzevi, bir mutekiftir. Mehmet Akif, her iki halde de ismiyle müsemma bir Âkif.

Mehmet Akif İnan Vakfı, iki “Akif”i de sahiplenen, iki “Akif”i de yol ışığı olarak gören bir vakıftır. Vakfımızın bir vefa nişanesi olarak adını aldığı Meh-

met Akif İnan, Mehmet Akif Ersoy'a yönelik bir muhabbetin nişanesi olarak "Mehmet Akif" adını almıştır. Mehmet Akif Ersoy'un düşünce dünyası doğrultusunda şekillenen bir hayat yaşamış, bu düşünce çerçevesinde bir eğitimci, yazar, sendikacı olarak topluma tesir etme mücadelesi içerisinde olmuştur. Mehmet Akif İnan, İslam kültür ve medeniyetinin bu coğrafyada yeniden ayağa kalkması mücadelesinde sebat, ısrar ve devamlılık gösteren, bu mücadelede karşılaştığı engeller ve baskılara karşı direnç gösteren, bu mücadelenin yüküne ve getirdiği yoksunluklara tahammül eden bir "Âkif"tir.

Mehmet Akif İnan, Mehmet Akif Ersoy'u kendisinin de bir halkası olduğu şiir silsilesinin ilk şairi olarak kabul eder. Şiirinin beslendiği ana kaynağın İslam olduğunu çeşitli vesilelerle dile getiren Mehmet Akif İnan, Mehmet Akif İnan'a ilişkin hükmünü ise şu cümlelerle ortaya koyar: *"... İslam onda sistem olarak hem kabul görmüş ve hem de ilk defa olarak savunucusunu bulmuştur. İşte Âkif'in en belirgin alametifarikası budur. ... İşte bu yanılla Âkif, ilk şairimizdir. İslam ilk defa onda, şiir elbiseleri giyinerek bir ideoloji olarak izharını bulmuştur. Dolayısıyla o, İslamcı fikir hareketinin önde gelen rehberleri arasındadır. Ayrıca sanat gücünü kabul ettirmiş biri olması sebebiyle bu hareketin en ünlü ve güncelliğini hiçbir zaman için yitirmeyecek bir imzası olarak da kalacaktır."*

Mehmet Akif İnan Vakfı olarak, kıymetlerimizi konuşmak, gündeme taşımak, değişik yönleriyle ele alarak yeni nesillere tanıtmak, gelecek nesillerin istifadesine sunmak üzere eser bırakmak düşüncesiyle gerçekleştirdiğimiz ilmi toplantılardan birisini de "Mehmet Akif 150 Yaşında Bilgi Şöleni" adı altında, Türkiye Yazarlar Birliği, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi ve Eğitim-Bir-Sen Burdur Şubesi işbirliğiyle, 22-24 Aralık 2023 tarihlerinde Burdur'da gerçekleştirdik.

"Mehmet Akif 150 Yaşında Bilgi Şöleni" çerçevesinde yapılan konuşmalar ve sunulan bildirimleri bir araya getirdiğimiz bu kitabı kültür hayatımıza kazandırmanın mutluluğu içerisindeyiz. Bilgi şölenine hastalığına rağmen katılan ve "Türkiye'de Akademik Mehmet Akif'le İmtihani" başlıklı bir konuşma yapan; programın ardından da hastanede tedavi görmeye başlayan, yaklaşık 5 aylık bir tedavi sürecinin ardından kitabın yayına hazırlandığı günlerde taburcu olan değerli fikir adamı Türkiye Yazarlar Birliği Kurucu Genel Başkanı ve Şeref Başkanı D. Mehmet Doğan'a acil şifalar diliyorum.

Kitabın sonunda Mehmet Akif İnan'ın 21 yaşındayken *Hilâl* dergisinin Aralık 1961 tarihli 22. sayısında yayımlanan "Önder Âkif" başlıklı yazısına da rahmete vesile olması niyazıyla yer verdik.

"Mehmet Akif 150 Yaşında Bilgi Şöleni" Bildiriler Kitabı'nın Mehmet Akif Ersoy'un anlaşılmasına vesile olmasını diliyor, Bilgi Şöleni'nin hazırlanması ve icrasında emeği bulunan Mehmet Akif İnan Vakfı, Türkiye Yazarlar Birliği, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi ve Eğitim-Bir-Sen Burdur Şubesi yöneticilerine ve yazılarıyla bu kıymetli eserin kisve-i tab'a bürünmesine vesile olan kıymetli yazarlarımıza teşekkür ediyor, başta Milli Şairimiz olmak üzere ebediyete irtihal eden tüm medeniyet büyüklerimizi rahmetle anıyorum.

TAKDİM

Prof. Dr. Musa Kazım ARICAN

Türkiye Yazarlar Birliği Genel Başkanı

İstiklâl ve İslâm şairimiz merhum Mehmet Akif Ersoy; yaşadığı döneme damga vurmuş, inandığı gibi yaşadığı örnek hayatı, eserleri, vaazları, yazıları, mücadeleci kişiliğiyle milletimizin kalbinde taht kurmuş önemli bir şahsiyettir.

Türkiye Yazarlar Birliği olarak; Sadece İstiklal Marşı'mızı yazmakla kalmamış, vaazları ve yazıları ile Milli Mücadele'nin manevi mimarlığını yapmış bir vatansveri anmak, milletimize hatırlatmak ve genç nesillere anlatmayı kendimize bir görev olarak addettik.

Bu amaçla, 45 yıldır Akif'i anmak, anlamak ve anlatmak amacıyla yurt içinde ve yurt dışında önemli faaliyetler düzenliyor, eserler yayınlıyoruz.

2023 yılı içinde; İstiklal şairi Mehmet Âkif Ersoy'un doğumunun 150. yılı anısına; annesinin memleketi Özbekistan'ın tarihi şehri Buhara'da, Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de, Akif'in babasının memleketi Kosova'da; ülkemizde ve Türk dünyasında Âkif üzerine yaptıkları araştırmalar, yazdıkları eserlerle tanınan yazar, şair ve düşünürlerin katılımı ile bilgi şölenleri düzenledik.

Ülkemizdeki bilgi şöleninin ilki Burdur'da, ikincisi ise Ankara'da yapıldı.

Türkiye Yazarlar Birliği, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Eğitim-Bir-Sen Burdur Şubesi, Mehmet Akif İnan Vakfı ve Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'nin iş birliği ile yapılan "Mehmet Akif 150 Yaşında Bilgi Şöleni" 22 Aralık 2023 tarihinde MAKÜ Konferans ve Sergi Salonunda başladı ve iki gün devam etti.

Akif'in hayatı, düşünce dünyası, Milli Mücadele'ye sağladığı katkılar, edebi kişiliği ve İstiklal Marşı'mızı yazma sürecinin konuşulduğu program TYB kurucu ve Şeref Başkanımız D. Mehmet Doğan'ın "Türkiye'de Akademinin Mehmed Âkif'le İmtihanı" başlıklı açılış dersiyle başladı. Devamında; ülkemizin dört bir yanından gelen akademisyenler, bilim adamları, yazarlar ve Akif üzerine çalışmaları bulunan araştırmacılar önemli bildirimler sundular.

TYB olarak ulusal ve uluslararası düzenlediğimiz faaliyetleri, yarınlara da kalması amacıyla kitap olarak yayımlanmasına hassasiyet gösteriyoruz.

"Mehmet Akif 150 Yaşında Bilgi Şöleni" bildirimlerinin de kitap olarak yayımlanmasını sağlayan Mehmet Akif İnan Vakfı'na teşekkür ederim.

Son yıllarda, yerel yönetimler, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve meslek kuruluşlarının kültür, sanat, fikir, edebiyat, şehir kültürü konularına ilişkin sergiledikleri iş birliği çok verimli sonuçlar vermeye başladı.

Bu iş birliğinin güzel bir tezahürü olarak, Burdur'da da Akif bilgi şöleni başarıyla tamamlandı.

Programa katkı sağlayan; Memur-Sen Genel Başkanı Ali Yalçın'a, Mehmet Akif İnan Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı Hıdır Yıldırım'a, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Hüseyin Dalgacı'ya, Türkiye Yazar Birliği Mehmet Akif Araştırmaları Merkezi Başkanı D. Mehmet Doğan'a, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi'nin değerli akademisyen ve idari çalışanlarına, Eğitim-Bir-Sen Burdur Şubesine, koordinasyonu sağlayan değerli öğretim üyelerine, ülkemizin dört bir yanından gelerek sunum yapan bilim adamı ve akademisyenlere teşekkür ediyor, saygı ve şükranlarımı sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	5
AÇILIŞ ve SELAMLAMA KONUŞMALARI	13
Ali YALÇIN <i>Eğitim-Bir-Sen ve Memur-Sen Genel Başkanı</i> Prof. Dr. Hüseyin DALGAR <i>Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Rektörü</i>	
AÇILIŞ DERSİ	21
D. Mehmet DOĞAN <i>Türkiye Yazarlar Birliği Şeref Başkanı</i>	
BİLDİRİLER	33
BİR İLİM ADAMI OLARAK MEHMED ÂKİF	35
Necmettin EVCİ <i>Yazar</i>	
MEHMED ÂKİF ERSOY'DA GÜNDELİK HAYAT	57
Prof. Dr. Mustafa ORÇAN <i>Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Öğretim Üyesi</i>	
MEHMED ÂKİF'İN CEMİYET VE CEMİYETTEKİ DEĞİŞMELER KARŞISINDA TAVRI	69
Prof. Dr. Mustafa SEVER <i>Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Öğretim Üyesi</i>	
BALKANLAR VE MEHMED ÂKİF ERSOY	81
Prof. Dr. Abidin TEMİZER <i>Burdur Mehmed Âkif Ersoy Üniversitesi Öğretim Üyesi</i>	
OSMANLI İDARESİ'NİN SON DÖNEMİNDE RUMELİ VE MEHMED ÂKİF ERSOY	89
Prof. Dr. Rahman ÂDEMİ <i>Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Öğretim Üyesi</i>	
ŞAİRİN TOPLUMSAL KİMLİK ÇABASI	109
Doç. Dr. Canan OLPAK KOÇ <i>Burdur Mehmed Âkif Ersoy Üniversitesi Öğretim Üyesi</i>	

MEHMET AKİF'İN ŞİİRLERİNDE PORTR E ÖGELERİ	135
Fahri TUNA <i>Portre Yazarı, TYB Sakarya Şubesi Başkanı</i>	
BİYOGRAFİ, HATIRA VE PORTR E YAZILARINDA MEHMET AKİF	141
Mehmet KURTOĞLU <i>Şair-Yazar</i>	
AKİF'İN MEVLÂNÂ İLE DÜŞÜNCE BERABERLİĞİ	171
Prof. Dr. Adnan KARAIŞMAİLOĞLU <i>Kırıkkale Üniversitesi Öğretim Üyesi</i>	
MEHMET AKİF ERSOY VE İMAM ŞAMİL'İN GAZAVÂTNÂMESİ	183
Prof. Dr. Cavid QASIMOV <i>Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Öğretim Üyesi</i>	
Nezahat DEMİR <i>Van Bilim Teknoloji Koleji</i>	
MEHMET AKİF ERSOY'UN EĞİTİMCİLİĞİ VE LİSAN PROBLEMİNE YAKLAŞIMI	191
Dr. Öğr. Üyesi Güngör GÖÇER <i>Burdur Mehmed Akif Ersoy Üniversitesi Öğretim Üyesi</i>	
İSLAM VE İSTİKLAL ŞAİRİ: MEHMET AKİF ERSOY VE MUHAMMED İKBAL'İN ESERLERİNDE ÖZGÜRLÜK VE MİLLİYET KAVRAMI	203
Gülfem AKYILDIZ <i>Ankara Üniversitesi Doktora Öğrencisi</i>	
SAFAHAT'TA İSTANBUL AĞZINA DAİR BAZI SÖZ KALIPLARI	209
Öğr. Gör. Dr. Önder SAATÇI <i>Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Öğretim Görevlisi</i>	
MEHMET AKİF'İN MESNEVİ NAZİM BİÇİMİNE GETİRDİĞİ YENİLİK	223
Prof. Dr. İsmail GÜLEÇ <i>İstanbul Medeniyet Üniversitesi Öğretim Üyesi</i>	
BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ MEHMET AKİF ERSOY UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ ARŞİVİ	233
Prof. Dr. Zafer GÖLEN <i>Burdur Mehmed Akif Ersoy Üniversitesi Öğretim Üyesi</i>	
EK	
ÖNDER AKİF	261
Mehmet Akif İNAN	
FOTOĞRAFLAR	263



AÇILIŞ ve SELAMLAMA KONUŞMALARI



Ali YALÇIN

Eğitim-Bir-Sen ve Memur-Sen Genel Başkanı



Prof. Dr. Hüseyin DALGAR

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Rektörü



Ali YALÇIN

Eğitim-Bir-Sen ve Memur-Sen Genel Başkanı

*Dul kaldı kadınlar, babasız kaldı çocuklar;
Bir giryede bin âilenin mâtemi çağlar.
En kanlı şenâ'atle kovulmuş vatanından,
Milyonla hayatın yüreğinden gidiyor kan!*

İmanıyla varolan, İnandığı gibi yaşayan, Yaşadığı gibi yazan, yazdığıyla bir milletin varlık ve bağımsızlık iradesini canlandıran, münevver, mücadele ve dava adamı, İslam Şairi Mehmet Âkif Ersoy'u 150. doğum yılında rahmeti minnet ve şükranla yad ediyoruz.

Bugün "Mehmet Akif 150 Yaşında Bilgi Şöleni" Sempozyumu vesilesiyle 'Akif sevdalıları'nın bir araya gelmesine vesile olan Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'ne, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi'ne, Türkiye Yazarlar Birliği'ne ve Mehmet Akif İnan Vakfı'mıza, Eğitim Bir-Sen Burdur Şubemize ve emeği geçenlere şükranlarımı ifade ediyor; sempozyuma katkı ve katılımında bulunan tüm kıymetli hazirunu en derin muhabbetle selamlıyorum.

Değerli Dostlar,

Son bir asırdır Anadolu topraklarında yetişen, bu memleketin ruh kökünü besleyen, özünü mayalayan, öncü bir şahsiyet olan Mehmet Akif Ersoy, sadece bir şair değil, aynı zamanda bir milli kahramandır. Aziz Milletimizin bağımsızlık mücadelesindeki azim ve kararlılığı en güzel şekilde ifade eden şiirleriyle yüreğimize dokunan bir isimdir.

Onun kaleminde de yaşamında da vatan sevgisi, iman, adalet, hürriyet, istiklal, ahlak, azim büyük bir coşkuyla var olmuştur. Şiir ve yazılarındaki duygu ve düşünceler, bugün hala yolumuzu ve zihnimizi aydınlatmaya devam ediyor. "Kalp ve basiret için fesat kaynağı Batı'nın medeniyeti / Çünkü

bu medeniyetin ruhu yitirdi iffetini” dizesi, adeta bugün yaşanan vahşeti ve zulmü tasvir ediyor gibidir. Sözde hümanizm, insan hakları, demokrasi diyenlerin kendilerini ‘üzerinde güneş batmayan imparatorluk’ olarak görenlerin haysiyetinin ederini bir asır önce yazmıştı Üstad. Ödleklerin ulumasından “korkma” diyerek iman ve direniş ruhunu ateşliyordu ümmete. Ve bugünler için zamanın ötesinden sesleniyordu adeta.

Bugün bir halkın, *“Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imânı boğar, / ‘Medeniyet!’ dediğin tek dişi kalmış canavar?”* dizesine hayat bulduran kamil imanlarını tüm dünyanın gözleri önüne serercesine, korkmayarak esarete ve zulme karşı direnişlerinin 76. günündeyiz. Çocuk, kadın, yaşlı, hasta demeden katliamlar yapan Terör Devleti Siyonist İsrail ve Emperyalist işbirlikçilerine rağmen, topraklarını canı pahasına müdafaa eden Gazzeliler, “Gazze Geçilmez” diyerek insanlık onur ve haysiyetini ayakta tutmanın savaşını veriyorlar.

Rabbimden ahirete irtihal etmiş tüm şehitlerimize rahmet, Filistinli kardeşlerimize ve zulme maruz tüm mazlumlara sabır ve kuvvet vermesini diliyorum...

Kıymetli Misafirler,

Bugün, doğumunun 150. Yılında Mehmet Akif Ersoy’un çağlar ötesine uzanan mesajlarını hatırlayarak, Onun fikir dünyasını anlamak ve anlatmak için bir aradayız. O, sadece yaşadığı döneme ait değil, geleceğe, yani bugünümüze, yarınımıza da hitap eden bir şair, düşünce adamıdır. Bir düşünür ve eğitimci olan Akif, eserleriyle, genç nesillere milli, manevi değerleri aşlamaya çalışmıştır. Onun eserlerindeki bilgi ve düşünceler, gelecek kuşaklara ilham olmaya devam etmektedir.

Bizler de Eğitim Bir-Sen ve Memur-Sen olarak; değerlerimizi yaşatmayı ilke edinen bir anlayışla Akif’in yolunda ilerleyecek gençler yetiştirmeyi bir vazife olarak görüyoruz. Kurucu Genel Başkanımız merhum M. Akif İnan’ın isminin babasının İstiklal Şairimize olan hayranlığından dolayı kendisine verilmiş olmasının taşıdığı anlam da bizler için ayrıca önemlidir. Akif’in hayatı ve eserlerine dair daha zengin bir anlayışla düşüncelerini anlamak ve gelecek nesillere aktarmak amacıyla daima yoğun bir faaliyet içerisinde olduk.

Bu kapsamda; 11-12 Mart 2016'da "Atayurdunda Mehmet Akif Ersoy Uluslararası Sempozyumu" nu düzenledik. İstiklal Marşı'nın kabulünün 95. yılında Akif'i ata yurdunda anmak, uluslararası sempozyumla, Arnavutluk'ta ve Balkan coğrafyasında daha iyi tanınmasını sağlamak üzere Safahat'ı Arnavutçaya çevirerek bu bölgedeki eğitimcilere dağıtmak, Arnavutluk'ta ilk defa böyle bir kültürel çalışmayı gerçekleştirmek bize nasip oldu.

Eğitim-Bir-Sen himayesinde ve Genç Memur-Sen'imizin koordinasyonunda 7 yıldır yürüttüğümüz "Bir Bilenle Bilge Nesil" projemiz kapsamında, ilk günden beri hem Safahat'ı, hem de Akif'e dair yazılmış en az iki kitabı okuma listemizden eksik etmedik.

Genç Memur-Sen'imiz her sene Akif'i anma programları yapıyor ve Akif'in Asım'ını kendisine rol model alıyor.

Yine örgün eğitim veren her kademe de gençliğimize yönelik etkinlikler düzenledik; "İstiklal Marşı Resim Olsa Nasıl Çizilir" Ortaokul Öğrencileri Arası Resim Yarışması, "Âsım'dan Âkif'e Mektup" Lise Öğrencileri Arası Mektup Yarışması, "Gençliğin Kaleminden Mehmet Âkif" Üniversite Öğrencileri Arası Deneme Yarışması düzenleyerek ülkemizin her köşesinden gençlerimizin bu konuda ki duygu ve düşüncelerini esere dönüştürdük.

Eserlerinde insanlık değerlerine olan derin inancını açıkça ifade eden Mehmet Akif'in büyük eseri İstiklal Marşı'mız, milletimizin bin yıllık var olma destanı, hürriyet ateşini imanla tutuşturan onurlu bir direnişin sembolüdür. İstiklal Marşı, Cihanşümul bir medeniyetin onurunu, sömürgeci işgalcilere karşı nasıl koruduğunun vesikasıdır. Mânanın maddeye hükmettiği bir tasavvurla yazılmış, her bir mısrası maneviyatla muhkem olan, olağanüstü bir eserdir. Sadece bir şiir ve marş olmanın çok ötesinde; sözcüklerin Kur'an ışığında ruha büründüğü bir bağımsızlık manifestosudur.

Onun kalemindeki bilgelik ve direniş ruhu, bugün hala güncelliğini koruyan sorunlarımızı anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Değerli katılımcılar,

Sözlerimi sonlandırırken, Sempozyumda Mehmet Akif Ersoy'un hayatına, eserlerine ve düşüncelerine odaklanacak, onun hikâyesinin derinlemesine inceleneceğini, bu vesileyle, geçmişimizi anlamak ve geleceğimize ışık tutmak için önemli bir fırsat olacağını düşünüyorum.

Sempozyum boyunca gerçekleştirilecek sunumların, tartışmaların ve bilimsel çalışmaların, Mehmet Akif Ersoy'un mirasını daha da derinleştirecek ve gelecek nesillere aktarılmasını sağlayacağına inanıyorum.

Bu duygularla, bir kez daha, katkı ve katılımınızdan dolayı hepinize ayrı ayrı teşekkür ediyor, emek veren herkesten Allah razı olsun diyor, verimli ve ilham verici bir sempozyum geçirmenizi diliyorum.

Niyet hayır, akıbet hayır...



Prof. Dr. Hüseyin DALGAR

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Rektörü

Değerli Katılımcılar,

Üniversite olarak Mehmet Akif Ersoy'un 150. doğum yılı dolayısıyla birçok etkinlik gerçekleştiriyor, Akif'i anıyor, anlamaya ve anlatmaya çalışıyoruz. Bu etkinliklerden biri de bugün başlayan "Mehmet Âkif 150 Yaşında Bilgi Şöleni"dir. Bilgi şölenimiz biter bitmez Azerbaycan'a gideceğiz. Orada, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi bünyesinde kurulan ve bizim de katkı sunduğumuz Mehmet Akif Ersoy Araştırma Merkezi'nin açılışını yapacağız. Sonrasında, 27 Aralık'ta Edirnekapı'daki kabri başında Akif'imizi anma törenine katılacağız. İnşallah Akif'in üniversitesi olarak, Akif'in değerlerini ve düşüncelerini daha fazla duyurmak, yeni nesle daha fazla ve daha doğru aktarabilmek adına gereken çalışmaları elimizden geldiğince yapmaya devam edeceğiz. Bu bağlamda katkıda bulunan bütün hocalarıma ve tüm değerli misafirlerimize teşekkür ediyorum.

Bugün burada sadece bir şairi ve bir yazarı değil, aynı zamanda bir milletin ruhunu, karakterini ve direncini kaleme alan bir vatanseveri anmak için toplanmış bulunmaktayız. Mehmet Akif Ersoy'un 150. doğum yıldönümünde onun bize bıraktığı değerli mirası anlıyor, değerlerini var gücümüzle yaşatmaya çalışıyoruz. Akademik çalışmalarımız, öğrencilerimize verdiğimiz eğitim, topluma sunduğumuz hizmetler, tüm bunları kurgularken bize miras bırakan değerler ekseninde hareket ediyoruz.

Mehmet Akif Ersoy'un yaşamı, bizlere tarihi bir kahramanlığın öyküsünü anlatmaz; aynı zamanda ahlakî değerleri, fedakârlığı ve cesareti de anlatır. Gayrete âşık Akif'in şu mısraları oldukça etkileyicidir;

*Doğru mudur ye's ile olmak tebâh?
Yok mu gelip gayrete bir intibâh?
Beklediğin subh-i kıyâmet midir?
Gün batıyor, sen arıyorsun sabâh!*

(Doğru mudur ümitsizlikle yıkılış? Yok mu gelip gayrete bir uyanış? Beklediğin kıyamet sabahı mıdır? Gün batıyor, nedir bu sabahı arayış!)

Mehmet Akif Ersoy'un umudunu ararken, onun imanından aldığı gücü unutmamalıyız. Akif, hayatı boyunca mazlumların yanında yer almış, haksızlığa ve zulme karşı durmuş bir mücadele adamıdır. Akif'in şiirlerinde dile getirdiği zalimlere karşı durmak ve mazlumların yanında yer almak, sadece tarihsel bir sorumluluk değil, aynı zamanda insanî ve ahlakî bir zorunluluktur.

Mehmet Akif Ersoy'un değerlerini günümüzde yaşatmanın yolu dünyanın dört bir yanındaki adaletsizliklere, haksızlıklara ve zulme karşı durmaktır. Akif bugün bizleri Filistin'deki kardeşlerimizin acısına ortak olmaya çağırıyor. Onların gözlerindeki umut ve direniş, tüm dünyanın vicdanına sesleniyor. Unutulmamalıdır ki Filistin sadece bir milletin değil, tüm Müslümanların, tüm insanlığın ortak meselesidir.

Son olarak, Mehmet Akif Ersoy'un 'Asım'ın nesli' dediği gençler, sizler onun umut ettiği, inandığı nesilsiniz. Onun mirasını yüksek tutmak, onun ideallerini yaşatmak sizlerin elinde. Bu sorumluluğu taşıyacak olan sizlersiniz. Mensubiyetinizi ve mesuliyetinizi asla unutmamanızı temenni ediyorum.

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'nde böyle bir üniversiteyi temsil ediyor olmanın da yüksek sorumluluğunu ve onurunu taşıdığımı ifade etmek istiyorum. Bu organizasyonda emeği geçen, buraya kadar gelip bizleri onurlandıran değerli ilim insanlarına, çok değerli misafirlerimize tekrar teşekkür ediyor, saygılarımı sunuyorum.



AÇILIŞ DERSİ



D. Mehmet DOĞAN

Türkiye Yazarlar Birliği Şeref Başkanı

D. Mehmet DOĞAN

Türkiye Yazarlar Birliği Şeref Başkanı

**TÜRKİYE'DE AKADEMİNİN
MEHMED ÂKİF'LE İMTİHANI**

Mehmed Âkif'i 150. yaşında bir üniversitede yâd ediyoruz. "Bunda ne fevkaladelik var" denilebilir.

27 Eylül 1999'da Gülhane Askeri Tıp Akademisi açılış dersinde dışçı Prof. General Yalçın Işimer, Mehmet Âkif'e, İstiklal Marşı'na esas olarak da bunların fikir arkaplanına ağır saldırılarda bulundu.

"Akif Kur'an'ı Türkçeye çevirmedi, Atatürk'ün ricasını yerine getirmedi diye onu aziz kılanlar şimdilerde Mehmet Âkif Üniversitesi kurma çabasındalar. O üniversiteden çıkan kafalar bilinmelidir ki el-Ezher kafalı adamlar olacaklar. Arap milliyetçiliğinin adamı olacaklar. Arap'ın adamı olacaklar... Biz bu adamlara 'Adam sen de demeyeceğiz, bu adamları belleyeceğiz."

Tabii bu konuşmadan sonra Türkiye'de siyasetin akışı, bu lafı söyleyenleri kenara itti, iddialarını çöp sepetine attı. Türkiye'nin sağduyusu galip geldi. Millet İstiklâl Marşı'na ve Mehmed Âkif'e sahip çıktı.

TYB'nin yıllar süren çabası semeresini verdi ve 2007'de TBMM İstiklâl Marşı'nın kabul edildiği günün yıldönümünü, 12 Mart'ı milli günlerimiz arasına kattı. Böylece cumhuriyet tarihinde ilk defa bir sivil milli günümüz oldu.

Ve işte 9 sene sonra da şimdi Âkif'i andığımız Mehmed Âkif Ersoy Üniversitesi, 17 Mart 2006'da kuruldu. Demek ki 17 yıl olmuş. Aziz gençler! İçinizde Arab'ın adamı varsa, Arap milliyetçisi varsa el kaldırsın!

Evet! Üniversite kuruldu da... Aynı yıl vefatının 70 yılında Mehmed Âkif'i ve kabul edilmişinin 85 yılında İstiklal Marşı'nı yad etmek için çabalarımızla 'Mehmed Âkif Yılı' ilan edildi. Bunun üzerine bütün valilere ve rektörlere

bu yılın en iyi şekilde değerlendirilmesi, şanına layık şekilde geçirilmesi için yazılar gönderdik. Bizden destek ve yardım isteyenlere gerekli desteği vereceğimizi de belirttik.

Bir tek vali ve bir tek üniversite rektörü yazımıza cevap vermedi!

İşte o yıl Mehmed Âkif Araştırma Merkezimiz ilk Mehmed Âkif bilgi şölenini düzenledi. Bunun için sivil toplum kuruluşlarımıza, belediyelerimize müracaat ettik. Onlarla yaptığımız toplantıda herkes bir şeyler söyledi, mesela başkanımıza danışayım gibi, neredeyse vaz geçmek üzereydik. Bir tek Polatlı Belediyesi başkanı yetkili bir temsilci göndermişti. O “Biz her türlü desteğe varız” dedi. Daha sonra bazı sivil toplum kuruluşlarımızın da iştiraki ile ilk Mehmed Âkif bilgi şölenimizi yaptık. Daha sonra peş peşe 8 bilgi şöleni daha yaptık. 9 ciltlik bir Mehmed Âkif külliyyatı ortaya çıktı. Nihayet İstiklal Marşı'nın 100. yılında çabalarımızla TBMM İstiklal Marşı Yılı ilan etti. O yıl da 10. bilgi şölenimizi yaptık, külliyyat 10 cilt, 3500 sayfaya ulaştı. Türkiye'den ve yurt dışından ilim, fikir ve kültür adamları Âkif'le ilgili yeni bilgiler ve yorumlar ortaya koydular. Üniversitelerde Âkif çalışan hocalarımız çoğaldı.

Akif ve üniversite bahsinin 112 yıl önceye gittiğini de hatırlayalım. Mehmed Âkif 24 Kasım 1908'de Darülfünun edebiyat şubesi Edebiyat-ı Osmaniye müderrisliğine tayin edildi. O sıralar Tefik Fikret ve daha sonra Yahya Kemal gibi şairlerimizin üniversite hocası olarak vazife yaptıkları, çok değerli talebeler yetiştirdiklerini biliyoruz. Mehmed Âkif 11 Mayıs 1913'te Darülfünun hocalığından istifa etti. “Yayınlarının hükümet siyasetine uygun düşmediği”, “Darülfünun'un resmî bir kurum olduğu” ikazı üzerine böyle bir karara vardı...

Üniversite ile Âkif ilişkisinin vefatından hemen sonra tekrar gündemimize girdiğini hatırlarsınız. Âkif vefat etmiş, tabutu bir at arabası ile Bayazıt camii avlusuna getirilmiş. O sırada İstanbul Üniversitesi ağırlıklı olarak şimdi “merkez bina” denilen yerde. Tıp Fakültesi de orada. Vefat haberi duyulunca, Ankara'dan valiliğe ve rektörlüğe talimat gelmiş. Cenazeye katılmayın, memurların ve talebelerin katılmasına müsaade etmeyin!

Tabii her zaman emir demiri kesmez! Bu defa bazı öğrenciler Âkif'in tabutunun musallada olduğunu fark etmişler ve diğer arkadaşlarını da ayağa kaldırarak İstiklal Marşı şairimizin cenazesinin şanına layık şekilde kaldırıl-

masını sağlamışlar. Tabutun arabaya konulmasına mani olup, Bayazıt'tan Edirnekapı'ya 5 km.lik yolu, Âkif'in tabutu omuzlarında katetmişler...

İki sene sonra, 1938 Aralık ayında, aynı rektör (Cemil Bilsel) resmet müracaat ederek üniversitede Âkif'i anma programı yapıyor... Bu iadei itibar...

Türkiye'de "Akademi"yi Mehmed Âkif Üzerinden Okumak!

Millî Mücadele-Cumhuriyet fikir zıtlaşmasını görmezden geldiğimiz için dönemle ilgili olayları doğru olarak tahlil edemiyoruz, şahsiyetleri hak etikleri şekilde değerlendiremiyoruz. Böylece de gerçekçi bir Millî Mücadele tasviri yapamıyoruz.

"İnkılâp tarihi", Millî Mücadele'yi rejim değişikliği odaklı tasvir eder. Hatta bunu 19 Mayıs'ta Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışından itibaren düz bir çizgi olarak görür. Bu bir karikatürize etme/karikatürleştirme işlemidir. Bu çerçevededir ki zaman zaman Yunanistan'la savaş geri plana düşer, İstanbul'a karşı mücadele öne çıkar.

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da hükümeti, padişahı ve hatta İngilizleri atlatarak, birçok engeli aşarak, tamamen kendi iradesiyle Samsun'a çıkmış, bu andan itibaren rejim değişikliği hedefini ortaya koyarak ve padişaha kafa tutarak Millî Mücadele'yi "örgütlemiş"tir!

Bu karikatürleştirme ne Millî Mücadele'yi açıklar ne de Millî Mücadele'den sonra olanları.

Bu karikatürleştirilmiş tarih Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'dan başlayarak vatan ve milletle birlikte padişah ve halifeyi kurtarmak yönündeki beyanlarını görmezden gelir. Erzurum Kongresi, Sivas Kongresi kararlarında bu konunun ağırlığı dikkatten kaçırılır. Daha önemlisi Büyük Millet Meclisi'nin yayınladığı beyannamelerden söz edilmez.

İşte Meclis'in açılışından sonra Mustafa Kemal imzasıyla yayınlanan beyannamenin son cümlesi: "Allah'ın lâneti düşmana yardım eden hainlerin üzerine olsun ve rahmet ve yardımı halife ve padişahımızı, millet ve vatani kurtarmak için çalışanların üzerinden eksik olmasın."

İnkılâp tarihi'ne göre Mehmed Âkif'in Ankara'da ne işi olabilir?

Böyle bir bakış, Mehmed Âkif'in Ankara'ya ilk davet edilen şair ve yazar olmasını da açıklayamaz. Zaten bu sahil bilgi uzun müddet resmî yayın-

larda yer almamıştır. Tarih Kurumu tarafından basılan Utkan Kocatürk'ün 674 sayfalık Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi'nde (Ankara 1988) Âkif'in adı sadece 6 yerde geçer. İlki Balıkesir vaazı dolayısıyla, 6 Şubat 1920 tarihlidir. Oysa bu konuşma 20 Ocak'ta yapılmıştır. İkincisi 5 Haziran 1920'de TBMM'nin onu Burdur meb'usu olarak kabul etmesi ile ilgilidir. Üçüncüsü bir zaman karışıklığı olarak dikkat çekicidir: 16 Ekim: "Mehmed Âkif'in İstanbul'dan vapurla İnebolu'ya gelişi."

O tarihte Mehmed Âkif Kastamonu'ya gelmiştir, fakat İstanbul'dan İnebolu'ya oradan da Kastamonu'ya değil. Bu yolculuk Ankara'dan Kastamonu'yadır ve TBMM'nin görevlendirmesi dolayısıyladır. Biraz dikkat edilse, Âkif'in daha önce meb'us (milletvekili) olarak Meclis'e kabulünün metinde yer aldığı hatırlanacaktır.

Âkif, Ankara'ya altı ay önce, 24 Nisan'da ve İzmit, Adapazarı, Bilecik, Eskişehir üzerinden gelmiştir. Eskişehir'e kadar çeşitli vasıtalar kullanılmış, yürünmüş, Eskişehir'den itibaren yol tirenle kat edilmiştir.

28 Kasım olaylarında Eşref Edib ve Mehmed Âkif'in Sebilürreşad'ı Kastamonu'da çıkarmaya başladıkları bilgisi verilmekte ve "Dergi bu şehirde 24 Aralık'a kadar çıkmış, sahiplerinin Ankara'ya gelişiyle kapanmış, bilahare Ankara'da yayınlanmıştır" denilmektedir. Kastamonu'da 464-466. sayılar (25 Kasım 1920-13 Aralık 1920) yayınlanmıştır. Dergi kapatılmamış, Ankara'da basılmak üzere yayına ara verilmiştir. Nitekim, 467. sayı 3 Şubat 1921'de Ankara'da yayınlanmıştır. Dikkat edilirse, müellif Âkif'i derginin sahibi olarak göstermektedir. Derginin sahibi Eşref Edib'dir, başyazarı ise Mehmed Âkif.

Kastamonu'dan hareket, 17 Şubatta 1921 İstiklâl Marşı'nın Hâkimiyet-i Milliye'de yayınlanması, 1 Mart'ta İstiklâl Marşı'nın Maarif Vekili Hamdullah Subhi Bey tarafından Meclis'te ilk defa okunması ve sürekli alkışlarla karşılanması ve nihayet 12 Mart'ta Mehmed Âkif'in şairinin TBMM'de "İstiklâl Marşı" olarak kabulü ve bir kere daha ayakta dinlenmesi bu kapsamlı kronolojide yer almaktadır. Bu bilgiler Âkif'in Ankara'daki/Anadolu'daki varlığını, faaliyetlerini, tesirini tam olarak açıklamaktan uzaktır. Onun Anadolu'nun çeşitli şehirlerine irşad maksadıyla yaptığı ziyaretlere yer verilmemekte, bilhassa da Millî Mücadele'nin temel metinlerinden olan Kastamonu Nasrullah Camii vaazı görmezden gelinmektedir.

Âkif'i Ankara'ya davet konusunda aracı olan Ali Şükrü Bey'in, Meclis'in en aktif vekillerinden biri iken, sadece Tan gazetesinin yayınlanması ve katledilmesi dolayısıyla Kronoloji'de isminin zikredildiği görülmektedir. Ali Şükrü Bey'in katli, bu hadiseden sonra olanlar ve Meclis'te yapılan konuşmalar bilhassa Hüseyin Avni Bey'in ateşin hitabesinin bahsi geçmez. "Sebilürreşad ceride-i islâmiyesi"nin TBMM tarafından Hâkimiyet-i Milliye ile birlikte Millî Mücadele boyunca en çok desteklenen yayın olduğu konusu da yer almaz. Bu körlük örneklerini çoğaltmak mümkündür ve bu sıradan bir körlük değildir. Bu görmezden gelişin çok köklü bir sebebi olmalıdır.

Millî Mücadele'de "İslâm şairi", Cumhuriyet'te "Mürteci şair"

Âkif "İslâm şairi" olarak Millî Mücadele'nin sivil kahramanıdır, Cumhuriyet'in ise "mürteci" şairi! Millî Mücadele'de büyük hizmetleri görülen Âkif'in nitelemesinden "İslâm" kaldırılmış, yerine "mürteci" kelimesi konulmuştur. Bu "mürteci şair" unutturulmalı, nisyana gömülmelidir. Öyle yapılmıştır, ama 27 Aralık 1936'da vefatından sonra şemsiye tersine döner. Unutturulmak istenen Âkif vefatından sonra âdeta yeni bir hayata başlar.

Rektöre talimat: Mürteci şairin cenazesine katılma, gençlerin katılmasına mâni ol!

Ülkenin millî marşını yazmış şair vefat ediyor, ölen eski bir milletvekilidir aynı zamanda. Usûlen resmî merasim yapılması bir yana, vilayete ve rektörlüğe talimat veriliyor: Cenazeye katılmayın, öğrencilerin ve memurların katılmasına mâni olun! Fakat bu sefer emir demiri kesmiyor ve üniversite talebeleri tehditlere aldırılmayarak Âkif'in cenazesine sahip çıkıyor, halk ve gençler büyük şairi şanına yakışır şekilde son yolculuğuna uğurluyorlar.

İçişleri Bakanlığı'na İstanbul valiliğinden gönderilen 5 Ocak 1937 tarihli yazıda cenazeye kimlerin katıldığına dair bilgi vardır. Üniversite'den bir tek profesör Muhiddin'in adı geçiyor. Bu "Muhiddin" kim olduğunu bilemiyoruz. Milletvekillerinden Şemseddin (Günaltay olmalı), Fadıl Ahmed (Fâzıl Ahmet Aykaç, şair), Yahya Kemal, Deli Fuad Paşa'nın oğlu Esad Fuad, muhalif (rüesadan-reislerden) ve tarassud edilenlerden (gözlenerlerden) Çolak Selahaddin (1. Meclis'te Mersin milletvekili, 2.Grubun mühim simalarından), tüccardan Emin Vasfi, Kuleli Askerî Lisesi Edebiyat muallimi Tahirülmevlevî, Şehremininde oturan Suudulmevlevî, Fuad Şemsi (İnan), gazeteci Feridun (Kandemir) ve daha birçok kimselerle üniversite ve askerî tıbbiye talebeleri iştirak etmiştir."¹

1 Muharrem Coşkun: Kod Adı: İrtica. İstanbul 2014, sf. 130-131

Üniversite'nin sonraki yıllarda devam eden Âkif suskunluğu, kuruluşunda ilmin değil, rejime sadakatın esas alınmasındandır.

Midhat Cemal Kuntay'ın sözünü hatırlayalım: "Gün oldu ki Âkif'i sevmek bile cesaretti!" Türkiye'nin ideolojik temelli üniversitesi Âkif'i sevmek bir yana, anmaktan bile kaçındı.

Mehmed Âkif 1986'ya kadar Devlet'in dışladığı bir şahsiyettir. Gerçi İstiklâl Marşı millî marşımızdır, ama şairi "bednam"dır! Âkif ancak vefatının 50. yılında Devlet'in ilgisine mazhar olabilmıştır. İlk defa o sene cumhurbaşkanı, başbakan ve kültür bakanının katıldığı bir toplantı yapılmıştır. Buna rağmen bu tam bir iade-i itibar olmamış, 28 Şubat döneminde Âkif'i ve İstiklâl Marşı'nı hedef alan, küçük düşürmeye yönelik konuşmalar, yayınlar ayyuka çıkmıştır.

Âkif'le ilgili doktora tezi: Yıl 1995!

İşte bu süre içinde Üniversite'de Âkif'le ilgili bir tek doktora tezi dahi yapılmamış, ancak 1990'larda bu mümkün olabilmıştır. Bildiğimiz kadarıyla Mehmed Âkif üzerine ilk doktora tezi, Fazıl Gökçek'e aittir ve 1995 yılında tamamlanmıştır, yani neredeyse vefatından 60 yıl sonra! Bu tarihten sonra 2 doktora tezi daha yapılmıştır.

Peki, üniversite mensubu hocalardan Âkif'le ilgilenenler olmamış mıdır? Doçent olmasına rağmen üniversite dışında tutulan Nureddin Topçu, 1940'lardan itibaren Âkif anmalarını başlatmış, onun çıkardığı Hareket dergisi özel sayılar yayınlamıştır. Bu ekolden Mehmet Kaplan, Âkif'le ilgili hayli yazı yayınlamıştır. Yine Topçu'nun talebelerinden Orhan Okay hoca Âkif'le ilgili *Bir Karakter Heykelinin Anatomisi* kitabını yazmıştır. Yine aynı çevrelerde bulunan Ali Nihat Tarlan Âkif'le ilgili bir kitapçık yayınlamıştır. İstanbul Üniversitesi hocalarından F.Kadri Timurtaş'ın "Mehmed Âkif ve Cemiyetimiz" isimli kitabını da burada zikredebiliriz.

Akademnin Mehmed Âkif'e yönelmesi

Son yıllarda, akademi camiasında Mehmed Âkif'le ilgili çalışmalarda ciddi bir artış olmuştur. Sahaya yeni giren bu Âkif araştırmacılarının bir haylisinin makalelerini gözden geçirdim. Bu yeni Âkif araştırmacılarının çoğu, Mehmed Âkif'le ilgili temel kaynaklardan ya haberdar değil ya da onları kaynak olarak kullanmayı kendi zihniyetine/akademnin zihniyetine uygun

bulmuyor! Bir makale üzerinden örnekleyeceğim. Başlığını, müellifini yazmayacağım, sadece nerede yayınlandığını belirtmekle yetineceğim: Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi. Bu 1984 yılından beri yayınlanan, “akademik” bir dergi. Elbette bir editörler heyeti var, hakemleri var.

Yazı ‘Dr’. ünvanı almış birisi tarafından kaleme alınmıştır ve neredeyse küçük bir kitap hacminde (50 sayfa).

Söz konusu makalenin bibliyografyasında TBMM zabıt cerideleri hariç, kaynakların en eskisi 2000 yılına aittir. Bu kaynaklar içinde Mehmed Âkif’le ilgili temel eserlerden hiçbiri yoktur. Mehmed Âkif’i bize birinci elden tanıtan kalemlerin, Midhad Cemal, Eşref Edib, Hasan Basri Çantay ve Mahir İz’in eserleri makale yazarının meçhulüdür. Bunlardan sonra zikredilmesi gereken Süleyman Nazif, M. Emin Erişirgil, Nureddin Topçu, Sezai Karakoç, Ahmet Kabaklı, Fevziye Abdullah Tansel, M. Ertuğrul Düzdağ, Orhan Okay, Zeki Sarıhan’dan da haber yoktur. Yine kaynak olarak kullanılan metinlere bakılırsa, bunların da Mehmed Âkif’le ilgili literatürden haberi yoktur!

Yeni eğilim: Âkif’i bilmeden yazmak!

Bu neden önemlidir? Çünkü Mehmed Âkif’i bu birinci el kaynaklardan okumadan sahipsiz bir Mehmed Âkif kavrayışı oluşturulamaz. Çalışma daha baştan güdüklü kalır. Bu makalede bu durum açıkça görülmektedir.

Hadi bu kitaplar eskidir diyelim. Türkiye Yazarlar Birliği’nin 2007’den itibaren yaptığı 9 bilgi şöleni ve bunların 9 ciltlik basılı külliyatı nasıl görmezden gelinbilmiştir? Bunlar kitap olarak yayımlandıktan sonra TYB Mehmed Âkif Ersoy Araştırma Merkezi tarafından e-kitap olarak ücretsiz erişime açılmıştır. İnternette herhangi bir arama motoruna “Mehmed Âkif Araştırmaları” yazıldığında gözü olanın gözüne çarpmaktadır.

Artık bu tür metinlerde de Mehmed Âkif’in Ankara’ya Mustafa Kemal Paşa tarafından davet edildiği bilgisine yer verilmektedir. Biz ilk baskısı 1989’da yapılan *Camideki Şair* isimli kitabımızda bu hakikati ilan etmekteyiz. Şimdi bu makalede de bu ifade edilmekte, fakat davet için aracı olan şahsın ismi zikredilmemektedir. Neden? Çünkü bu şahıs, Çankaya’nın Özel muhafız kumandanı tarafından hunharca katledilen Ali Şükrü Bey’dir!

Âkif 10 Nisan 1920’de oğlu Emin’i de yanına alarak Ali Şükrü Bey’le birlikte yola çıkmıştır.

Yazıda “Mehmet Âkif’le beraber başyazarı bulunduğu *Sebilü’r-Reşad* dergisi de Kastamonu’ya taşınmış”tır deniliyor. Halbuki, Âkif İstanbul’dan ayrılmadan önce *Sebilürreşad*’ın yayıncısı Eşref Edibe, “sen de yazıhanenin işlerini derle toparla *Sebilürreşad* klişesini al gel” demiştir. O da 15 Temmuz 1920’de deniz yoluyla İnebolu’ya ve oradan da Kastamonu’ya gelmiştir. Makalede bir kere olsun *Sebilürreşad* naşiri Eşref Edib’in ismi geçmemektedir.

Okunmadan yayınlanan “bilimsel” makaleler!

Bu makaleye göre, TBMM’de İstiklâl Marşı’nı ilk olarak okuyan Hasan Basri Çantay’dır!

“Meclis’in 1 Mart 1921 tarihli 1’inci oturumunda, Karesi Mebusu Hasan Basri Bey’in, İstiklâl Marşı güftesinin Hamdullah Suphi Bey tarafından Meclis kürsüsünden okunmasına dair takriri görüşülmüştür. Henüz milli marş kabul edilmemiş olduğundan Bursa mebusu Muhiddîn Baha Bey, ‘Hangi istiklâl marşı?’ sorusunu yöneltmiştir. Karesi mebusu Hasan Basri Bey kürsüye çıkıp İstiklal Marşı’nın yazımı süreciyle ilgili kısa bir açıklama yaptıktan sonra, kendi oyunu açıklamakta olduğunu söyleyerek Mehmet Akif tarafından kaleme alınan “İstiklâl Marşı”nın tamamını okumuştur. Marşın okunması sırasında Meclis’te bir coşku hasıl olmuş, hemen her kıtanın sonunda alkışlar gelmiş, marşın sonunda ise mebuslar tarafından sürekli alkışlarla mukabele edilmiştir.”

Bunun bir sehiv olma ihtimali kuvvetlidir. Çünkü takrir/önerge Hasan Basri Bey’indir. Bunun üzerine Maarif Vekili Hamdullah Subhi, kürsüye gelmiş, yarışma ile ilgili bilgi vermiş ve reyini de açıklayarak İstiklâl Marşı’nı okumuştur. Meclis zabıtları Latin harfleriyle de yayınlandığından bir okuma hatası da sözkonusu olmamalıdır. Bu fahiş hata müellifin dikkatinden kaçmış olabilir. Fakat makalenin editörler kurulu olan hakemli bir dergide yayınlanması bu sehvin önüne geçilmesini sağlayamamıştır! Ya da böyle yazılar gerçek anlamda okunarak yayınlanmamaktadır!

Millî Mücadele sonrasında Mehmed Âkif

Yazıda Mehmed Âkif’in 1. Meclis’in feshinden sonra İstanbul’a dönmesinde ve bir sonraki dönem için aday olmamasında Ali Şükrü Bey’in katlinin uyandırdığı havanın etkili olduğu belirtilmektedir. Bu elim hadisenin Âkif

üzerinde tesiri olması kaçınılmazdır. Fakat Âkif'in yeni dönemde aday olmamasını buna bağlamak o dönemde seçim sistemini ve işleyişini bilmekten kaynaklanabilir. Seçim iki dereceli yapılmaktadır. Mustafa Kemal Paşa, kendi adaylarına oy verilmesini, ikinci seçmenlere taahhütname imzalatarak zorlamıştır. Bunun neticesinde, Mustafa Kemal Paşa'nın listesinde yer almayan bir tek kişi (Zeki Kadirbeyoğlu, Gümüşhane) 2. Meclis'e seçilebilmiştir. Mehmed Âkif, Mustafa Kemal Paşa'nın listesinde yer almamıştır, kendisi de böyle bir teşebbüste bulunmamıştır.

Yazının devamında Mehmed Âkif'in Abbas Halim Paşa'nın daveti üzerine Mısır'a gidişi konusu ele alınmakta ve bunun inkılâplara karşı olması veya Mustafa Kemal'le fikir ayrılığı ile ilgili olmadığı belirtildikten sonra Mehmet Âkif'e 1. TBMM sonrası da görev verildiği ve Kur'an-ı Kerim'in türkçe mealini hazırlamasının kendisinden talep edildiği iddia edilmektedir. Mehmed Âkif'e Kur'an mealini hazırlama işi Meclis tarafından verilmemiş, Diyanet İşleri tarafından verilmiştir. Bu zaten geçim sağlayıcı bir iş değildir. Mehmed Âkif 1. Meclis kapandıktan sonra işsiz kalmış, emekli de edilmemiştir. Yani başında bir geçim galesi de vardır.

“Mehmet Akif'in, şapka yeniliği de dahil olmak üzere, diğer yeniliklere karşı bir düşünce ve siyasi hareket içinde olmadığı da görülmektedir. Âkif gibi batı dünyasından geri kalışımızı yazdığı şiirlerle sık sık eleştiren ve gerçekçi gözlemler yapan bir fikir adamının Atatürk inkılâplarına karşı çıktığını söylemek ve Mehmet Akif'i Atatürk inkılâplarını içlerine sindiremedikleri için bu inkılâpları ortadan kaldırmak isteyen gerici çevrelerle aynı kefeye koymak, Mehmet Âkif'e yapılmış en büyük haksızlık ve saygısızlıktır.”

Burada “yenilik” kelimesi üzerinden fikir yürütülmekte ve Mehmed Âkif'in batıdan geriliğimizi eleştirdiği için bu “yenilikler”e karşı olmadığı, gerici çevrelerle aynı kefeye konulmaması gerektiği belirtilmektedir. Bu tamamen sübjektif ileri-geri/ilerici-gerici dikotomisi-ikilemesi üzerinden Mehmed Âkif müdafaasının bir gerçeklik temeli yoktur. Mehmed Âkif'in bu “inkılâplar”a karşı bir hareket içinde olmaması ile bu inkılâpları tasvip etmesi/etmemesi ayrı şeylerdir. Âkif'in Millî Mücadele'nin fikir arkaplanının Lozan'dan sonra terk edilmesi, hatta mücadelenin başarıya ulaşmasında esaslı rolü olan dinin geriletilmesi yönünde operasyonlar yapılmasını tasvip etmesi mümkün değildir. Bu fikir zemini değişikliğinin 1925'te yeni bir

millî marş yarışmasına kadar gittiği bilinmektedir. Maarif Vekaleti 1925'de yeni bir millî marş yarışması açmıştır. İstiklâl Marşı'nın batı karşıtı ve inkılâplarla çelişen muhtevası, Türk isminin geçmemesi, Mustafa Kemal'e şükran ifade edilmemesi ve uzunluk gibi gerekçelerle Maarif Vekaleti yeni bir yarışma açtı. Fakat yarışma sonuçlandırılmadı. (Bununla ilgili belgeler 2009'da ortaya çıktı ve Konya Yazma Eserle Kütüphanesi tarafından satın alındı.)

Netice-i kelâm

Akademi yakın tarihi doğru okuma yönünde güçlü adımlar atmadan, “inkılap tarihi” psikozundan kurtulmadan, Türkiye gerçeklerinin bilinmesinin, bir dönemin kendi şartları içinde hakikat temelli değerlendirilmesinin mümkün olmayacağı açıktır. Millî Mücadele-Cumhuriyet fikir zıtlaşması işin esasıdır. Millî Mücadele boyunca neler için mücadele edilmişse, Cumhuriyet'ten sonra onlardan vazgeçilmiştir. Mehmed Âkif de vazgeçilenlerdendir. Tek başına onun hayatı dahi bizi hakikati araştırmaya icbar etmektedir!

BİLDİRİLER

- › **BİR İLİM ADAMI OLARAK MEHMED ÂKİF**
Necmettin EVCİ
Yazar
- › **MEHMED ÂKİF ERSOY'DA GÜNDELİK HAYAT**
Prof. Dr. Mustafa ORÇAN
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Öğretim Üyesi
- › **MEHMED ÂKİF'İN CEMİYET VE CEMİYETTEKİ DEĞİŞMELER KARŞISINDA TAVRI**
Prof. Dr. Mustafa SEVER
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Öğretim Üyesi
- › **BALKANLAR VE MEHMED ÂKİF ERSOY**
Prof. Dr. Abidin TEMİZER
Burdur Mehmed Âkif Ersoy Üniversitesi Öğretim Üyesi
- › **OSMANLI İDARESİ'NİN SON DÖNEMİNDE RUMELİ VE MEHMED ÂKİF ERSOY**
Prof. Dr. Rahman ÂDEMI
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Öğretim Üyesi
- › **ŞAİRİN TOPLUMSAL KİMLİK ÇABASI**
Doç. Dr. Canan OLPAK KOÇ
Burdur Mehmed Âkif Ersoy Üniversitesi Öğretim Üyesi
- › **MEHMED ÂKİF'İN ŞİİRLERİNDE PORTR E ÖGELERİ**
Fahri TUNA
Portre Yazarı, TYB Sakarya Şubesi Başkanı
- › **BİYOGRAFİ, HATIRA VE PORTR E YAZILARINDA MEHMED ÂKİF**
Mehmet KURTOĞLU
Şair-Yazar
- › **ÂKİF'İN MEVLÂNÂ İLE DÜŞÜNCE BERABERLİĞİ**
Prof. Dr. Adnan KARAIŞMAİLOĞLU
Kırkkale Üniversitesi Öğretim Üyesi
- › **MEHMED AKİF ERSOY VE İMAM ŞAMİL'İN GAZAVÂTNÂMESİ**
Prof. Dr. Cavid QASIMOV
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Öğretim Üyesi
Nezahat DEMİR
Van Bilim Teknoloji Koleji
- › **MEHMED ÂKİF ERSOY'UN EĞİTİMCİLİĞİ VE LİSAN PROBLEMİNE YAKLAŞIMI**
Dr. Öğr. Üyesi Güngör GÖÇER
Burdur Mehmed Âkif Ersoy Üniversitesi Öğretim Üyesi
- › **İSLAM VE İSTİKLAL ŞAİRİ: MEHMED ÂKİF ERSOY VE MUHAMMED İKBAL'İN ESERLERİNDE ÖZGÜRLÜK VE MİLLİYET KAVRAMI**
Gülfem AKYILDIZ
Ankara Üniversitesi Doktora Öğrencisi
- › **SAFAHAT'TA İSTANBUL AĞZINA DAİR BAZI SÖZ KALIFLARI**
Öğr. Gör. Dr. Önder SAATÇI
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Öğretim Görevlisi
- › **BURDUR MEHMED ÂKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ MEHMED ÂKİF ERSOY UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ ARŞİVİ**
Prof. Dr. Zafer GÖLEN
Burdur Mehmed Âkif Ersoy Üniversitesi Öğretim Üyesi

BİR İLİM ADAMI OLARAK MEHMED ÂKİF

Necmettin EVCİ

Yazar

“Mehmed Âkif ismini bilmeyenimiz var mı?” diye sorar Düccane Cündioğlu.

“Millî şairimizin adını herkes biliyor, resimleri de hafızamızda.../...peki ya tanıyan? Bir düşünelim bakalım, Âkif’i, Âkif’in kendisini ne kadar tanıyoruz?” (Cündioğlu, 2010).

Âkif, söz ve söyleme kudreti çok yüksek, *Safahat* gibi muhteşem bir eserin sahibi, milletimizin varoluş ve özgürlük bildirisi, millî mutabakat metni olan İstiklâl Marşımızın yazarı olarak hepimizin kalbinde taht kurmuş müstesna bir şairdir. Âkif nesillerin ruh kökünü besleyen, maneviyat hamurumuzu yoğuran öncü, münevver olma vasfıyla tarihî yürüyüşümüzde bizim için bir kutup yıldızı gibi ana istikametimizi, deniz feneri gibi yolumuzu gösteren bir millî şahsiyettir. O düşünüş, duyuş, duruş güzelliği, cesaret ve yorulmak bilmeyen çalışma azmi gibi mümeyyiz vasıflarıyla hepimize ilham, örnek bir değerdir. Bu değer millet irfanı ve kültürüyle kaynaşmış, dönüp milletin inanç, his ve ahlâkını şekillendirecek yüksek bir tasavvur ortaya koymuştur. İnançlı, dürüst, cesur, tavizsiz, naif, çalışkan, entelektüel kişiliği ile Âkif, hiçbir millete nasip olmayacak kıymette Allah’ın bize armağanı gibidir. Araştırmacılar haklı olarak onu daha çok şairliği ve şiiri bağlamında, anla(t)maya çalıştılar. Onun şairliğine de rengini, muhtevasını veren asıl ilmî yönüdür. Âkif’in ‘ilmî’ vasfını öne çıkarmam, onun İslâmî hassasiyeti merkeze alan münevver tutumunu, tamamlayıcı muhteva ve mahiyetiyle tartışılan ‘bilim’ anlayışından ayrı görülebilecek bağlamına münhasır kılmak içindir.

Âkif’in bilgi ve fikir kaynaklarını sadece dinin, toplumun içinde bulunduğu hal ya da ilim ve fikir adamlarının etkisiyle oluşturduğunu söylemek eksik olacaktır (Uyaroğlu ve Teke, 2011). Mamafih Âkif’in bilimsel yanı, bu bağlamda bilim dünyasını takip ettiği bilinmektedir.

“Biz o kuvvetlere eller gibi hâkim değiliz!

Yarının ilmî nedir, hâlbuki? Gâyet müdhîş:

‘Maddenin kudret-i zerriyesi’ uğraştığı iş.

*O yaman kudrete hâkim olabilsem diyerek,
Sarf edip durmada birçok kafa binlerce emek.”*

Bilimsel araştırmalara hayranlığını Pastör'e sevgisiyle şahsileştiren Âkif, 'Süleymaniye Kürsüsünde' şiirinde Batının bilimini almamız, onu ilerletmemiz gerektiğini telkin eder.

*“Alınız ilmini Garb'ın, alınız san'atını;
Veriniz hem de mesâînize son sūr'atını.
Çünkü kâbil değil artık yaşamak bunlarsız;
Çünkü milliyeti yok san'atın, ilmin; yalnız”*

Benim burada 'ilim' kelimesiyle ifade ettiğim, fennî çalışmalardan ayrı, doğrudan Kur'an'a bağlı olarak İslâmî bilgi, şuur, tefekkür yetkinliğidir. (İsra: 105,109; Kasas: 52; Sebe: 6 gibi birçok ayette genel anlamda vahiy, hususi anlamda Kur'an, ilmin kendisi ve kaynağı olarak ifade edilir.) İlim ve bilim dengesi içinde bilgiyi bütünlüklü ve birbirini destekler mahiyette içselleştirmiş bir şahsiyet olmakla birlikte, Âkif'te baskın olan asıl unsurun İslâm ve hususen de Kur'an olduğunu görmekteyiz. Âkif'in yaşadığı dönemde başta Kur'an olmak üzere sahih ilmî kaynaklara isnat eden din anlayışını, yok denecek kadar az bir kesim dert edinmiştir. Toplumun Kur'an'la ilişkisi, onun inzal esprisi ve ruhuna uygun muhtevasından soyutlanmış olarak tamamen şekli, göreneğe dayalı taklitçi bir alışkanlıkla sürmektedir. Özetle devletle birlikte milletin, milletle birlikte devletin dağılıp çökme süreci veya durumu, dinî düşünce, yaşayış ve tefekkür alanında da gözlenmektedir. Mehmed Âkif Ersoy'a göre 'Osmanlı imparatorluğunun çöküşünü hazırlayan başat neden taklitçiliktir.../... Dini taklit, dünyası taklit, kıyafeti taklit, selâmı taklit, kelâmı taklit, hülâsa her şeyi taklit bir millet' kabil değil hakiki bir insan cemiyeti meydana getiremez. Yine Âkif'e göre devleti yıkan, toplumu çökerten bir diğer etken ise cehalet ve atalettir” (Doğan, 2011). Zaten tam manasıyla teslimiyeti ifade eden bir tutum olarak taklit, ancak düşünce melekesi ve kişiliğin yok olmasıyla mümkün olabilecek bir zafiyettir. Batıcı aydınların 'ilericilik, çağdaşlık' maskaralıklarıyla tutuldukları taklit hastalığı ile dinî alanda görülen taklit marazı, aynı boş ve değersiz benlikten beslenmektedir. Varlık kudretini ve cevherini öldüren her iki tembellik de hakikati ve kendi gerçekliğimizi merak etmeye gerek duymayan aynı mantıktan veya mantıksızlıktan beslenir. Ancak bu yazıyı kendi çerçevesinde tutmak için, biz daha çok Âkif'in ilmî gayreti, gayri ilmî tutumlara karşı tavrı üzerinde yoğunlaşacağız.

Âkif'in açık dil ve tutumla mücadele ettiği cehalet, kitap ve sünnete hürmeti elden bırakmıyor gözükerek, konumunu ilmî anlayış ve arayışlara karşı tahkim etmektedir. Cehaletin dine dayanarak daha keskin, daha yıkıcı olması çok net olarak Takiyuddin'in Rasathanesi'nin (üstelik devrin şeyh'ül İslâm'ının fetvasıyla) yakılıp yıkılmasına kadar dayandırılabilir. En az üç yüz yıldır hiçbir ilmî, aklî dayanağı olmayan batıl inançlar, üstelik dinî görünümle cehalete güç devşirerek Müslümanların zihnî kabiliyetini felç etmiştir. Din adına ortalıkta salınan cehaletin hayata egemen olması, taassubu koyulaştırmış, dini de dünyayı da doğru anlamayı imkânsızlaştırmıştır. Âkif hak adına hakikatin gizlendiği böyle zor zamanda, gerçek bir ilim adamı haysiyeti ile samimiyet ve cesaretle her konuda öncüsü olduğu milletinin yolunu aydınlatmıştır.

*"Hele ilmiye bayağıdan da aşağı bir turşu!
Bab-ı Fetva denilen daire ümmi koğuşu.
Ana karnından icazetlidir, ecdada çeker;
Yürüsün, bir de sarık, al sana kadîasker"*

Dine sosyolojik anlamını aşan ve toplumu her bakımdan yönlendirecek, yönetecek anlamlar yükleyen Âkif, bütün yazı, şiir ve hitabetlerinde, İslâm'ı kaynaklarına uygun anlamamanın sebep olduğu gerileyişi açık bir dil ve tutumla eleştirir (Bayyigit, 2011). İşte bu dünyadan, dünya gerçeklerinden, ilim, bilim ve teknolojiden uzak, ancak akıl çürümesi veya akıl tutulmasıyla açıklanacak bu çöküntü ortamında Âkif çağına, milletine karşı ağır, hayatî bir sorumluluk yüklenmiştir. Kendini idrak ettiği andan itibaren bir ömür onu hem bilim hem ilim, hem de sanat ve düşünce olarak bütün bir millet ve ümmeti, düştüğü, düşürüldüğü yerden tutup kaldırma çabası içinde buluruz. Âkif din ile felsefe ve bilimi çatıştırmayan bir eğitim ve ilim anlayışına sahiptir (Aruç, 2011).

*"Beyinle kabi hep ahenk edip de işleteli
Atıldı vahdeti milliye sakfının temeli."*

... / ...

*Medresen var mı senin bence o çoktan yürüdü.
Hadi göster bakayım şimdi de İbn-i Rüşd'ü?
İbni Sina niye yok? Nerede Gazali görelim?
Hani Seyyid gibi, Razi gibi üç beş alim?
En büyük fazlınız bunların asarından"*

O'nun Kur'an merkezli düşüncelerin ana belirleyici unsur olması, öncelikle varlığımızı, varoluş cevherimizi muhafaza etmek için olmalıdır. Bizi var ve anlamlı kılan bu cevher, bu özdür; İslâm anlayışı, tasavvuru ile Allah'a inanmak ve inanca uygun yaşamak! Başka bir söyleyişle tevhidi ve Kur'an'ı tekrar yaşanır kılmak, yaşayan canlı algılar olarak hayata katmak. Bu hasasiyet ve gayret onu asla bir 'din adamı' veya klasik hoca konumuna sokmaz. Bilakis o kendini ifade ettiği her durumda, anlayışları bidat, hurafe ve masallarla örülmüş kesimlerle çatışmaya girer. Onun dinî duyarlıkla asla ilgisiz olmayan düşüncelerinde muazzam bir entelektüel boyut ve açı vardır. Süleyman Nazif'in "Âkif beni Müslüman etti. Bu hocalar beni yine gâvur edecek!" (Düzdağ, 2003) sözü dönemin dinî yaşantısının çarpıklığına mukabil Âkif'in anlayış ve yaşantısının ne ölçüde aydınlatıcı, düzgün olduğunu ifade eder.

Mehmed Âkif'in mücadele hayatını zor ve o ölçüde değerli kılan husus, onun bir yandan Batı'yı teslimiyet ölçüsünde taklit eden materyalist aydınlarla, diğer yanda din adına üretilip yayılan bid'at ve hurafelerle aynı anda mücadele etmek zorunda kalmasıdır. Hakikat sorunu ve sorumluluğu olmayan Batıcı aydınlar, geri kalmışlığımızın asıl nedenini dine dayandırıyorlardı. Âkif, din duygusunun gelişmeye engel olmayıp, bilakis gelişmenin, terakkinin ana dinamiği olduğunu, geriliğimizin nedeni olarak İslâm'ı gösteren bir kısım aydınlara ısrarla vurgular (Bayyigit, 2011). Diğer taraftan kitleler nezdinde hâkim dinî kültürün de atalet, tembellik, miskinlikten başka bir şey getirmedeğini, getiremeyeceğini ifade eder. Son tahlilde her iki kesimin de kendi benlik ve kimliklerinin hakikatinden kopuk taklitçi tutumları, kitlesel etkileriyle boş benlikler üretmiş, Âkif bu boş benlikler arasında ağır yalnızlıklar yaşamıştır. Evvela his ve duyguların yönü itibarıyla aydın ile halk arasında uçurum mesabesinde muazzam algı, bilgi ve yaklaşım farkları vardır. Ona göre acilen çözülmesi gereken mesele, aydın halk ikileşmesidir. İkileşme birbiri nezdinde meknuz her iki kesimin mevcut tutumunun yanlışlığından kaynaklanmaktadır. Tanzimat'tan itibaren Batı'nın her alandaki üstünlüğü karşısında komplekse kapılan Osmanlı aydınının, geriliğimizi giderek dine yükleyen, hatta düşmanlık şeklinde tezahür eden bedbaht indirgemeciliği, halk ile arasının açılmasına sebep olmuştur. "Aslında her iki tabakanın da bu ikileşmenin oluşmasında payı varsa da halka yol göstermesi, onların değişen şartlara göre sağlıklı bir

şekilde şekillenmesini sağlaması, yönetme ve yönlendirme konumunda olmaları nedeniyle aydınların payı daha büyüktür” (Bayyığıt, 2011).

*

İçinde yaşadığı toplum ve dönemde Âkif’i ayrıcalıklı, önemli kılan gelişmelerin seyrini anlamak için çocukluğundan başlayarak, eğitimi, yetiştiği çevreyi, İslâm anlayışıyla mücehhez şahsiyetinin teşekkülünü, gelişmesini, temayüllerini bilmek gerekir. D. Mehmet Doğan “Doğduğu ve yetiştiği İstanbul’un fakir Müslüman muhiti Mehmed Âkif’in sonraki edebî şahsiyetinin şekillenmesinde rol oynayan belli başlı unsurlardandır” ifadesiyle, temel bir hususun tespitini yapar. Kosovalı Arnavut bir babanın, Buhara asıllı bir annenin oğlu olarak İstanbul’un köklü geleneklerinin yaşandığı Fatih’te doğup büyüyen Âkif, görgü ve yaşantı olarak Osmanlı’nın zengin, renkli kültürünü şahsında mezcetmiş gibidir. Doğan, Fatih semtine özel bir vurgu yapar: “Fatih semti özellikle Mehmed Âkif’in çocukluk ve gençlik yıllarında Müslüman İstanbul’un ilim merkezi durumundadır. Cami merkez olarak yüksek seviyede eğitim-öğretim kurumları bu semtin çehresinin oluşmasında etkili olmuştur. Mehmed Âkif, kendinden çok başkalarını, toplumu düşünen, iyi ahlâklı, namuslu insan, örnek bir Müslüman olarak bu etkileşimlerin çocuğudur” (Doğan, 2006). En net Peyami Safa’nın ‘Fatih Harbiye’ romanında görüleceği tarzda, Fatih, Osmanlı İslâm kültürünün yaşandığı en canlı semtidir. Ve yine o zamanın telakkilerine göre ilim Fatih’te idi ve Fatih müderrislerinden olmak gıptaya değer bir pâyeye idi (Şen, 2011).

Mehmed Âkif’in damadı Ömer Rıza Doğrul, Âkif’in annesi Emine Şerife Hanım’ın, ‘sağlam seciyeli, anlayışlı, tecrübeli ve derin görüşlü bir kadın’ olduğunu söyler. “İtikadı bütün bir Müslüman’dı. Beş vakit namazını ihmal etmez, ibadetlerinden haz duyar, itikatlarını yaşar, feragat duygusunu canlandırır, iyilik etmekten bahtiyarlık duyar, ince hisli, yüksek ruhlu bir kadındır” (İmamoğlu, 1997). Anne Şerife Emine Hanım’ın dinî hayatının yaygın manevî ritüellerden ayrı olmadığını anlamak zor değildir. Annesi Âkif’in maneviyat’ına sıcak, derin bir duygusal içtenlik katmıştır. Şengüler’in anlattıklarından anne oğul arasında bu yönde bir münasebetin ukdeye dönüştüğünü anlamak zor olmaz. Annesi Âkif’in sarık takıp cübbe giymesini çok arzular. İdadiyi, bir ihtimalle de fakülteyi bitirince annesinin bu beklentisini onu hoşnut olacak tarzda yerine getirir (Şengüler, ty.).

Adaşlarından ayrılması için 'temiz' lakabıyla anılan babası Tahir Efendi, âlim, aynı zamanda "tasavvuf ehli, Nakşibendî tarikatına mensup, dindar bir zattır. Bulunduğu hocalık mevkiine ve ilim derecesine tamamen kendi çalışkanlığı sayesinde yükselmiştir" (Düzdağ, 2002). Bilgisi, entelektüel birikimi ile ilim çevrelerinin dikkatini celbeden Temiz Tahir Efendi, Ramazanlarda müdavimleri arasında padişahın da olduğu tefsir ağırlıklı 'Huzur Dersleri'nin aranan siması olmuştur (İmamoğlu, 1997). Mehmed Tahir Efendi'nin asabî bir zat olduğu söylenir. Hasan Basri Çantay, "Çocuğunu her halükarda yetiştirmeye azmetmişti" der: "Onun için daha ilk tahsil hayatında oğluna karşı olan vaziyeti değişti, ciddileşti, sertleşti. Çünkü Tahir Efendi'nin terbiye sisteminde müsamahanın, serbest ve programsız hareketin yeri ve manası yoktu. Fıtraten zeki, cevval ve hareketli olan Mehmed Âkif, çocukluğunu böyle sıkı terbiye altında geçirdi. Zavallı ara sıra dayak da yerdii" (Çantay, 2008). Babasının işi sıkı tutan bu tutumunun bir ömür Âkif'in ilmi, entelektüel programını titiz, yoğun sürdürmesinde müessir olduğu açıktır. Âkif, Tahir Efendi için "Benim hem babam hem de hocamdır. Ne biliyorsam kendisinden öğrendim" diye babasını yâd eder (Düzdağ, 2002).

Çocuk Âkif'in evleri, merkezinde selâtin camii bulunan Fatih Külliyesinin hemen yanındaydı. Mektepler, medreseler, kütüphaneler, çeşmeler, tabhane, darüşşifa ve diğer yapılar, adeta masalsi bir etkiyle cıvılcıvılcı bir hayatı Âkif'in his ve düşünce dünyasına nakış nakış işliyordu. Evden sokağa, oradan genişleyen çevresine doğru canlı bir dinî yaşantıya şahit oluyordu. Böylece aile içinde ve dışarıda gördüğü, duyduğu hayat, onun dinî şahsiyetinin, duygu zenginliğinin oluşmasında etkili olmuştur (İmamoğlu, 1997). O günlerinin büyüülü anısını bir şiirinde şöyle dile getirecektir:

*"Çocukluğumda, evet bahtiyar idim cidden,
Hârim-i ailenin farkı yoktu cennetten"*

Fatih Rüştüyesinde, son sınıf hocalarından ilmen ve ahlâken çok yüksek bir zat olan Hoca Mehmed Kadri Efendi'den çok etkilendiği bilinmektedir. Boşnak asıllı, hürriyetperver, birçok Batı ve Doğu dillerine hâkim, kültürlü bir zat olan Hoca Kadri Efendi, sadece dil çalışmalarına özendirilmesi yanında Abdülhamit'e muhalif oluşuyla da Âkif'in kültürel, siyasal çizgisinin belirginleşmesinde ilk önemli etkiyi yapmış olmalıdır (Şen, 2011). Bu arada Âkif'in mülkiye ve baytar mektebinde iken Fransızca, Arapça öğrenimine

hız verdiğini, ayrıca Tabhane Medresesinde İskeçeli Hafız İsa Efendi'den Kur'an'ı hıfz etmeye ve Arapçasını iletmeye çalıştığını, Baytar mektebi bittiğinde Âkif'in hıfzını da tamamladığını görüyoruz (İmamoğlu, 1997). “Âkif, okul arkadaşı Sözen'in verdiği bilgilere göre 1894'te hocasının verdiği bilgiye göre 1896'da hafızlığını ikmal etmiştir” (Cündioğlu, 2010).

Gençlik yıllarında şahsiyetinin teşekkülünde en etkili olan kişi Babanzade Ahmet Naim'dir. İkinci sayısından itibaren *Sıratımustakim*'in yazar kadrosunda gördüğümüz Babanzade ile ilk fakülte yıllarında yani Mülkiye tahsili sıralarında tanışmış olmaları kuvvetli ihtimaldir. Birçok dili çok iyi bilen eğitilmiş kişiliği yanında, Allah'a ve İslâm'a olan içten, samimi bağlılığı, derinlikli olarak Kur'an'a, sünnete dayalı düşünce ve ahlâkı, özellikle dünyalık birçok meseleyi dert etmeyişi, tavizsizliği, cesur duruşu Âkif'te hayranlık uyandırmış, düşünce ve duruşuna gerçek ve asil karakterini kazandırmıştır. Babanzade'nin Âkif'le yolunun kesişmesi 'büyük bir tarih' olarak yorumlanmış, Âkif'in inanç konusunda kendisinden emin, en ufak bir tereddüt yaşamayan Babanzade'yi kendine örnek aldığı, Âkif'in din ve politika görüşüne çok, hem de çok tesir ettiği, inanç konusunda büyük ihtimalle aralarında pek çok kez konuşup tartıştıkları söylenmiştir (Kurtoğlu, 2017). Mithat Cemal Kuntay'ın ifadelerinden Âkif'in benlik ve kimliğinin teşekkülünde Babanzade'nin tartışmasız etkili olduğu anlaşılıyor. Ona göre “Âkif, Babanzade ile tanıştıktan sonra daha bir İslâmcı, daha bir inançlı olmuştur. Oysa onunla tanışmasaydı daha farklı bir Âkif'le karşılaşabilirlerdi” (Kurtoğlu, 2017). Âkif ile Babanzade'nin tabir yerindeyse Kur'an ve iman kardeşliği ömür boyu sürer. Sürdükçe birbirlerini sahiplenmeleri artar. Bu kavi dostluğun önemli ölçüde aynı inanç esasına dayalı duyarlık yanında, bid'at ve hurafelere karşı ilmin İslâm'ına veya İslâm'ın ilmine dönüşten kuvvet bulduğu muhakkaktır. Hayatın ve varlığın anlamını tayin edici hususiyetiyle gerçek bir dava olarak mücadelesi verilen İslâm, aralarındaki bağlılığı kuvvetlendirmiş olmalıdır. Âkif' iki kişinin, Babanzade Ahmet Naim ve Elmalı Hamdi Efendi'lerin ilmine her zaman itimat etmiştir. Mısır'da hasta yatağında Naim'in vefat haberini alınca “Üstüme duvar yıkıldı zannettim. Bana hastalığımı unutturdu” demiştir (İz, 2014).

Âkif, veterinerlik okuduğu yüksekokul yıllarında, ilmî, fikrî anlamda çok yönlü bir yoğunluk yaşamıştır. Önce babası Tahir Efendi ile başlayıp Mehmed Kadri Bey'in etkisiyle hızlanıp yüksekokul döneminde devam eden

dil çalışmaları ve hürriyet düşüncesi, diğer yandan Muallim Naci'lerle se-sini ve yatağını bulmaya çalışan şiir faaliyeti, diğer yandan hafızlık, son olarak Babanzade ile tanışıp dost olmaları derken, Âkif'in fikrî benliği, âlim kimliği esaslı şekilde, eş zamanlı ve birlikte kaynaşarak oluşmaya başlamıştır: Hafız bir Kur'an ve İslâm âlimi, şair, düşünür ve tavizsiz bir aydın! Bu komple ve bütünlüklü donanım onun ilmîni de münevverliğini de daha kapsamlı, daha nitelikli yapmıştır. İslâmî anlayışını şairce bir duyarlılıkla hayata ve varlığa doğru genişleten, muvahhit kimliği ile şiirini daha manevî, daha müteâil ifade kudretiyle söyleyen mükemmel bir münevver, samimi bir Müslüman.

Burada önemli bir nokta gözden kaçırılmamalıdır. Âkif hafızdır evet ama Arapçayı ileri düzeyde bilen bir hafızdır. Dolayısıyla Kur'an'ı sadece tecvidden kıraat etmez; içeriğini anlayarak okur, Kur'an üzerinde düşünür. Ömer Rıza, "Kendisi Kur'an'a bütün varlığıyla inanan ve bağlanan bir Müslüman'dı; Kur'an'ın her ayetini en derin, en coşkun huşû içinde ürpermeden okuyamazdı. Onun akli, bu Kitab-ı Kerim'in ışığından ilham alıyordu" (Cündioğlu, 2010) bilgisini vermektedir. "Mehmed Âkif bütün ömrü boyunca Kur'an'ın yolunda yaşamış, yurdundan ayrılmaya mecbur kaldığı son yıllarda Kur'an'a sığınmış, ölmek için vatana döndüğünde, bütün vaktini kendisine Kur'an okuyan güzel sesli gerçek dostlar ve Kur'an sadaları arasında geçirmiş, öylece Rabbine kavuşmuştur.../...Kur'an onun bütün kalbini, bütün varlığını kaplamıştır" (Düzdağ, 2003).

Belirleyici olması gereken beyinlerini ölçü almasına rağmen Âkif'in Müslümanlığının bazen çok şahsileştiği söylenmiştir; "Onun dini 'beşik dini' değil. Müslüman doğmakla kalmadı, Müslüman olmaya muvaffak oldu (Şengüler, ty.). Geleneksel kültür ortamında var olup ilmî ve entelektüel sıçramayla İslâm'ı yeniden anlayan zihnî ve ruhî yapı, şairliğin metafor, imge ve simgelere dayalı coşkulu akışı içinde asıl karakterini bulur, hatta bu zeminde millî bir duygu inşa etmeye doğru yönelir. Bu ideal, kuşkusuz ümmetin ve milletin maddî manevî bütün varlığı ile mutlu, müreffeh olmasını tahayyül ediyordu. "Âkif'in ileriye dönük en büyük ideali" diyor Şengüler, "Müslümanların İslâm'ı iyi öğrenip bu müstesna dinî şuurlu olarak yaşamaları idi. Bu gerçekleştiği takdirde İslâm ümmeti Asr-ı Saadetin nurlu seviyesine ulaşacak ve milletler arasında hak ettiği en seçkin yere oturacaktı. Çünkü toplumların maddî manevî kalkınmalarını sağlayacak

unsurlar, İslâm'ın özünde mevcuttu. Eğer Müslümanlar bu unsurları bulup değerlendiremiyorlarsa kusur dinde değil kendilerinde idi” (Şengüler, ty.). Ömrünün sonuna kadar bu inançla ve Asım'ın, Asım'ın neslinin şahsında milletin istiklâlîni ve refahını gerçekleştireceğine dair umudunu kaybetmeyerek yaşadı.

*

Siyasî, fikrî ilişkiler üzerinden İslâm'ın toplumsal gelişimini etraflı araştıran İsmail Kara'nın, Âkif'in fikriyatının İslâm modernizmi ile ilişkisi gündeme geldiğinde Afganî ve Abduh etkisine özel vurgular yapıldığı yönündeki tespiti yanlış değildir (Kara, 2011). Halkın hiçbir ilmî dayanağı olmayan batıl inanç ve hurafeler manzumesinden ibaret köhne dinî alışkanlıklara karşı savunup yaşadıkları, diri, dinamik İslâm anlayışı Pakistanlı şair Muhammed İkbâl'den, Cemaleddin Afganî ve Abduh'tan etkilenmiştir. Ancak hemen söyleyelim ki, esaslı bir mütefekkir şair olarak Âkif'in kimlik ve karakter oluşumunu bütünüyle bu etkiyle açıklamak hiç doğru olmaz. Âkif'in kavmiyetçiliği, taklitçiliği kesin bir tutumla reddeden, Müslümanların birliğini savunan düşünceleri, Afganî ve onun öncülüğünde gelişen İttihadî İslâm hareketini benimsemesine yol açmıştır. Mehmed Âkif, Müslümanların uyanarak istikametlerini tayin, istikballerini elde etmeleri ve bir Osmanlı İslâm Halife'sinin etrafında 'İslâm Milletleri Topluluğu' halinde birleşmeleri gerektiğini düşünüyordu. Mehmed Âkif'in Afganî ve Abduh'la ilişkisi normal bir ilgi seviyesinin ötesindedir. Fikir ve mücadele adamlarından Cemaleddin Afganî (1839-1897) ile onun talebesi olan Mısırlı âlim Muhammed Abduh'un (1849-1905) yazı ve fikirlerinden istifade eden Âkif, Abduh'un bazı yazılarını tercüme ederek okurlarına kazandırmış (Düzdağ, 2022). Türkiye'de İslâm'ın ve İslâmcılık düşünce ve hareketinin yeni bir boyut kazanmasının önünü açmıştır. “19. Asrın ikinci yarısında dünyada cereyan eden olaylar karşısında hem kendiliğinden oluşan bir halk şuuru hem de İslâm ülkelerinde daha çok entelektüel planda bir hareket olarak başlayan İslâmcılık, Mehmed Âkif'in şahsında kuvvetli popüler temsilcilerinden birini bulmuştur. Cemaleddin Afganî (1838-1897) Muhammed Abduh (1845-1905) ve Abdürreşid İbrahim (Safahat'in II. Kitabı Süleymaniye Kürsüsünde'nin hatibi (1853-1944) bu hareketin ilk önemli isimlerindedir. Cemaleddin Afganî ve Muhammed Abduh, Paris'te *el Urvet'ül Vuska* (Çözülmez bağ, Sağlam kulp) adlı İslâm âleminde antiemperyalist eğilimler

doğuran bir dergi yayımladılar (1884-18 sayı) (Doğan, 2006). Afganî'nin yeni bir atılım ve yenilenme ruhuyla başlattığı hareket Âkif'i ziyadesiyle heyecanlandırmış, tesiri altına almıştır. Öncelikle bu sebeple Âkif, Afganî hakkında "etraflı bir biyografi" yazmaktan söz etmiş, onun en büyük eserinin ise Muhammed Abduh olduğunu belirtmiştir (Ersoy, 2015).

Bir etkilenmenin olduğu açık olmakla birlikte bunun belirleyici ton ve niteliğinin abartıldığı, önemli bir kanaat olarak ifade edilmiştir. "Afganî'nin Mehmed Âkif üzerinde doğrudan etkisinin olduğunu söylemek zordur" der Gencer; "Âkif'in esas ilham kaynağı, çeşitli yazılarını Türkçeye çevirdiği Muhammed Abduh'tur; Âkif için Afganî'nin önemi Abduh'un hocası olmaktan ileri gelmektedir" (Gencer, 2012) demiştir. Afganî siyasi iradeye hâkim olmayı benimseyen bir inkılâp metodunu savunurken Abduh, Âkif'in de tasvip ettiği ilim tahsili ve eğitime dayalı bir değişimden yanaydı. Bu yöndeki görüşü Âsım'ın "İnkılâp istiyorum, ben de fakat Abdu gibi." mısrasının bulunduğu bölümde serdedilir. Kara, döneminin ilk ve tek Abduh mütercimi olmakla beraber Âkif'in metinleri esas alındığında Afganî etkisinin, "abartılı hatta yersiz" olduğunu söyler (Kara, 2011). Acizane bizim de kanaatimiz bu yödedir. Âkif *Serveti Fünun* mecmuasının anketine verdiği cevapta 'etki'den değil, 'istifade'den bahseder: "Mısır müftüsü şeyh Muhammed Abduh ile Mısır Efâdıl-ı Şübbânından Muhammed Ferid Vecdi'den gayet büyük istifadem oldu" (Kara, 2011). Bu iki şahsiyetin eserlerini Türkçeye kazandırması yeter ölçüde fikir vermektedir.

Sözün özü, andığımız bu fikir ve hareket adamlarından önce Âkif'in zihin dünyası ana unsur ve istikametleriyle zaten teşekkül etmiştir. Bu tespit, onun büyük ihtimalle şiiriyetini zayıf gördüğünden *Safahat*'ına almadığı 'Kur'an'a Hitab' şiirine bakarak da yapılabilir. Daha 20 yaşının başlarında yazdığı bu şiirde, Kur'an ve tefsir ilmine sadece aşına değil ayrıca nüfuz ettiği belli olan bir dimağ ve birikim çok bariz fark edilir. Bu donanımlı olgunlaşmada babası Tahir Efendi'den başlayan yetiştirme tarzı yanında özellikle Babanzade Ahmet Naim'in ziyadesiyle katkısı var olmalıdır. Özellikle de millete mal olmuş nitelikleriyle Âkif gibi duygu ve düşüncesi belli bir olgunluk seviyesinde kıvamını, bulmuş bir şahsiyet, sadece onlarla var olamayacak yücelikte bir benlik ve kimlik sahibidir. Böyle olmak durumundadır.

*

Fikrî, ilmî kişiliği, sanat ve dünya görüşü yerine oturunca, Âkif, ömrünün sonuna kadar devam edecek bir ceht ve mücadele içine girer. Tam 35 yaşındayken Eşref Edip'in yayın yönetmenliğini yaptığı *Sırâtımustakim* bu amaca hizmet eden önemli bir araç ve imkân olur. Âkif'in başyazarlığını yaptığı mecmua, dönemin İslâmcı düşünürlerini bir araya getiren önemli bir mahfil olur. Daha sonra *Sebil'ür Reşat* olarak yayın hayatına devam eden ve İstiklâl harbimizde önemli bir misyon üslenen mecmuada Âkif, şiirleri yanında çevirilerini, düşünce ve tefsir yazılarını yayınlar. Örneğin Ferid Vecdi'nin Mehmed Âkif'in tercümesiyle Türkçe'ye kazandırılan 'Müslüman Kadın' kitabı ilmî ve aktüel muhtevasıyla bugün bile önemini yitirmemiş bir eserdir (Vecdi, 2020).¹ Âkif'in, eserlerinden bazı makalelerini tercüme ettiği Musa Carullah'tan da haberdar olduğu anlaşılmaktadır.² Eşref Edip, Elmalılı Hamdi Yazır, Hasan Basri Çantay, Babanzade Ahmet Naim, Süleyman Nazif, Şefik Kolaylı, Ahmet Hamdi Akseki, Mithat Cemal ve başka birçok isimle oluşan dalganın coşkusu, Ankara'da da sürer.

İstiklâl Harbi'nin temel motivasyonu dindir, İslâm'dır. En veciz ifadesini İstiklâl Marşında bulan millî ruh, Âkif'in tanım ve yorumuyla anlam bulan İslâm'la, inançla iç içe geçerek kaynaşır. Hatta bu kaynaşmanın hayatı canlandıran, cesaretlendiren coşkusu ile bir İslâm Kongresi toplama fikri belirir. Bu fikrin çıkışına, İngilizlerin Mısır ve Mekke'de İslâm ülkelerini toplayarak bir konferans tertip etme teşebbüsünün sebep olduğu söylenebilir. "Ankara'da bir İslâm Kongresi'nin tertip edilmesinin çok yararlı olacağı fikrine Mustafa Kemal de iştirak eder. İslâm ülkelerinin ve Müslümanların içine düştükleri talihsiz durum ve dağınıklığın sebepleri, toparlanmanın, kalkınmanın ve birlikte hareket etmenin yolları konuşulacaktır. Mehmed Âkif ve Hasan Basri Çantay bu husus üzerinde epeyce çalışırlar. Çağrılacak ülkeler, davetiyeler, toplantının sonuç bildirisi bile hazırlanır. Ancak o anki konjonktürel gelişmeler ve akabinde siyasetin hızla yön değiştirmesiyle teşebbüs akim kalır (Edip, 2002: 100-101).

1 Ayrıca Abduh'un 'İslâm Müdafaası', Abdülaziz Çaviş'in 'İslâm ve Siyaset', 'Anglikan Kilisesine Cevap' 'İçkinin Zararları', Sait Halim Paşa'nın 'İslâmlaşmak' adlı eserleri hep Âkif tarafından tercüme edilip ilim ve kültür hayatımıza kazandırılmıştır. Yine Âkif'in bizzat kaleme aldığı Kavâidi Edebiyye (Dil ve Edebiyat yazıları) ve başka birçok eseri günümüzde de zevkle okunmaktadır, okunmayı beklemektedir. Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Mertoğlu S. (1992). "Mehmed Âkif'in Arapça'dan Yaptığı Tercümeler Üzerine Notlar," *Divân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 2: 235-249.

2 Musa Carullah'a ilaveten Âkif, Rusya-Asya-Tatar kökenli Ataullah Bahaeddin, İsmail Gaspıralı, Fatih Kerimî, Ağaoğlu Ahmet, Yusuf Akçura gibi başka isimleri de yakınlık ölçüsünde tanıır.

*

Âkif'in ilmine de düşüncesine de şiirine de şahsiyetine de ana karakterini veren ilk ve en önemli değer İslâm'dır. O, Meclis kayıtlarına da 'İslâm şairi' olarak geçmiştir. Her zaman Kur'an yanındadır, her zaman Kur'an'ın yanındadır. Bu bağlamda Kur'an sürekli okuduğu, düşündüğü bir kitap olarak hayatına, benliğine, kelimelerine, ruhuna, sesine, sessizliğine yer etmiştir. "Kur'an, onun bütün kalbini, bütün ruhunu, bütün mevcudiyetini kaplamıştır. Ayrıca Kur'an'ın her ayeti ile her kelimesi ile hatta harfleri ile günlerce uğraştığı için, artık gönlünü ona vermiş, bütün zevki o olmuştur" (Akyüz, 2011:234). Adeta Kur'an'la oturur kalkar, Kur'an'la nefes alır verir, Kur'an'la iştirir konuşur, Kur'an'la bakar görür. Kur'an onda benliğe, dile, ruha dönüşmüştür. Kur'an'ın anlam dünyasına, mana ve ruhuna incelikli, derinlikli nüfuz etmiştir. Bu sebeple ihtiyaç duyulan Kur'an Meali yazma işi Mehmed Âkif'e verilmiştir. Kuruluşla birlikte, İstiklâl mücadelesinin ruh ve amacından uzaklaşan Cumhuriyet'in alfabe, dil ve din devrimi ile yön ve eksen değiştirmesi üzerine, mel'un, menfur amaçlar için kullanımına imkân vermemek, en azından bu vahim vebale ortak olmamak için, Âkif, önceden yazıp Yozgatlı Müderris İhsan Efendi'ye teslim ettiği mealin, sonradan yakmasını vasiyet etmiştir. Ancak bir şekilde mealı görüp tetkik fırsatı bulanlar hayranlıklarını ifade etmişlerdir. 1932'de Mısır seyahatinde mealin tamamını okumuş olan Eşref Edip şunları yazar: "O ne sadelik, o ne ahenk! Ayetler arasındaki irtibatı muhafaza hususunda öyle büyük kudret göstermiş ki, bütün bir sureyi okursunuz da hiçbir ayetin başında veya sonunda ufak bir irtibatsızlık göremezsiniz. Müfessirler, ayetler arasındaki irtibat ve münasebetleri anlatmak için sahifeler boyu izahatta bulunurlar. Üstad ise bu irtibatı, fiilen o surette yapmış ki, bir ayetin bitip diğer ayetin başladığının farkında bile olamazsınız. Bir şiir gibi senelerce üzerinde işlenmiş, hiçbir tarafında, hiçbir noktasında hiçbir pürüz kalmamış... Su gibi akıyor. Bir çağlayan gibi gönülleri heyecana veriyor.../...Kur'an'ı Türkçeye onun kadar güzel tercüme edebilecek yeryüzünde bir kişinin daha bulunmaması, elbette büyük bir mevhibe-i ilahiye'dir" (Düzdağ, 2003).

Mehmed Âkif Kur'an'a daima canlı, dinamik bir kitap olarak inanmıştır. O'na göre Kur'an'ın canlı, dinamik olması, dünyanın sürekli değişen olgu ve olaylarına, gelişmeler karşısında insanın varlık durum ve hakikatine tanımlar yapması, teşhisler koyması, yol göstermesi anlamını içerir. Ancak

ne hazindir ki, Müslüman olarak yaşama kararlılığının yüklediği sorumluluğun ağırlığı, paylarına düştüğü kadar avam ve havas nezdinde şekli avunma ve savunmalarla hafifletilmek istenmiştir. Avunmanın kitlesel yaygınlık kazanması, ‘elle gelen düğün bayram’ aklileştirmesiyle yanlışı doğru meşabesine çıkarabilmiş, meşrulaştırmıştır. Canlılığını yitirdiği için medeniyet koşusunda geriye düşmüş toplumun varlık coşkusu yitiren Müslümanları, Kur’an’ı da sadece şekilden ibaret manevî rahatlayışlarla ölümler kitabı veya ölümlere okunan bir kitap olarak algılar olmuştur. Neredeyse bunun ötesine geçmeyen anlayışların dünyasında din de insan da hayat iddiasını kaybetmiştir.

*“Ölümler dini değil, sen de bilirsin ki bu din,
Diri doğmuş, duracak dipdiri durdukça zemin.
Niye isrâf edelim bir sürü iknâiyat?
Hoca, mâdem ki bu din: Dîn-i beşer, dîn-i hayât,
Beşerin hakka refik olmak için vicdânı,
Beşeriyetle birlikte yürümektir şânı.
Yürümez dersen eğer rûhu gider İslâm’ın.”*

Âkif’in toplumu yüreğinden yakasından tutup sarsmak, silkelemek, uyardırmak ister gibi “Kur’an cenazeler için değil, canlılar için inmiştir. Sana inmiştir; oku, anla, canlan, uyan; insan ve kul olduğunun bilincini idrak et; amaçsız, anlamsız yaşama. Değilse varlığının mevtadan farkı kalmaz. Eğer Allah’a imanında, ondan da önce kendi varlığına samimi, hayata hürmetkâr isen, dini kendi kafana göre biçimlendirme, bilakis anlayışını Kitaba göre biçimlendir. Aklını, ruhunu, zihnini, kalbini, işini, azmini; kısacası benliğini, kimliğini kitaba göre biçimlendir” diye haykırmaktadır.

*“İbret olmaz bize, her gün okuruz ezber de!
Yoksa, bir maksat aranmaz mı bu âyetlerde?
Lâfzı muhkem yalnız, anlaşılın Kur’ân’ın:
Çünkü kaydında değil, hiçbirimiz manânın:
Ya açar nazmı Celîl’in, bakarız yaprağına;
Yahut üfler geçeriz bir ölünün toprağına.
İnmemiştir hele Kur’ân, bunu hakkiyle bilin,
Ne mezarlıkta okunmak ne de fal bakmak için!”*

Aynı zamanda hayat nizamı olan dinin tarihi kapsayan asli kaynağı olarak Kur’an’ın, hayatla ve güncel pek çok olayla, insanla birebir ilişki içinde ol-

ması icap eder. “Âkif, Kur’an’la kurulan ferdi ilişkinin yanı sıra, Kitabullah’ın toplumsal olaylar ile de sıkı irtibatı olduğuna inanmaktadır. Bu yaklaşımdan dolayı onun Kur’an’ı her gün yeni nazil oluyormuş gibi algıladığını bile söylemek mümkündür” (Akyüz, 2011:322). Âkif’in ‘asrın idraki’ diye ifade ettiği olgusal gerçeklik, zamanın değişkenleri ile oluşan genel kabuller, anlayışlardır; yerine göre felsefî, ilmî, sanat telakkileridir. Zamanları aşan hakikatin kaynağı olarak Kur’an, asrın idrakine söz söyleyecek yetkinlikte bir kitaptır veya bu ilhamı verecek kudret ve zenginliktedir. “Kur’an-ı Kerim’le beyan olunan adalet ve ahlâk esasları, yeni ortaya çıkan sosyal ihtiyaç ve güçlüklerin hepsine, en uygun en güzel çareleri ihtiva eder. Bunun için o ihtiyaçların getirdiği yeni bakış açıları (asrın idraki) ile o esaslara bakabilmek gerekir. Bu yapılabilirse o esaslar, en yeni dertlere bile çare ve çözümler ortaya koyabilecek derinliğe ve genişliğe sahiptir” (Düzdağ, 2003:159).

Üstad’a göre Müslümanlık, insanlara hakiki insanlığı öğreten, esaret zincirlerinin hepsini kıran, Allah’tan başka bir varlığa baş eğdirmeyen, Allah’tan başkasına el açtırmayan, hülâsa en asil, en mert, en şerefli, insanlık idealini yaşatan bir dindi. Onun bütün hayatında yaşadığı din, bu dindi (Düzdağ, 2022). Âkif’e göre, Allah’ın muradına uygun yaşandığı takdirde, atalete düşmeyeceğimiz gerçeği, tekrara lüzum bırakmayacak ölçüde açıktır. Oysa bizim dinî hassasiyetle yaşadığımız hayatın, dinin sahih dayanakları Kur’an ve sünnetle alakası neredeyse kalmamıştır. Bilakis asırlardır süren ve çoğu keyfi olan alışkanlık ve ritüellere dinî görünüm kazandırılmıştır. Yanlış, dinî mahiyet kazanınca hakikate dönüşmez. Tersine en tehlikeli birçok yanlış, varlığını din kisvesiyle sürdürür. Hatta bu sebeple hürmet görür. Onu eleştirmek dini eleştirme bedbahtlığı sayılacağından birçok art niyetli girişimlere koruma imkânı oluşur. Akıl, bilim, ilim, eleştiri kapılarını kapatan, çalışmayı, eğitimi geriye iten, kör taklitçiliğin, ölümcül teslimiyetin, düşüncesiz itaatın yolunu açan bu kutsanmış cehalet, ferdi de milleti de devleti de medeniyeti de çökertir. Nitekim öyle de olmuştur. 400 yıldır yaşadığımız sefil sürümlerin, savrulmanın temel sebebi budur.

Âkif’in Kur’an bilgisi, bilinç ve irfanı yorulmak bilmez bir tecessüs, öğrenmeye doyumsuz bir ilgi ile genişler. Doğal olarak Kur’an’ı anlama ve anlatma çabası onu tefsir ilmine yöneltmiştir. Zaten böyle bir çaba içinde olan kendini tefsir çalışması içinde bulur. Âkif’in tefsir yazılarında ayetleri açıklarken, müracaat ettiği en önemli kaynak *Celâleyn* tefsiridir. 15’inci

yüzyıldan beri ilmî çalışmaların en önemli kaynağı kabul edilen bu eser, Âkif'in elinden hiç düşürmediği ve defaten etüt ettiği bir kitaptır. 47 yaşında Kastamonu hitabesi sırasında Mehmed Âkif'in sabahtan beri yanında taşıdığı kitabın ne olduğunu soran Kastamonulu Hafız Ömer Efendi'ye şu cevabı vermişti: “*Tefsir-i Celâleyn*’dir. Bunu daima yanımda taşır, Kelamı Kadim gibi okurum. Şimdiye kadar on sekiz defa hatmettim. Şimdi on dokuzuncu hatme devam ediyorum” (Düzdağ, 2002:107). Bu tilaveti Mısır’da da defalarca tekrarladığı anlaşılmaktadır. Ömer Rıza Doğrul’un anlatımından; Mısır’dan “İstanbul’a geldiği zaman birlikte getirdiği kitaplar şunlardı: *Kamus’ul A’lam*, Hüseyin Kazım’ın *Büyük Türk Lügati*’nin iki cildi, *Tefsir-i Celâleyn*, *Okyanus tercümesi*” (Cündioğlu, 2010:437).

Âkif, Kur’an bilgisi ve tefsire vukufiyeti itibariyle tartışmasız bir otoritedir. Öyle ki Ankara’da Şer’iye vekili olan Konyalı Mehmed Vehbi Efendi, bugün de fevkalade istifade ettiğimiz ‘*Hulasat’ül Beyan*’ ismiyle yazdığı tefsirini, her türlü tashih ve onay için Mehmed Âkif’e gönderir. Kendisi de meal yazmış olan Hasan Basri Çantay’a “Basri Bey, ben bir tefsir yazdım Âkif Bey’e götür de bir gözden geçirsin Münasip görürse bastıralım. Ben Âkif Bey’in hem edebî şahsiyetini, üslubunu, şairliğini hem de ilmini ve Arapçaya olan vukufu ile tercüme kabiliyetini bilirim, takdir ederim. Fikirlerine de hürmetim vardır. Âkif Bey ne derse onu yapacağım” der. Sonra ne mi olur? Âkif, titiz bir hassasiyetle eseri okur ve eleştirir. Tefsirin o haliyle yayınlanmasına onay çıkmaz! Daha sonraki yıllarda bizzat Âkif’in de sıkı editörlük yapmasıyla eser Kitapçı Şakir Efendi tarafından basılır (Düzdağ, 2003:143).

*

İnanç, taklit, taassup, çalışma, ahlâk, millet, medeniyet, ezan, Kur’an, İslâm, istiklâl gibi kavramlar, Âkif’in azim ve heyecanı hiçbir zaman azalmayan sanat ve ilim faaliyetlerinin ana konularını teşkil eder. Burada gözetilen ilk amaç ataletten, taklit, taassup, bid’at ve hurafelerden arındırılmış sahih bir dinî tefekkürün yaşanır kılınmasıdır. Tefsir yazılarının birinde ‘dini taklit, dünyası taklit, adatı taklid, kıyafeti taklit, selâmı taklit, kelâmı taklit, hülasa her şeyi taklit olan bir milletin, kâbil değil hakiki bir heyet-i ictimaiye vücuda getiremeyeceğini; binaenaleyh yaşayamayacağını’ ifade eder (Ersoy, 2013). Çünkü taklit boş benliklerin, şartlanmış amaçsız öykünmesidir. Kendini bilen, kendinin farkında, kendi bilinciyle mutlu, kendisiyle

barışık kişilik taklide yönelemez. Taklit ancak kişiliğin varlık gösteremediği durumların çaresizliğidir. Daha çok da bir şeyin hakikatini merak etmeyen kitleler “Atalarımızdan böyle gördük” gerekçesi veya meşrulaştırma çabasıyla taklide yönelirken, “mütefekkir olması icap eden havas tabakası, atalarımızdan gördüğü iyi şeyleri de mutlaka atmak, hüviyet-i milliyetlerini tepeden tırnağa kadar değiştirmek sevdasındadır” (Ersoy, 2013). Aynı istikametlerde tezahür ediyor gözükmelerine rağmen her iki tutum da irade gücüne, seçim yetkinliğine, eleştirel düşünceye ait bir değer ifade etmez. Siz boş, değersiz, anlamsız bir yöneliş içinde olduktan sonra ister yüzünüzü batıya ister doğuya, hatta isterseniz İslâm’a, Kur’an’a çevirin bir şey değişmez. Nitekim değişmedi, değişmemiştir. Cehaletin imanı da inkârı da makbul değildir. Değil mi ki, Âkif’in yaşadığı dönemde de boydan boya milleti boğmuşken hüsrân, fikrî sefalet bir milleti ve medeniyeti çöküşün eşiğine getirip bırakmışken, evlerde, camilerde Kur’an’lar okunuyor, namazlar kılınıyordu. Ama gel gör ki, olumsuz etkileri günümüze kadar süren yüzünden okumalar, cenazelerde veya mezar başlarında ölümlere, onun amaç ve ruhiyatına ters beklentilerle okunan, muska yazmada, fal bakmada kullanılan, incilerle, sırmalarla işlenmiş kılıflara konup yüksek yerlere asılan, bizim dokunmadığımız ve bize dokunmayan, hayattan uzak veya uzaklaştırılmış Kur’an ile yolumuzu aydınlatamadık, düştüğümüz yerden doğrulup kalkamadık. Yüzyıllardır asli mahiyetiyle ilgisiz bu anlayışlar, hakiki din anlayışını, başka söyleyişle dinin hakikatini engelleyici etki ve faktör olmuştur. Âkif, “Kur’an ve sahih sünneti bir kenara itip de uyduruk rivayetlere, daha doğrusu sözlere dayandırılan, hurafelerle asli hüviyetini kaybetmiş türedi bir ‘din’ ve mensuplarından şikâyetçidir. O, ‘Böyle gördük dedemizden’ diyerek sahih, gerçek din yerine, geleneği, atalar geleneğini din edinenleri şiddetle eleştirmiş; ‘Böyle gördük dedemizden’ sözünün dinen merdud yani reddedilmiş, dinen kabul görmemiş bir söz olduğunun altını özenle çizmiştir” (Ese, 2011).

*“Getirin mağrib-i Âksa’daki bir Müslümanı;
Bir de Çin Sûrunun altında uzanmış yatanı;
Dinleyin her birinin ruhunu: Mutlaka gelecek,
“Böyle gördük dedemizden” sesi titrek titrek!
‘Böyle gördük dedemizden’ sözü dinen merdûd.”*

Âkif, günümüz okurlarının da istifadesine sunulan ‘Tefsir Yazıları’ adlı eserinde “Emr-i dîni taklit ile kaim bilmenin seyyiesidir ki, batından batına bi-

rer ikişer bid'at, üçer beşer hurafe miras ola ola bugün akâidimiz, tâatimiz, muamelatımız adeta hurafat mecmuası, bid'at yığını haline gelmiş! Dinin şekli-i sahihini kolay kolay tahattur bile edemiyoruz! (Ersoy, 2013) diyerek hazin bir realiteye işaret etmiştir. Tembellerin, miskinlerin, türlü ahlâksızların, softaların kaynağı kulaktan dolma bilgilerle donatılmış olan hurafeler dininden o kadar bizar olmuştur ki, "Eğer gerçek İslâm bana öğretilmemiş olsaydı, şu son zamanlarda gençlerin tutulduğu dinsizlik hastalığına ben de yakalanırdım" demek zorunda kalmıştır" (Esen, 2011).

Fikrî, bedenî, ruhî bakımdan insanları miskinleştirip uyuşturmaya kurumsal işlerlik kazandırması sebebiyle tasavvufa da sıcak bakmamıştır. Hem edebî hem fikrî planda, hususen tarikatların dinî yaşam pratiğinde tebarüz eden tasavvufî anlayışı tasvip etmez (Demirli, 2011). Özellikle İbahîliği eleştiri üzerinden şöyle söyler:

*"Sundular Türke tasavvuf diye olgun şırayı
Muttasıl şimdi 'hakikat' kusuyor Sıdkı Dayı."*

Âkif, eski edebiyatın estetik dünyasını çepeçevre kuşatan tasavvufun batınî yorumlarla dinin akaid ve muamelat sınırlarına tecavüz ettiğine, toplum üzerinde "efsunlayıcı", "miskinleştirici" bir etkisi olduğuna inanır. Tasavvufu asırlar boyu Türklerin hararetle içtiği bir şıraya benzeten şair, ilimde ve sanatta geri kalmışlığın bu şıra yüzünden fark edilmediğini, her türlü fenalığın tasavvuf kulpuyla hayata ve edebiyata sokulduğunu düşünür. Buhara'daki medreselerin durumunu anlatırken aslında Osmanlı'nın son asırlarını da tasvir etmektedir:

*Sayırsız medrese var gerçi Buhara'da bugün...
Okunandan ne haber? On para etmez fenler,
Ne bu dünyada soran var ne de ukbada geçer!*

...

*"Bu nasıl dar, ne kadar basmakalıp bir görenek?
Müslümanlık mı dedin?.. Tövbeler olsun ne demek!"* (Ceylan, 2011:232).

Anadolu'da İslâm'ın İstiklâl Savaşı'nda milletin, miskinlik ve ataletten uzak, canlı, diri, atılgan bir ruh ve heyecanla cihat etmesi gerekiyordu. Bu gereklilik içinde Üstad, tasavvuf ve tarikatta menfi etkiler görmüş olmalıdır. Oysa Şengüler, Âkif'in İslâm'ını ve İslâmcılığını "dar manasıyla Müslüman cemiyetlerini hurafelerden kurtararak kendilerine İslâm'ın ruhunu anlat-

mak, onları itikat ve amelde hakiki manasıyla Müslüman yapmak gayretidir, geniş manasıyla da bu gayreti daha ileri götürerek İslâm âleminde, İslâm camiasında din kardeşliğinden doğan birliğin emrettiği maddî ve manevî tesanütü temine çalışmaktır” (Şengüler, ty.) diye özetler.

Savaşın aman vermeyen hengâmesi bittikten sonra Mısır’da daha çok içine dönme fırsatı bulan Âkif’te tasavvufî yaklaşımlara benzer duygular, düşünceler, deyişler görülür. Doğan, Âkif’in Mısır’a yerleşmesinin ve burada sürdürdüğü vatandan uzak hayatın, tasavvufî eğilimleri ortaya çıkarıp kuvvetlendirdiğini söyler (Doğan, 2006:30). Ancak biz bu halin değişen şartlardan kaynaklı olarak Âkif’in daha enfüsi, daha kendisiyle baş başa hakikatinin ifadesi olarak değerlendiriyor, bu değişimi, bilinen ve özellikle kurumsal anlamda tasavvufî tutuma hamletmiyoruz. Öyleyse bu Âkif’in kişiliğinde bir tenakuz ile yorumlanabilir. Bizce Âkif öteden beri İslâm’ı arzulanan ölçü ve örneklikle, merhum babasına verilen lakapla müsemma bir şekilde kalp ve gönül temizliği ile yaşıyordu. İslâm imanı ve ahlâkı, onun şahsiyetinde tenvir, tebellür ediyordu.

*

Âkif, Osmanlı Devleti’nde sadrazamlık yapmış olan Sait Halim Paşa’nın kardeşi Abbas Halim Paşa’nın davetlisi olarak onun himayesinde 11 yılını Mısır’da, Kahire’nin Hilvan semtinde geçirmiştir. Abbas Halim Paşa, asil, görgülü, kültürlü, naif, halis bir insandır. Âkif Kahire’de Camiatü’l Mısıriyye’de Türk Dili ve Edebiyatı derslerine girer. (Söz konusu bu üniversitenin adı Türkiye’de karıştırılmaktadır. Bazıları üniversiteyi el Ezher Üniversitesi ile karıştırmaktadır. Bu tamamen yanlıştır. Mehmed Âkif el Ezher’de çalışmamıştır)” (Kalyon, 2017:127). Âkif’in kendisinden dolayı çok talihli olduğunu söyleyenlere Abbas Halim Paşa: “Bu, onun talihi değil, benim talihim! Âkif, beni elbet bulurdu ama ben Âkif’i nasıl bulurdum?” demiştir. Âkif, Abbas Paşa’nın ölümünü duyduğu zaman “Paşa merhumun gaybubeti ise 14 yaşında tattığım öksüzlüğü bana bir kez daha tattırdı” demiştir (Düzdağ, 2003:127).

Âkif’in başta Abbas Halim Paşa ve Mısır’ın meşhur ilim adamlarından Abdülvahab Azzam olmak üzere Türk ve Mısırlı çok seçkin çevresi olur. Onlarla sıklıkla görüşür, sohbet eder, kaynaşır. El Ezher Şeyhi Merağî, Üstad’ın bazı kitaplarını çevirdiği, Türkçeyi de iyi derecede bilen Ferid Vecdi, İhvan-ı Müslimin’in Kurucusu Hasan el Benna, Abdülaziz Çavış, çok ya-

kın dostu Yozgatlı Müderris İhsan Efendi, Osmanlı Şeyhülislâm'ı Mustafa Sabri Efendi ve oğlu İbrahim Sadri, Eğinli Hafız Hasan Efendi, Bayramiçli Mehmed Eşref, Osmanpazarlı İsmail Hakkı, Oflu İbrahim, Zahid'ül Kevserî, İsmail Ezherli (K:alyon, 2017:127,128) görüşüklerinin bazılarıdır. İster Türkiye'de ister Mısır'da görüştüğü dostlarının hemen hepsi ile samimi gönül bağları vardır. Âkif'in birinci halka dostlarının hemen hepsi onun dava arkadaşları, aynı zamanda İslâm'ı hayatlarının amacı ve anlamı edinmiş insanlardır.

Sonuç

Mehmed Âkif Ersoy, yüksek sanat dehası ve verimleri ile Türk, İslâm ve Dünya edebiyatı için önemli bir şahsiyet olmasının yanında müspet bilimle ilgili ve Kur'an'a halisane odaklanmış İslâm âlimidir. Kur'an'a derin vukufiyeti ile gerçek bir âlim kimliğini hak etmiştir, etmektedir. İslâm'ın aslı kaynaklarından, bilim ve akıldan uzak kalmış İslâm toplumunda, Âkif'in Kur'an'ı ölçü edinen İslâm anlayışı, hayatî önem arz eder. Kitlelerin anlayış ve yaşayışını biçimlendiren bid'at ve hurafeler yığını sebebiyle, aslı niteliği kaybedilmiş din algısı, toplumu bedenen de ruhen de felç etmiş, hayattan ve hakikatten dışlamıştır. İster Batı'ya koşullanma ister taassup düzeyinde gelenekçilik şekliyle tezahür etsin, tahkiki bırakıp taklide razı olan toplum, hayatın ve tarihin işleyişi içinde çaresiz, çıkışsız kalmıştır. Âkif varlığın hakikatine, hayatın gerçeklerine uygun olarak İslâm'ı muvahhit bir dil ve duyuşla yeniden anlayıp yorumlamış, yeni, canlı, diri bir şuurla Kur'an'a dönüşü bizim için gerçek çare ve çıkış yolu olarak göstermiştir. Bu amaçla dönük olarak ziyadesiyle gayret etmiş, Kur'an'ı bütün bir benliğine ve hayatına mal etmiş, sonra da onu millî idrak ve millî ruhla kaynaştırmayı başarmıştır. İstiklâl Marşı bu kaynaşmanın en ideal, coşkun destanlaşmış metnidir. Âkif'in fikrî ve ilmî tekâmülünde başta babası Temiz Tahir Efendi olmak üzere, ilerleyen dönemlerde Babanzade Ahmet Naim, Elmalılı Hamdi Yazır, Eşref Edip, Hasan Basri Çantay, Ahmet Hamdi Aksekî, Cemallettin Afganî, Muhammed Abduh, Ferit Vecdi, Abdulaziz Çaviş, Abdürresid İbrahim, Abbas Halim Paşa gibi birbirinden kıymetli yol arkadaşlarının payı büyüktür. Bütün bu birinci halka dostlarının ortak yanları hepsinin de Kur'an muhubbi olmalarıdır.

Bugün Asım'ın Nesli olarak bizlerde Kur'an yolunda canlı bir din ve dünya tasavvuru oluşmuşsa; bu nesil, millî ruh ve heyecanını, varlığının anlam

ve amacı gördüğü İslâm'a nispet ediyorsa; asli kaynaklarımızı ilmî kaygı, ahlâk ve yöntemle yeniden hayata hâkim kılma çabası içindeyse; bu çabalar, kutlu bir uyanışı, doğruluş ve dirilişi hazırlamışsa; hiç kuşkusuz bu yöneliş ve yürüyüşün her aşamasında Âkif'in etkisi, katkısı, emeği, duası, heyecanı vardır.

Mekânı cennet olsun.

Kaynakça

- Akyüz D. (2011). "Mehmed Âkif Ersoy'un Tefsirciliği". İçinde *Mehmed Âkif Ersoy*. Ed. Mustafa İsmet Uzun. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Aruç N. (2011). "Mehmed Âkif Ersoy'un Eğitim Felsefesi". İçinde *Vefatının 75. Yılında Mehmed Âkif Ersoy Uluslararası Sempozyum Kitabı*. Haz. Vahdettin Işık. İstanbul.
- Bayyigit M. (2011). "Mehmed Âkif'te Din ve Toplum Sorunu". İçinde *Hakikat Adamı Mehmed Âkif'e Armağan*. Haz. Mehmet Bayyigit. Konya.
- Ceylan Ö. (2011). "Vahdet Şarabıyla Mest Olmayan Mezcup Mehmed Âkif ve Divan Şiiri". İçinde *Mehmed Âkif Ersoy*. Ed. Mustafa İsmet Uzun. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Cündioğlu D. (2010). *Âkif'e Dair*. 2. Baskı. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Cündioğlu D. (2010). *Bir Kur'an Şairi*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Çantay H. B. (2008). *Âkifname*. İstanbul: Erguvan Yayınları.
- Demirli E. (2011). "Mehmed Âkif'in Şiirinde Tasavvuf: Safahat'ı Bir Tasavvuf-Ahlâk Metni Olarak Okumak". İçinde *Vefatının 75. Yılında Mehmed Âkif Ersoy Uluslararası Sempozyum Kitabı*. Haz. Vahdettin Işık. İstanbul.
- Doğan C. (2011). "II. Meşrutiyette Tartışılan Fikir Akımları ve Mehmed Âkif Ersoy'un İslâmcılığa İlişkin Görüşleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme". İstanbul.
- Doğan D. M. (2006). *Camideki Şair*. 3. Baskı. İstanbul: İz Yayınları.
- Düzdağ M. E. (2002). *Mehmed Âkif Ersoy*. 3. Baskı. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Düzdağ M. E. (2003). *Mehmed Âkif Mısır Hayatı ve Kur'an Meali*. İstanbul: Şule Yayınları.
- Edip E. (2002). *Millî Mücadele Yılları*. Haz. Fahrettin Gün. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Ersoy M. A. (2013). *Tefsir Yazıları ve Vaazlar*. Haz. M. Ertuğrul Düzdağ. 2. Baskı. Ankara: DİB Yayınları.
- Ersoy M. A. (2015). *Sıratımüstakim 4/90*. İstanbul: Bağcılar Belediyesi Yayınları.
- Esen M. (2011). "İslâm ve İstiklâl Şairi Mehmed Âkif'in İnanç Dünyası". İçinde *Mehmed Âkif Ersoy Bilgi Şöleni-5*. Ankara.

- Gencer B. (2012). *İslâm'da Modernleşme*. 2. Baskı. Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- İmamoğlu A. (1997). *İman ve Aksiyon Adamı Mehmed Âkif*. İstanbul: Ravza Yayınları.
- İz M. (2014). *Üstadım Mehmed Âkif*. Haz. M. Ertuğrul Düzdağ. İstanbul: Bağcılar Belediyesi Yayınları.
- Kalyon A. (2017). "Mehmed Âkif Ersoy'un Mısır günleri". İçinde *80 Yıl Sonra Mehmed Âkif Ersoy*. Ankara.
- Kara İ. (2011). "Âkif'in Aktif Din ve Ahlâk Anlayışı". İçinde *Vefatının 75. Yılında Mehmed Âkif*. Haz. Vahdettin Işık. İstanbul.
- Kurtoğlu M. (2017). "İki Kadim Dost Âkif ve Babanzade Ahmet Naim". İçinde *80 Yıl Sonra Mehmed Âkif Ersoy*, TYB Bilgi Şöleni Kitabı. Ankara.
- Mertoğlu S. (1992). "Mehmed Âkif'in Arapça'dan Yaptığı Tercüme Üzerine Notlar". *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 2 (1992): 235-249.
- Öz A. (2011). "Âkif'in Eşikleri Aşan "Kırılğan" İslâmcılığı". İçinde *Vefatının 75. Yılında Mehmed Âkif*. İstanbul.
- Şen A. (2011). "Mehmed Âkif Ersoy'un Aydın Kişiliği ve Aydınlarla, Alimlerle İlişkisi". İçinde *Vefatının 75. Yılında Mehmed Âkif Ersoy Uluslararası Sempozyum Kitabı*. Haz. Vahdettin Işık. İstanbul.
- Şengüler İ. H. (ty.) *Mehmed Âkif - 10*. İstanbul: Hikmet Yayınları.
- Uyaroğlu N. ve Teke Y. (2011). "Mehmed Âkif'in İttihad-ı İslâm İdeali". İçinde *Uluslararası Mehmed Âkif Ersoy Millî Birlik ve Bütünlük Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Haz. Ertuğrul Oral, İstanbul: İZÜ Yayınları.
- Vecdi F. (2020). *Müslüman Kadın*. Çev. M. Âkif Ersoy. Ankara: Sebülürreşad Yayınları.

MEHMED ÂKİF ERSOY'DA GÜNDELİK HAYAT

Prof. Dr. Mustafa ORÇAN

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Öğretim Üyesi

Bu çalışmada Mehmed Âkif Ersoy'un (1873-1936) şiirlerinde geçen Osmanlı ve Türk gündelik hayatıyla ilgili temalar incelenmekte ve bu şiirler üzerinden çözümleme yapılmaktadır. *Safahat* kitabı başta olmak üzere yayınladığı şiirlerinde şair gündelik hayatla ilgili zengin veriler sunar. Ersoy'la ilgili birçok çalışma olmasına karşın doğrudan gündelik hayat konusunun çalışılmadığı görülmektedir. Bu boşluğun giderilmesi adına, Ersoy'a farklı yönden dikkat çekerek çalışmalarının bu gözle de okunmasının önemli olduğu görülecektir. Çünkü modernleşme süreci çok hızlı ve değiştirici gücü yüksek bir süreç olduğundan toplumlar, kültürler ve gündelik hayat da çok hızlı bir şekilde değişmekte ve başkalaşmaktadır. Bu çalışmada Ersoy'un bazen hatıra, bazen günlük, yıllık gibi yazdığı eserlerden hareketle Türk kültürünün bu değişimden nasıl etkilendiği incelenip değerlendirilmektedir. Dolayısıyla çalışmanın bir amacı da eski ve yenin ya da geçmişle şimdinin karşılaştırmasını içeren Türk halk kültürü ve sosyolojisinde meydana gelen sosyo-kültürel değişmeyi anlamaktır.

Şair, şiirlerinde bir taraftan memleket, vatan, kültür, medeniyet gibi *makro* temaları tartışırken, diğer taraftan o büyük dünyanın içini gezip gündelik hayata inerek *mikro* alanlara girebilen her iki yönlü hayata bakabilen mütefekkir şairlerden biridir. Bu bütüncül yaklaşıma her aydında rastlanmamaktadır. Bazen hayata makro bakanlar mikroyu ihmal ederken, mikro bakanlar da makroyu ihmal edebilmektedir. Bu yüzden Ersoy, şiirlerinde bir taraftan Türkistan, Balkan, Hint Müslümanlarıyla medeniyet konusuyla ilgilenirken, diğer taraftan bayram sabahından akşamına kadar bayrama çocuk gözüyle bakabilme ufkuna sahip bir mütefekkirdir. Şair, memleket ve medeniyet meselesi yönüyle *idealist*, gündelik hayat yönüyle *realist*dir. Sadece *büyük dava* için gökyüzünde gezinip tepeden yeryüzüne bakmaz, gökyüzünden inip insanların mahallelerine, sokaklarına, çarşı ve pazarlarına, evlerine girerek hanedeki ihtiyar ve yoksul insanlara inerek, hayatı bir bütün olarak resmeder. Resmetmez aslında belgeselin ve sinemanın henüz neşv-ü nema bulup ülkemizde pek yaygınlaşmadığı bir süreçte, en zoru tercih ederek, sözleriyle gündelik hayatın videosunu ya da belgeselini çeker, hayatları kayıt altına almaya çalışır.

Ersoy'un diğer özgün tarafı, yaşadığı hayata, olaylara ve döneme *yatay ve dikey eksenli* bakabilmesidir. Hem yaşadığı dönemi çözümleyebilmekte hem de geçmiş ve geleceğe giderek yaşadığı periyodu değerlendirebilmektedir. Hayata yatay eksen kadar dikey eksenli bakabilmek, kişinin hayata dair duyarlılığı ve çevresine karşı hissettiği sorumlulukla ilgilidir. Sadece kendi sınıfıyla değil üst, özellikle de alt sınıflarla da ilgilenir. Sıradan insanların hayatını konu edinir. Ezilmişlerin, unutulmuşların, kimsesizlerin, hastaların, yalnızların, öksüz ve yetimlerin, kadınların acılarını, hayata tutunmalarını resmeder. O kadar resmeder ki senaryosu tamamlanmış, hemen çekime hazır metinler gibi bir diyalogla şiirinde olayları anlatır.

Mehmed Âkif'in Türk gündelik hayatına, halk kültürüne ve sosyolojisine bu denli hâkim olmasının nedenleri nelerdir? Bu soruya farklı cevaplar verilebilir, fakat ön plana çıkan birkaç farklı özelliği ile cevap verilebilir. Bunlardan *birincisi* gündelik hayata her daim *ontolojik* olarak bakabilme tercihi ve becerisidir. Varoluş nedenini diri tutmaya çalışan ve onun için büyük sorunları göğüsleyip istikametini bozmadan yürüyen nadir mütefekkirlerdendir. Bu özellik, kendisindeki sorumluluk bilincinin canlı olmasına neden olmuştur. *İkincisi*, içinde yaşadığı topluma, kültüre, hayat tarzına yabancı değildir, bilakis kendisi de o kültürün ve hayat tarzının merkezinde yer alır. Yabancılaşmaya karşıdır. Hayatını zorluklar çekerek yaşadığı için en kıyıdaki insana böbürlenerek kibirle bakmaz, onların hayatına dokunmak ister ve onların yardımına koşar. İstese diğer aydınlar gibi sadece bir üst sınıftaki insanlarla beraber olurdu. En kolayını değil en zorunu tercih ederek alt sınıftaki insanların hayatıyla ilgilenmiş ve çoğu zaman kendini onlara adamıştır. Günümüz terminolojisiyle konuşacak olursak bir anlamda kendisi bir beyaz yakalı olmasına rağmen dışlayıcı olmamıştır. Ünü yükseldikçe alt sınıflardan kopmadı, daha da ihtiyaç sahibi insanların yanında buldu kendini. Türkiye'de toplumun Ersoy'a değer vermesinin önemli nedenlerinden biri bu ahlaki duruşudur. Düşünceleri dünya sistemine karşı dikey eksenli seyrederken, halkına ve memleketine karşı duruşu nedeniyle yatay eksenli bir yol tercih etmiştir.

Yatay ve dikey yönlü oluşu milli ve milletlerarası olaylara ilgisinde de görülmektedir. Şiirlerinde ve metinlerinde bir tarafı milli diğer tarafı milletlerarasına açılmaktadır. Bu duruşu, Rusya'dan Almanya'dan Hindistan'a, Azerbaycan'dan Mısır'a, Balkanlardan Avrupa'ya kadar çok geniş coğrafyaya uzanır. İstanbul'da kahvede kocasının eve dönmesini bekleyen ka-

dından, Berlin’de “vatan fedâîsi” olan çocuğunu kaybetmiş bir anne ile Rusların mahkûmiyeti altında yaşayan Müslümanların gündelik hayattaki serpilmelerine kadar hem milli hem de milletlerarası düzeyde gündelik hayata girerek onların dünyasını resmetmeye ve çözümlemeye çalışmaktadır.

Ersoy’u diğer aydınlardan ayıran Türk halk kültürü ve gündelik hayata hâkimiyetini sağlayan *üçüncü özelliği* ise iyi bir *gözlemci* olmasıdır. Sıradanmış gibi gözükken hikâye ve hatıraları bazen tiyatro üslubunda çarpıcı bir dille, halk diliyle anlatır. Bir taraftan yüksek düzeyde en az üç dildeki hâkimiyetini kullanarak ağıdalı bir üslupla şiirler ve metinler yazarken; diğer taraftan söz konusu halk ve toplum olunca dili hemen evrilmekte ve basitleşmektedir. Dilde de Ersoy dikey ve yatay eksenli bir yapıya sahiptir. Bunun nedeni hem çok yönlü bir fikir adamı, hem de iyi bir gözlem yeteneğine sahip olmasıdır. Bu yüzden Mehmed Âkif Ersoy, henüz sosyolojinin, Türk halk biliminin Türkiye’de kurulmadığı, akademide yeterince tartışılmadığı, araştırma konusunun pek yapılmadığı zamanlarda, gündelik hayata dair halk bilimcilerine ve sosyologlara zengin ve kalıcı kaynaklar sunar. Kendisi bir sosyolog bir halk bilimci olmamasına rağmen, bu alanlara çok önemli belgeler kazandırmıştır.¹ Ama Ersoy’un Türk halk kültür ve bilimine vermiş olduğu bu yönü akademi camiasınca ihmal edilmiştir.²

Mahalle kahvesiyle, düğün ve dernek kutlamaları, güreş yarışlarına ve/veya diğer spor müsabakalarına ve nümayışlere, yoksullara, dezavantajlı gruplar dediğimiz kimsesizlere, ihtiyarlara, fakir öğrencilere, şiirlerinde yer verdiği için Türk gündelik hayatının kayda geçmesi ve günümüz Türk halk kültürü ile geçmiş dönemlerdeki halk kültürünü karşılaştırma imkânı vermesi bakımından Ersoy, Türk gündelik hayatı ve edebiyatının kaynaklarını dokuyan bir sanatçı, inşa eden bir mimardır. Şimdi bu kaynakların bir kısmına yer verip değerlendirmek uygun olacaktır.

1 Türk halk bilimi ve sosyolojinin doğuşu 20. Yüzyılın başlarında Osmanlı’nın son döneminde gerçekleşmiştir. Türk halk bilimi araştırmaları 1913-1914’te gerçekleşirken 1914’de İstanbul Üniversitesinde sosyoloji kürsüsü kurulmuştur. İki bilim dalının da ilk kurucusu Ziya Gökalp olarak anılmaktadır. Bu yüzden her iki bilim dalı bir babanın iki evladı gibidir. Sosyoloji kürsüsü her ne kadar 1914 yılında kurulsun da Gökalp’in sosyolojiye olan ilgisi daha önceki yıllara dayanır. 1909-1912 yılları arasında Selanik’te bir orta öğretim kurumunda içtimaiyat (sosyoloji) dersleri verir. (Fındıkoğlu 1964: 43) Bu bakımdan eğitim açısından bakıldığında sosyoloji halk bilimine göre bir adım önde sayılabilir. Türk halk biliminin kurucuları Ziya Gökalp, Fuat Köprülü ve Rıza Tevfik Bölükbaşı’dır. Türk halk bilimi o zamanlar daha çok halk edebiyatı içerisinde araştırılır ve değerlendirilirdi.

2 İstisnai çalışmalardan biri olarak bkz. Yılmaz, A. (2013).

Önce gündelik hayatın bir parçası olan mutluluğa hangi zamanda, nerede ve nasıl yer vermekte, ön plana çıkardığı hususlar nelerdir bunlara bakalım. Mutlu günler denildiğinde ilk akla gelen düğün, bayram ve diğer şenliklerdir. Konuyla ilgili uzun *Asım* şiirinde önemli verilere rastlanmaktadır. Günümüzden farklı olarak o zamanki düğünlerin bir kısmında, özellikle köylerde yapılan düğünlerde bir eğlence olarak güreş müsabakasının yapıldığını anlıyoruz (*Safahat*, Diyanet, 2024):

*Sorma, Kartal'da idim ben de bu Çarşamba günü.
Dediler: "Kurna'da dünden beri var köy düğünü,
Hoşlanırsan, hadi, olmaz mı?.." "Pekâlâ, gideriz:
Hem biraz kır görürüz, hem de güreş seyrederiz."
Keşke, gitmem demiş olsaydım... İlâhî, o ne hâl,
O nasıl maskara dernekti ki, târîfi muhâl.
Topu kırk elli kadar köylü serilmiş bayıra,
Bakıyor harmanın altındaki otsuz çayıra.*

Düğünde rol alan kişilerin detaylı bir şekilde kılık kıyafetlerine yer verilmesi, yaklaşık yüz yıl önceki Türk toplumunun düğün geleneğini, giyim kuşamını anlama ve günümüzden farkını ortaya koymak bakımından önemlidir (*Safahat*, Diyanet, 2024):

*Eskiden zurnalar öttükçe fezâ inlerdi;
O ne dehşetli düğünler, o ne derneklerdi!
Kurulur meydana harman gibi kırk elli sini;
Tablalar yığmaya başlar koyunun beslisini.
Ense kat kat taşıp etrâfa dökülmüş yakadan;
Göğsün eb'âdı kabardıkça gerilmiş camadan;
Başta âbânî sarık, tende hilâlî gömlek;
Belde Lâhûr şalı, üstünde o som sırma yelek;
Dizde kaytan çevirilmiş çuhadan sıkma potur;
Amcalar, lök gibi, bağdaş kurarak halka olur.
Sofranın hâlesi şeklinde duran, kutru geniş,
Boyu çepçevre kılapdanla zarîf işlenmiş,
Eni az peşkiri herkes götürür dizlerine.*

Düğünden sonra bayramlara geçerek bayram günlerini bir film veya tiyatro metni gibi kaleme almakta, atmosferi canlandırmakta ve bayrama da yaşadığı Fatih semtinden başlamaktadır (*Safahat*, Diyanet, 2024):

*Gelin de bayramı Fâtih'te seyredin, zîrâ
 Hayâle, hâtıra sığmaz o herc ü merc-i safâ,
 Kucakta gezdirilen bir karış çocuklardan
 Tutun da tâ dedemiz demlerinden arta kalan,
 Asırlar ölçüsü boy boy asâli nesle kadar,
 Büyük küçük bütün efrâd-ı belde, hepsi de var!
 Adım başında kurulmuş beşik salıncaklar,
 İçinde darbuka, deflerle zilli şakşaklar.
 Biraz gidin: Kocaman bir çadır... Önünde bütün,
 Çoluk çocuk birer onluk verip de girmek için
 Nöbetle bekliyorlar. Aceb içinde ne var?
 "Caponya'dan gelen, insan suratlı bir canavar!"*

Burada Osmanlı dönemi bayram atmosferini ve kültürünü resmetmektedir. Yediden yetmişe kitlelere hitap eden bayram günlerini canlandırmakta mahir olduğu görülmektedir. Ardından bayramda açılan, bir anlamda lunaparktan, eğlenceden söz etmektedir. Bazı oyun ve oyuncakların adı günümüzde değişse de çağımızdakilerle benzerlik gösteren oyun ve oyuncakların olduğu görülmektedir. Farklı bir unsur ve o zamanın yük taşıyıcı aracı olarak kullanılan develerden (hayvan gücünden/enerjisinden) söz edilmektedir (Safahat, Diyanet, 2024).

*Baloncular, hacıyatmazcılar, fırıldaklar,
 Horoz şekerleri, civ civ öten oyuncaklar;
 Sağında atlıkarınca, solunda tahtirevan;
 Önünde bir sürü çekçek, tepende çifttekolan.
 Öbek öbek yere çökmüş kömür çeken develer..
 Ferâğ-ı bâl ile birden geviş getirmedeler.
 Koşan, gezen, oturan, mâniler düzüp çağıran,
 Davullu zurnalı "dans!" eyleyen, coşup bağıran
 Bu kâinât-ı sürûrun içinde gezdikçe,
 Çocukların tarafındaydı en çok eğlence.*

Şenlikli günleri kutladıktan ve eğlenceleri tamamladıktan sonra Ersoy, acılı, dramatik hikâyeleri de şiirleştirir. Yetimine bakan bir yaşlı kadının bayram sevincini yaşaması için torunuyla yaptığı mücadeleyi sahici bir dille anlatmaktadır (Safahat, Diyanet, 2024).

*Bir ihtiyar kadının koltuğunda, gür kaşlı,
Uzunca saçlı güzel bir kız ağlayıp duruyor.
Gelen geçen, "Bu niçin ağlıyor?" deyip soruyor.
– Yetim ayol... Bana evlâd belâsıdır bu acı.
Çocuk değil mi? "Salıncak!" diyor...
– Salıncakçı!
Kuzum biraz da bu binsin... Ne var sevâbına say.
Yetim sevindirenin ömrü çok olur...
– Hay hay!*

Hasta şiirinde ise Halkalı Ziraat Mektebinde bir öğrencinin dramına yer verir (Safahat, Diyanet, 2024):

*– Çağırın hastayı gelsin.
Kapının perdesini
Açarak girdi o esnâda düzeltip fesini,
Bir uzun boylu çocuk... Lâkin o bir levha idi!
Öyle bir levha-i rikkat ki unutmam ebedî:
Rengi uçmuş yüzünün, gözleri çökmüş içeri;
Elmacıklar iki baştan çıkmış ileri.*

Verem olduğu anlaşılan öğrenci bir yetimdir. Yaşayan annesinden de yakın zamanda bir haber alamamış ve kendi derdine düşmüştür (Safahat, Diyanet, 2024):

*Şimdi tebdil-i havâ var mı benim istediğim?
Bırakın hâlîme artık beni rahat öleyim!
Üç buçuk yıl bana katlandı bu mektep, üç gün
Daha katlansa kıyâmet mi kopar? Hem ne için
Beni yıllarca barındırmış olan bir yerden,
"Öleceksin!" diye koğmak? Bu koğulmaktır. Ben
Kimsesiz bir çocuğum, nerde gider yer bulurum?
Etmeyin, sonra sokaklarda perîşân olurum!
Anam ölmüş, babamın bilmiyorum hiç yüzünü;
Kardeşim var, o da lâkin bana dikmiş gözünü:*

Fatih Kürsüsünde / İki Arkadaş Fatih Yolunda şiirinde Ersoy, geçmiş, şimdi ve kuşaklar arasındaki farkı ortaya koyar. Ayrıca tıbbiye, hastane ve medrese üzerinden gelişmişlik tartışmasına girer. Çünkü Osmanlı'nın müreffeh ve mutlu yıllarına bir taraftan özlem duyanlar varken diğer taraftan bun-

ları hakir gören yüzünü garba çevirmiş kitleler de var (*Safahat*, Diyanet, 2024):

*Bu nâ-halefliği biz yapmışız; selef ma'zûr.
Oyup, sıçan gibi, her dört adımda bir kemeri,
Deden mi açmış o miskin kılıklı kahveleri?
Hayır, deden sana, bak, hastahâneler yapmış!
Yanında Mekteb-i Tıbbiyye'ler, neler yapmış!
Şu gördüğün kocaman kütle yok mu? Dârü't-Tib.
- Demek bu medrese, Tıbbiyye Mektebi'ydi?..
- Ayıp!
- Ayıp nedir?
- Bunu olsun görüp de bilmemeniz..
- Bakılsa öyle... Fakat "Bilmeyin!" diyen yine siz!
- Tabâbetin o kadar muhteremdi mevki'i ki:
Birer tabîb-i fûnûn-âşinâ çıkar, eski
Müderrisînimizin en güzîde efrâdı.
Yazık, o nesl-i kerîmin vefâsız evlâdı,
Bırakmış öylece, hiç bakmamış müesseseye;
Neler görür neler insan, girince medreseye!*

Kocakarı ile Ömer şiirinde ise Hz. Ömer'in yaşadığı olayı hikâyeleştirir. Yoksulluk içinde olan bir ninenin yiyecek erzakı olmadığı için sadece su dolu, çakıl taşlı tencereyi karıştırarak torunlarını avutmaya çalışırken ki hâlini anlatır (*Safahat*, Diyanet, 2024):

*Ocak başında oturmuş bir ihtiyarca kadın.
"Açız! Açız!" diye feryâd eden çocuklarının,
Karıştırıp duruyorken pişen nevâlesini;
Çıkardı yuttuğu yaşlarla çırpınan sesini:
- Durundu yavrularım, işte şimdicek pişecek..
Fakat ne hâl ise bir türlü pişmiyordu yemek!*

...

*- Pekî! Senin kocan, oğlun ya kardeşin ya dayın..
Tek erkeğin de mi yok?
- Hepsi öldü... Kimsem yok.
- Senin midir bu küçükler?*

– *Torunlarım.*

– *Ne de çok!*

Adam, Emîr'e gidip söylemez mi hâlini?

– *Ah!*

Emîr'e, öyle mi? Kahretsin an-karîb Allah!

Hz. Ömer'in bizzat yaşadığı bu olayda, devletin zahire ambarından gerekli yağ ve un temin edilerek ninenin evine ve torunlarına yetiştirilir ve hikâye bu mutlu sonla biter.

Safahat'ta yer alan *Mahalle Kahvesi* şiirinde Ersoy, mahalle ve halk kültürünün vazgeçilmez mekânlarından olan kahvehanelerin birey, aile ve toplum üzerinde bıraktığı olumsuz etkilere işaret eder, hatta feryat eder (*Safahat*, Diyanet, 2024):

"Mahalle kahvesi!" Osmanlılar bilir ne demek?

Tasavvur etme sakın "Görmedim nedir?" diyecek.

Dilenci şekline girmiş bu sinsî cânîler,

Bu, gündüzün bile yol vermeyen, harâmîler,

Adımda bir dikilir, azminin, gelir, önüne...

Zavallı yolcunun artık kıyar bütün gününe!

Yine Ersoy şiirlerinde Osmanlı kahvehanelerinin kahvehane dışında başka hangi iş ve hizmetler için kullanıldığını açıklamaktadır. Ayrıca salon duvarlarında asılı duran Köroğlu, Kerem, Ferhad ve Hacı Bektaş gibi halk destan kahramanlarından ve velilerinden de söz ederek o günkü kahvehanelerinin çağımız kahvehanelerinden ne kadar farklı olduğunu göstermektedir. Eski dönem kahvehanelerinde diş çekimi bile yapılabilmektedir (*Safahat*, Diyanet, 2024):

Üçüncü katta durur sâde havlu bohçaları.

Sağında cam dolabın hücre hücre bitpazarı.

Duvarıda türlü resimler: Alındı Çamlıbeli,

Kaçırmış Ayvaz'ı ağlar Köroğlu rahmetli!

Arab Üzenği'ye çalmış Şah İsmail gürzü;

Ağaçta bağlı duran kızda işte şimdi gözü.

Fıraklıdır Kerem'in "Of!" der demez yanışı,

Fakat şu "Âh min'el-aşk"a kim durur karşı?

Gelince Ezrakabânû denen acûze kadın,

Külüngü düşmüş elinden zavallı Ferhâd'ın!

*Görür de böyle Rûfâî'yi: Elde kamçı yılan,
Beyaz bir arslana binmiş; durur mu hiç dede can?
Bakındı bak Hacı Bektaş'a: Deh demiş duvara!
Resim bitince gelir şüphesiz ki beyte sıra
Birer birer oku mümkünse, sonra ma'nâ ver...*

Ersoy, şiirlerinde *Mahalle Kahvesi*'nden çıkıp kenar mahallelerdeki saklı *Meyhaneleri* hikâyeleştirir (*Safahat*, Diyanet, 2024):

*Canım sıkıldı dün akşam, sokak sokak gezdim;
Sonunda bir yere saptım ki, önce bilmezdim.
Bitince bir sıra ev, sonra bir de vîrâne,
Dikildi karşıma bir han kılıklı meyhâne:
Basık tavanlı, karanlık, sefil bir dükkân;
İçinde bir masa, yâhud civar tabutluktan
Atılma çok ölü görmüş acıklı bir tenesir!
Yanında hurdası çıkmış bir eski püskü sedir.*

...

*Sakat, bacaksız on, on beş hasırlı iskemle,
Kırık dökük şişeler, bir de çinko tepsiyle,
Beş on kadeh, iki üç testi... Sonra tezgâhlık
Eden yan üstüne devrilme kirlî bir sandık.
Sönük sönük yanıyor rafta isli bir lâmba...
Önünde bir küme: Fes, takke, hırka, salta, aba
Kimıldanıp duruyorken, sefil bir sohbet,
Bu isli zulmete vermekte büsbütün vahşet:
– Kuzum Dimitri, bu akşam biraz ziyâdece ver*

O dönem eğlence mekânlarını daha çok gayrimüslimlerin çalıştırdığı anlaşılmaktadır. Osmanlı'da normal şartlarda Müslümanların meyhanelere gitmesi yasaktır, ama önceleri bu mekânlara kaçak olarak gidilerken, sonraları bazı gençler tarafından daha aşikâr bir şekilde gidildiği bilinmektedir. Onun için meyhane garsonunun adı Dimitri'dir.

Hikâyemsi şiirlere bakıldığında aslında bunların bir günlük gibi yazıldığı görülmektedir. Mahallede bir gezi günlüğü olarak Eyüp Sultan sırtındaki mezarlığa yolu düşüp tefekkür ettiği esnada karşılaştığı bir kadın ve gençle ilgili izlenimlerini anlatır (*Safahat*, Diyanet 2024):

*Geçen sabah idi Eyyûb'a doğru çıkmıştım.
Aşıp da sûrunu şehrin atınca birkaç adım,
Ufuk değişti, önümden çekildi eski cihan;
Göründü karşıda fûshat-serâ-yı kabristan.*

...

*Gözüm, uzaktaki bir medfenin ayak ucuna
Çöküp ziyâret eden, bir çocukla bir kadına
İlişti. Sonra biraz yaklaşıncı, iyiden iyi
Tezâhür eyledi: baktım, çocuk "Tebâreke"yi
Kemâl-i vecd ile ezber tilâvet eylemede;
Yanında annesi gözyaşlarıyla dinlemede.*

Tüm bunlara şiir mi, hikâye mi, yoksa günlük mü demek lazım? Bu sorunun cevabını bizzat kendisinden dinleyelim (*Safahat*, Diyanet, 2024):

*Safahât'ımda, evet, şi'r arayan hiç bulamaz;
Yalınız, bir yeri hakkında: "Hazîn işte bu!" der.
Küfe? Yok. Kahve? Hayır. Hasta? Değil. Hangisi ya?
Üç buçuk nazma gömülmüş koca bir ömr-i heder!*

Sonuç olarak her ne kadar Ersoy, bu şiirleri yazmakla ömrünü heder ettiğini ifade etse de aslında Anadolu insanını, toplumunu ve gündelik hayatını kayda geçip geleceğimizi ihya etmiştir. Sosyal bilimciler olarak büyük şaire bu anlamda minnet borçluyuz. Dolayısıyla bu anlatımlar gündelik hayatın resimleri olduğu için yaşanmış hikâyelerin manzum ifadesidir. Şekil olarak şiir, ama içerik olarak bir taraftan hatıra, bir taraftan günlük, diğer taraftan hikâyedir, tarihtir, sosyolojidir. Öz olarak, Mehmed Âkif Ersoy'un bu türden şiirleri tiyatral ve sinematik yapılar taşımaktadır. Bunun asıl nedeni ise bu türde yazdığı şiirlerinde gündelik hayatı merkeze almasıdır. Olay örgülü bir hikâye niteliği ile işlenen şiirler, okuyana veya dinleyene geçmişten geleceğe doğru geniş bir aktarım imkânı sunmaktadır. Âkif'in zengin şiir koleksiyonu, bir anlamda film yapımcıları için hazır senaryo metni gibidir. Bu zenginliğin henüz hakkı tam olarak maalesef verilememiştir. Bu nedenle Ersoy deryasının henüz keşfedilmemiş kıyıları bulunmaktadır. Türk gündelik hayatıyla, halk kültürüyle ilgili konuşmalar ve diyaloglar, giyim kuşam tarzları, kutlamalar, spor müsabakaları gibi folklorik metinler üzerine yeni çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Kaynakça

- Ersoy, M. Âkif (1987). *Safahat*, Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, Ankara Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Ersoy, M. Âkif (2008). *Safahat*, Ankara: Hece Yayınları.
- Ersoy, M. Âkif (2024). *Dijital Safahat*, Diyanet İnternet adresi <https://safahat.diyamet.gov.tr/> Erişim 12.05.2024.
- Fındıkoğlu, Z. Fahri (1964). “Ziya Gökalp ve Sosyalizm”, *Sosyoloji Konferansları*, Otuzdördüncü Konferans, Sayı 5, İstanbul
- Orçan, M. (2006). “Geçiş Dönemi Aydınlarının Çilesi”, *Tezkire*, 45, 117-126
- Orçan, M. (2014). Toplumsal ve Kültürel Değerinin Aydını Olarak Mehmed Âkif Ersoy. *Mehmed Âkif ve Gölgeleler*. 202-208.
- Orçan, M. (2021). “Osmanlı’da ve Türkiye’de Sömürgeci Karşıtı İlk Hareket: Sırâtımüstakîm/Sebilürreşâd Akımı ve Mehmed Âkif Ersoy, *100. Yılında İstiklal Marşı ve Mehmed Âkif*, TBMM, Ankara, 165-180.
- Yılmaz, A. (2013). Mehmed Âkif Ersoy’un Şiirlerinde Halk Kültürü Öğeleri - Halk Edebiyatı Öğeleri (Folk Culture Elements In The Poems Of Mehmed Âkif Ersoy – Folk Culture Elements) . *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (17), 163-194.

MEHMED ÂKİF'İN CEMİYET VE CEMİYETTEKİ DEĞİŞMELER KARŞISINDA TAVRI

Prof. Dr. Mustafa SEVER

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Öğretim Üyesi

Giriş

Mehmed Âkif'in (1873-1936) yaşadığı yıllar, Osmanlı Devleti'nin savaşlar, toprak kayıpları, etnik toplulukların isyanları gibi pek çok gelişmenin yaşandığı yıllardır. Bu yıllarda Osmanlı Devleti'ni eski görkemli günlerine döndürmek, parçalanmasını önlemek, Batı karşısında güçlü kılmak yönünde kimi düşünce akımları ileri sürülür.

Bilindiği üzere bu düşünce akımlarından Batıcılık'a göre, Avrupa ülkelerinin bilim ve teknolojisinin ve yöntemlerinin alınması, benzer yöntemlerin uygulanması, devletin çöküşünü önleyecektir. Osmanlıcılığa göre, Osmanlı Devleti sınırları içerisindeki milletlere ekonomik, siyasî ve kültürel bakımdan eşit haklar tanımak ve uygulamada güven oluşturmak, Osmanlı Devleti'ni kurtaracaktır. İslamcılara göre, Osmanlı Devleti sınırları içerisindeki Müslüman milletlerin İslâm ümmeti olarak birleşmesi, Osmanlı Devleti'nin kurtuluşuna çare olacaktır. Türkçülere göre ise, Osmanlı sınırları içindeki ve dışındaki Türklerin birliği, Osmanlı Devleti'nin kurtuluşunu sağlayacaktır.

Mehmed Âkif'in bu düşünceler içerisinde İslâmcılıktan, İslâm birliğinden yana olduğu bilinir. Yaşadığı süreçte sözde değil, tavır ve davranışlarında hakiki bir Müslüman olarak olayları ve durumları takip etmiş, özellikle I. Dünya Savaşı'nın Osmanlı Devleti'nin aleyhine sonuçlanmasına çok üzülmiştir. “Fakat Türk devletinin yeniden kurulacağına îmânı[nı]” (Akyüz, 1982:129) korumuştur. Onun İslâmcılığı, İslâmiyet'in tam olarak anlaşılmasını gerektiren bir İslâmcılıktır. Taş ve Göksüçukur'a göre (2019:480), Mehmed Âkif, kötü gidişin nedeninin İslâm'da değil, İslâm'ın sahih manasını içselleştiremeyen Müslümanlarda aranmasının gerektiğini ve dolayısıyla geri kalmışlığın, İslâmiyet'i tam olarak anlayamamaktan kaynakladığını düşünür. Bu nedenle dinin asıl kaynaklarına dönüşünü, İslâm'ın hurafe ve batıl inançlardan arındırılmasını, ilim anlayışının ve medreselerin modern bir anlayışla dönüştürülmesini önerir. Onun öngördüğü gelecekteki Tür-

kiye, İslâm birliğini sağlayacak bir Türkiye'dir; ancak "Türkiye Cumhuriyeti'nin tamamıyla lâik bir şekilde kurulması" (Akyüz, 1982:131), onu hayal kırıklığına uğrattır ve 1925'te ülkeden ayrılarak Mısır'a yerleşir.

Mehmed Âkif, düşüncelerinin daha özlü ve akılda kalır olmasını sağlayacağını düşündüğü şiiri, bir araç olarak kullanır ve içtimaî hayatta gördüğü maddî, manevî, dinî, ahlâkî aksaklıkları canlı sahneler olarak göz önüne serer.

Çalışmamızda onun cemiyetteki değişmeler, yozlaşmalar, çözümler ve sapmalar hususundaki tespitleri üzerinde durulacaktır.

İçtimaî Değişme, Bozulma, Çözülme ve Mehmed Âkif

İnsan ve dolayısıyla cemiyet, sürekli bir değişim ve gelişim içerisindedir. Çeşitli etkenlerle bu değişim, olumlu ya da olumsuz yönde olabilir. Değişimin yönü, içeriği ve hızı, kişiden kişiye, cemiyetten cemiyete farklılıklar gösterir; ancak her cemiyette değişimler olur. Ekonomik, siyasî, kültürel ve teknolojik etkiler; savaş, göç gibi olaylar, diğer milletlerle çeşitli ilişkiler ve etkileşimler, cemiyetin olumlu ya da olumsuz yönde değişmesinde etkindir.

Değişme kimi zaman siyasî, hukukî, edebî ya da dinî-ahlâkî yönde yabancı bir kültürün etkisinde kalmak şeklinde olur; ki bu milli kültürün yozlaşmasıdır. Yozlaşma, aynı zamanda bir sapmadır. Cemiyetin ortak akıyla bin yıllar boyunca meydana getirdiği ortak değerlerinden, geleneğinden, göreneğinden, inançlarından, yaşama biçiminden uzaklaşma, normal gidişattan dışa çıkmadır. Bu sürecin sonunda içtimaî çözülme meydana gelir. Çözülme, cemiyetin birliğinin, bütünlüğünün bozulması, içtimaî hayattaki ilişkilerin, işbirliğinin, dayanışmanın, kısacası ortak değerlerin ve içtimaî denetimin zayıflamasıdır.

Mehmed Âkif, çevresini çok iyi gözlemleyen ve bu gözlemlerinden hareketle çevresinde meydana gelen olayları, durumları "tam bir doğrulukla canlandıran" (Akyüz, 1982: 132) gerçekçi bir şair olarak insana, cemiyete bir inanç dâhilinde bakar. İnsan, yaratılışı gereği İlahî öz taşır (Hicr/29) ve bu öz ile yaratılanlar içerisinde kendisine Allah tarafından irade ihsan edilmiş tek varlıktır. Bu irade ile insan, Mehmed Âkif'e göre etkin bir varlık olarak hareket etmelidir:

...

*Haberdar olmamışsın kendi zatından da hâlâ sen,
 “Muhakkar bir vücûdum!” dersin, ey insan fakat bilsen...
 Senin mâhiyyetin hatta meleklerden de ulvîdir:
 Avalim sende pinhandır, cihanlar sende matvîdir:
 Zeminlerden, semalardan taşarken feyz-i Rabbani,
 Olur kalbin tecellî zâr-ı-nûrâ-nûr-ı Yezdânî (Ersoy, 2021: 405).*

İradesini kullanmayan insanların oluşturduğu cemiyet, etkilere açık edilgen bir cemiyettir ve yozlaşmaya, çözülmeye müsaittir. Mehmed Âkif,

...

*Huzuru Hak'ta nasıl toplu durdunuzdu demin?
 Günâhtır, etmeyin artık, ayıptır eylemeyin!
 Şu ihtirasa uyup az mı verdiniz kurban?
 Şikâk için mi eder, sade kalbiniz daraban?
 Neden uhuvvetiniz, böyle münhasır namaza?
 Çıkınca avluya herkes niçin boğaz boğaza?
 Ne müslümanlığıdır, anlamam ki, yaptığınız?
 Çıkar yol olmayacak, korkarım, bu saptığınız! (Ersoy, 2021: 626).*

derken namaz esnasındaki birliğin, kardeşçe duruşun, gündelik hayatta da olmasını ister; çünkü eğer böyle olmaz ise, bu riyâkârlıktır ve ortak akıldan, içtimaî değerlerden sapmadır.

...

*Ümmetin hâline baktım ki: Yürekler yarası!
 Ne bir ekmek yedirir iş; ne de ekmek parası.
 Kışla yok, daire yok, medrese yok, mektep yok;
 Ne kılıç var ne kalem... Her ne sorarsan hep yok!
 Kalmamış terbiye askerde, nasıl kalsın ki?
 Birinin ömrü mülâzımlıkta geçerken öteki,
 Daha mektepte iken tayy-ı merâtible ferik!
 Bir müşirlik mi var? Allâhu veliyyü't tevfik!
 Hele ilmiyye bayağdan da aşağ bir turşu!
 Bâb-ı fetva denilen daire ümmî koğuşu (Ersoy, 2021: 499).*

Herbert Spencer, cemiyeti bir organizma olarak görür; organizmanın ve cemiyetin gelişme sürecinde bölümler arasında birbirlerine bağıllıklar olduğunu belirtir (Sorokin, 1994:174). Nasıl ki bir canlının, sözgelimi insanın bedenindeki bir organın rahatsız olması, diğer organlarına da etki eder, onların da sağlığının bozulmasına neden olursa, cemiyetteki kurumlar arası koordinasyonsuzluk da cemiyet sağlığını bozar. Mehmed Âkif de *Süleymâniye Kürsüsünde* adlı şiirinde benzer bir anlayışla cemiyetteki bozulmayı, hatta çözülmeyi işaret eder. Âkif, emeğin değerinin olmadığını, işin ekmek alacak değere sahip olmadığını söylerken ülke ekonomisinin çöktüğünü belirtir. “*Kalmamış terbiye askerde*” ve “*ne kılıç var ne kalem*” derken ise, ordunun bozulduğunu, ülkeyi koruyacak gücün, ülkede okuyan-yazan, aydın kişilerin yok olduğunu belirtir. Diğer yandan vatanından çok şahsî ikbâllerini düşünenlerin liyâkat gözetilmeden mertebelerinin yükseltildiğini, âlimlerin bayağılaştığını, şeyhülislamlık makamının cahillerle dolduğunu; kısacası kurumların bozulmuş ve işlemez durumda olduğunu dile getirir. Bu durum, ülkenin her yönüyle iflas ettiğinin resmidir.

...

*Düşünmez başlar; aldırılmaz yürekler; paslı vicdanlar;
Tegallübler, esaretler; tehakkümler, mezelletler;
Riyalar; türlü iğrenç ibtilâlar; türlü illetler;
Örümcek bağlamış, tütmez ocaklar; yanmış ormanlar;
Ekinsiz tarlalar; ot basmış evler; küflü harmanlar;
Cemaatsiz imâmlar; kirli yüzler; secdesiz başlar;
“Gazâ” namıyla dindaş öldüren biçâre dindaşlar;
İpissiz âşiyânlar; kimsesiz köyler; çökük damlar;
Emek mahrûmu günler; fikr-i ferdâ bilmez akşamlar.. (Ersoy, 2021: 836)*

Devletin kurumlarındaki bozulma böyleyken taşrada da durum pek farklı değildir. Türlü illetlerin, belâların, alçaklıkların, riyâkârlıkların olduğu, ocakların tütmediği, dolayısıyla hiçbir şeyin olağan durumunda olmadığı bir görünüm söz konusudur. Camilerde imâmlar cemaatsizdir. Dolayısıyla çevredeki insanlar, alınları secdeye varmayan insanlardır; yani insanlar kendi değerlerinden uzaktırlar.

...

*Milletin hâlini gör, sonra da maziyi düşün.
Kim bu yalçın kayalar sarsılacaktır derdi?
Öyle sarsıldı ki edvâra tezelzül verdi!
Köylünün bir şeyi yok, sıhhati, ahlâkı bitik;
Bak o sırtındaki mintan bile tiftik tiftik.
Bir kemik, bir deridir ölmedi kaldıysa diri;
Nerde evvelki refâhın acabâ onda biri?
Dam çökük, arsa rehin, bahçeyi "icra" ister;
Bir kalem borca bedel faizi defter defter!
Hiç bakım görmediğinden mi nedendir, toprak
Verilen tohumu da inkâr edecek, öyle çorak,
Bire dört aldığı yıl köylü, emin ol kudurur:
Har vurur bitmeyecekmiş gibi, hârman savurur.
Uğramaz, gün kavuşur, çiftine yahut evine;
Sabah iskambil atar kahvede, akşam domine.
Muhtasar, gayr-ı müfîd ilmi kadardır dini;
Ne evâmir, ne nevâhî, seçemez hiçbirini.
Namazın semtine bayramları uğrar sade;
Hiç su görmez yüzünün düşmanıdır seccade (Ersoy, 2021: 747).*

Maziye düşününce, Mehmed Âkif'e milletin hâli daha bir acı gelir. Geçmişteki refâh ve huzurun onda birine bile sahip olamayan köylünün, maddî varlığı, ama esas olarak ve daha kötüsü manevî varlığı, yani geleneksel değerleri bitmiş ne sıhhati ne de ahlâkı kalmıştır. Artık köylü, toprağı işlemez, üretmeden, faizle aldığı borçla yaşar; yaşarken de har vurup harman savurur durumdadır. Gününü kahvehanede iskambil, domine oynayarak geçirir; tarlasına, çiftine, evine uğramaz olur. Dininin emirlerini, yasaklarını ayırt edemez durumdadır; namazı da bayramdan bayrama kılar.

Mehmed Âkif için ülkenin merkezi de taşrası da aynı durumda olup insanlar ortak değerlerinden, dinlerinden ve ahlâkî ilkelerinden uzak, başıbozukluk içinde yaşamaktadır. Bir yanda cehalet, diğer yanda sefalet yan yana gitmektedir. Bozulma derinde, insanların maneviyatındadır ve bu bozulma çözülmeye doğru gitmektedir.

Âkif'in şiirlerinde tipler, mekânlar ve olaylar, rasgele seçilmemiştir. Sokaklar, mahalleler, kahvehâneler, meyhâneler, oteller gibi mekânlar ve Köse

İmam, Kör Neyzen, Seyfi Baba gibi tipler, cemiyetteki bozulmayı, çözülme-yi görünür kılmak için birer araçtır. Mehmed Âkif, insanların gündelik hayat mekânlarını ve cemiyetteki insanları gözlemler, bu mekânlarda yaşanan bozulmayı, insanlardaki kendi değerlerinden uzaklaşmayı, sapmayı neden-sonuç ilişkisi içerisinde tasvir eder.

Sözgelimi, kahvehâne ona göre mahremiyetin katili, bir batakhânedir¹. Âkif sorar:

*Neden mefâhir-i eslâfa kahredip yalnız
Mülevvesâtına mazimizin sarılmadayız?*

Ecdâdın damarlarında akıllı bir yiğitlikle emek vererek meydana getirdiği kurumlar, zamanın insanlarıncaya birer birer yıkılıp yerlerine kahvehâneler yapılmıştır.² Kahvehâne, özellikle yaşanan dönem de düşünülduğünde erkek egemen bir cemiyette sosyal ilişkilerin bütün çıplaklığıyla sergilen-diği bir mekândır. Âkif kahvehânedeki hareketle cemiyetteki yozlaşmayı, bozulmayı sergiler.

Aynı şekilde meyhâne de cemiyetin bozulmasının, çözülmesinin görüle-bileceği bir mekândır. Türk milletinin tıpkı kahvehâneye olduğu gibi, iyi gözle bakmadığı bir mekân da meyhanedir. Cemiyete herhangi bir katkı-sı olmayan, adeta asalak kişilerin devam ettiği bir yerdir meyhâne. Âkif de meyhâne ortamını, oradaki insanların sefilliğini adeta resmeder. Kahvehâne, meyhâne Âkif'e göre insandaki idrak etme melekesini yok eden mekânlardır. Âkif, meyhânedeki masayı teneşir tahtası gibi görür³ Dolayısıyla meyhâne bir ölüm mekânıdır. Âkif, bir yanda ailenin rızkını meyhâne-de harcayan, utanma duygusunu yitirmiş, ahlâksız, asalak bireylerin geç-miş ya da geleceğe ait bir düşüncelerinin olmadığını, adeta ölümü bekle-diklerini anlatırken diğer yanda yıkılan aileleri, acı çeken çocukları sergiler.

1 *Mahalle kahvesi Şark'ın harîm-i kaatilidir;
Tamam o eski batak haneler mukaabilidir.* (Mahalle Kahvesi, 2021: 440)

2 *Damarlarında şehâmet yüzerdi kan yerine;
Yüreklerinde ölüm şevki vardı can yerine.
Fakat biz onlara ait ne varsa elde, yazık
Birer birer yıkarak kahvehaneler yaptık!*
(Ersoy, 2021: 441)

3 *İçinde bir masa, yahut civar tabutluktan
Atılma çok ölü görmüş acıklı bir teneşir!*
(Ersoy, 2021: 375)

Cemiyetteki yozlaşmanın, bozulmanın birçok nedeni vardır. Mehmed Âkif'e göre bu nedenlerin başında savaşlar, tembellik, taklitçilik, inanç ve değerleri hiçe saymak ve ümitsizlik gelmektedir.

Mehmed Âkif, yaşadığı zamanda Trablusgarb'ın İtalyanlarca işgalini (28 Eylül 1911), Balkan yenilgilerini (8 Ekim 1912-10 Ağustos 1913), I. Dünya Savaşı'nı (28 Temmuz 1914-11 Kasım 1918) ve tüm bu olayların cemiyetteki yıkıcı etkilerini görmüş, "asabı bozulmuş, sınırları yerinden oynamış" ve sürekli bir isyan halinde[ki]" (Turinay, 2021:531) şairdir. Savaşlar⁴, Osmanlı Devleti'nin aleyhine gelişmiş; ülkede başta ekonomik ve siyasî yönden sıkıntılar ve sonrasında da insanlarda maddî ve manevî yönden bozulmalar baş göstermiştir. Bu bozulmaların en önemlileri, Âkif'e göre tembelliktir, boş vermişliktir, vurdumduymazlıktır. Oysa kâinattaki bütün varlıklar çalışmaktadır. Çünkü kâinatı aydınlatan da ısıtan da alın teridir, emektir:

*Kamer çalışmadadır, gökle yer çalışmadadır;
Güneş çalışmada, seyyareler çalışmadadır.
Didinmeden geri durmaz nücûm-ı gîsû-dâr;
Bütün alın teridir durmayıp yağan envâr!* (Ersoy, 2021: 598).

Mehmed Âkif'e göre, zamanın insanları bu hakikati idrak etmekten uzak, bir uyuşukluk, tembellik, vurdumduymazlık, ümitsizlik içerisinde. Böyle insanlardan oluşan cemiyet, hasta bir cemiyettir.

*Ye'si tedric ile zerk etmiş edenler dine...
O ne mel'un aşu, hiç benzemiyor, hiçbirine!
Dikkat et: bin senesinden beri, a'sâbı harâb,
Yatıyor koskoca bir âlem-i iman, bîtâb
Pıhtı hâlinde yürekler, cevelânsız kanlar;
Çevirip yastığı tekrar uyuyor kalkanlar!
Gözünün gördüğü yok beynine çarpan güneşi...* (Ersoy, 2021: 774)

4 *Süngülenmiş, kanı donmuş nice binlerle beden!
Nice başlar, nice kollar ki cüda cisminden!
Beşiğinden alınıp parçalanan mahlûkat;
Sonra, namusuna kurban edilen bunca hayat!
Bembeyaz saçları katranlara batmış dedeler!
Göğsü baltayla kırılmış memesiz valideler!
Teki binlerce kesik gövdeye ait kümeler:
Saç, kulak, el, çene, parmak... Bütün enkâz-ı beşer!*
(Ersoy, 2021: 546)

Böylesi bir cemiyetin insanları her şeyi kendilerinden üstün bir güçten, Allah'tan beklemektedir. Buna İslâm literatüründe tevekkül adı verilir. Ne yazık ki tevekkül, cahil insanlarca yanlış anlaşılan bir kavramdır. Allah'ın kendisine verdiği iradeyi kullanmaktan âciz insanlar, Âkif'e göre "bî-çâre dindaşlar"dır (Ersoy, 2021:844). Bunlar edilgen zavallı insanlardır. Mehmed Âkif tevekkülün ne olduğu ya da olmadığı hususunda:

*Tevekkülün, hele, manâsı hiç de öyle değil.
Yazık ki beyni örümcekleli bir yığın cahil,
Nihâyet oynayarak dine en rezil oyunu,
Getirdiler, ne yapıp yaptılar, bu hale onu!* (Ersoy, 2021: 612) der.

Oysa,

*Tevekkül öyle yaman bir şiâr-ı imandî,
Ki kahraman-ı fezâil denilse şayandı* (Ersoy, 2021: 612).

ya da

*Tevekkül öyle tahakküm demek mi Yezdan'a?
Kimin hesabına inmiş, düşünmüyor, Kur'ân...* (Ersoy, 2021: 610)

Oysa İslâmiyet, kişinin kendini bilmesinin gerekliliği üzerinde durur. Bir hadîs-i kutside belirtildiği üzere "nefsini bilen Rabb'ini de bilir" buyrulur. Kendini bilen kişi uyanıktır; kendine ve çevresine faydalı olmaya çalışır. Tevekkülün ne olduğunu idrak etmiştir. Tembel insan ise, bahaneleri olan insandır, cemiyet değerlerini dikkate almaz, safsatalarla kendini oyalar. Mehmed Âkif, böylesi insanlara kızgındır.

*"Çalış!" dedikçe şeriat, çalışmadın, durdun,
Onun hesabına birçok hurafe uydurdun!
Sonunda bir de "tevekkül" sokuşturup araya,
Zavallı dini çevirdin onunla maskaraya!* (Ersoy, 2021: 609)

Mehmed Âkif, Osmanlı Devleti'nin zor zamanlarını görmüş, yaşadığı dönemin yönetenlerinden milletin her kesimine kadar Batı karşısında hemen herkeste görülen kendini küçük görme ve taklit hastalığına dikkat çekmiştir.

*Ne yapsa Avrupa, bizlerce asl olan hareket:
"O halde biz dahi yaptık!" deyip hemen taklid.
Bu türlü bir yenilikten ne hayr edersin ümid?* (Ersoy, 2021: 591)

Âkif, Batı'nın taklit edilmesi değil, milletin kendi değerlerini bir yana bırakmadan mevcut zamanın ilmî gelişmelerini takip etmesi, ilmî teknikleri alması ve daha da geliştirerek kullanması taraftarıdır.

Âkif, milletlerin ikbâli için iki gücün gerektiğini söyler. Bunlardan biri ma'rifet, diğeri ise fazilettir.⁵ Âkif'in ma'rifet sözü, tecrübî ve uygulanabilir bilgidir, yani Batı'nın bilimi ve tekniğidir. Fazilet ise, "insanda doğuştan var olan iyi huyların ve güzel niteliklerin geliştirilmiş ve olgunlaştırılmış şekilleri[dir]" (Uludağ 1995:187). Yani, İslâmî inanca göre yaratılışında insana bahşedilen ilâhî özelliklerdir. Faziletli insanın düşünce ve davranışları, daha doğrusu niyeti hâlistir; kendini, ailesini, milletini düşünerek davranır, değerlerine bağlı, taklitten uzaktır. Cemiyette böyle insanların çoğalması, cemiyeti de sağlıklı hâle getirir. Marifet ve faziletin birleşimi ya da ahengi, cemiyetin müspet yönde değişmesini sağlayıcı güçtür.

Mehmed Âkif, Asım üzerinden tüm Türk gençlerine seslenirken fen diyarı olarak gördüğü Batı'da akan bilim pınarından hem içmelerini hem de o yararlı suyu yurda getirmelerini ister. Yurdun kaynaklarını canlandırma-da Batı'nın bilimini kullanmalarını belirterek "*Kafanız işlesin, oğlum, kanal olsun arada*" (2021: 806)⁶ der. Asım'ın şahsında Türk gençlerine Batı ile Osmanlı Devleti arasında kanal vazifesi görmelerini, Batı'nın bilimini, tekniğini, teknolojisini ülkeye taşımalarını tavsiye eder.

Sonuç

Mehmed Âkif edip, şair bir kişi olarak sanatı, edebiyatı, şiiri cemiyetin aydınlanmasında, milletin mazisini hatırlamasında, kendine gelmesinde bir araç olarak kullanır. O bu yönüyle adeta bir içtimaiyatçı gibi davranır; çevresini mekânıyla, insanıyla, olaylarıyla gözlem altına alır. İnançlarıyla ideallerini kaynaştırarak, cemiyetteki bozulmayı, çözülmeyi görerek cemiyetin

5 *Çünkü milletlerin ikbâli için, evlâdım,
Marifet, bir de fazilet... İki kudret lâzım...
Marifet, ilkin, ahâliye saâdet verecek
Bütün esbâbı taşır; sonra fazilet gelerek*
(Ersoy, 2021: 805)

6 *Sade Garb'ın, yalnız ilmine dönsün yüzünüz.
O çocuklarla beraber, gece gündüz, didinin;
Giden üç yüz senelik ilmi sık elden edinin!
Fen diyarında sızan nâ-mütenâhi pınarı,
Hem için hem getirin yurda o nâfi suları.
Aynı menbaları ihyâ için artık burada,
Kafanız işlesin, oğlum, kanal olsun arada*
(Ersoy, 2021: 806)

belli ilkeler çerçevesinde düzenlenmesine, sağlıklı bir işleyişe kavuşmasına ve refah içinde işlerliğini sürdürmesine çözümler üretme yönünde gayret sarf eder.

Osmanlı Devleti'nin en sıkıntılı döneminde cemiyetin içinde bulunduğu siyasî, sosyal, ekonomik, dinî-ahlâkî, vb. görünümünü, eserlerinde bütün gerçekliğiyle aksettirmiştir. Bu tavır, Kur'an'ı ve Hz. Peygamber'in sünnetini temel alarak içinde yaşadığı cemiyete, insanlara çözüm üretme sorumluluğu hisseden bir Osmanlı münevverinin tavrıdır. Cemiyette türlü etkenlerle meydana gelen yozlaşmayı, bozulmayı, çözülmeyi tespit ederek cemiyetin yeniden yapılanmasını, bu yapılanmada sahip olunan maddî-manevî değerlerin önemini dile getirmiştir. Mehmed Âkif tembellik, kendini küçük görme, vurdumduymazlık, taklitçilik, yanlış tevekkül anlayışı, ümitsizlik, eyyamcılık gibi pek çok olumsuzluğun karşısına maddî olarak akla, bilime, teknolojiye, manevî olarak da İslâmî ahlâka, yaşayışa bağlı insanların, dolayısıyla cemiyetin inşa edilmesi yönünde gayret sarf etmiştir.

Âkif'in yaşadığı zaman, Batı'da bilim ve teknoloji çağıdır. O da bunu bilir ve Batı'nın ilmî tekniklerinin alınmasını, geliştirilerek kullanılmasını tavsiye eder. Türk gençlerinin Batı'nın ilmîne ve tekniğine yönelmelerini, Batılı insanın hayat tarzına özenmemelerini, onları taklit etmemelerini ister. Ancak Âkif de müşahede etmektedir ki aydınlarda sağlıksız bir Batı hayranlığı, taklitçiliği söz konusudur. Diğer yandan da Batı ülkelerine hâlis amaçlarla gönderilen pek çok genç, onların hayat tarzına kapılmış, ülkeye dönüşlerinde de beklenen hasletlerde davranmamışlardır. Çünkü bunlarda öyle bir aşağılık duygusu oluşmuş ki kendi değerlerine, tarihlerine, dinlerine yabancılaşmışlardır. Bu bir yozlaşmadır; cemiyetten uzaklaşmadır ki Âkif bunları çok sert şekilde hicveder:

*Ne bu tavrın ne bu va'zın senin ey gerdenkeş
Üç buçuk söz ile allâme mi oldun a gebeş!
Ne küçük der ne büyük der ne selef der ne halef
Sade tahkire yürürsün bu mudur sence şeref!* (Ersoy, 2021: 175)

Âkif'e göre ne yazık ki millet ile okumuşlar arasında özlenen işbirliği, ahenk meydana gelmemiş; okumuşlar milleti küçük görmüş, millet onlara güvenmemiş, bu durum Osmanlı Devleti'nin çöküşünde önemli etkenlerden biri olmuştur.

Mehmed Âkif de Spencer gibi cemiyeti bir insan bedenine, dahası bir kalbe, aydınları da beyne benzetir. Nasıl ki beyin ile beden/kalbin ahengi insanın sağlıklılığının işaretiyse, millet ile aydınlar arasındaki ahenk de cemiyetin sağlıklılığının işaretidir⁷.

Mehmed Âkif, hemen bütün eserlerinde ideal bir insan tipinin, dolayısıyla ideal bir cemiyetin özellikleri üzerinde durmuştur. İnsanların ortak değerlerde -ki bu değerler başta İslâm dini, Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in sünnetleridir- birleşmesini, gösterişte değil, hayatta, uygulamada birlik olunmasını, insanların tavır ve davranışlarında bencillikten uzak, karşısındakinin de hakkını koruyarak, milletin yararını da düşünerek hareket etmesini tavsiye eder. Kanundan, adaletten yana bir insan olarak cemiyette birliğin devam etmesinin şartı, ona göre güçlü, uygulanabilir kanunlardır. Kanuna uyulmayan cemiyetler ona göre, sürüden başka bir şey değildir. Âkif bunu,

Ver bütün kudreti kânûna ki vahdet yürüsün...

Yoksa millet değil ancak dağınık bir sürüsün... (Ersoy, 2021: 800)

sözleriyle belirtir.

Mehmed Âkif, cemiyetin yaşayışında, dinî-ahlâkî anlayışında ya da tavır ve davranışlarda gördüğü yozlaşma, bozulma ya da çözülme karşısında çözüm de sunar. Ümitsiz değildir, iyimserdir. Kalben inandığı gibi yaşamış, hareket etmiş; ilkeli, etken, söylediği ya da yazdıklarının savunucusu olmuş bir Türk aydınıdır. Bu nitelikleri onu, günümüzde de rol-model bir kişi olarak yaşatmaktadır.

7 *"Beyin"le "kalb"i hem-âheng edip de işleteli,
Atıldı vahdet-i milliyeye sakfının temeli
O vahdet işte bütün ihtisâmındaki sır,
Cihana raşe veren ses onun sadâlarıdır.*
(Ersoy, 2021: 689)

Kaynakça

- Akyüz, K. (1982). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, Mas Matbaacılık, (4. b) Ankara
- Taş, K. & Göksüçukur, B. (2019) "Osmanlı Dönemi Batıcılık, İslamcılık, Türkcülük Fikir Akımları ve Din", Dini Araştırmalar, c. 22, sayı 56, s. 463-488.
- Ersoy, M.Â (2021). *Safahat* (Haz. Necmettin Turinay), TBMM Yayını, Ankara
- Sorokin, P. A. (1994). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları I*, (Çev. M. Münir Raşit Öymen) Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara
- Uludağ, S. (1995). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul

BALKANLAR VE MEHMED ÂKİF ERSOY

Prof. Dr. Abidin TEMİZER

Burdur Mehmed Âkif Ersoy Üniversitesi Öğretim Üyesi

Giriş

Türk edebiyatının önemli şairlerinden biri olan Mehmed Âkif Ersoy, Osmanlı Devleti'nin en sıkıntılı döneminde dünyaya gelmiş ve şiirlerini de en çok bu dönemde yazmıştır. Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı gibi felaketlere tanıklık eden Mehmed Âkif, Milli Mücadelede de aktif görev almıştır. Âkif bu sıkıntılı dönemlerde *Sırat-ı Müstakim*'de yazdığı şiir ve yazılarla halkı uyandırmaya çalışmıştır (Karakoç, 1968: 21). Âkif halkı uyandırmak ve direniş için harekete geçirmek amacıyla, Balkan Savaşları sırasında kurulan *Müdâfaa-i Milliyye Cemiyet*'ne bağlı *Hey'et-i Tenviriyye*'ye (*Hey'et-i İrşâdiyye*) katılmıştır. Burada halkı edebiyat yoluyla uyandırmak ve aydınlatmak için çaba göstermiştir. Onun bu mücadelesinde yanında Abdülhak Hâmid, Recâizâde Mahmud Ekrem, Süleyman Nazif, Hüseyin Cahit (Yalçın), Mehmed Emin, Abdülaziz Çâviş, Cenab Şahabeddin ve Hüseyin Kâzım Kadri gibi isimler bulunmaktaydı (Okay ve Düzdağ, 2003: 433).

Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında yaşanan olumsuz gelişmeler nedeniyle Âkif'in şiirlerinin temasını, toplumun ve devletin içinde bulunduğu olumsuz durum oluşturmuştur. Sezai Karakoç'un (1968) ifadesiyle, "*Âkif'in fikir kaynağı bizzat toplum ve toplumda yaşayan düşüncedir*". Bu nedenle Mehmed Âkif, şiir ve yazılarında vatan ve millet sevgisi, hürriyet, istiklal, İslam, iman, ahlaki değerler, kavmiyetçilik ve adalet gibi temaları işlemiştir. Mehmed Âkif için ayrı bir yeri olan Balkanlar da şiirlerinde önemli bir yer tutmuştur. Bu yazıda Balkanlar'ın Mehmed Âkif için önemine değinilecek ve O'nun, şiirlerinde Balkanlar'a bakışı analiz edilecektir.

1. Balkanlar'ın Mehmed Âkif Ersoy İçin Önemi

Mehmed Âkif Ersoy'un Balkanlar'a İmparatorluğun diğer coğrafyalarına nazaran daha yoğun bir ilgisi vardır. Bu ilginin birkaç nedeni bulunmaktadır. Evvela Mehmed Âkif köken itibariyle Balkanlıdır. Balkan kökenli olma-

sının haricinde Balkanlar'ın Osmanlı Devleti için öneminin de farkındadır. Çocukluğu ve şiirlerini yazdığı dönem Balkanlar'ın Osmanlı'dan ayrılışına denk gelmiştir. Evvela 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı nedeniyle yaşanan toprak kayıpları, göçler, katliamlar ve bunlara bağlı yaşanan trajediler Âkif'in çocukluğunda en çok duyduğu konulardır. Benzer trajedilerin yaşandığı Balkan Savaşları esnasında Mehmed Âkif 39-40 yaşında idi. Çocukluğunda duyduklarını adeta tekrar yaşamıştır. Bu nedenle Balkanlar Mehmed Âkif için bir ata toprağı, bir kültürel miras, bir devletin ve toplumun tarihi olmasının yanı sıra aynı zamanda direnişin ve trajedinin de sembolüdür.

1.1. Âkif'in Kökeni İtibariyle Balkanlar

Mehmed Âkif her ne kadar İstanbul'da doğmuş olsa da Babası Kosova'nın İpek Kazasına bağlı Suşitsa (Sušica) köyündendir. İpekli Mehmed Tahir Efendi veya Temiz Tahir Efendi adıyla tanınan babası yine kendisi gibi imam olan Nurettin Ağa'nın oğlu olarak 1826 yılında dünyaya gelmiştir. İpek'teki kısa bir eğitim hayatından sonra henüz çocuk yaşta İstanbul'a gelmiş ve eğitimini burada tamamlamıştır. Fatih Medresesi'nde müderrislik yapmıştır. Tahir Efendi çocuklarına ilk dinî ve ahlaki eğitimi kendisi vermiştir (Turgay, 2009: 77). Âkif Arapçayı da ilk babasından öğrenmiştir (Okay ve Düzdağ, 2003: 433). Dolayısıyla ilk öğretmeni babasıdır. Babasının özellikle Fatih Camii'nde yaptığı konuşmalar Âkif'i derinden etkilemiştir. Camide verilen hutbelerde devletin gidişatına değinilmesi, yaşanan önemli olayların konuşulması Âkif'in ileride şekillenecek düşünceleri üzerinde tesir bırakmıştır (Gölen, 2001: 165). Babasının özellikle 93 Harbi başta olmak üzere Balkanlar'da yaşanan felakete yönelik yaptığı konuşmalar Âkif üzerinde derin bir etki bırakmıştır. Safahat'ın üçüncü kitabı olan "Hakkın Sesleri"nde "*Babam Fatih müderrislerinden İpekli Hoca Tahir Efendi merhûmdur ki benim hem babam hem hocamdır. Ne biliyorsam kendisinden öğrendim.*" (Ersoy, 2021: 163) ifadesiyle babasının kendisi üzerindeki etkisine değinmiştir.

1.2. Âkif için Kültürel Miras ve Tarih Bağlamında Balkanlar

Balkanlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun uzun süre hüküm sürdüğü bir bölgedir ve bu nedenle zengin bir kültürel mirasa sahiptir. Âkif, Balkanlar'ı sadece toprak kaybı olarak değil, aynı zamanda tarihi ve kültürel bir miras kaybı olarak da görmüştür. Onun gözünde Balkanlar, Osmanlı'nın izlerini

taşıyan, zengin bir tarih ve kültür mozaiği olmuştur. *Safahat*'ta birçok yerde bu tarih ve kültür mozaiğine atıfta bulunan Âkif, bu mozaiğin ve tarihin nasıl yok edildiğini aşağıdaki dizeleriyle dile getirmiştir (Ersoy, 2021: 234-235):

*Nedir uzakta nümâyân olan şu ıssız ova,
Ki pek hazin duruyor?
– Bilmiyor musun? Kosova!
Nasıl bilirdin! Evet, bilmesen de hakkın var:
Bırakmamış ki, taş üstünde taş, kuduz canavar!
Yol uğratıp da bu sahrâdan önce geçmişsen;
Görür müsün, bakalım, bir nişâne geçmişten?
Ne olmuş onca mefâhir? Ne olmuş onca diyâr?
Nasıl da bitmiş o saymakla bitmeyen âsâr!
O, Yıldırım gibi sâhib-kıranların, ebedî
Sadâ-yı kahrı fezâsında çınlayan vâdî,
Bir inkılâb ile, yâ Rab, nasıl harâb olmuş?
Ki çırpınıp duruyor her taşında bin baykuş!
Murâd-ı Evvel'i koynunda saklayan toprak,
Kimin ayakları altında iniyor, hele bak!*

1.3. Âkif için Direniş ve İnanç Bağlamında Balkanlar

Mehmed Âkif Ersoy, Balkanlar'daki Müslüman halkın Balkan Savaşlarında maruz kaldığı zorlukları ve bu zorluklar karşısında gösterdikleri direniş de önemsemıştır. Âkif'in nazarında, Balkanlar'daki Müslümanlar, geçmişte inançları uğruna gösterdikleri direnişle öne çıkmıştır. Âkif'in başta *Kosova* şiirinde olmak üzere, birçok şiirinde Balkanlar'da gösterilen direniş kahramanlık ve inançla iç içe geçmiştir. Dolayısıyla Balkanlar Âkif için direnişin bir sembolüdür (Ersoy, 2021).

2. Mehmed Âkif Ersoy ve Şiirlerindeki Balkanlar

Mehmed Âkif Ersoy, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş döneminde yaşamış ve bu dönemdeki zorlukları, acıları şiirlerine yansıtmıştır. Balkanlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun kaybettiği topraklar arasında önemli bir yer tutar. Âkif, Balkanlar'ın kaybını, bu topraklarda yaşanan trajediyi şiirlerinde sıklıkla işlemiştir. Şiirlerinden görüldüğü kadarıyla Balkanlar Âkif için hüznün, tarihi anıların, adaletin, direnişin, şehitliğin ve vatan sevgisinin

sembolüdür. Vatan kaybının acısıdır. Acı hatıralardır. Aynı zamanda Âkif'in Millî Mücadele'ye katılımını ve İstiklal Marşı'nı yazmasını da etkileyen faktörlerdendir. Bu yazıda Âkif'in şiirlerinde işlediği konulardan Balkanlar'daki hüznün, vatan sevgisi ve direniş konularına değinilecektir.

2.1. Âkif'in Şiirlerinde Balkanlardaki Hüzün ve Acı

Âkif'in Balkanlar konusundaki şiirlerindeki ana tema, bu topraklardaki hüznün ve acıdır. Balkanlar'ın kaybının temel nedenlerinden birisi ona göre İslamiyette yeri olmayan *kavmiyetçilik* (*Kavmiyetçilik* tartışmaları için bkz. Karabacak, 2014; Güçlütürk, 2022; Erol, 2014). Bu konuda özellikle Arnavut milliyetçiliğini eleştirmektedir. Köken itibariyle Arnavut olan Mehmed Âkif, Balkan Savaşları ile Balkanlar'ın elden çıkmasına şahitlik etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'daki zorlu dönemlerinde yaşanan bu kayıp, Âkif'in şiirlerine derin bir hüznün katmıştır. Âkif, Balkan Savaşları henüz yeni başladığında orduya moral vermek amacıyla 17 Ekim 1912'de yazdığı "Cenk Şarkısı" şiirinde Balkanlar'dan şu şekilde bahsetmiştir (Ersoy, 2021: 444):

*Balkan'ı bildin mi nedir, hemşeri?
Sevgili ecdâdının en son yeri,
Bir sıla isterdin a çoktan beri,
Şimdi tam vakti... Uğurlar ola!*

*Balkan'ın üstünde sızan her pınar,
Bir yaradır, durmaz içinden kanar!
Hangi taşın kalbini deşsen: Mezar,
Gör ne mübârek yer... Uğurlar ola!*

Bu dizelerde aslında Âkif yaşanacak felaketin farkındadır. Bu nedenle "Balkan'ı bildin mi nedir, hemşeri?" diyerek aslında Balkanlar'ın Osmanlı için, Türk toplumu için tarihsel önemine dikkat çekmiştir. Başka bir ifade ile topluma ve orduya tarihini hatırlatmak istemiştir. "Sevgili ecdâdının en son yeri" sözüyle yaşanan toprak kayıplarına dikkat çekmek istemiş ve Balkanlar'ı aslında son kale olarak görmüştür. Dolayısıyla Âkif'e göre Balkanlar aslında bir sığınaktır. "Bir sıla isterdin a çoktan beri" sözüyle de bu sığınağı bir silaya benzetmiştir. "Şimdi tam vakti... Uğurlar ola!" sözüyle orduya Balkanlar'ı müdafaa için çağrıda bulunmuştur. Balkanlar Âkif'e göre sıkıntılarının derin ve sürekli olduğu bir yerdir. Orada insanların yaşadığı sıkıntıları da "Balkan'ın üstünde sızan her pınar, / Bir yaradır, durmaz

İçinden kanar!” sözleri ile dile getirmiştir. Âkif Balkanlar’da yaşanan hüznün, acıların derin olduğunu ve herkesi etkilediğini *“Hangi taşın kalbini deşsen: Mezar”* sözleri ile ifade etmiştir.

Âkif’in *Cenk Şarkısı*’nda dile getirdiği endişe ve hüznün Balkan Savaşlarının ilerleyen günlerinde gerçekleşmiştir. Safahat’ın üçüncü kitabı olan *Hakkın Sesleri* kitabında bu hüznünden başka bir ifade ile Balkanlar’ın kaybedilişinden bahseder. *Hakkın Sesleri* kitabı toplamda 10 şiirden oluşmaktadır. Şiirlerden 8’ini ayetlere, birini de hadise dayanarak yazmıştır. *Hakkın Sesleri*, Âkif’in Osmanlı Devleti’nin çöküş dönemi ve Türk milletinin yaşadığı sıkıntılı süreçler üzerine derin düşünce ve duygularını yansıtan eserlerinden biridir. Âkif bu eserdeki şiirlerinde Balkanlar’ı tarihsel bir perspektiften ele almıştır. Balkanlar’daki Müslümanların yaşadıkları acı, hüznün ve zorluklar şiirlerin ana temasını oluşturur. Toprak kayıpları, yaşanan toplumsal değişimler, Müslüman halkın inançlarına olan bağlılıkları gibi konuları da ele almıştır (*Hakkın Sesleri*’nin analizi için bkz. Temizer, 2011: 353-362).

Âkif Balkanlar’ın kaybını *Hakkın Sesleri* kitabından başka Sebülürreşâd’da yazdığı yazılar ve camilerde verdiği vaazlarda da dile getirmiştir. Âkif, *“Balkan faciası”* olarak değerlendirdiği Balkan Savaşlarında canından ve yurdundan edilen yüzbinlerce Müslüman’ın durumuna şu dizelerle dikkat çekmiştir (Ersoy, 2021: 158):

*“İlahî, altı yüz bin Müslüman birden boğazlandı...
Yanan can, yırtılan ismet, akan seller bütün kandı.
Ne ma’sum ihtiyarlar süngüler altında kıvrandı!
Ne bîkes hânümanlar işte, yangın verdiler, yandı!
Şu küllenmiş yağınlar hep birer insan, birer candı!”*

Âkif bu dizelerde Balkan Savaşlarında yaşanan acı gerçekleri dile getirirken aynı zamanda insanlığın ortak hüznüne de değinmiştir. Bu şiirde Balkan Savaşları sırasında yaşanan zulmü ve acıları, bilhassa Balkanlar’daki Müslümanların maruz kaldığı trajediyi dile getirmiştir. Topluca boğazlanan 600 bin Müslüman, yangınlar ve akan kanlar bu dizelerdeki görsel ve duygusal imgelerdendir. Bu dizelerin son iki satırında insanların yaşadığı ortak acılar dile getirilmiştir. İhtiyarlar, hanımlar bu dramatik olayda bir araya geliyor. *Küllenmiş yağınlar* ise insanlık ve değerleri açısından bir kayıptır.

Âkif, Balkan Savaşları ile yaşanan ve acının izleri henüz silinmeden Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla duygularını *Hatıralar* kitabında kaleme almıştır. Balkanlar'da çıkan yangın henüz sönmemişken çıkan Birinci Dünya Savaşı'nı Âkif "*Balkan'daki yangın daha kül bağlamamışken*" sözleri ile getirmiştir. Âkif, Balkanlar'da yaşanan acının tazeliğine ve sorunların aslında devam ettiğine işaret etmiştir. Bir savaş henüz bitmişken yeni bir savaşın başlamasını "*Bir başka cehennem çıkıversin... Bu ne erken!*" sözü ile dile getirmiştir (Ersoy, 2021: 242).

2.2. Âkif'in Şiirlerinde Vatan Sevgisi ve Direniş

Balkanlar'daki kayıplar, Mehmed Âkif Ersoy'u vatan sevgisi ve direniş konularında da yoğun bir şekilde etkilemiştir. Âkif'in şiirlerinde Balkanlar, vatanın bir parçası olarak ele alınmış ve bu toprakların kaybıyla birlikte ortaya çıkan direniş ve mücadele ruhu vurgulanmıştır. *Hakkın Sesleri* şiirindeki şu mısraları Âkif'in Balkanlar-vatan-sevgi bağlamındaki düşüncelerini en iyi yansıtır (Ersoy, 2021: 163-164):

*Baba! En sevgili annen, o senin öz vatanın
Olacak mıydı fedâ hırsına üç kaltabanın?
Dedemin sürdüğü, can ektiği toprak gitti...
Öyle bir gitti ki hem: Bir daha gelmez ebedî!
Ne olurdun bunu kalkıp da göreydin acaba?
"Meşhed" in beynine haç saplanacak mıydı baba!*

Âkif, "*En sevgili annen, o senin öz vatanın*" sözü ile vatanın kutsallığını ifade etmiştir. "... *fedâ hırsına üç kaltabanın*" sözü bu kutsalın kötü kişiler tarafından istismar edildiğini dile getirmiştir.

Dedenin emek vererek işlediği toprağın bir daha geri alınamayacağını "*bir daha gelmez ebedî*" sözüyle ifade etmiştir. "*Ne olurdun bunu kalkıp da göreydin acaba?*" dizesiyle babasının vatanına bağlılığının ne kadar kuvvetli olduğunu ve bu bağlılık karşısında yaşanacak duygusal çöküşü ifade etmiştir.

Âkif son satırda vatanın kutsallığına "*Meşhed" in beynine haç saplanacak mıydı baba*" sözleri ile işaret etmiştir. Âkif bu şiirinde vatanın kutsal ve korunması gereken bir değer olduğunu ifade etmiştir. Şiir Âkif'in vatan sevgisi, vatana olan bağlılığı gibi temel konular karşısındaki duygusunu yansıtır.

Aynı şiirde yer alan aşağıdaki mısralar Âkif'in Balkan kayıpları karşısında olması gereken direniş duygularını ifade etmektedir (Ersoy, 2021: 164):

*Bâri bir hâtıra kalsaydı şu toprakta diri...
Yer yarılmış, yere geçmiş, şühedâ türbeleri!
Nerde olsam çıkıyor karşıma bir kanlı ova...
Sen misin, yoksa hayâlin mi? Vefâsız Kosova!
Hani binlerce mefâhirdi senin her adımın?
Hani sînende yarıp geçtiği yol "Yıldırım"ın?
Hani asker? Hani kalbinde yatan Şâh-ı Şehîd?
Ah o kurbân-ı zafer nerde bugün? Nerde o iyi?*

Şiirde yer alan "Yer yarılmış, yere geçmiş, şühedâ türbeleri" ifadesiyle geçmişte vatan uğruna şehit düşenlerin türbelerine değinilmiştir. Bu türbeler direnişin ve fedakarlığın sembolüdür. Âkif, vatani için mücadele edenlerin mekanlarının kutsallığına değinerek, geçmişteki zafer ve kahramanlıkların günümüzde nerede olduğunu sorgular.

Sonuç

Mehmed Âkif Ersoy'un Balkanlar konusundaki şiirleri, sadece bir toprak kaybını değil, aynı zamanda bir tarih, kültür ve direniş hikayesini anlatır. Balkanlar, Mehmed Âkif için sadece coğrafi bir bölge değil, aynı zamanda vatan, inanç ve kültür bağlamında derin anlamlar taşıyan bir sembol olmuştur. Âkif'in Balkanlar'ı konu edinen şiirleri, Balkanlar'daki acıları ve direnişi unutmamak, tarih ve kültür mirasına sahip çıkmak adına bir çağrı niteliği taşır.

Kaynakça

- Erol, K. (2014). Mehmed Âkif'in Şiirlerinde İki Anahtar Kelime: "Cehâlet" ve "Kavmiyet". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(32), 95-110.
- Ersoy, M. A. (2021), *Safahat*, Neşre Hazırlayan: M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul: MAKÜ Yayınları.
- Gölen, Z. (2021). Mehmed Âkif'in Düşünce Dünyasında Balkanlar. 2. *Uluslararası Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu, Arnavutluk 2017 Bildiriler Kitabı* içinde, 165-179. Burdur: Mehmed Âkif Ersoy Üniversitesi Yayınları.
- Güçlütürk, T. (2022). Mehmed Âkif Ersoy'un Eserlerinde Balkanlar. Korkmaz, F. (Ed.), 9. *Milletlerarası Türkoloji Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde (s. 529-544). <https://doi.org/10.26650/PB/AA10AA14.2023.001.037>
- Karabacak, M. (2014). Mehmed Âkif Ersoy'un Balkan Harbi Zamanında Yaptığı Vaazlarda Kullandığı Hadislerle İlgili Bir Değerlendirme. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. XVIII (2), 111-135.
- Karakoç, S. (1968). *Mehmed Âkif*. İstanbul: İstanbul.
- Okay, M. O. ve Düzdağ, M. (2003). Mehmed Âkif Ersoy. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 28, s. 432-439). Ankara: TDV Yayınları.
- Temizer, A (2011), Şiirsel Gerçeklikten Tarihi Gerçeğe Balkan Uluslarının Bağımsızlık Çözümlemesi: Hakkın Sesleri. *Uluslararası Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu Sanatı, Kişiliği Millî Mücadeledeki Yeri* Bildiri Kitabı içinde (353-363), Balıkesir: TC. Balıkesir Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Turgay, N. (2010). Darü'lfunûn Muallimlerinden Mehmed Âkif Ersoy ve Kur'an'a Yaklaşımı. *Dârü'lfunûn İlahiyat Sempozyumu 18-19 Kasım 2009 Tebliğler Kitabı* içinde, 77-99. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

OSMANLI İDARESİ'NİN SON DÖNEMİNDE RUMELİ VE MEHMED ÂKİF ERSOY

Prof. Dr. Rahman ÂDEMI

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Öğretim Üyesi

Giriş

Anadolu'nun birçok bölgesinden daha önce Osmanlı topraklarına katılan Balkanlarda, başarılı idari ve siyasi tedbirler sayesinde zamanın şartlarına, bölge toplumlarının karmaşık yapılarına rağmen güven sağlanmış, asırlarca görülmemiş istikrar ve huzur dönemi başlamıştır. Osmanlı idaresinin ilk dönemlerinde, idari anlayışının bir parçası olan iskân siyaseti, Balkanlarda çeşitli aralıklarla defalarca uygulanmış olmakla beraber bölgedeki yerli ve sonradan ihtida etmiş olan Müslüman çoğunluğuna hiçbir zaman mutlak üstünlük sağlayacak seviyeye ulaşmamıştır. Anadolu Türkleri, bazı özel durumlar ve tarihin belli dönemlerinde çeşitli bölgelere iskân edilmiş ancak meskûn Müslüman nüfus içinde çok az bir orana sahip olmuşlardır. Bu bakımdan Balkanlardaki Osmanlı idaresinin sağlamış olduğu istikrar ve huzur ortamını, sadece oraya sonradan yerleştirilen Türklerin varlığına bağlamak doğru bir yaklaşım değildir. Nitekim Bosna-Hersek, Arnavutluk ve Sırbistan'da memurlardan başka ancak çok az bir Türk etnik varlığından bahsetmek mümkün olduğu halde, Türklerin bulunduğu Makedonya, Bulgaristan, Kosova, Batı Trakya ve diğer bölgelerdeki gibi, oralarda da buna benzer milletler arası bir uyum ve huzur tesis edilebilmiştir. Kastettiğimiz millet kavramı, din aidiyetini ifade eder. Diğer taraftan, Osmanlı'nın bölgeye yerleşmeye başladığı ilk dönemlerde, Balkanların kalabalık ve güçlü milletlerinden biri olan Sırplar, bölgeyi savunmak adına Osmanlıya karşı sert ve etkili bir direniş sergilemişlerdir. Çar Duşan döneminde nispi bir birlik oluşturabilen Sırplar, sözünü ettiğimiz direniş bu birlik sayesinde gerçekleştirebilmişlerdir. Çar Duşan'ın ölümünden kısa bir süre sonra ise parçalanmışlar ve aynı tepkiyi veremez olmuşlardır (Yorğa, 2005, C.1: 223). Bu durum, 19. asrın başında bölgede milli uyanışların başladığı döneme kadar çok fazla değişmeden devam etmiştir.

Ancak daha sonra Sırplar, Arnavutluk'ta Osmanlı'ya isyan etmiş olan İskender Bey'le beraber hareket eden ve 1444 senesinde vuku bulan Var-

na'daki savaşta yenilen Yanoş'un yardım talebine olumlu cevap vermemişlerdir. İster bölgenin siyasi denklemi ister Osmanlı Devleti'nin kuvveti ve başarılı siyaseti sebebiyle olsun, I. Kosova Savaşı sonrasındaki dönemde Türkler, yerel Hıristiyanlar için Asya'ya sürülmesi gereken bir millet olmaktan çıkarılmaya başlamıştır (Tektaş, ty:112). Dahası yerel Hıristiyanlar, bu yeni gelen güçlü, düzenli ve etkili devletle işbirliği yaparak konumlarını buna göre almaya başlamış ve bu güce ortak olmaya gayret etmişlerdir. Onların Osmanlı vatandaşı olarak en önemli görevleri, devlete sadakat göstermekle beraber askere gitmemenin karşılığı olarak cizye ödemek olmuştur. Müslümanlardan ancak bu husus itibarıyla ayrılmışlardır. Dinleri farklı olarak kalsa da çocuklarını Türklere devşirme olarak vererek adeta iktidarın ortağı olmuşlardır. Fakat sebepleri her ne olursa olsun, Osmanlılardan önce Balkanlarda yaşayan yerli Hıristiyanlar, Haçlı kuvvetlerinin 1396, 1443, 1444 ve 1448 yıllarında söz konusu toprakları geri alma gayretlerine kayda değer bir destek vermemişlerdir (İnalçık, 1993: 16-17). Yerel halkların bu itaatkârlıkları karşılığında Osmanlı devlet idaresi de bölgeye getirdiği adalet anlayışı ve kültürel değerleri sayesinde, barış, huzur, ekonomik kalkınma ve hukuk düzeni yerleştirerek topyekûn bir zenginleşmeyi gerçekleştirmeyi başarmıştır. Bölge halklarıyla son derece etkili iletişim kuran Osmanlılar, onlara değer vermiş ve güvenmiştir. Bir Sırp papazın kardeşi olan Sokollu Mehmed Paşa ve diğer çok sayıda Sırp, Hırvat, Arnavut veya diğer Hıristiyan kökenli yerel Osmanlı idarecilerin varlığı bu durumun açık bir göstergesidir.

Mehmed Âkif'in yaşadığı seneler bölge için fevkalade kritik öneme sahip olmuştur. Meşhur Doksanüç Harbi (Osmanlı Rus Harbi 1877-78), başkent İstanbul'un bile güvende olmadığını açıkça ortaya koymuştur. Başta Rumeli olmak üzere Ruslar, onların işbirlikçileri olan Bulgarlar ve Ermenilerin zulmünden kaçan, sayıları yüz binlerle ifade edilen kalabalıklar, sefalet içinde İstanbul'a ve diğer Osmanlı şehirlerine sığınmışlardır. Balkan Savaşlarının sonucu ise ayrı bir facia olarak karşımıza çıkmıştır. Balkan Hıristiyanlarıyla asırlarca beraber yaşayan Müslümanların bir kısmı katledilmiş, diğer bir kısmı ise bölgeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Bu durumun acı sonuçları her vatanperver entelektüel gibi Mehmed Âkif'in şiirini de etkilemiştir. Nitekim *Safahat*'in Üçüncü Kitabı'nda bulunan on şiir bu yenilginin sonuçlarını bütün acılarıyla bizlere hatırlatmaktadır (Okay ve Düzdağ, 2003: 437).

Berlin Antlaşması ile beraber Osmanlı Devleti, Balkanlarda büyük bir toprak kaybına uğramıştır. Bosna-Hersek resmen olmasa da fiilen Avusturya'nın hâkimiyetine bırakılmış, buna mukabil Bosna Müslümanları mevcut duruma karşı çıkarak silahlı mücadeleye girişmişlerdir. Avusturya işgal güçleri Müslüman direnişçileri fanatik olarak tanıtmaya çalışmış, kendini ise barışçıl ve iyi niyetli olarak lanse etmeye gayret etmiştir. Sadece bu maksada yönelik gazete kurmuş ve propaganda yapmışlardır (Rizviç, 1990: 17). İşgali kabul etmeyen Müslümanlarla beraber, Bosna'da yaşayan Sırp lar başta olmak üzere, Hırvat ve Yahudilerin temsilcilerinin katılımıyla 5 Haziran 1878 tarihinde bir *Milli Kurul* oluşturulmuştur. Bu kurulun gayesi Avusturya'nın muhtemel işgaline karşı direnişi örgütlemek olmuştur. İşgal başladığında 200.000 kişilik Avusturya askerine karşılık 90.000 kişilik bir savunma gücü teşkil edilmiştir. Avusturya ordusunda bulunan Slovenler, Hırvatlar ve Sırp ların bir kısmı firar etmişlerdir (Aliç, 1998: 533-538).

Açıkça görülmektedir ki durum bu zevalde olmasına, bölgede görev yapan bazı Osmanlı idarecilerinin hatalı ve hatta zulüm sayılabilecek tutum ve davranışlar sergilemelerine rağmen Osmanlı hala tercih edilir durumda olmuştur. Öte yandan gücünün zirvesinde olan Batılılar ise dindaşları tarafından bile hoş karşılanmayacak bir vaziyetteydiler. Bu açıdan sadece Bosna'nın değil, Balkanların tümünün Osmanlı dönemi ve özellikle de sonraki on yılları hala ciddi olarak incelenmeye muhtaçtır. Bilhassa Balkan Savaşları sonrasında bölgede meydana gelen siyasi ve sosyal değişiklikler, daha açık bir şekilde izah edilmelidir. Özellikle Makedonya bölgesi olarak zikredilen Kosova, Manastır ve Selanik vilayetlerinde (Vilayet-i Selase) yaşayan gayr-ı Müslimlerin Osmanlı döneminde elde ettikleri kazanımlarının birçoğunu nasıl ve neden kaybettikleri hususunda belgelere dayanılarak tatmin edici açıklamalar yapılmalıdır.

Bilindiği üzere, Osmanlı öncesi dönemde Balkanlar, küçük devletçiklerin aralarındaki çekişmeleri sürdürdükleri ve bir türlü sükûnet bulamadıkları bölgeydi. Bu çekişmeler sebebiyle de doğuda Osmanlı, batıda ise Macarların ilgisini çekmekteydi. Özellikle 14. asır boyunca Balkanlar, doğu-batı çekişmesinin merkezi durumundaydı. Böylesine güvensiz ve çalkantılı bir dönemde, bölgede yaşayan halkların huzurundan bahsetmek mümkün olmasa gerektir.

Osmanlı Ordusunun Durumu

Gerek yükselme devrinde gerekse gerileme döneminde ordu, her zaman devletin omurgası sayılmıştır. III. Selim ile beraber orduda başlatılan reform çabaları istenilen seviyeye ulaşamamıştır. Tanzimat döneminde bu gayretler daha da hızlanmıştır. Bu açıdan ıslahat çalışmalarından birinci derecede etkilenen kurum ordu olmuştur. Osmanlıların rekabet içinde oldukları Avrupalılar, rönesans ve reform hareketleri ile birlikte birçok alanda olduğu gibi askeri alanda da önemli ilerlemeler kaydetmişlerdi. Bu durum, devlet adamları tarafından da fark edilmiş fakat üst üste gelen yenilgiler ve sair sebepler başarılı tedbirlerin alınmasına müsaade etmemiştir. Orduda yapılan ıslahatlar, yerli strateji uzmanlarının aldıkları tedbirlere değil, yabancı danışmanların bilgisine dayanmaktaydı. Buna rağmen II. Abdülhamit dönemine gelince, ordu eskiye nispeten çağdaş bir görünüm arz etmeye başlamıştı (Çadircı, 1989: 36-37). Ancak bu başarılı sayılabilecek gayretlere rağmen durum zamanın ihtiyaçlarına cevap verebilecek ölçüde iyi değildi. Osmanlı Devleti'nin maddi sıkıntıları askeriyeyi çok ciddi olarak etkilemiştir. Manastır'da maaşını alamayan subay ve askerler zaman zaman telgrafhaneleri basıp maaş gelinceye kadar haberleşmeyi engellemek gibi hareketlerle tepkilerini ortaya koymuşlardı. İsyân hareketlerinin neredeyse zirvede olduğu bir dönemde bu gibi sorunların baş göstermesi durumu iyice zora sokmuştur (BOA. Y. PRK. TKM: 50/8 ve Tokay, 1995: 22, 36). Bununla ilgili olarak Osmanlı yedek askerlerinin (redifler) itaatsizliği en vahim olaylardan biridir. Devleti zor duruma düşürmek amacıyla her fırsatı kullanan yabancılar gazeteleri vasıtasıyla bu durumu gündemde tutmuşlar ve isyancı bölücülere moral vermek amacıyla kullanmışlardır. Böylece yabancı gazetelerde *“Osmanlı asker ve subaylarının ailelerinden uzak kalmaları ve maddî memnuniyetsizlikleri dolayısıyla Makedonya'daki görevlerinden firar ettikleri, hatta silahlarını isyancılara sattıkları”* gibi Osmanlı yönetimi açısından son derece moral bozucu haberler işlenmiştir (BOA. Y. PRK. TKM: 47/13).

Tebaanın Durumu

Ekonomik hayatın olmazsa olmaz gereklerinden olan yollar ve ulaştırma imkânları, Osmanlı Devleti'nde gelişmiş seviyede olmadığı gibi, rakipleri olan Avrupa ile kıyaslanamayacak derecede geriydi. Askerî ihtiyaçlardan dolayı yapılan yollar dışında, önemli yol yapma faaliyeti yok gibiydi ve

bu durum eskiden beri böyleydi. Köylülerin zorluklarla ürettiği malları piyasalara ulaştırarak olan tüccar, gelip alamamakta veya geç alabilmekte, böylece yeterince kazanç sağlanamamakta, dolayısıyla da devlete lazım olan vergilerin tahsili mümkün olamamaktaydı. Çözüm olarak ayanlara devredilen vergi tahsili acımasız bir uygulamaya dönüşmüş hem Müslüman hem de gayr-i Müslim halkın hoşnutsuzluğuna sebep olmuştur (Şeref, 1329: 442-446). Osmanlı padişahına karşı olan Türk milliyetçisi gruplar Avrupa ülkeleri, Mısır ve özellikle de Rumeli bölgesinde güçlü teşkilatlara sahipti. Bilhassa Balkanlarda bulunan Osmanlı subaylarının önemli bir bölümü bu hareketin üyesiydiler. Padişaha muhalefet olsun diye, bölgede hem Müslümanlara hem de Hıristiyanlara zarar veren çetelerle dahi işbirliği içindeydiler (BOA. HR. SYS: 151/53).

Bu dönemde Osmanlı idaresine bağlı olarak Rumeli'de yaşayan insanların % 80'i köylü, daha doğrusu tarımla uğraşan insanlardı. Gelişmiş Avrupa ülkeleri gerekli makinelerin üreticisi olduklarından, Osmanlı topraklarında çıkarılan veya bulunan hammaddelerin Avrupa'da işletilmesi sonucunda Avrupalılar çok ucuz ürünler üretmeye başlamışlardı. Bu ekonomik durum, Anadolu'da olduğu gibi Rumeli'deki zanaatkâr kesimi oldukça olumsuz etkilemiştir (Donev, 1994: 58). Gayrimüslimler, Müslümanlara nazaran daha zengin olmaya başlamışlardı, ayrıca iş kurmaya başlayanlar genelde köylerde yaşayan dindaşlarını yaşadıkları şehirlere getirterek kurdukları atölye ve fabrikalarda çalıştırıyorlardı. Böylece hem iş sahibi oldular hem de geldikleri şehirlerin çoğunluğunu oluşturarak nüfus yapısını kendi lehlerine değiştirmeye başladılar. Şehirlerde bulunan ve Hıristiyanların menfaatlerini kollayan yabancı devletlerin diplomatları, birçok şehirde bulundukları tüccar vekilleri vasıtasıyla halkla temas kurarak, Osmanlı idaresini sıkıntıya sokacak gerekçeleri beraber üretmeye başladılar. Osmanlı toplumu, dünya ekonomi ve ticaret sisteminde hâkim olan kapitalist yöntemlere yabancı olması hasebiyle, hızlı bir gelişim içinde olan bu sisteme ayak uyduramamıştır. Bunun sonucunda devlet ekonomik olarak zayıf kalmıştır. Üstüne üstlük 1870'li yıllarda durumunu doğru bir şekilde tespit edip, aldığı borç paraları ekonomiyi düzeltmek için kullanması gerekirken, maliyeti çok pahalı bu kaynakların çoğu, bazı idarecilerin bitmez tükenmez şahsî istekleri, eğlence ve zevk işlerine, uygun olmayan şekillerde harcanmıştır (Tuncer, 2003: 130).

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu kötü ekonomik durumuna mukabil, devleti idare edenler ile halk arasında oldukça büyük gelir seviyesi far-

kı vardı. Bununla birlikte, Osmanlı toplumunun ekonomik, sosyal ve dini ihtiyaçlarını büyük ölçüde sağlayan vakıflar sayesinde bu fark tamamen olmasa da önemli ölçüde dengelenmekteydi. Üst gelir grubundan olan bazı kimseler kendi mal varlıklarının bir kısmını vakfederek, daha doğrusu kamu yararına aktararak, alt gelir grubuna mensup olan kişilere bir gelir kaynağı oluşturmaktaydılar (Ertem, 1997: 103-104). Bu açıdan bakıldığında, Osmanlı Devleti'nin maruz kaldığı baskılar dolayısıyla çözüme kavuşturamadığı ve genelde maddî sıkıntılardan kaynaklanan problemler, vakıflar sayesinde bir ölçüde en aza indirilmiştir. Böylece toplumda çıkması muhtemel olan sosyal sorunlar önlenmeye çalışılmıştır.

Osmanlı toplumunun önemli unsuru olan gayrimüslimler, kapitülasyonların verdiği imtiyazlar ve Avrupa devletlerinin kendilerine yönelik koruyucu siyaseti sayesinde ekonomik olarak sürekli bir kalkınma içindeydiler. Yabancı elçilere, yerli tercüman kullanma hakkı tanınmıştı. Daha sonra bu hak yabancı konsoloslara da tanınmış, hatta daha ileri gidilerek kanun ve anlaşmalarda yeri olmadığı halde yerli Hıristiyanlardan bile konsolos tayinleri yapılmaya başlanmıştır. Tercümanlar da aynen sefir ve konsolos gibi vergiden muaftılar. Yabancıların sağladıkları bayilik gibi ekonomik imkânların yanı sıra, konsolosluklarda çalışanlara temin edilen vergi muafiyeti, zengin gayrimüslimlerin sayısını önemli ölçüde arttırmıştır. Ayrıca diplomatik imtiyazlara (dokunulmazlığa) sahip oldukları için çalıştıkları yabancı devletler lehine rahatça casusluk faaliyetleri de yapabiliyorlardı (Küçük, 1985: 1014).

Buna karşın süreklilik arz etmeye başlayan isyanlar, bölge Müslümanlarının güvenliklerini, üretimlerini, tarladaki ekinlerini, hatta evlerindeki mal varlıklarını tehdit ediyordu. Devletin sıklaşan toprak kayıpları ve bunun neticesinde artan tahribatlar, kuzeyden gelen Müslüman muhacirlerin iskân meselesinden kaynaklanan sıkıntılar, maaş alamayan askerlerin taşkınlıkları, bölücü çetecilerin bilhassa Müslümanların can ve mallarına kastetmeleri ve daimi surette alınmaya başlanan askerî tedbirler, ekonomik dengeyi iyice bozmuştu. Bunu düzeltmek için Osmanlı yönetiminin zorunlu olarak koyduğu, her geçen gün yükselen ve çeşitlenen vergi yükümlülüklerinin ağırlığı, onların zor olan durumlarını iyice ümitsiz hale getirmişti. Halkı ve Osmanlı otoritesini korumakla görevli olan askerler, bakımsız, silah yönünden yetersiz ve donanımsızdı (Kocabaş, 1994: 342). Müslümanların Hıristiyanlara oranla kötü olan ekonomik durumuna bazı yabancı gazeteler de

işaret etmişlerdir. Yabancılara göre de Osmanlı topraklarında yaşayan Hıristiyanların hayat standardı Müslümanlarınkinden daha ileri durumda idi fakat çeteciler, Müslümanların mallarına el koydukları gibi zaman zaman dindaşlarının mallarını da gasp ediyordu (BOA. HR. SYS: 197/54).

Avrupa ülkeleri ile Rusya'nın, Selanik, Manastır ve Üsküp'e gönderdikleri konsoloslar vasıtası ile her türlü dertleri ile ilgilenilmekteydi (İlievska, 1995: 231-232). Konsolosların diğer bir ilgi alanı ise gerçeğe uymayan propaganda ve kışkırtıcılıktı. Tasarladıkları hareketlere zemin, gerekçe ve meşruiyet kazandırmak maksadıyla Müslümanların Hıristiyanlara katliam yapacaklarının şayiasını ortaya atarak, iki millet arasında zaten zedelenmiş olan güveni iyice sarsmaya tüm güçleriyle gayret etmişlerdir (BOA. İ. HUS: 103). Rumeli'de yaşayan Müslümanların ekonomik durumunun kötüleşmesi, II. Abdülhamit döneminden çok daha evvel başlamıştı. Kötüleşen durumlarını düzeltecek imkân ve kabiliyete sahip olmayan Osmanlı yönetimi, bu sıkıntılara başka sorunlar ilave etmekten kendini kurtarıyordu. Meselâ sürekli olarak asker topluyor veya zaten yüksek olan mevcut vergileri daha da artırıyordu. Böylece toprağı işleyecek gücü kuvveti yerinde olan erkek nüfus sürekli olarak azalmaktaydı. Üstüne üstlük bazı yerel idarecilerin halka karşı olumsuz tutum ve davranış içine girmeleri, bazen Müslümanların bile bu haksızlıklara dayanamayarak dağa çıkıp isyan etmelerine sebebiyet vermiştir. Bu zor zamanlar, sadece savunmasız ve zaten fakir olan halk için geçerlidir, ileri gelen, zengin Müslümanların ve yöneticilerin durumlarında herhangi bir kötüleşme yaşanmamıştır, hatta tersine daha ziyade zenginleşiyor ve bu vaziyet fakir halkı çok rahatsız ediyordu. İktidar sahiplerinin kendi aralarında sürdürdükleri mücadele ve çıkar kavgaları, bölge Müslümanlarının soygun, haksızlık, adaletsizlik ve başka türlü sıkıntılara maruz kalmalarına sebep olmuştur (Matkovski, 1999: 652).

Balkan Müslümanlarının tedirgin olmaları için yeterince sebep vardı. XIX. asrın başından itibaren Balkanlarda başlayan milliyetçilik hareketleri ve özgürlük ayaklanmalarının zararları her zaman Müslümanlara dokunmuştur. 1806 yılında isyanı bastırmak üzere Sırbistan'a gönderilen Osmanlı ordusu yenilmiştir. Bu yenilgiden sonra orada yaşayan Türkler ve Müslümanlar daha fazla şiddete maruz kalmaya başlamışlardır. Baskı ve şiddet uygulamaları çeşitlilik arz ediyordu; zorla Hıristiyanlaştırma, mallarına el koyma, etnik temizlik ve hatta katliamdı. Kurtulabilenler en yakınlardaki

Osmanlı toprağına kaçmışlardır. II. Abdülhamit döneminde ise, onların torunları benzer bir durumla karşı karşıya kalmışlardı (Malcolm, 1999: 157). Çalışmamızda bu hususla ilgili olarak özellikle yerel Hıristiyan araştırmacıların yazdıklarına da dikkat çekmeye çalıştık. Bu tarihçilerin değerlendirmeye aldıkları çoğu konuyu çelişkili bir biçimde sunduklarını tespit etmiş bulunuyoruz. Komitacıların uygulamalarını savunmaya çalışırken de aynı durum söz konusudur. Örneğin Osmanlı idaresinin Bulgarların aleyhine yönelik olarak, Sırp ve Rum çetelerini desteklediği ifade edilmektedir. Ancak bu sadece bir iddiadır ve bu iddiayı destekleyen hiçbir delil getirilememektedir (Pandevski, 1999: 150).

Görüldüğü gibi, Müslümanların ekonomik durumlarının Hıristiyanlara nazaran daha kötü olmasının birçok sebebi vardı. Ancak ayrılıkçı örgütler tarafından bu durum da tersine gösterilmeye çalışılıyordu. Çeteler kurdukları teşkilatları vasıtasıyla hem Hıristiyanları hem de Müslümanları yanlarına çekmek amacıyla Osmanlı Devleti'nin uygulamalarına yönelik şu eleştirilerde bulunulmaktaydı:

- Osmanlı rejimi çifte standartlı ve ayrımcıdır.
- Vergiler adaletsizdir.
- Eğitim engellenmektedir.
- Osmanlı ordusu devleti korumak için değil reayâyı (Hıristiyanları) itaat altında tutmak için vardır.
- Mahkeme ve bürokrasi adaleti dağıtmak için değil, Türklere hizmet ve reayâyı terörize etmek için vardır.
- İnsan hakları, Hıristiyanlar için söz konusu değildir, onlara yaşama hakkı bile zor verilmektedir.
- Hıristiyanların namus ve şerefi Türklerin elindedir.
- Halk (Hıristiyanlar) hayvanlardan da kötü muamele görmektedir (Pandevski, 1999: 71).

Ayrılıkçı bir teşkilât, eleştirdiği bu hususlarla ilgili olarak çözüm için şu talepleri öne sürmektedir:

- Demokrasi, otonomi, nüfus oranının göz önünde bulundurarak seçimlerin yapılması, basın özgürlüğü, eşitlik, ana dilde eğitim ve Osmanlı askeri yerine yerli milis grupların kurulması (Pandevski, 1999: 243-249).

Ancak aynı eserin başka bir yerinde hem Müslümanların hem de Hıristiyanların durumunun birbirine benzer, yani elverişsiz olduğu ifade edilmektedir (Pandevski, 1999: 166).

Bazı tarihçilere göre ise Balkanların ekonomik durumu diğer Osmanlı bölgelerine nazaran ne daha iyi ne de daha kötüydü. Şayet bu durum kötü addedilecekse bunun sebebi, daha çok o esnadaki Osmanlı yönetim anlayışından kaynaklanıyordu (Tokay, 1995: 34). Daha önce de belirttiğimiz gibi Osmanlı Devleti son döneminde bir asırdan aşkın bir zamanın neredeyse yarısını fiilen savaşlarla geçirmiştir (Salahi, 1999: 143). Bunun en önemli sonuçlarından biri, Müslüman vatandaşların hayatlarının çok uzun bir zaman dilimini askerde geçirmek zorunda kalmış olmaları ve tabiatıyla onların bir kısmının şehit olması veya sakat kalmasıdır. Dolayısıyla Müslüman halkın bir kısmı ekonomik gelişmeleri takip edip önlem almaya çalışmak şöyle dursun, kendilerinin ve ailelerinin en temel ihtiyaçlarını karşılamak gibi temel görevlerini yerine getirecek durumda bile değildi. Onlar ancak fakirleşebilirlerdi (Pandevski, 1999:166). Bütün bunlar yetmezmiş gibi bir de evde bıraktıkları yakınlarının canları ve malları komitacıların merhametten uzak insafına kalmıştır (Rumeli Mezalimi, 1329: 16-17).

Ekonominin en önemli kısımlarından olan tarımsal üretim, güvenli olmayan koşullar ve bahsettiğimiz diğer sebepler nedeniyle verimli olamamıştır. Osmanlı vatandaşlarının % 80'ini tarımla uğraşan nüfusun oluşturduğu göz önüne alınırsa, bu insanların verimsiz çalışmalarının hatta çoğu zaman hiç çalışmamalarının, devlet için ne büyük bir felaket olduğu tahmin edilebilir (Quataert, 2004: 952).

Balkan Müslümanları, buldukları tüm olumsuz koşullara rağmen genel olarak, meşru olmayan yollara tevessül etmemişlerdir. Mesela bu dönemde ne devlet olarak Osmanlı ne de sivil Müslümanlar, Hıristiyanlara karşı organize bir şekilde saldırgan tutum içinde olmadılar. Kontrolü kaybeden Müslümanlar sadece Osmanlı Devleti'ne karşı çıkmışlardır.

Osmanlı idaresi de Balkanlarda, özellikle de şehir merkezlerinden uzakta olan köylere yönelik aldığı tüm tedbirlere rağmen, üretim ve istikrar için elzem olan güvenliği sağlayamamıştır. Dolayısıyla bu ücra bölgelerde yaşayanlar, kentli ve yabancı aydınlarla kiliselerin yaptıkları propaganda etkilenmiştir (Glenny, 2001: 147-148). Aslında Balkanlarda başlatılan Osmanlı idaresinden “kurtuluş” hareketlerinin hedefi sadece bağımsız-

lık değildi. Belki çok daha öne çıkan hedef, bölgede Osmanlı Devleti'nin istikrarına katkısı olan yerli Türkler ve Müslümanlardı. İsyancıların onlara yönelik gerçekleştirdiği katliamlar ancak böyle yorumlanabilir. Dahası, günümüzde bazı bölge tarihçilerinin de açıkça ifade ettiği gibi bağımsızlık hareketleri, aslında Türklerden-Müslümanlardan kurtuluş manasına gelmekteydi (Cokova, 2007: 43; Jagodiç, 2004: 25).

Daha evvelki zamanlarda Osmanlı Devleti'nin bütçe açıklarını ve âcil ihtiyaçlarını kapatmak için gelirleri kullanılan, ekonomik seviyesi diğer vilâyetlere nazaran hayli yüksek olan Rumeli vilâyetleri, artık kendi giderlerini karşılayamaz duruma gelmişlerdi. Bu durum iki önemli sebepten ileri gelmekteydi:

1. Bölgede sürekli bozulma gidişatı gösteren asayiş durumu ve buna bağlı olarak ekonomiye katkıda bulunabilecek veya kendi ailelerinin giderlerini temin edebilecek çok sayıda kimsenin silahaltında tutulması sebebiyle askerî giderlerin çok fazla artması.
2. Yukarıda saydığımız sebeplerden dolayı normal bir vergi tahsilâtının gerçekleştirilememesi.

Rumeli vilâyetleri içinde yalnızca Edirne Vilâyeti zorlukla da olsa kendi idarî ve askerî personelinin maaş giderlerini karşılayabilecek durumdaydı. İşkodra Vilâyeti ise, ancak idarî personelin maaşlarını temin edebilmekteydi. Vilâyât-ı Selâse'den (Manastır, Selanik ve Kosova) hiçbirinin gelirleri ne idarî memurlarının ne de askerî personelin maaşlarını karşılayacak yeterlilikte idi. Vilâyetlerin bu açığı, zaten zor durumda bulunan Osmanlı merkez hazinesi tarafından karşılanmak zorundaydı. Böylece Osmanlı idaresinin, bölgede yaşadığı siyasî sıkıntıların yanında bir de çok büyük miktarda maddî problemleri, kısıtlı imkânları ile çözmesi gerekiyordu (Beydilli, 1998: 88).

Örnek olması bakımından Osmanlı Devleti'nin 1897 senesindeki gelir-gider yapısını görmekte fayda vardır. Toplam gelir 18.927.746 lira iken bunun 7.756.459 lirası savunma ve diğer askerî harcamalara, 6.483.253 lirası da Duyûn-ı Umumiye'ye yapılan faiz ödemelerine ayrılmıştı (Tokay, 1995: 21). Devletin diğer bütün masrafları için ayrılan para sadece 4.688.034 lira idi. Devleti yönetenler bu kötü gidişata dur demek ve maddî sıkıntıları aşmak için gayret gösteriyorlardı. Fakat durum kolay düzeltilebilecek gibi

değildi. 14 Aralık 1321/27 Aralık 1905 tarihinde Osmanlı Hükümeti ile Osmanlı Bankası arasında yapılan anlaşma metninin 12. maddesi tam da bu duruma işaret etmektedir. Yani bu maddeye riayet edildiği takdirde askerî harcamaların da Vilâyât-ı Selâse'nin bütçesine dâhil edilebileceği ifade edilmektedir. Tabii ki Vilâyât-ı Selâse'nin bu ağır yükü kaldırabilmesi için gelirlerinin artırılması lazımdı. Nitekim bu çerçevede yapılan çalışmalarda söz konusu vilâyetlerin gümrük vergisine % 3 zam yapılması ve bunun için ilgili devletlerden cevap daha doğrusu onay beklendiği ifade edilmiştir (İSAM. H. H. P. E.: 19/1224). Nitekim sadece üç gün sonra ithal edilen mallardan alınan % 8 gümrük vergisinin % 11'e çıkarılmasını Almanya, Avusturya, Fransa, İngiltere, İtalya ve Rusya uygun bulmuşlar, hatta kendileri istemişlerdir. Zira bu şekilde ilgi alanlarında bulunan Balkanların gelirleri artmış olacaktı.

Giderek fakirleşmeye başlayan Müslümanlar hayatlarını devam ettirebilmek için ellerindeki mal varlıklarını yok pahasına satmak zorunda kalmışlardır. Durumdan istifade ederek Bulgaristan'dan gelip de Rumeli'den emlak alanlar bile olmuştur. Sadece dört sene zarfında yerli Bulgarlar tarafından ahâli-i İslâmiyye'den Manastır kazasında 2.441.620 kuruşluk emlak ve 2.563.170 kuruşluk arazi, Pirlepe kazasında 227.400 kuruşluk emlak ve 463.437 kuruşluk arazi, Florina kazası 30.000 liralık emlak ve arazi, Görice sancağı merkez kazasında 1.500 liralık bir çiftlik ve Girye kazasında 49.425 kuruşluk emlak ve arazi, Debre sancağı merkez kazasında 24.250 ve Rekalar kazasında 1.700 kuruşluk emlak ve arazi satın alınmıştır. Bu emlak ve araziye alan Bulgarlardan bir kısmının, Bulgaristan'a ve memâlik-i ecnebiyeye gidip gelen kimseler olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Serfice sancağı ile Kırçova kazasında yerli Bulgarlar tarafından dikkat çekici bir şekilde arazi ve emlak satın alındığı tespit edilmiştir (BOA. Y. PRK. UM: 79/51).

Toprak satın alarak ülkeyi ele geçirme gayretlerinin ibret verici bir biçimde sürdürülmesi ve bu gayretlerin tehlikeli bir hal alması, Müslümanların çaresizliğini de göstermektedir. Bâbiâli'ye aşar mültezimlerinin mezaliminden şikâyetler gelmekteydi. Manastır'ın bazı köylerinde vergi toplama işi için, her köye ayrı mültezim görevlendirilmiş, fakat bazı mültezimlerin keyfi olarak vergileri artırmakta oldukları istihbar edilmiştir. Bunun üzerine bu tür haksızlıkları yapmaya cesaret edenlerin mahkemece soruşturulup neticeye bağlanması Hükümet tarafından istenmiştir (BOA. TFR. I.

UM: 6/565). Nitekim daha önce belirttiğimiz gibi Balkan bölgesi, eskiden Osmanlı hazinesinin açıklarını kapatırken şimdi fakirliğinden dolayı merkezden 300.000 kilogram tahıl ve tuz yardım alacak duruma gelmiştir (BOA. DH. EUM. VRK: 16/33). Osmanlı idaresi, siyasî sadakatlerini temin edebilmek için Hıristiyanlara çeşitli ekonomik teşvikler sağladı. Bunun neticesinde XIX. yüzyıl sonunda Osmanlı Devleti'nin "baskısı altındaki!" Hıristiyan tüccar ve serbest meslek sahipleri, servet, bilgi, kültür ve prestij bakımından Müslümanlardan çok daha üstün duruma geldiler (Karpas, 2005: 524-525).

Şunu rahatlıkla ifade edebiliriz ki Rumeli'de cereyan eden karışıklıklar, Hıristiyanların bazı ekonomik faydaları hariç bölge halklarına çok yarar sağlamamıştır. Bulduğumuz zaman itibarıyla bunu görebilmekteyiz. Söz konusu karışıklıklardan gerçek manada istifade eden bölgede hesapları bulunan başta Avusturya olma üzere batılı ülkelerdir. Nitekim Balkanlardaki Osmanlı asker ve idarecisine karşı topyekûn iftira saldırıları çok çeşitli idi. Mesela 13 Mart 1903 tarihli Berliner Zeitung Gazetesi'nde yayımlanan bir resim ibret vericidir. Altı Osmanlı jandarma erinin ayakları dibinde üç kişinin kesilmiş başları resmedilerek yayınlanmıştır. Mesaj açıktır; Türkler, Hıristiyanlara vahşiyane katliâm uygulamaktadırlar. Osmanlı idarecileri ise bu hadisenin muhtemelen Avrupa efkâr-ı umumiyesini etkilemek için Bulgaristan'da yapılmış bir resim montajı olduğundan şüphe etmekteydiler (BOA. HR. SYS: 42/27). Bunun dışında Avrupa'da günlük gazetelerin bazılarında yayınlanan karikatürler de Osmanlı Devleti ve Türklerin imajına yönelik saldırılar ve gerçeklere uymayan içerikler ihtiva etmekteydiler (Alkan, 2006).

Bundan dolayı Avrupa ülkelerinde görev yapan Osmanlı diplomatlarına çok önemli görevler düşmekteydi. Mesela Yunanlıların propaganda gayretleri neticesinde, 1898 yılında "gûya Girit'te Hıristiyanlara yapılan mezalim" Fransa'da bütün aydın ve siyasetçi kesimin tepkisini çekmiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti'nin Paris Sefiri, asıl Müslümanlara yapılan mezalimin açık belgelerle ortaya konulması gerektiğini hükümete bildirmiştir (BOA. Y. PRK. BŞK: 50/48).

Propaganda yapılırken sürekli olarak Hıristiyanların mazlumiyeti ve mağduriyeti öne sürülerek, Batılı büyük devletlerin Hıristiyanlık duygularını harekete geçirmek maksadı ön planda tutulmuştur. Güç olarak dünya

sahnesine yeni yeni çıkan Amerika'dan gelen misyonerler tarafından da Manastır Vilâyeti ve civarında Osmanlı idaresi tarafından yapılması düşünölen ıslahat vaatlerinin sadece boş bir vaat ve oyalama taktiğinden ibaret olduğu ve bir şeylerin yapılması gerektiğii bütün Hıristiyanlara telkin edilmekteydi (BOA. Y. PRK. EŞA: 124/58). Öte yandan Paris'te çıkan "Illustration" adlı gazetede, bölgede seyahat eden Alber Martin'in verdiğı ve Osmanlı idaresince kat'î bir şekilde reddedilen bilgilere göre, Üsküp'te ahâli arasında bazı cinayetlerin vuku bulduğu ve orada son altı ayda iki yüzden fazla fâil-i meçhul cinayetin meydana geldiğı ifade edilmiştir (BOA. TFR. I. A: 4/361). Böylece Osmanlı idaresinin bölgeyi yönetmekten aciz olduğunu göstererek, büyük devletlerin müdahalesini sağlamak isteyen isyancıların ve onların yandaşlarının ekmeğine yağ süren bir iftira daha ileri sürölmekteydi.

Bu tür propaganda ve tehditlerden Müslömanların etkilenmemesi beklenemezdi. Zira Müslömanlara yönelik tehditler uzun zaman içinde kanlı katliâmlar ve zorlu hicretlerle bölgenin çevresinde cereyan etmiştir. Bulgarlar, yerel gazetelerde, Müslömanları nasıl keseceklerini, mallarını nasıl gasp edeceklerini aleni olarak anlatabilecek (BOA. HR. SYS: 83/55) kadar pervasız olmuşlardı. Bir gazetede Hıristiyan ahâliyi galeyana getirmek için Müslömanların suçsuz Hıristiyan köylölerine saldırdıkları ve onlara şiddet uyguladıklarını yazmaktaydılar. Ayrıca Avrupa'nın dikkatini çekmek amacıyla da sivil Türklölerden oluşun çetelerin Hıristiyan ahâliyi teröriize ettiklerini ortaya attılar (BOA. TFR. I. M: 8/723).

Diğöer taraftan basın yoluyla yapılan saldırılara, Osmanlı askerleri de hedef olmuştur. Osmanlı askerlerine yönelik karalama kampanyasında önde giden İngilizlerin türlü faaliyetleri görölmüştür. Bir İngiliz gazetesinin, daha önce Rumeli'den kovulmuş fakat İngiliz sefaretinin müdahalesiyle orada kalan Rumeli muhabiri, İngiliz kamuoyunu heyecanlandırmak için, Türk insanı ve askerini tanıma fırsatı olan insanları hayrete düşöürecek derecede Osmanlı askerini canî ve vahşî göstermeye çalışmıştır. Güya Osmanlı askeri, 18 Bulgar çocuğunu diri diri fırına koyarak yakmış, tarlada çalışan 16 ihtiyar telef edilmiş, birkaç gün içinde de erkek olsun kadın olsun 200 kişiden fazlası öldürölmüştür. Bu gibi iddialar sık sık ileri sürölmüş, bu ve benzer haberler üzerine Birmingham ve Londra'da büyük gösteriler yapılmıştır. Bu gösterilerde, Makedonya Hıristiyanlarını kurtarmak için İngiltere Devleti'nin müdahalesi talep edilmekteydi (BOA. Y. PRK. EŞA: 43/81).

Bulgar çetelerin hamisi kesilen yabancı devletler, sefirleri vasıtasıyla Osmanlı ordusunu Bulgar köylerini yakmakla suçlamıştır. Osmanlı askerlerinin, Bulgar çetecilerin peşine düştükleri sırada köyleri yaktıkları hususunda Saray'a şikâyetler iletmışlerdir (Uzer, 1987: 170).

Osmanlı düşmanlarının ve özellikle eşkiya çetelerinin çok gayret ettikleri şey, sivil Müslüman ahâliyi çatışmaların içine çekerek, şimdye kadar bir arada huzur içinde yaşamış olan Müslümanlar ile Hıristiyanların, bir arada yaşamalarının mümkün olmadığını dünyaya göstermekti. İsyancı çeteler, askerden çekindikleri ve de onlardan sert karşılık gördükleri için Müslüman ahâliye yönelmekteydiler. Örneğin 1903 yılının başında Razlık'ın Babayak ve Yakorit köyleri ahâlisinden sekiz Müslüman, Lezokop ilçesi Filip Hanları civarında Bulgar eşkiya ve köylüleri tarafından parça parça doğranarak şehit edilmişlerdi. Suçluların bir kısmı kısa zamanda yakalanmış, Nevrokop'tan adli bir heyet ile yabancı temsilci Binbaşı Flander gelip, üzücü hadiseye şahit olmuşlardır (Uzer, 1987: 173-174).

Mehmed Âkif Ersoy'un Rumeli Hakkındaki Bazı Şiirleri

Babası Tahir Efendi'nin Kosova'nın İpek'e bağlı Suşitsa köyünde doğan şair Mehmed Âkif de *Hakkın Sesleri*'nde Rumeli topraklarının kaybedilmesinde, Batılıların oyununa gelen Arnavut milliyetçileriyle İttihat ve Terakki mensuplarının ihmal, hırs ve bilinçsizliğin etkili olduğuna dikkat çekerek bu durumu şöyle izah eder:

*Siz, ey bu yangını ihzâr eden beş altı sefil
Ki ettiniz bizi Hırvat'la Sırb'a karşı rezil!* (Ersoy, 2013: 347-348).

*Üç beyinsiz kafanın derdine, üç milyon halk,
Bak nasıl doğranıyor? Kalk, baba, kabrinden kalk!
Diriler koşmadı imdâdına sen bâri yetiş...
Arnavutluk yanıyor... Hem bu sefer pek müdhîş! (...)
Baba! En sevgili annen, o senin öz vatanın,
Olacak mıydı fedâ hırsına üç kaltabanın?* (Ersoy 2013: 256-257).

Ata yurdu toprakların kurtulması için Âkif gençleri cenge çağırmış, onların vatan bilincinin gereğini yapmalarını istemiştir:

*Yurdunu Allâh'a bırak, çık yola:
"Cenge!" deyip çık ki vatan kurtula.*

*Böyle müyesser mi gazâ her kula?
Haydi levend asker, uğurlar ola.*

*Ey sürüden arkaya kalmış yiğit!
Arkadaşın gitti, yetiş sen de git.
Bak ne diyor, cedd-i şehîdin, işit:
Durma git evlâdım, uğurlar ola.*

*Durma git evlâdım, açıktır yolun...
Cenge sıvansın o bükülmez kolun;
Süngünü tak, ön safa geçmiş bulun
Uğurun açık olsun, uğurlar ola.*

*Yerleri yırtan sel olup taşmalı!
Dağ demeyip, taş demeyip aşmalı!
Sendeki coşkunuğa el şaşmalı!
Haydi git evladım, uğurlar ola.*

*Yükselerek kuş gibi Balkanlara,
Öyle satır at ki kuduz Bulgar'a:
Bir daha Osmanlı'ya güç sırtar!
Git de gel evlâdım... Uğurlar ola.*

*Düşmana çiğnetme bu toprakları;
Haydi kılıçtan geçir alçakları!
Leş gibi yatsın kara bayrakları!
Kahraman evlâdım, uğurlar ola.*

...

*"Balkan'ı bildin mi nedir, hemşeri?
Sevgili ecdâdının en son yeri.
Bir sıla isterdin a çoktan beri
Şimdi tamam vakti... Uğurlar ola*

*Balkan'ın üstünde sızan her pınar
Bir yaradır, durmadan içten kanar!*

Hangi taşın kalbini deşsen: Mezar!" (Ersoy, 2013, *Safahat*: 615-616)

Ümmet şairi Âkif'in kavmiyetçilik hastalığından mustarip olduğu ve bu beladan uzak durulması gereğine şöyle işaret eder:

*Birbirinden müteferrik bu kadar akvâmı,
Aynı milliyetin altında tutan İslâm'ı,
Temelinden yıkacak zelzele, kavmiyyettir..
Bunu bir lâhza unutmak ebedî haybettir...
Arnavutlukla, Araplıkla bu millet yürümez...
Son siyasetse bu! Hiç böyle siyaset yürümez! (Ersoy, Süleymaniye
Kürsüsünden: 233.)*

*Bunu benden duyunuz, ben ki, evet, Arnavud'um...
Başka bir şey diyemem... İşte perîşan yurdum!... (Ersoy, Safahât:
260).*

Sonuç

Osmanlı-Rus Harbi'nden (1877-1878) Rusya'nın galip çıkması, genelde Osmanlı Devleti, özelde ise Balkan Müslümanları için son derece hayati sonuçlar doğurmuştur. Bundan sonra Rusya, taşeron olarak kullandığı Rumunlar, Bulgarlar, Karadağlılar ve Sırp lar vasıtasıyla kendi müdahalesini gerektirecek ortamı oluşturmaya çalışmıştır. İstanbul'un fethedilmesinden sonra kendi kendini Ortodoks Hıristiyanların hamisi olarak ilan eden ve Küçük Kaynarca Barış Antlaşması'ndan doğan Osmanlı topraklarında yaşayan Ortodokslarla "ilgilenme hakkı" nı, Osmanlı içişlerine karışma imkânı olarak gören ve bunu, içinde bulunduğu şartlardan dolayı Osmanlı'ya fazla zorlanmadan kabul ettiren Rusya, bu fırsatı sonuna kadar kullanmıştır. Bunun yanı sıra Rus halkı, para toplayarak bölgede isyan faaliyetlerine girişen çetelere yardım yapmakta, Rus diplomasisi ise uluslararası arenada onların hakları için mücadele etmekteydi.

Diğer taraftan, İngiltere İmparatorluğu'nun Osmanlı hâkimiyeti altında bulunan Rumeli ile değil, petrol yatakları sebebiyle Ortadoğu ile alâkalı ciddi projeleri vardı. Bu projelerin gerçekleşmesi ise, ancak Rusya'nın kontrol edilebilir durumda tutulması ile mümkündü. Bu açıdan ilk bakışta İngiltere'nin girişimiyle toplanan Berlin Kongresi'nde, Osmanlı'ya büyük bir iyilik gibi görünen Yeşilköy Antlaşması'nın ağır maddelerinin değiştirilmesi, aslında Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne saygı değil, Rusya'nın kontrolden çıkıp aşırı güçlenmesini engelleme gayreti idi. Nitekim İngiltere yaptığı bu "iyiliğin" karşılığında Kıbrıs adasını işgal etmiştir.

Büyük devletler amaçlarını gerçekleştirmek için Balkanların karmaşık dinî ve demografik yapısından azami ölçüde istifade etmişlerdir. Bu bağlamda,

Hıristiyanları fazla gösteren istatistik çalışmalarına kendileri de katılarak, Osmanlı idaresini sürekli olarak sıkıştırdılar. Müslüman olan ve devlete son derece faydalı hizmetlerde bulunan Arnavutların bile aklını karıştırmak maksadıyla aralarına nifak sokmaya çalıştılar.

Hıristiyan azınlıkların eğitim alanında yaptıkları çalışmalar, Müslümanlara nazaran daha iyi bir konuma gelmelerine imkân verdi. Müslümanlar hem eğitim hem de ekonomik bakımdan Hıristiyan azınlıklara bağımlı hale getirildi. Osmanlı idaresinin bu yöndeki eksiklikleri tamamlama gayretleri, malum ekonomik, askeri ve siyasi sebeplerden dolayı başarıya ulaşamamıştır. Asayişin temin etmekle görevli olan emniyet güçlerinin maaşları bile aylarca ödenemezken, bundan daha fazla masraf ve donanım isteyen eğitim ve ekonomide iyileştirme sağlayacak adımlar gereği gibi atılmadı. Bu gibi sebepler, Osmanlı bürokrasisinde yozlaşma ve suiistimallerin çoğalmasına sebep oldu. Bu vaziyet de Osmanlıların, idarede yetersiz olduğu konusunda, çevre ülkeleri tarafından yapılan suçlamalara dayanak teşkil ediyordu. Geniş imkânlarıyla Avrupa ülkeleri de bu yöndeki propaganda faaliyetlerine destek vererek Osmanlıları zor duruma sokuyorlardı.

Müslümanların can ve mal güvenliğini, yetersiz sayıda ve donanım eksikliği bulunan emniyet güçlerinin gayretleri ile sağlamak mümkün değildi. Zira tehdit, sadece dağlarda bulunan çeteler tarafından değil, Avrupa ve komşu Hıristiyan ülkelerden de gelmekteydi. Cinayetler özellikle Müslümanların ileri gelenlerine ve onların ailelerine yapılmakta ve bölgede istenmediklerine dair mesajlar verilmekteydi. Osmanlı-Rus Harbi esnasında Bulgaristan Müslümanlarına yapılan mezalimin de faillerinden olan Makedonyalı ve Bulgar çeteciler, Müslümanları dehşete düşürüp göçe zorlamak maksadıyla özellikle işkence ile öldürme yöntemlerini kullanmaktaydılar. Askerî açıdan yetersiz donanıma sahip olmasına rağmen, Osmanlı emniyet kuvvetleri cephe savaşlarında genellikle üstün geliyorlardı. Ancak yeterli sayıda olmadıkları için, özellikle köylerde yaşayan Müslümanları korumakta zorluk çekiyorlardı.

Bu çerçevede anlaşılan odur ki mevcut şartlar altında bölgede yaşayan insanlar fikir ve ilim alanında gayret sarf edecek durumda değillerdi. Müslümanlar hayatta kalma mücadelesi, Hıristiyanlar da bağımsızlık çabası içindeydi. Dahası Avrupa ve Balkan Hıristiyanları Türk ve Müslümanları tümüyle bölgeden tard etmek istiyorlardı.

Tarihî tecrübeler ışığında, herhangi bir yayılcı devletin eninde sonunda yıkılması kaçınılmaz gibi görülmektedir. Fakat Osmanlı'nın Rumeli'si söz konusu olduğunda önemli bir farklılık göze çarpmaktadır. Başlangıcından itibaren batıya dolayısıyla Rumeli'ye yönelmiş olan Osmanlı, gittiği her yerde olduğu gibi burada da kendisini asla bir işgalci olarak tanımlamamış, bulunduğu toprakları vatan bilmıştır. Osmanlı öncesi ve sonrası meydana gelen hadiseler daha tarafsız olarak değerlendirildiğinde de gerçeğin bu olduğu görülecektir. Bölgede hüküm süren Osmanlı Devleti'nin, orada yaşayan Türkler ve Müslümanlar için olduğu kadar, büyük ölçüde Hıristiyanlar için de bir anavatan olarak kabul gördüğü ifade edilebilir.

Rumeli, Batı ile Doğu'nun temsilcisi olan Osmanlı arasında askerî olduğu kadar, ekonomik çatışmaların da alanı olmuştur. Bu bağlamda zikredilmesi gereken önemli nokta, Osmanlı Devleti'nin ekonomi anlayışı ve siyasetidir. Bu anlayışta, Batı'nın aksine sömürü değil yardımlaşma ve fedakârlık, aşırı ve acımasız kâr değil, adalet ve karşılıklı kazanç esas alınmıştır. Kâr amaçlı olmayan vakıflar tarafından desteklenen Osmanlı ekonomi ve ticaret anlayışı, tebaasının mutluluk ve rızasını gözetmiştir. Bu zihniyet, giderek büyümeye ve dünyanın ekonomik hareketlerini kontrol etmeye başlamış bulunan ve paylaşma taraftarı olmayan Batılı şirketlerin arzu ettikleri bir durum olamazdı. Bundan dolayı bir alternatif olan -hem de tarihte başarısını ispatlamış, adil paylaşımaya dayalı ve alternatif olması sebebiyle- Batılıların menfaatleri açısından tehdit olan Osmanlı ekonomi anlayışı çökertilmeliydi.

Bazı yerli tarihçilerin de belirtmiş olduğu gibi Batılı büyük güçlerin amaçları Balkanlarda yaşayan çeşitli milletlerin haklarını ve menfaatlerini korumak değildi. Onlar, Osmanlı idaresi altında yaşayan insanları düşünmedikleri gibi, bu idareden bağımsızlık veya özerklik kazanan halkların durumunu da dikkate almadılar. Düşündükleri ve dikkate aldıkları tek şey kendi çıkarları idi. Bundan dolayı onları da parça parça bölerek yönettiler. Bu politikaları sonucunda Balkanlar, kargaşa ve istikrarsızlık merkezi oldu. Bu durumun sebebi, adına "Balkanlaştırma politikası" denilen ve Balkan halklarının istekleri dışında yürütülen ve etkisi hala devam eden politikalar olmuştur.

Osmanlı idaresinin bölgede maruz kaldığı baskı ve şiddeti hak ettiğini ifade etmek mümkün değildir. Mehmed Âkif Ersoy da bu bilinç ışığında o toprakların elden gitmesini kabul edilebilir görmemiş, aksine durumu

zamanın idarecilerinin basiretsiz siyaset ve tutumlarına bağlamıştır. Şair, Osmanlı ülkesinin parçalanması ve halkın büyük acılar çekmesine sebep olan en büyük hastalığın kavmiyetçilik olduğunu ifade eder. Kavmiyetçiliğin sebep olduğu bölünmüşlük dolayısıyla asırlarca ortak vatanın çok değerli parçası olan Rumeli'nin bilhassa Müslümanların hakları hususunda sabikalı olan nev-zuhûr ve Avrupa ile Rusya'nın kontrolünde bulunan yerel Hıristiyanların eline geçmesi büyük acılara sebebiyet vermiştir. Kuşkusuz bu acılar hal-i hazırda apaçık olarak devam etmektedir.

Kaynakça

a. Arşiv Belgeleri

BOA: Başkanlık Osmanlı Arşivi

BOA. DH. EUM. VRK. (Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Evrak Odası Belgeleri) Dosya No: 16, Sıra No: 33.

BOA, HR. SYS. (Hariciye Nezareti Siyasî Kısmı Belgeleri) Dosya No: 151, Sıra No: 53; Dosya No: 42, Sıra No: 27; Dosya No: 83, Sıra No: 55; Dosya No: 197, Sıra No: 54.

BOA. İ. HUS. (Başkanlık Osmanlı Arşivi İrade Hususî) No: 103.

BOA. TFR. I. UM. (Rumeli Müfettişliği Umum Evrakı) Dosya No: 6, Sıra No: 565.

BOA. TFR.-I-M. (Rumeli Müfettişliği Müteferrika Evrakı) Dosya No:8, Sıra No: 723.

BOA. TFR-I-A. (Rumeli Müfettişliği Sadaret Evrakı) Dosya No: 4, Sıra No: 361.

BOA. Y. PRK. BŞK. (Yıldız Perakende Evrakı Başkitabet Dairesi Maruzatı) Dosya No: 50, Sıra No: 48.

BOA. Y. PRK. EŞA. (Yıldız Perakende Evrakı Elçilik Şehbenderlik ve Ateşemilerlik) Dosya No: 43, Sıra No: 81; Dosya No: 124, Sıra No: 58.

BOA. Y. PRK. TKM. (Yıldız Perakende Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği) Dosya No: 47, Sıra No: 13; Dosya No: 50, Sıra No: 8.

BOA. Y. PRK. UM. (Yıldız Perakende Evrakı Umumi) Dosya No: 79, Sıra No: 51.

İSAM. H.H.P.E. (Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Araştırmaları Merkezi, Hüseyin Hilmi Paşa Evrakı), Dosya No: 19, Sıra No:1224.

b. Diğer Kaynaklar

(1329). *Rumeli Mezalimi ve Bulgar Vahşeti*. İstanbul: Mahmut Beg Matbaası. Rumeli Muhacirler-i İslâmiye Cemiyeti Tertibatındandır.

Alic, D. (1998). *Devetnaest stoljeća Bosne*. Sarajevo: Biblioteka Bathinus.

Alkan N. (2006). *Avrupa Karikatürlerinde II. Abdülhamit ve Osmanlı İmajı*. İstanbul: Selis Yayınları.

Beydilli K. (1989). "II Abdülhamit Devrinde Makedonya Meselesine Dair". *Osmanlı Araştırmaları*. IX. İstanbul.

Çadırcı M. (1989). "II. Abdülhamit Döneminde Osmanlı Ordusu". İçinde *Bildiriler Dördüncü Askeri Tarih Semineri*. Ankara: Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.

- Donev J. (1994). *Makedonya vo Britansko-Ruskite odnosi, Taktika ili Strategija 1907-1908*. Skopje: Arhiv na Makedonija.
- Ersoy, M. A. (2013). *Safahat*. Haz. Nebil Fazıl Alsan. İstanbul: Huzur Yayınevi.
- Ertem A. (1997). *Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde Sosyal Bütünleşme Açısından Vakıflar*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul.
- Glenny, M. (2001). *Balkanlar 1804-1999, Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler*. Çev. Harmancı. İstanbul: Sabah Kitapları.
- Hüner, T. (2003). *Doğu Sorunu ve Büyük Güçler (1853-1878) Osmanlı'nın Kader Yılları*. Ankara: Ümit Yayınları.
- İlievska, K. (1995). Ucilištata vo Bitolskiot vilayet vo krajot na XIX vek videni so ocite na Ruskite diplomatski pretstavnici vo Bitola, sodrzinski i metodoloski prasanja vo isdtrazuvanjetu na istorijata na Makedonija. Skopje: MANU.
- İnalçık, H. (1993). "Türkler ve Balkanlar". İçinde *Balkanlar*. İstanbul: Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayınları.
- Jagodić M. (2004). *Naseljavanje Knezevine Srbije 1861-1880*. Beograd: İstorijski Institut.
- Karpat, K. (2005). *İslam'ın Siyasallaşması*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi.
- Kocabaş, S. (1995). *Sultan II Abdülhamit, Şahsiyeti ve Politikası*. İstanbul: Vatan Yayınları.
- Küçük, C. (1985). "Osmanlılarda 'Millet Sistemi' ve Tanzimat". İçinde *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Ansiklopedisi*. 4. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Malcolm, N. (1999). *Bosna*. Çev. Aşkın Karadağlı. İstanbul: Om Yayınları.
- Matkovski, A. (1999). *Otporot vo Makedonija vo vremeto na Turskoto vladeenje*. 4. Skopje.
- Okay M. O. ve Düzdağ, M. E. (2003). "Mehmed Âkif Ersoy". *DİA*, 28.
- Pandevski M. (1995). *Makedonskoto Dvizenje Vo Zapadna Evropa vo 1903 godina*. Skopje: Arhiv na Makedonija.
- Quataert, D. (2004). "Ticaret". İçinde *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1600-1914*. 2. Ed. Halil İnalçık ve Donald Quataert. İstanbul: Eren Yayınları.
- Rizvić, M. (1990). *Bosansko-Muslimanska knjizevnost u doba preporoda 1887-1918*. Sarajevo: el Kalem.
- Salahi, S. (1999). "Hıristiyan Azınlıklar ve Osmanlı İmparatorluğunun Son Dönemi", *Osmanlı Tarihi*, c. 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.
- Şeref, A. (1329). *Tarih-i Asr-ı Hazır (1789'dan Berlin Antlaşmasına kadar)*. İstanbul.
- Tektaş, N. (ty). *Çadırdan Saraya Saraydan Sürgüne Osmanlı*. İstanbul: Yeni Şafak Kültür Armağanı.
- Tokay, G. (1995). *Makedonya Sorunu, Jön-Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1909)*. İstanbul: Ata Yayınları.
- Uzer, T. (1987). *Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*. Ankara: TTK Basımevi.
- Yorga, N. (2005). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. Çev. Nilüfer Epçeli. İstanbul: Yeditepe Yayınları.

ŞAİRİN TOPLUMSAL KİMLİK ÇABASI

Doç. Dr. Canan OLPAK KOÇ

Burdur Mehmed Âkif Ersoy Üniversitesi Öğretim Üyesi

Giriş

İnsanların bir araya gelerek kurdukların en temel oluşumların zemin kavramlarından biri kimliktir. Zeminde başlayan kimlik oluşumu benzerliklerle sağlanmış insanların yakınlıklarını artırır ve onları aynı ülküler etrafında birleştirir. Dolayısıyla bireye ait ya da daha çok bireysel olana işaret eden ve kişinin ötekinden farkına vurgu yapan kimlik, esasında oldukça birleştirici bir yapı taşına dönüşür. Bu dönüşüm kendiliğinden olduğu kadar dışarıdan müdahalelerle hızlanabilir. Kimlikte ortaklığın artması için verilen mücadelelerde tarihin her döneminde dikkate değer çapta faydalar sağlanmıştır. Kişi yalnız kendini tanımlamakla mutlu olmaz. İnsan aynı zamanda tanımlanmak istediği için kendisine kim olduğunun hatta nereli, kimlerden olduğunun sorulmasını ya da kendisine bunların anlatılması için fırsat verilmesini ister. Ancak kimliğin yalnızca dış dünyadakilerin istediği gibi şekillendiğini, kişinin bu noktada bütünüyle iradesini teslim ettiğini söylemek doğru olmaz. Bu kabul edilebilir bir şey olsaydı birbirine neredeyse tıpatıp benzeyen kişilerin olması kaçınılmazdı. Oysa en baskın sosyal ortamlarda dahi kişiler farklı benlik ve kimlikle ortadadır. Ancak sosyal ortam zaman zaman farklı kimlik özelliklerinin oluşmasına da neden olur. Yani kişiler hem kendi kimlikleriyle baş başayken hem de ötekinin kimliğiyle beraberken güç bir alandadır. Burada ötekine benzeme kadar ötekini kendine benzetme tehdidi de vardır. Buna karşı durmak güçlü bir iradeyle mümkündür. Kişi ancak kendi bilincindeyse kimliğini korur. Kişisel kimlikten toplumsal olana dönen kimlik özellikleri de böyle bir durumla karşılaşmış korunması gereken bir yapıdır. Bu aktarım elbette yalnız olumsuz sonuçlar barındırmaz. Toplumsal kimlik; ortak unsurlar olan dil, din, tarih, coğrafya ve bütün kültürel unsurlarla kurulabileceği gibi bazı özel kimliklerin yansıttıkları özel değerlerle de kurulabilir.

Kolektif kimlik de denilen toplumsal kimlik; aynı tarihi ve kültürel arka plana ait toplumların siyasî, sosyal, kültürel birtakım gerekliliklerle biçimlendirilmesi sonucu oluşur. Biçimlendirme zorunlu tarihi dönüm noktalarının

bir sonucu olabileceği gibi geniş bir zamana yayılan doğal biçimlendirmeler de olabilir. Her iki durumda da ortak kimliğin doğmasına ve gelişmesine en büyük etkiyi yapan unsurları edebi eserlerde yakalanabilir. Çünkü edebiyat, toplumu ortak, belirlenmiş kimlik etrafında toplarken, onu kuran ortak belleği de ortaya çıkarmaya çalışır. Zaten doğası gereği edebiyat, yeryüzüne var oluş sebebini aramaya gelen insanın sesidir. Olgu ve olaylara bakış tarzı ve insanla eşya arasındaki bağlantıyı yorumlaması, bunları yaparken kullandığı duygusal bilincin aktarımı kişinin kendi kimliğinin oluşumunda oldukça işlevseldir. Dolayısıyla insanları kolaylıkla etkilemenin yolu olan edebi eserler, her zaman olduğu gibi kuruluş aşamasında da milletin ortak kimliğini kurma ve güçlendirmede dayandığı başlıca alan olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğunun çökmeye başladığı, Dünya Savaşı'yla derin yaralar aldığı dönemde toplumun Kurtuluş Mücadelesi ile ayağa kalkıp yeni bir devlet olmaya çalışması; aynı zamanda bir toplumsal kimlik kurgusunu da ortaya çıkarır. Bu noktada şair ve yazarlar gönüllü ya da bilmeyerek de olsa önemli bir rol oynar. Zaten şair ve yazarların hemen hemen hepsi açık veya örtülü bulduğu, içselleştirdiği sebepleri kendi benliğini kurma uğruna değerlendirir; kendini gerçekleştirmenin bir yolu olarak kimliklerinin sınırlarını dikkatle çizer. Bireye ait kimliğin ortak değerlerle birleştirilmesi ise zor aşamaları gerektirebilir. Kişinin kimlik edinme ve bunu yaygınlaştırma çabasını yani toplumsal kimlik oluşturma amacını engelleyen şeyler de vardır. Yazar ya da şairin şimdiki zamanının ihtiyaçlarıyla beraber yakın geleceğin idealleri arasında da toplumu yönlendirmek görevleri arasındadır. İşte edebi eserlerin gücü bu noktada devreye girer. Özellikle şiir, kurduğu estetik dünyanın içinde sembolleştirdiği birtakım ifade kalıplarıyla toplumsal kimliğin sınırlarını tayin eder. Kendisine böyle bir rol biçen için yazdığı her şey bu çabanın bir tezahürüdür. Bu çalışmanın amacı da bireysel kimlikten yola çıkılarak Mehmed Âkif'in milletin en zor yıllarında bağımsızlığın kazanılması kadar toplumsal kimliğinin oluşumuna yönelik de öncü bir adım attığını ortaya çıkarmaktır.

Kimlik ve Toplumsal Kimlik Kavramları

Tanımlama yapmak zordur. Özellikle tanımlanan kavram bir kitleyi hedef aldığı anda iş daha da güçleşir. Yani insanın kendini tanımlaması ile toplumu tanımlaması arasındaki fark büyüktür. Bu güçlüğü yaşıtan en önemli te-

mel kavramlardan biri de kimliktir. Çünkü kimlik birden çok alanın bilgisine ihtiyaç duyularak sınırlandırılabilir. Onun bu çok alanlı yapısı nedeniyle birden çok karşılığı bulunabilir. *Türk Dil Kurumu Sözlüğü* kimlik için; “toplumsal bir varlık olarak insana özgü olan belirti, nitelik ve özelliklerle, birinin belirli bir kimse olmasını sağlayan şartların bütünü” (TDK, 1998: 1324) der. Bu ana tanımlamadan yola çıkıldığında kişinin, öznenin diğerinden farklı olan yanlarına vurgu yapıldığı görülür. Hüseyin Aydoğdu da “Kimlik var olmak için farklılığa gereksinim duyar ve kendi kesinliğini güven altına almak için farklılığı ötekiliğe dönüştürür” (Aydoğdu, 2004: 117) şeklinde çerçeve çizmiştir. Zygmunt Bauman ise kimlik üzerine düşünürken kişinin belirsizlikten kaçmak için kimliğe sığındığını iddia eder. Bulunduğu yerden ya da ait olduğunu zannettiği şeylerden şüphe duyan kişi kimliği üzerinde yeniden düşünmeye başlar. Aynı zamanda önceden belirlenmiş birtakım kalıplar vardır fakat kişi bundan emin değildir. Bu nedenle bireyi arayışa yöneltir. Mevcut olanı öteleyen birey eksikliği fark eder (Bauman, 2001: 112).

“Aynı toprak parçası üzerinde yaşayan ve temel çıkarlarını sağlamak için iş birliği yapan insanların tümü” (TDK, 1998: 2236) şeklinde tanımlanan toplumun da bir kimliği vardır. Toplumsal kimlik birden çok bireyi tanımlar. Milleti oluşturan tüm alt kimlikleri bütünleyen bir yapısı vardır. Nuri Bilgin, kolektif kimlik dediği toplumsal kimlik için “belirli bir alanda (territoire) kök salmış birtakım grupların (etnik toplulukların) diğer gruplardan farklarını ortaya koyma, vurgulama talebi” vurgusunu yapar. Ona göre bu durum değil süreçtir (Bilgin, 1999:59). Toplumsal kimlik, bireyden yola çıkılarak yine bireyin aidiyet duygusu etrafında konuşulabilecek bir kavramdır. Bireyin kim olduğu, sosyal etkileşimde bulunduğu çevre, onu başka topluluklardan ayrı düşüren ve bir diğerine yaklaştıran unsurlar aynı zamanda toplumsal kimliğe de atıfta bulunur.

Mehmed Âkif ve Toplumsal Kimlik Çabası

Şair ve yazarların kimliklerini kuran temel kaynakları belirlemek önemlidir. Hele bu kişiler bir milletin öncü isimlerinden, o milletin kimliğinin oluşup pekişmesinde katkı sunan bir nevi toplum mühendisiyse bu zorunlu bir iş haline gelir. Türk edebiyatında şair ve yazarların kimlik seçimleri zaman zaman tartışma konusu olmuştur. Mehmed Âkif böylesi bir şairdir. Zor zamanlarda yaşaması, tanıklığını yaptığı kaosa dair çözüm önerileri

getirmesi, tanıklığının bedelini kimi zaman bireysel kimi zaman toplumsal yalnızlıkla ödemesi onu çağdaşlarından oldukça ayrıcalıklı bir noktaya taşır. Salt kendi zihinsel çıkarımlarıyla kaosu göğüslemeye çalışan biridir. Müslüman dünyanın bireylerinin edilgen bir pozisyonda yüzyıllardır sorgulamadan kabullendikleri kavramları, öğretileri hatta uygulamaları sorsallaştırmaktan çekinmez.

Mehmed Âkif, çok erken yaşlarında kimliğini oluşturacak karşılaştırmalarla buluşma imkânı bulur. Kendisinin olduğu kadar toplumunun dinamiklerini, gücünü bilir; onu ortaya çıkaracak bilgiyi arar. Kalemıyla ortak bir dil kurar. Bu nedenle toplumun kimlik gelişiminde rehber kabul ettiği özelliklerini gerek yaşayışında gerekse eserlerinde görmek mümkündür. Şairi Türk edebiyatı tarihinde özel yapan bir başka etken de budur. Coğrafyasının diline, inancına olan hâkimiyeti kadar insanına olan güveni de önemlidir. Ülkesinin milli marşını ona yazdırtan etkenlerin başında bu ön bilgileri ve inanışları gelir.

Şairin şiirleri romantik bir duyarlılıktan ziyade; geçmişe sığınmadan, gücünü bugünden alıp yola çıkararak geleceği kurgulayan metinlerdir. Âkif, tarihselliğini şiirlerinde oluşturduğu kimlik kurgusu ve hitap ettiği kişilerle kurduğu toplumsal benlik algısına dönüştürür. Milletinin ortak bir kimlik tanımına ulaşır. Böylelikle toplumsal kimlik, insanları birtakım değerler düzleminde bir araya getirir. Bütün bu nedenlerle onun şiir dilinin temel hedeflerinden biri buna hizmet olur. Ona göre, birey ve toplumun savaş alanında olduğu kadar kendine ait olanı korumada da kurtuluşu bu niteliklerin sürekliliğini sağlamakta mümkündür.

Mehmed Âkif, hayatı boyunca eylemleriyle olduğu kadar yazdıklarıyla da topluma ait güçleri temel alan bir yaklaşımla hareket etmiştir. Toplumunu yükseltmeye yönelik gayretleri toplumsal kimlik kurma heyecanıyla birleşir. Şiirlerinde değerleri, inanışı idealize etmeye çalışır. Bu nedenle sosyal adalet, dürüstlük, zinde bünyeler, merhamet, iyi ahlak onun başlıca konuları olur. Âkif'i bireysellikten çok sosyal düzene odaklayan da bunlardır. O, neyin yanlış gittiğini tespit etmeye ve bulduğu kanayan yarayı iyileştirmeye çalışır. Görünenin altında yatan asıl sebepleri bulmak, cehaletle mücadelenin en önemli adım olduğunu ileri sürmek onun işidir.

Mehmed Âkif gerek kalıtsal özellikleri gerek biyolojik yatkınlığı ve elbette ailesinde başlayan terbiyeyle aldığı eğitimlerin hakkını verir. Çocukluğu-

na, bulunduğu mekânlara, eğitiminden geçtiği kişilere, okuduğu okullara, dost çevresine, yaptığı işlere ve tabii ki şiirlerine derinlikli bakıldığında, bir şahsiyetin nasıl en üst noktaya çıkacağı görülebilir. Âkif gibi bir şairin benlik özelliklerini birkaç başlıkla sınırlandırarak anlatmak kolay değildir. Fakat bütün özelliklerinin birer üst başlığı olarak belirlenen ayırıcı niteliklerini; doğumuyla başlayan ve muhitiyle atılan ilk sağlam benlik tohumlarını zihin ve beden gelişimi ekseninde; benliğinin aslı unsurlarını ise çalışkanlığı, akılcı ve eleştirel zihni, cehalete düşman olması, adalet taraftarlığı, zulme karşı çıkması, cömertliği, yenilikçi tarafı ve elbette milliyetçiliği olarak toplamakta fayda vardır.

Bireysel Kimlikten Toplumsal Kimliğe

Milli şairin benliğini fark ettiği çocukluk yaşlarında başlamış denilebilir. İlk olarak kendisine verilen ismin değişmesi ve bir kader tecellisi gibi “bir şeyde sebat eden, direnen” anlamlarına gelen Âkif isminin gelip onu bulması karakterinin oluşması bakımından oldukça önemlidir. Doğduğu şehir, semt, yetiştiği çevre bu ismin sahibinin benliğini kurmasında pekiştireç rolü üstlenmiştir. Buna bir de anne baba davranışı eklenir. Babası Temiz Tahir Efendi’dir. Onun temizlik hassasiyeti oğluna da bir genetik miras gibi aktarılmıştır. Sarsıcı ayrıntılara dayanan gözlemlerinde Âkif, artık bir yetişkin olarak aktarımda bulunurken, büyüklerinin temizlik anlayışının ona nerelerin eleştirilmesi gerektiğini gösterdiğine işaret eder:

*“Yelde izler bırakır gezdi mi bir çiş kokusu;
Ebenin teknesi ömründe pisin gördüğü su!
Kaynayıp çifte kazan, aksa da çamçak çamçak
Bunu bilmem ki yarın hangi imam paklıyacak?*

...

*Yağlı yer, çeşmeye gitmez; su döker, el yıkamaz;
Hele tırnakları bir kazma ki insan bakamaz.
Kafa orman gibi, lâkin, o bıyık hep budanır;
Ne ayıptır desen anlar, ne tükürsen utanır.
Tertemiz yerlere kipkirli fotinlerle dalar;
Kaldırımdan daha berbâd olur artık odalar;
Örtü, minder bulanır hepsi, bakarsın, çamura.” (s. 355).*

Şair, öncelikle özenle büyütülmüştür denilebilir. Ona örnek olabilecek anne ve babaya sahiptir. Dolayısıyla insanlardan da örnek bir anne baba olmalarını isteyecek tecrübeye sahiptir. Tahir Efendi, evinde çok merhametli bir babadır. Sabahları çocuklarını doyurmaktan zevk alır. Onların saçlarını tarayan, okula hazırlıklarına yardımcı olan biridir. Âkif de hayatı boyunca yalnız kendi çocuklarına değil arkadaşlarının çocuklarına hatta bütün mazlum çocuklara şefkat besleyecek, adeta merhameti benliğinin en baş özelliklerinden birisi yapacaktır; zira merhametin, dünyayı dize getirecek güç olduğunu bilir. Her ne kadar henüz on dört yaşındayken babası vefat etmiş, yetim kalmış olsa da ondan gördüğü merhamet bir ömür, içinde yaşayacaktır. Görev yaptığı okulda bulunan bir öğrencinin vereme yakalanarak vefat etmesi onu derinden üzer ve “Hasta” şiirini yazar. Bu şiirde yalnız onun başkalarına karşı duyarlılığını değil aynı zamanda dikkatini de görürüz. Çünkü şiirde anlatıldığına göre Âkif hekime hastayı tekrar muayene etmesi gerektiğini söyler. Hatta nasıl muayene edilmesi gerektiğini tarif eder. Çünkü öncesinde bir ihmalin olduğunu düşünür. Nitekim şairin tahmini doğru çıkar ve zamanında olması gerektiği gibi teşhisi konulmayan genç, ölüme teslim olur.

Şair, dünyanın kan gölüne döndüğü savaşta ölen bütün gençlere de üzülür. Onun merhameti öyle geniştir ki sadece Müslüman gençlerin şehit olması değil Alman gençlerin birilerinin hırsı uğruna toprağa düşmesi de onun yüreğini yaralar. Âkif’in çok küçük yaşlarda yüreğine özellikle çocuklara ve gençlere yönelik bu merhamet tohumlarını atan, iki uç Müslüman ailenin sentezi durumundaki; her haliyle içinde Kur’an seslerinin yükseldiği bir evdir. Hatta şiirlerinin genelinde çocuk konusunda daha fazla durduğu da tespit edilmiştir. Abide Doğan, şairin çocuklarla ilgili şiirleri üzerine yaptığı çalışmasında şairin merhametini, hassasiyetini farklı örneklerle açıklar ve şöyle der: “Âkif on beş yaşında babasını kaybetmiş, babasının ölümünden sonra az bir gelirle, maddi imkânsızlıklar içinde, hayatın zorluklarına göğüs germeye çalışarak yaşamıştır. Evlerinin iki defa yanması da sıkıntılarını pekiştirmiştir. Gerçek hayatta yaşadığı bu olumsuzluklar onun eserlerine de yansımıştır. ... Gerçek hayatta düşündüklerini gerçekleştiren Âkif, manzumelerinde de kimsesiz, yetim, hasta, fakir, eğitime, bakıma ve yardıma muhtaç çocuklara yer vererek toplumun dikkatini bu çocuklar üzerine yöneltmeye çalışmıştır. Çocuğun aile ve toplum için önemini de vurgulamış; geleceğin temsilcisi ve ümidi olarak gördüğü çocukların; hür, eğitilmiş

ve manevi yönleri geliştirilmiş bireyler olarak yetiştirilmesi gerektiğinin altını çizmiştir” (2015, 192).

İlk örnekleri olan anne ve babasından Kur’an-ı Kerim dinler. Böylece dini eğitimi başlar. Bu konuda Âkif ilk din terbiyesini evde, mahallede ve okulda aldığı telkinlerle edindiğini söyler. Annesi ibadet eden ve günahlardan kaçınan bir hanımdır. Ayrıca çocukluğundaki bu iklim onu Kur’an-ı Kerim’le küçük yaşlarda tanıştırmıştır. Önce Kur’an okumayı öğrenmiş, sonra Kur’an’ı ezberleyip hafız olmuştur. Benliği gibi şiirinin kaynaklarının başında da kutsal kitap vardır. Yirmi iki yaşındayken yayınladığı “Kur’an’a Hitap”¹ adlı ilk şiirinde de bunu doğrular:

*“Ey nüsha-i cân-ı ehl-i dinin!
Ey nâsîh-ı şân-ı münkirinin!”*

beytiyle başlayan yirmi sekizlik beyitlik bu uzun şiir,

*“Pîrâye-i hâfızam sen oldun
Sermâye-i hâfızam sen oldun.
Sensin hele ey kitâb-ı a’zam
Hâşâ buna hiç tereddüd etmem
Dünyada refîk u hem-zebânım
Ukbada mu’în ü müste’ânım”* diye devam eder.

Yazdıklarındaki samimiyet nedeniyle değil dostları, Âkif’le taban tabana zıt düşünenler bile onu övmüştür. Nazım Hikmet, bu nedenle Mehmed Âkif için “Âkif, inanmış adam” (Ran, 1965: 71) der.

Âkif gençlere ve aslında sesini duyurabildiği herkese sporun önemini örnek yaşamıyla anlatmak istemiştir denilebilir. Çünkü onun büyüdüğü semt ve civarında yalnız ilimle ilgili insanlar değil, sporla ilgilenen kişiler de vardır. Onları görerek, onlara imrenerek büyüyen şairin sporla ilgilediği bilinir. Spor, Mehmed Âkif için yalnız zinde bir vücut değil canlı ve eylemci bir zihin demektir. Güreş, yüzme ve yürüme en sevdiği sporlardır. Gençliğinde yağlı güreşe çalışmış hatta kispet giyerek Çatalca’nın köylerinde güreş dahi yapmıştır. Öğrenciyken katıldığı gülle atma ve yüzme gibi bazı yarışmalarda birinci olmuştur. Şairin yüzmeye karşı ilgisi hakkında da arkadaşı Ali Rıza Uğur, “O, denizi gördü mü, biz de onun yüzdüğünü

1 Bu şiir Mehmed Âkif’in yirmi bir yaşında yazdığı bir şiirdir. Safahat’ına almamıştır. 1895 yılında *Mektep* dergisinde yayımlanmıştır.

görüldük” diyerek çok özlü bir şekilde durumu açıklar. İstanbul Boğazını yüzerek geçmiş, hayatının her döneminde yürüyüşe çok önem vermiştir. Çok uzun mesafeleri bile yürüyerek gider. Uzun yıllar kalacağı Mısır’da da bu alışkanlığını devam ettirir. Yakın arkadaşı Eşref Edip o yıllarla ilgili şu anıyı aktarır:

“Âkif, İslâm dünyasında tanınmış bir şahsiyettir. Onun için Mısır ileri gelenleri, zaman zaman davet edip kendisi ile görüşmekte, davetlere katılmaktadır. Yalnız Mısır ekâbirinin konaklarına yaya gidilmemektedir. Mutlaka otomobile, hem de özel otomobile gidilmesi âdettendir. O güçte olmayanlar önde gelenler içine giremediği gibi, yaya gelenler de kapıdan içeri alınmamaktadır. Ömer Tosun Paşa, Âkif’in saygı duyduğu, hürmet ettiği namuslu birisidir. Onun için davetini kabul eder. Ama özel aracı da, kiralayacak gücü de yoktur. Zaten öteden beri yürümeyi sevmektedir. Davetli olduğu konağa varınca, Berberî kapıcılar, böylesine bir davete yaya davetlinin gelip giremeyeceğini bildikleri için içeriye almaz, “adam yerine koymazlar”. Kapıcılarla konuşurken, sesi duyan biri koşu gelerek üstadı içeriye alır. Paşalar kendisini karşılar. Ömer Tosun Paşa, özür beyan eder. Gönül adamı, durumu iki cepheden de iyi bilen Abbas Halim Paşa, işin farkına varmıştır. Gülererek: “Âkif Bey, neye otomobile binmedin?” der. Lâtife herkesi neşelendirmiştir” (Eşref Edib, 1962: 223).

Ata sporu pehlivanlık onun için önemlidir. Güreş, “bünyenin fazileti” olarak kabul ettiği bir spordur. Aynı mahallede yaşayan Kıyıcı Osman Pehlivan; güreşi, çocuk Âkif’e sevdiren kişidir. Aynı zamanda ölene kadar dostlukları devam eder. Mithat Cemal, Âkif’in ölümünden sonra ziyaretine gittiği pehlivandan aktardığına göre Osman Pehlivan, Âkif’i çocukluğundan beri tanır. Mahallenin en küçüğü bile olabileceğini söylediği Âkif’in kendisine ilgisinin ve sevgisinin farkındadır. Osman Pehlivan’ın sözünü dinleyen çocuk Âkif, ondan kendisine, iri yapılı bünyesine, kuvvetine güvenerek, pehlivanlığı öğretmesini ister. Pehlivanlık öğretilir. Ancak bu meziyet karşısında Âkif de Osman Pehlivan’a okuma yazma öğretecektir. Ancak, maalesef okuma yazmayı Osman öğrenemediğini itiraf eder (Kuntay, 2020: 172-174).

Mehmed Âkif, şiirlerinde bile güreş tutanları över. Ancak onun övgüsü güreşten ziyade sporun kişilere kazandırdığı ideal benlik içindir.

*“Daha ilk elde boşansın mı alınlarından ter,
O göğüsler sana ötsün mü körükten de beter?
Baktım: Altından o bir çifte perîşan bağırn,
Soluganlar gibi kalkıp iniyor çifte karın!
Sonradan dizlere bir titremedir çökmüştü;
Hele çok sürmiyerek dördü de cansız düştü.
İki bîçâre serilmiş, yatıyorken yerde,
“Kalkın artık!” dediler, lâkin o derman nerde!
Güreşin böylesi hiç görmediğim bir şeydi;
Orta, baş, hepsi de bunlar gibi avareydi” (s. 337)*

Arkadaşlarına çok değer veren Âkif de onların yeteneklerini fark edip haklarını teslim eder. Yine Mithat Cemal, Âkif’le bir sohbetlerinde şairin, Osman Pehlivan için Namık Kemal’in ümmisi kabul edilebilecek bir kişi olduğunu, onun kadar vatanını sevdiğini söylediğini anlatır. Hatta Osman Pehlivan iki rekât namaz kılmadan hiçbir güreşe tutuşmamış biridir (Kuntay, 2020: 172). Âkif, böylesi hassasiyetleri olan bir kişiden güreşi öğrenir. Zaten güreşçileri “içki bilmez”, “fuhuş tanımaz” kişiler olarak bildiğinden onları çok sever. Şiirlerinde de böylesi gençliği över.

*“Âferin, doğrusu, cevherli çocuklar, belli!
İftihâr etmeli gördükçe bu gürbüz nesli.” (s. 400)*

Âkif, inanışında bile kendisini ve gençliği atalete sürükleyecek, yavaşlatacak akımlardan hoşlanmaz. Hatta onları en ağır dille eleştirir.

*“Edebiyyâta edepsizliği onlar soktu,
Yoksa, din perdesi altında bu isyan yoktu:
Sürdüler Türk’e “tasavvuf” diye olgun şırayı;
Muttasıl şimdi “hakikat” kusuyor Sıdkı Dayı!” (s. 323)*

Kısaca Mehmed Âkif’in benliği küçük yaşlardan itibaren oluşmaya ve muhitiyle şekillenmeye başlamıştır. O, sağlam şahsiyetli, korkusuz, eğilmez, bükülmez ancak gerekli olduğu durumda sonuna kadar alçak gönüllü, elindekiyle yetinmesini bilen, namerde tenezzül etmeyen bir kişidir.

Akılci, Eleştirel Zihinli ve Cehalet Düşmanı Olmak

Mehmed Âkif’in bir diğer özelliği de çalışkanlığıdır. Çok küçük yaşlarda Kur’an-ı Kerim’i öğrenen, hafız olan Âkif; aldığı bütün eğitimlerde de başarılı olur. Öğretmenlerinin sözünü dinleyen, sorumluluklarını bilen bir öğ-

rencidir. Daha ortaokuldayken öğretmenleri tarafından fark edilen bir öğrencidir. Fatih Merkez Rüşdiyesi'nden Hoca Kadri adlı Türkçe öğretmeni, lisan itibarıyla Âkif'in üzerinde çok etkili olmuştur.

Âkif çalışkan olduğu kadar mantıklı ve sorumluluk sahibi bir gençtir. Mantık onun şahsiyetinin en temel özelliklerindedir. Henüz öğrenciyken babasının vefat etmesi üzerine aile sorumluluğunu taşıması gerekir. Siyasal bilgilerin üst öğretimine başlamış olsa bile birkaç arkadaşıyla oturup konuşurlar ve iş imkânı elde edecekleri başka bir okula geçiş yaparlar. Bu okul bilindiği gibi Halkalı Baytar Mektebi'dir. Mantık sahibi biri olarak ve ailesinin sorumluluğunu üstlenerek gittiği ve dört yıl okuyacağı bu okul ona bilimin kapılarını aralar. Bilim demek; mantık, disiplin demektir. Okuldaki hocalarından Rifat Hüsamettin Paşa (1862-1921), öğrencisi Âkif'e örnek olur. İlimine ve sohbetine hayran olduğu bu hocadan dönemin ileri bilimsel gelişmelerini dinler. Çünkü Hüsamettin Paşa, Paris'te Pasteur'dan ders almış, öğrendiği bilgileri Baytar Mektebi'nde uygulamış bir kişidir. Pasteur'un bütün insanlığın faydasına yaptığı işler Âkif'i etkilemiştir. Dolayısıyla Âkif, çalışkan olmanın yalnız kendisine ve ailesine fayda sağlamak için istenen bir haslet olmaması gerektiğini kavrar. Çalışkan insan yaptığı doğru işlerle milletine ve elbette insanlığa da katkı sağlar. Aklı erdiği zamanlardan beri bunu biliyor olsa da Baytar Mektebi modern bir eğitim-öğretim kurumu olarak onu başka bir çalışma şekliyle tanıştırır. Deneysel bilimler, gözlem, mantıklı sonuçlar bulmak önemlidir. Zaten duygusal dünyanın bir ürünü sayılan şiirinde bile hakikati göstermeye gayret eden Âkif, Baytar Mektebi'yle günlük işlerinde de realitenin çizgisinden ayrılmaz. Sezai Karakoç bu konuda şunları söyler:

“Âkif, okulda, seçtiği branş çerçevesinde, tabiata, realist bakışa, gerçeği olduğu gibi görme, olanı olduğu gibi gözlemeye alıştı. Ve hayat ve sanatı boyunca bunu uyguladı. Baytar mektebinden sonra meslek hayatı başlar. Laboratuar ve mektep bilgisi, bizzat tabiat ve memlekette pratik alana götürülür. Tabiatın patolojisinden cemiyetin patolojisine geçmek artık bir mizaç ve zihin yapısı, bir ülkü meselesi, o günün havası içinde bir gün meselesidir. Müspet bilgi, eşyada “şimdiki zaman”ı gözler” (1979: 13-14).

Ancak Âkif'teki bilim sevgisi, Batı özentisi kabul edilmemelidir. Âkif, taklit etmeyi de taklit edenleri de sevmez. Batı medeniyeti konusunda da akılcı

tavrını sürdürür. *“Alınız ilmini Garb’ın, alınız san’atını / Veriniz hem de me-sainize son sūratini”* (s. 170) diyen şair ilim, sanat ve günlük hayat tarzında dikkatli olmayı seçer ve öz benlikten kopulmaması gerektiğini söyler. Bu dengeyi tutturmanın yolu çalışmaya ara vermemektir. Onun şahsiyeti, tembel insana tahammül edemez.

“Âlemde ziya kalmasa halk etmelisin halk! / Ey elleri böğründe yatan şaş-kın adam kalk” (s. 186) mısraları yalnız çalışkanlığa, üretkenliğe değil aynı zamanda ilimde önder olacak faaliyetlere de vurgu yapar. *“Yer çalışsın, gök çalışsın, sen sıkılmazsan otur”* (s. 26) diye seslendiği şiirinde de bir zorunluluktan bahseder. Aksi durum yani sorumluluktan kaçmak, tehlikeli karakter özelliklerine götürür insanları. Bu konuda Âkif, bir insandaki yanlış tevakkül anlayışının tehlikesini dile getirir:

*“Çalış dedikçe şeriat, çalışmadın, durdun,
Onun hesabına birçok hurafe uydurdun!
Sonunda bir de ‘tevekkül’ sokuşturup araya
Zavallı dîni çevirdin onunla maskaraya!”* (s. 229).

Yukarıda tanımlanan tevakkül algısı Âkif’in şahsiyeti için oldukça zıt bir özelliktir. O çalışarak, hak ederek, çabalayarak kazanmanın önemini bilir. Bu anlayışı dini konularda da aynıdır.

*“Bırak çalışmayı, emret oturduğun yerden,
Yorulma, öyle ya, Mevlâ ecîr-i hâsın iken!
Yazıp sabahleyin evden çıkarken işlerini,
Birer birer oku tekmîl edince defterini;
Bütün o işleri Rabbim görür: Vazifesidir...
Yükün hafifledi... Sen şimdi doğru kahveye gir!
Çoluk, çocuk sürünürmüş sonunda aç kalarak...
Hudâ vekîl-i umûrun değil mi? Keyfine bak!”* (s. 229-230).

Tevakkülün kavram olarak doğru tanımlanmaması ve yanlış uygulanması onun en kızdığı şeylerdendir. Aydınlarla iş düştüğünü bilir fakat tembellikle savaşıyor Âkif bunun sebeplerinden birini, işini tam yapmayan okullar ve öğretmenler olarak görür. Âkif, her konuda eleştirel bakış açısına sahip bir insandır. Tevakkül konusundaki sert uyarılarının ardından eğitim konusunda da zaman zaman umutsuzluğa düştüğünü zannettirecek mısralar yazar:

*“Pek uzun boylu hesap etme, nedir mesele ki?
Herkesin bildiği şey: Medrese, bir, mektep iki.
İşte arz eyliyorum zat-ı fazılanenize:
İkisinden de hayır yok bu şerâitle bize”* (s. 356).

Şairin aslında bu şiirde kastettiği şey umutsuzluk değil çare arayışına dönmektir. Onun eleştirel bakışı çözüm odaklı bir anlayışla ilerler. Âkif, eğitim meselesi üzerinde dururken aynı zamanda milletin eğitim, öğretim ve mekteplerle ilgili görüşünü ve muallimleri açıkça eleştirir.

“Ne hamiyetsiz (milli onur ve haysiyetsiz) adamlar, ne sorumsuz babalar ki, mevcut mekteplerimizi işe yarar hale getirmek yahut yeniden adamakıllı müesseseler yapmak tarafına hiç yanaşmıyoruz da istikbalimizi teşkil edecek evlatlarımızın, ciğerparelerimizin terbiyesini o istikbalin hayalinden bile ürken birtakım yabancılara bırakıyoruz! Zengin, orta halli, züğürt elhasıl hepimiz mektepsizlikten, hepimiz maarifsizlikten şikâyet ediyoruz, fakat hiçbirimiz bu derdin çaresini bulmak istemiyoruz. “Yedi bacanak gidiyorlarmış, saatlerce süren sükût canlarını sıkmış. ‘bir adam olsa da lâf etsek!’ demişler”. Biz de tıpkı böyleyiz. Milyonlarca insan bir yere toplanmışız. ‘Ah bir sâhib-i hayır çıksa da çocuklarımız için mektep açsa diyoruz” (Düzdağ, 2002: 52).

Ertuğrul Düzdağ’ın aktardığı bu cümleleriyle konu hakkındaki görüşünü ortaya koyar. Ayrıca şu mısralarında da *“Misyonerler, gece gündüz yeri devretmedeler / Ulema vahy-i İlahi’yi mi bilmem, bekler?”* (s. 154) diyerek herkesi bu sorumluluğa ortak eder.

Öğretmenlerin nasıl olması gerektiğini anlatırken aynı zamanda ideal insanda olması gereken şahsiyet özelliklerini de anlatır.

*“Muallimim diyen olmak gerektir; imanlı,
Edepli, sonra liyakatli, sonra vicdanlı.”* (s. 244).

Eğitimin esas unsuru öğretmenken, kendi okul yıllarından kalan hatıralarla konuyu herkesin meselesi yapmaya kararlıdır. Çünkü milleti zilletten kurtaracak olan ilim kapısı okullardır. Kendisi de bir zamanlar çektiği çileleri hep bu gaye etrafında kutsallaştırır.

*“Koca bir nâhiye titreştik, odunsuz yattık;
O büyük mektebi gördün ya, kışın biz çattık.
Kimse evlâdını cahil komak ister mi ayol?
Bize lazım iki şey var: Biri mektep, biri yol?
Niye Türk’ün canı yangın, niye millet geridir;
Anladık biz bunu, az çok senelerden beridir.”* (s. 354)

Şair, uygulamalı bilimlere önem verir. Kendi hayatında da yaşayarak öğrenmenin farkındalığını yaşamıştır. Her Türk gencinin örnek alabileceği kişilerin hayatını, Pasteur gibi, bilmesini ister. Yalnızca kitap üzerinde kalan eğitimin faydasını ancak uygulamayla çoğaltacağını *“Nazariyeye boğulmakla geçen ömre yazık / Ameli kıymetidir kıymet-i ilmin artık”* (s. 167) mısralarında dile getirir.

Mehmed Âkif’in bilimden beklediği şey insanlığa faydasının olmasıdır. Maddi manevi fayda getirmeyen ilimden kaçır. Ona göre;

*“Ulûm-i hâzıradan beklenen menâfi’idir.
Demek, birincisi ilim: hayata nafi’idir.
O halde bizimkiler sadra hiç değil şâfi.
Fünûn-ı müsbeteden istifâdemiz menfi”* (s. 300)’dir.

Cahillik ve tembellik Âkif’in en sevmediği huylardır. Aşırı tevazu da kibir kadar sevmediği bir davranıştır. “Çünkü ona göre ‘aşırı nezaket’ insanların gizleme gereği duydukları, bir taraflarını örtmeye çalıştıkları bir davranış gibi görünüyordu. Onun gözünde fazla nazik adam gizli adamdı” (İmamoğlu, 1991: 329). Riyakârlık konusu da Âkif’in hassas olduğu konulardandır. “Özellikle, riyakârlık dini konularda olursa, Âkif hiç kabına sığmayan bir tavır içine girerdi. Yeni tutulan bir hizmetçinin evlerinden öteberi çalıp kaçmasından sonra, evdekilerin; ‘bu hizmetçi ne Müslüman kadındı, üç aylar orucu da tutuyordu’ demeleri üzerine iyice kızan Âkif’in ‘Onun üç aylar orucu tuttuğunu bana söyleseydiniz ben onu bir gün evimde tutmazdım’ dediği bilinmektedir. Bu onun dini istismar edenlere ve dindar görünerek insanları kandırmaya çalışan kişilere olumsuz baktığını, onları hem insanlara hem İslâm dinine zararı dokunan riyakâr kişiler olarak gördüğünü ortaya koymaktadır” (İmamoğlu, 1996: 49).

Mehmed Âkif’in benliği her türlü sömürüye karşı çıkar. Ne ülkesinin ne inancının ne söz söyleme hakkının sömürülmesine razı olur. Cehalet de ona göre en büyük sömürü aracıdır. Yakın arkadaşlarının tanıklıkları gibi,

yazdıkları da Âkif'in cehaletten nefret ettiğini gösterir. Dini kullanarak insanların sömürülmesini de istemez. Hatta bilimsel ölçütlere yer vermeyen birtakım tedbirleri anlamlı ve doğru bulmaz.

Milli şairin yaşadığı yıllarda dünyayı etkileyen salgına karşı tavrı da cehaletle mücadele örneğidir. 1908-1910 yılları arasında yaşanan kolera salgını sırasında, *Sırat-ı Müstakim* dergisindeki köşesinde okurdan gelen mektupları cevaplayan Âkif'in eline bir mektup geçer. Âkif'in "Hasbihal" köşesinde 17 Kasım 1910'da yayınlanan "Koleraya Dair" başlıklı başyazısıyla bu mektuba verdiği cevapta önce mektup yayınlanır sonra kendi görüşünü açıklar. Mektupta bir zamanlar memlekette kolera, veba gibi hastalıklarda idarenin fedakarlık yaparak hafızlar tuttuğu ve her tarafın devrettirildiği söylenir. Bu bilgiden sonra o tarihlerde yaşanan koleraya karşı böyle bir tedbirin alınmamasından şikayet edilir ve *Sırat-ı Müstakim* dergisinin hükümete ulaşarak yine böyle dindarâne usulü ihya etmesini tavsiyede bulunmasını böylelikle büyük bir hayır işlenmiş olacağı söylenir. Âkif bu mektubu okuduktan sonra üşenmez ve köşesinde cevap verir. Verdiği cevabi metin, okul sıralarında başlayan bilimsel anlayışına uygun olduğu kadar benlik yapısına da uyan bir metindir. Âkif cevabında şöyle söyler:

"Evet böyle bir eski usul vardı, lakin hiçbir vakit dindarâne değil idi! Hükümet-i sabıka [Sultan II. Abdülhamit ve istibdat hükümeti], mevkiini tahkim için millete savlet eden felâketlerden bile istifade etmek isterdi, yoksa sâri hastalıklara karşı nizamât-ı sıhhiyeyi tamamiyle tatbikten başka bir tedbir olmayacağını pekâlâ bilirdi. Yıldız'da yüksek sesle tilavet edilen Buharîler hastalığı def etmek için değil, sadedil halkın hissiyât-ı diniyesini okşayarak huluskâr bir padişaha ihlas celb etmek için idi... İyice bilmeliyiz ki gerek münferit gerek sâri ne kadar hastalık varsa izalesi için tababetin tavsiye edeceği tahaffuzî, şifaî tedâbirden başka yapılacak bir şey yoktur".²

Yine bir başka taassubu engellemeye çalışan davranışı da gazetede yazısında şöyle anlatır:

2 Mehmed Âkif, "Hasbihal: Koleraya dair", *Sırat-ı Müstakim*, V/115, s. 178, 15 Zilkade 1328/4 T. sâni 1326. Sultan Abdülhamit'in harp, hastalık ve musibetlere karşı Buharî ve Şifâ okuması / okutması konusunda bkz. Sultan II. Abdülhamid'in Sürgün Günleri - Hususi Doktoru Atif Hüseyin Bey'in Hatıratı, haz. M. Metin Hülâgü, İstanbul, Pan Yay., 2003, s. 139, 338 vd. (Metnin kıymetine yakın bir seviyede neşredilmeyen bu günlüğün üçüncü baskısı biraz daha vasıflıdır; İstanbul, Timaş Yay., 2010).

“Üç gün evvel Bayezit’ten Fatih’e doğru gidiyordum (...) Kendimi sol tarafa atıp kurtulmak istedim. Göğsüm Osman Baba Türbesi’nin parmaklığına çarptı. Fena halde canım yandı. O acının tesiriyle ‘yol ortasında da mezar olur mu, bu ne maskaralık?!’ demiş bulundum. Vay efendim, derhal sağdan soldan itiraz sesleri yükselmeğe başladı! Garibi neresi, işin içine yine şeriat bahsi karıştırdık... Zavallı şeriat! Kimlerin elinde, hem ne gibi işlere alet olduğunu biliyor musun? Allah aşkına olsun biz daha ne zamana kadar şeriatı üzerimize çökmüş bir kâbus, karşımıza çıkmış bir umacı tahayyül edeceğiz? Dünyanın en kalabalık bir caddesinin ortasında bir ölü yatmış, gelip geçen dirilerin hayatı üzerinde adeta tasarruf ediyor! Yahu şu mezarı kaldıralım desen derhal kıyametler kopuyor, şeriatın müsaadesi yoktur, ne yapıyorsun, deniliyor. Demek bizim o mülevves hükümet-i sâbıkamız Müslümanlığı şekl-i asfîsinden o kadar çıkarmış ki hâlâ sima-yı hakikisini tanıyamıyoruz; hâlâ bir emr-i hayra teşebbüs edeceğimiz zaman sakın şeriat buna mâni olmasın, demek istiyoruz - İyi amma Osman Baba’yı kaldırmak için ne yapmalı? Pek kolay. Evvelâ parmaklığı, sonra taşları kaldırılır, daha sonra başındaki ağaçlar kestirilir. Bu işler bitince zemini düzeltilip bırakılır. - Vâkıa aklen böyle. - Hayır efendim şer’an da böyle”.³

Âkif gibi dini bütün bir kişinin bu tutumuyla dini ötelediği anlamı çıkarılmaz. Yazısında Âkif, insanların günlük hayatını zorlaştıracak bir şeyin dini bir emir gibi algılanmasını istemediğini söyler. İslâmiyet’in insanlardan beklediği; birbirlerinin hayatını kolaylaştırmaktır, zorlaştırmaktan kaçınmaktır. Âkif bunu uygulamak ister.

Şairin benliği, her durumda bilimden yana olduğunu ilan eder. Şiirlerinde de bunun aksi olan tavırları ve görünüşleri eleştirir. Çünkü onun inancı, bilimin öncülüğünü kabul eder; mümin insana zamanın dışında kalmayı yakıştırmaz.

*“Müslüman, elde asâ, belde divit, başta sarık;
Sonra, sırtında, yedek, şaplı beş on deste çarık;
Altı aylık yolu, dağ taş demeyip, çiğneyerek
Çin-i Mâçin’deki bir ilmi gidip öğrenecek.” (s. 353)*

3 Mehmed Âkif, “Hasbihal”, *Sırat-ı Müstakim*, V/107, s. 38 (18 Ramazan 1328/9 Eylül 1326).

Onun Müslüman tipi zihninde böyle çizilir. İhmal edilen yıllar ancak böyle telafi edilebilecektir:

*“O çocuklarla beraber, gece gündüz, didinin;
Giden üç yüz senelik ilmi sık elden edinin.
Fen diyârında sızan nâ-mütenâhî pınarı,
Hem için hem getirin yurda o nâfi ´ suları.
Aynı menba ´ ları ihyâ için artık burada,
Kafanız işlesin, oğlum, kanal olsun arada.”* (s. 404).

İman ile ilmi birbirinden ayırmaz. Kendi karakterinde bütünülediği dünyanın hakikatleriyle inancın gücünü başkalarında da, bilhassa din adamlarında görmek ister. Böyle olması durumunda hayal ettiği dünya gerçekleşecektir. Ancak bu konuda karşılaştığı örnek kişiler, şairi hayal kırıklığına uğratmıştır. Davasını takip eden ancak ilimle alakadar olmayan kişilerin topluma önderlik yapamayacağını bilir. Gençlere önerisi olan Asım tipine verdiği öğüt tam da kendi benlik özelliklerine uygundur:

*“Ben... baban... sonra Melek... Tutturamazsın ne desen...
Hadi tahsîlini ikmâle tez elden, hadî sen!
Çünkü milletlerin ikbâli için, evlâdım,
Ma ´ rifet, bir de fazîlet... İki kudret lâzım.”* (s. 403)

Âkif'in şahsi hayatında menfaat peşinde koşmadığı, değişik hikâyelerle bilinen bir gerçektir. Vatani için fedakârlıktan çekinmediği gibi Asım'a önerdiği ilim yolundan da kaçmaz.

Adaleti Baş İlke Edinmek

Mehmed Âkif, adildir. Özellikle hürriyetini engelleyen adaletsizlikten hoşlanmaz. Kendisi de adil olmaya özen gösterir. Çünkü inandığı dinin, bir insanda beklediği en baş özellik adalettir. Zarar göreceğini bilse bile her türlü sonuca katlanarak adil olmaktan vazgeçmez, zalimin yanında olmaz. *“Zulme tapmak, adli tepmek, hakka hiç aldırmamak / Kendi âsûdeyse, dünya yansa başkaldırmamak”* (s. 274) onun yapmayacağı davranıştır. Hz. Peygamber'in *“Haksızlık karşısında susan, dilsiz şeytandır.”* hadisine gönülden bağlı olan Âkif, muhatabından da bunu bekler.

Mehmed Âkif ne kendisine yapılan haksızlığa razı olur ne de yakın arkadaşlarına yapılan yanlışları kabullenir. *“Kanayan bir yara gördüm mü yanar tâ çiğirim / Onu dindirmek için kamçı yerim, çifte yerim”* mısralarındaki

samimiyeti, hayatındaki örnekler ispatlar. Memurluğu ve hocalığı sırasında çeşitli gerekçelerle okulla ilişiği kesilen arkadaşlarının maruz kaldığı haksızlık sonrasında hem Ziraat Nezaretindeki hem de Darülfünun'daki görevinden istifa eder. Çünkü arkadaşlık önemlidir. Selam alıp verme edepten olduğu kadar karakter yapısındandır. Şairin nazarında, bunu yapmayanlar insan dahi sayılmaz.

*“Canı yandıkça, döner öyle bakar nalbanda.
Bir selâm ver be herif! Ağzın aşınmaz ya... Hayır,
Ne bilir vermeyi hayvan ne de sen versen alır.”* (s. 355)

Âkif sağlam bir benliği öyle önemser ki sık sık yaptığı medeniyet karşılaştırmalarında olduğu kadar insan tanımlamasında da sert eleştiriden yanadır:

*“Su mühendisleri gelmişti... Herifler gâvur a,
Neme lâzım bizi incitmediler zerre kadar;
İnan oğlum, daha insafli imiş çorbacılar!
Tatlı yüz, bal gibi söz... Başka ne ister köylü
Adam aldatmayı âlâ biliyor kahbe dölü!
Ne içen vardı ne seccadeye çizmeyle basan;
Ne deyim dinleri bâtılsa, herifler insan.”* (s. 355)

Dostlukta vefalıdır, sözünde durur. Fatin Gökmen Hoca'nın bir hatırası onun ne kadar sözünün eri olduğunu, iddia ettiklerini yaşamında örneklediğini ispatlar. Fatin Gökmen, Âkif ile evde sohbet etmek için sözleşmiştir. Âkif bu olayı şöyle anlatır:

“Bir gün Vaniköyü'ne gitmiştim. Bizim Beylerbeyi'nden yürüye yürüye. Fatin Efendi davet etmişti de onun için. O gün bir parça yağmur yağıyordu. Hoca gelmeyeceğimi sanmış, ahbabına gitmiş, ertesi gün geldi; güya özür dilemeye... Yağmurmuş da benim gelmeyeceğimi sanmış da... Bilmem ne. O gün kendisine şunu dedim: Hoca hoca bak bana, söz ancak ölüm yatağında olursun da yapamaz halde bulunursun, o zaman tutulmaz” (Erişirgil, 2017: 111).

Mehmed Âkif, sözünü tutmayanlara insan nazarıyla bakmaz. Yalan nedir bilmez. Ertuğrul Düzdağ, onun her sözünün doğru olduğunu ve yalan söyleyenlere çok kızdığını söyler (2002: 178). Bu hali insanlar hakkında kolay hüküm verdiği ve dostlarını çabuk gözden çıkardığı anlamına gelmez. O

birine hele ki dostlarım dediği kişilere ‘gerçek değer’ dedi mi (Hafız Emin gibi özü sözü doğru) onun her haline de katlanır (Erişirgil, 2017, 61-65).

“Zalimin hasmıyım amma severim mazlumunu” mısraı tek başına, şairin benliğinde adaletin ciddi bir tamamlayıcısı olduğunu gösterir. Çalışkanlığın, cömertliğin çatısı bu yönüdür. Döneminde fikren uyuşmadığı kişiler bile onun bu yönünü vurgular. Zıt düştüğü kişilere tavrı hakkında Hasan Basri Çantay:

“Âkif Bey’in çatmaları müdafaa vaziyetinde idi. Yoksa o kendiliğinden kimseye çatmazdı. Kanaatlere hürmet ederdi. Kendi kanaatinde bulunmayan birçok dostlarıyla ölünceye kadar ahabça yaşadığına bütün yakınları şahittir. Çünkü Üstad bir ilim adamı idi, fikir adamı idi. Şahısların aleyhinde konuşmaz, gizli emeller, ihtiraslar takip etmezdi”

diye anlatır. Bakış açısı itibariyle birbiriyle tamamen farklı olan Ahmed Ağaoglu da şairin ölümünün ardından Âkif için:

“Hemen ilâve edeyim ki aramızdaki bu tezat, ona karşı içimden derin bir hürmet beslememe hiçbir zaman mâni olmamıştır. Bunu kendisine hiçbir zaman söylemedim. Fakat ben onu seciye sahibi, dürüst, doğru, merd, özü ve sözü tok bir Türk muharririne yakışacak, açık sözlü bir şahsiyet olarak tanırdım ve Türkler arasında bu seciyede adamların çok olmasını pek arzu ederdim” (2020, 87)

demıştır.

Mehmed Âkif adalet anlayışını saygı, vefa ve duyarlılıkla harmanlayarak merhametle sunar.

Yenilikçi Olmak

Mehmed Âkif, Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküş yıllarında dünyaya gelir. O doğduğunda devlet, son yüzyılının neredeyse tamamını Batılılaşma çabalarına ayırmıştır. Batılılaşma çöküşten kurtuluş olarak takip edilen bir yol olsa da yeniliklerin farkında olmak, aslında çağın zorunluluğudur. Âkif de inandığı doğrulardan sapmamak şartıyla yeniye asla sırtını dönmez. Hatta her zaman daha iyiyi arar. Klasik dini eğitim almış olması, modern bilimle tanışması onda çelişki oluşturmaz. Hayatı dini ve beşeri bilimlerle örülmüş bir sentezdir. Öğrendiği diller hem Doğu’yu hem Batı’yı tanıma

gayretindedir. Yalnız onları okumakla kalmaz, dünyayı da öğrendikleriyle yorumlamaya, yenileştirmeye çalışır. Bu özellik onun yenilikçi yönüdür.

Âkif özellikle Batı'nın ilkeli, disiplinli önerilerini dikkate alır. İslâmiyet'i doğru anlamaya ve anlatmaya çalışarak Batı'nın çalışma hayatında uyguladığı ilkeleri Müslümanlarda görmek ister. Türk milletinin içinde bulunduğu sorunları da bilim adamı titizliğiyle çözümlenmeye gayret eder. Sorunu bulup teşhisi koyması ve iyileşmeyi sağlamak için öneriler sunarak harekete geçmesi ancak Mehmed Âkif gibi bir şahsiyetin yapabileceği davranış modelidir.

Onun önerilerinde din belirleyici bir unsurdur. Ancak Âkif'in şahsiyetini şekillendiren din; özüne uygun bir şekilde bütünleştiren, geliştirendir. Bu nedenle dinin, ilerlemenin ve çağın gerçeklerinin önünde engel olduğunu düşünen kişilerin fikirlerine ve kurtuluş yollarına katılmaz. Asrın gelişmelerini yakalayacak adımların milli ruha, heyecana ve milli menfaate hizmet etmesini de bekler. Milletinin faydasına olmayacak şeyleri sevmez. Sanatını dahi milletin bağımsızlığı için şekillendirmesi bundandır.

Âkif aynı zamanda, yaşadığı yılların mücadele gerektiren zor zamanlarına karşın, daha küçük yaşlarda sporla kurduğu bağ gibi ilerleyen yaşlarında musikiyle de ilgilenir. Güzel sanatlara meraklı, musikiyi seven bir kişidir. İlgisi arkadaş çevresini oluştururken de belirleyicidir.

“O, Hafız Emin (Âkif'in ‘gerçek değer’ diye nitelendirdiği kişilerden) delaletiyle Neyzen Tefvik'i buldu, artık musiki çalışıyordu... Neyzen, Çukur Çeşme'deki Ali Bey hanına taşınmıştı. Âkif, sabahları erken saatte, Sarıgül'deki evinden çıkarak, vaktinde işine yetişebilmek için koşarcasına oraya gidiyordu... Âkif aylarca bunu yaptı” (Erişirgil, 2017: 48).

Neyzen Tefvik'le günlük yaşantı alışkanlıkları birbirine benzemese bile Âkif'in insan görüşü onu Neyzen'den uzaklaştırmaz. Üstelik ‘ney’ derslerini ondan alır. Müzik konusunda Avrupalı sanatçıları takip eder. Mehmed Emin Erişirgil onunla ilgili şu anıyı aktarır:

“Bir gün keman virtüözü Macar Charles Berger, Şerif Haydar Paşa'nın köşküne (Çamlıca'da) gelmişti; Âkif de davetliler arasındadır. Berger, kemanı ile konser verir. Ertesi hafta aynı gün Berger gene köşkte, Âkif de yine davetliler arasındadır. Âkif bu virtüöz'e

'geçen hafta, Bach'ın Choconne'nunu çalmıştınız; gene lütfeder misiniz?' diye ricada bulunur. Âkif, bir hafta önce çaldığı o kadar beste içinde Bach'ın eserini nasıl ayırt etmişti? Berger, Âkif'in istediği parçayı bir kez daha çaldı" (2017, 49).

Yaşadığı dönemde karşılanmayan ihtiyaçlar için sağlam idareciler bekler.

*"Sâde sen gösteriver "işte budur kubbe!" diye;
İki ırgadla iner şimdi Süleymâniyye.
Ama gel kaldırım dendi mi, heyhat, o zaman,
Bir Süleyman daha lâzım yeniden bir de Sinan."* (s. 356)

İmarın önemini kavramış idareciler kadar sabırlı insanlar da bekler. Çünkü bazen bir ömrün harcanacağı işler vardır. Âkif'in faydalı yenilikler uğruna yılmaz bir karakter taşıyan bünyesi, boş laf etmektense bol ter dökmenin kıymetini vurgular.

*"Kuru lâftan ne çıkar? Tıngır elek, tıngır saç...
Mektebin açsa eğer, medresen ondan daha aç!*

...
*- Ama kul neyle mükellefti ki, tevfik ile mi?
Hiç değil, sa'y ile; tevfik, o: Hudâ'nın keremi.
Sarıl esbâba da çık işte tarîk işte refik;
Ne vazifen senin olmazmış, olurmuş tevfik?
Oturup dil dökecek yerde gidip döksene ter!
Bin çalış gâyen için, bir kazan ömründe yeter."* (s. 377)

Vatan ve Millet Sevgisiyle Dolmak

"Kör olsun ağlamayan, ey vatan, felaketine" (Ersoy, 2006, 259) diyen şair, ait olduğu milletin hayatını, bağımsızlığını kendi hayatından üstün tutmuştur. Milletinin geçmişten bugüne bağımsız yaşadığını bilir. Bu nedenle son yılların işgallerinin insanları yıldırmasını kabullenmez. Milletlin bilinçlenmesi için uğraşır, didinir. Bu uğurda çabalamayanlara kızar.

*"Bunca zamandır uyudun, kanmadın;
Çekmediğin kalmadı, uslanmadın.
Çiğnediler yurdunu baştan-başa,
Sen yine bir kerre kımıldanmadın!"* (s. 265)

diye şiirlerinde dile getirdiği bu durumu ayrıca şöyle anlatılır:

“Âkif’in sevmediği insan tipleri epey çoktu. Bir gün arkadaşı Âkif’e: ‘En çok hoşlanmadığınız kimdir?’ diye sorar. Âkif: ‘Vatan hesabına on parası geçmemiş, bir damla kanı dökülmemiş, bir hizmet sebk (evvelce bir hizmet) etmemiş olduğu halde ağzını memleketin temiz kan damarlarından birine yamayarak emmekte bulunan ser-seri tufeyliler (asalaklar) yok mu, işte en sevmediğim bunlardır’ diye cevap vermiştir” (İmamoğlu, 1991, 331).

Türk milleti, Müslüman ülkelere önderlik yapabilecek kudretteyken insanlardaki vurdumduymazlık canını sıkır:

*“Desen bin kerre ‘insanım’ kanan kim? Hem niçin kansın?
Hayır, hürriyyetin, hakkın masûn oldukça insansın.
Bu hürriyyet, bu hak bizden bugün âheng-i sa’y ister:
Nedir üç dört alın? Bir yurdun alnından boşansın ter”* (s. 414).

Âkif’in bağımsızlıkta ısrarı yalnız milletin fitratına uygun düşmesi nedeniyle değildir. Bu önemli bir gerekçedir. Ancak Âkif, Kur’an’dan ilhamını alan Müslüman olarak özgür olunmayan bir memlekette dinin de tam anlamıyla yaşanamayacağını bilir:

*“Yok mu sizlerde vatan namına hiçbir duygu?
Düşmeden pençesinin altına istikbalin,
Biliniz kadrini hürriyyetin, istiklalini.*

...

*Hâkimiyet ne imiş, öğreniniz kıymetini.
Yoksa onsuz ne şu vatan kalır İslâm’a ne din...”* (s. 161)

Şairi iyi tanıyan arkadaşlarından Hasan Basri Çantay, bu konuda şu önemli gözlemleri aktarır:

“Evet, ona tam bir İslâm şairi diyebiliriz. Kuvvetli, imanlı, ateşli bir İslâm şairi, fakat Türk daima başta olmak şartıyla. Dört lisanı edebiyatıyla bilen Âkif, Türk olarak yazdı, Türk olarak düşündü, Türk olarak yaşadı ve nihayet Türk olarak öldü. “Âkif’in bir vak’asını hatırlarım: İlk milli kaynaşma ve savaşlarda üstat Balıkesir’e gelmişti. Onun samimi arkadaşlarından biri Gönen’e teşkilat kurmaya gitmişti. Avdetinde (dönüşünde) o arkadaş dedi ki: ‘(...) ler Türklere cefa ediyor, milli teşkilatı boğmaya çalışıyorlar’. Âkif’in o

zaman hiç düşünmeden, kükreyerek verdiği cevap şudur. 'Orada bir Türk Ocağı açınız, mücadele ediniz'. Âkif'in beraberinde İstanbul'dan gelen bir zat: 'Üstat, sizi Türkçü görüyorum' demek istedi. Âkif'in ağzından alev gibi şu kelimeler çıktı: 'Ya ne zannediyorsunuz? Türk'e hiçbir kavmin horoz olmasına tahammül edemem" (Kabaklı, 2006, 10-11).

Ölmez eseri İstiklal Marşı'nda tanımını yaptığı hür yaşamış olan ve hakka tapan milletin hak ettiği şey istiklaldir. Ertuğrul Düzdağ Âkif'in, "Ben kavmiyet aleyhinde bir adamım, milliyet aleyhinde değil" (2006, 230) dediğini söyler.

Şair, uzaklardaki ata topraklarına "*O Buhara, o mübarek, o muazzam toprak*" (s. 153) diye seslenir. Anadolu coğrafyasındaki Türklüğün izini "*Bir zamanlar biz de millet hem nasıl milletmişiz / Gelmişiz dünyaya milliyet nedir öğretmişiz*" (s. 191) diyerek anar. Millet olma bilinci onda, İslâm ülküsüyle perçinlenir. İslâm'ın öncüsü milletidir. Türkiye'ye İslâm'ın son ve en güçlü kalesidir (Gündüzalp, 2008: 61) ona göre. Aşağıdaki şiirde bunu yüksek sesle haykırır:

*"Bir bu toprak kalıyor dinimizin son yurdu!
Bu da çiğnendi mi, çiğnendi demek Şer'-i Mübîn.*

...

*O birkaç hayme halkından cihangîrâne bir devlet,
Çıkarmış, bir zaman dünyayı lerzân eylemiş millet..."* (s. 71).

Onun şahsiyetini besleyen kaynaklar ve geliştiren unsurlar, Türk gençliğinin de faydalanması gereken şeylerdir. Zaman zaman geçmişe gider, tarihi kahramanları örnek gösterir:

*"Nerde Ertuğrul' u koynunda büyütmüş obalar?
Hani Osman gibi, Orhan gibi gürbüz babalar?
Hani bir Şanlı Süleyman Paşa? Bir kanlı Selim
Ah, bir Yıldırım olsun göremezsin, ne elim!"* (s. 335)

Şair, geçmişe bağlanıp kalmaz fakat 'gelenin keyfi' şeklinde şiirinde bahsettiği umarsız tutumu da dikkate almaz. Tarih onda ağacın kökleridir. İki üç balta darbesiyle köklerinden kopmayacağını bilir. "*Bizler, edvâr-ı fazîletleri cidden parlak / Bir büyük milletin evlâdınız, oğlum, ancak*" mısrala-

rındaki *edvâr-ı fazîletleri* diye kastedilen, doğrudan kendi benliğinde topladığı özelliklerdir. Bunları hesaba kattığında geçmiş, onun için her zaman hatırlanması gereken bir bağıdır:

“Biri ecdâdıma saldırdı mı, hattâ, boğarım...

- Boğamazsın ki!

- Hiç olmazsa yanımdan koğarım.

...

Ben ki ecdâda söven maskaralardan değilim,

Anarım hepsini rahmetle... Fakat münfa ‘ilim.” (s. 358)

“Bati’nın yalnız ilmine dönün” uyarısını da Âkif’in benliğindeki milli bağlılıkla açıklamak gerekir. Avrupa’nın tarihi vahşetle kazanılmıştır. Oysa kendi toprakları adalet ve merhametin kol gezdiği coğrafyadır. Gaza ve şehadet, devamında saadeti getirir.

Âkif yukarıdaki mısralarda görüldüğü gibi canını ve bütün bir ömrünü, vataniyle özdeşleşmiş milletine fedadan kaçınmayan bir yapıdadır. Tarihin şanlı sayfalarından gurur duyar. Gençlere çizdiği ideal tipinde aynı heyecanla bugüne olduğu kadar düne sahip çıkmasını bekler.

Sonuç

Toplumsal kimlik oluşturma bireyle başlar. Bireyin kimliğinin sınırlarının kesinleşmesiyle bir üst aşamaya geçildiğini işaretleyen bir kavramdır. Bu nedenle kişinin hangi değerleri üst değer olarak algıladığı, hangi değerlere önem atfettiği önemlidir. Bu durumun tersi de mümkündür. Yani toplumun seviyesi çoğu kez ya da belki bütünüyle o topluma ait olduğunu söyleyen kişilerin görünür olan yapısında gizlidir. Bu nedenle seçimler ve öneriler daha da önemli hale gelir. Sarsıntılı geçiş dönemlerine şahitlik eden ve sonraki nesillerin aynı dönemi daha doğru anlamasını sağlayacak öncü kişilerin kim olduğu, neleri ön plana çıkardığı buradan yola çıkıldığında dikkate değer konulardandır. Özellikle şair yazarların yaşantıları, şahitlikleri aynı zamanda seçilen değerlerin göstergesidir. Mehmed Âkif yaşadığı yılların kaos ortamı düşünüldüğünde tarihsel akışta bir kere daha önem kazanır. Mehmed Âkif’in kim olduğunu öğrenmek, onu anlamak ve topluma yönelik iyileştirici önerilerini kavramak için hayatına ve devamında eserlerine bakılabilir. Yine düşünce boyutunu esirgmeden yazan çizen bir kişi olması, zaman zaman estetik zeminden uzaklaşma pahasına

kendisine bunu görev edinmesi onun toplum mühendisliği tavrındandır. Nitekim toplumsal kimlik ortak unsurları fark etmek bunu tecrübeleriyle harmanlayıp aktarmaya, öneriler sunmaya çabalamak ciddi bir gayret gerektirir. Şairin sağlam kimliğini oluşturan ilk evre ailesiyle beraber Fatih semtinde geçirdiği zamanlardır. Onun iç dünyasını olduğu kadar yaşadığı mekanları da temiz tutmanın gerekliliğini ona bu aile ve çevre alışkanlık olarak kazandırır. Kimliğini oluştururken biçimlendirme görevi üstlenmiş olan bu unsurlar aynı zamanda onun toplumda görmek istediği şeyleri de belirlemeye başlamıştır. Temiz bir toplum Âkif için yalnız sokakları değil vicdanı da temiz olan bir yerdir. Doğal biçimlendirme unsurları onun spora olan ilgisini de belirler. Çocukluğunda güreşe meyli kadar ileri yaşlarında dahi yürümekten hoşlanması, zinde vücudu bu nedenledir. Gençlerin de toplumun en asli yapı taşı olarak zinde olmasını umar.

Şair için çalışmak ibadet gibidir. Bu kadar kutsallık atfedilen bir şeyin yaygınlaşması toplumu kalkındıracaktır. Cehaleti kendine düşman bilmesi onun doğuracağı sonuçların farkında olmasından kaynaklanır. Cahil olmaktan korkan, akılcı, eleştirel zihinle donatılmış insanlardan oluşan toplum ister. Cehalette ısrar onun için ayrı bir cahilliktir.

Mehmed Âkif'in toplumsal kimliğin içermesini istediği bir diğer özellik cömertliktir. Cömertlik yalnız maddi varlıkla ilgili değildir. Toplumlar ürettikleri ilmi bilgiler ve bilimsel yeniliklerle bütün insanlığa faydalı olmalıdır. Bu hem başkalarına fayda sağlarken kendi milletini de yüceltmektir. Müslüman Türk milletinin yapabileceklerini ilk ve samimi, sağlam hayal eden nadir kişilerdendir. Onun poetikası yazdıklarıyla toplumu ilerletecek enerjiyi açığa çıkarmaktır. *Safahat* şairin poetikasını yaşantısıyla aynı doğrultuda yansıtır. Bu eser dönemin zihin yapısına yönelttiği eleştirilerle beraber, nasıl bir toplumsal kimlik arzusunda olduğunu da idealize ettiği karakterlerle gösterir. Asım ilk örnek bireydir. Toplumun çoğunluğu Asım gibi bireylerden oluşursa umulan medeni hamleler gerçekleşecektir. Onun toplumsal kimlikten beklentisi çalışkan, cehaletle mücadele eden, adaletli, cömert, akılcı, çalışkan olduğu kadar eleştirel bir zihne sahip, milliyetçi kişilerden oluşur. Bu sağlandığında insanlararası aidiyet duygusu pekişecek ve arzulanan ileri adımlar atılacaktır.

Kaynakça

- Aydoğdu, H. (2004). "Modern Kimlikte Öznenin Ölümü", *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2004, S. 10.
- Bauman, Z. (2001). *Parçalanmış Hayat*, çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 112.
- Bilgin, N. (1999). *Kolektif Kimlik*, Sistem Yayıncılık, İstanbul, s. 59
- Çantay, H. B. (2020). *Âkifname*. Erguvan Yayınevi.
- Doğan, A. (2015). Mehmed Âkif'in Manzumelerinde Çocuk. *Mehmed Âkif Asım ve Gençlik Bilgi Şöleni*. Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yay. sa. 178-192.
- Düzdağ, E. (2002), *Mehmed Âkif Ersoy*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yay.
- Ersoy, M.A. (1999). *Safahat*. Ertuğrul Düzdağ (Haz.). İstanbul: Sule Yay.
- Erişirgil, M. E. (2017). *İslâmcı Bir Şairin Romanı Mehmed Âkif Ersoy*. Aykut Kazancıgil-Cem Alpar (Haz.). Ankara: Atlas Yayınevi.
- Ersoy, E. A. (2010). *Babam Mehmed Âkif Ersoy ve İstiklal Harbi Hatıraları*. Kurtuba Kitap.
- Edip, E. (1962). *Mehmed Âkif (Hayatı ve Eserleri I)*, İstanbul: Beyan Yay.
- Gündüzalp, S. (2008). *Mehmed Âkif Ersoy*. İstanbul: Zafer Yay.
- İmamoğlu, A. V. (1991). "Âkif'in Hayatından Seçmeler". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 10. 324-335.
- İmamoğlu, A. V. (1996). *Mehmed Âkif ve İnanan İnsan*. İstanbul: Ravza Yay.
- Karakoç S. (1979). *Mehmed Âkif*. İstanbul: Diriliş Yay.
- Kabaklı, A. (2006). *Mehmed Âkif*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yay.
- Kuntay, M. C. (2020). *Mehmed Âkif Ersoy Hayatı-Seciyesi-Sanatı*. İstanbul: Alfa Yay.
- Ran, N. H. (1965). *Kurtuluş Savaşı Destanı*. İstanbul: Yön Yay.
- Türkçe Sözlük*, (1998). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

MEHMED ÂKİF'İN ŞİİRLERİNDE PORTRİ ÖGELERİ

Fahri TUNA

Portre Yazarı, TYB Sakarya Şubesi Başkanı

Portre ya da biyografi, sadece şairlerin kendilerini konu edinmez. Onların eserleri de portre veya biyografi konusu olabilir. Âcizane kanaatimiz bu yöndedir.

1900'lerin başlarından itibaren, Osmanlı'nın son, Cumhuriyetin ilk döneminde yaşamış ve Türk edebiyatına damga vurmuş Mehmed Âkif, Yahya Kemâl, Necip Fazıl, Nâzım Hikmet gibi büyük şairlerin, kendileri önemli bir biyografi ve portre konusu oldukları kadar, eserlerine portre öğeleri açısından yaklaşıldığında, zengin birer malzeme arz ettiklerine şahit olunacaktır.

Bu fakir, 2017'de Yozgat Bozok Üniversitesi'nce düzenlenen bir sempozyuma, 'Necip Fazıl'ın eserlerine portre gözüyle göz atmak' temalı bir çalışmayla katılmış ve çok zengin malzemelerle karşılaşmışım.

Bu kez bu 'Mehmed Âkif 150 Yaşında' Sempozyumu nedeniyle, Âkif'in yedi bölümden meydana gelen *Safahat* adlı muhteşem eserine, bu çerçevede göz atmaya çalışacağız.

...

Âkif'in büyük bir külliyat -şimdilerde buna *bütün eserleri* veya *bütün şiirleri* deniyor matbuat âleminde- portre gözüyle göz atmaya geçmeden önce, -dilerseniz- merhumu kendi dizeleriyle tanıyalım:

*Bir yığın söz ki, samîmiyyeti ancak hüneri
Ne tasannu' bilirim, çünkü, ne sanatkârım
Şi'r için gözyaşı derler; onu bilmem, yalnız
Aczimin giryesidir bence bütün âsârım
Ağlarım, ağlatamam; hissederim, söyleyemem
Dili yok kalbimin, ondan ne kadar bîzârım
Oku, şayet sana bir hisli yürek lâzımsa,
Oku, zirâ onu yazdım, iki söz yazdımsa.*

Evet; -kendi deyimiyle- *bir hisli yürektir* Âkif. Tam da budur işte. 1910'ların şartlarında çatırdayan İslâm dünyasının ve her bir cepheden zillet ve mağlubiyet haberleri gelen altı asırlık Osmanlı milletinin dertleriyle leba-lep dolu, figanını şehir şehir, kürsü kürsü, vaaz vaaz, şiir şiir, mısra mısra anlatmaya çalışan bir hisli yürek.

Şimdi gelin; *o hisli yürekin* şiirlerinde hangi portre unsurları var, -birlikte-göz atalım:

...

Âkif, *Fatih Camii* şiirinde, camide gördüğü birini bize (okuruna) portre dizeleriyle şöyle anlatır:

*“Beyaz sarıklı, temiz, yaşça elli beş ancak;
Vücudu zinde, fakat saç, sakal ziyade ak
Mehib (heybetli) yüzlü bir âdem: Kılar edeple namaz.”* (Ersoy, 2008).

...

Âkif, Halkalı Ziraat Mektebi'nde bir öğrenciyi, *Hasta* şiirinde şöyle tanımlar bize:

*“Bir uzun boylu çocuk...
Rengi uçmuş yüzünün, gözleri çökmüş içeri
Elmacıklar iki baştan çıkıvermiş ileri
O şakaklar geçerek cepheyi yandan sıkılmış
Fırlamış alını, damarlar da beraber çıkmış
Bet beniz kül gibi olmuş uçarak nûr-î şebab
O yanaklar iki solgun güle dönmüş, bitâb!”*

Âkif, o kadar başarılı bir hasta resmi çizer ki sözcüklerle bize, capcanlı bir ölüyü resmeder adeta:

“O dudaklar morarıp kavlanmış artık derisi” ve *“İki değnek gibi yükselmiş omuzları yukarı”* Ona göre hasta bir *kemik külçesidir* zaten.

Ve portresinin finalini muhteşem yapar Âkif:

“Soydu bîcâreyi üç beş kişi birden, o zaman / Aldı bir heykel-i üryân-ı sefâlet meydan.” (Ersoy, 2008).

...

Âkif, o ciddi, düşünceli, dünyanın -buna İslâm dünyasının demek daha isabetli olur-, derdini omuzlayıp da şîreden Âkif, -kendisinden hiç beklenmeyecek tarzda-, ironi de yapar şiirlerinde. Kim bilir, belki böyle nefes alır o da:

*“Bizim mahalle de İstanbul’un kenârı demek
Sokaklarında gezilmez ki yüzme bilmeyerek!”*

...

Âkif, arkadaşıyla bir sabah, evinden çıkıp işine giderken, ‘sokaklarında gezilmez ki yüzme bilmeyerek’ diye mizahi bir dille hicvettiği mahallesinin bir köşesinde yerde bir küfe görür. Bu bir *hamal küfesidir*. *Genişçe* ve *epey eskidir*. On üç yaşında bir çocuk (Hasan) gelir, tekmeyi basar küfeye, “*Benim babam senin altında öldü, sen hâlâ / Kurumla yat sokağın ortasında böyle daha!*” diye söylenerek.

Âkif, merhum sahibinin dilinden küfe hakkında, *Çok uğurlu bir küfedir, kalmadım hemen yüksüz* sözünü söyler. Merhumun eşi oğluna küfeyi, *babam gidince demek kaldı öksüz* diye vâsf eder. Küfe *uğurludur* ve de *öksüzdür*. Bu kadar ayan beyan. Âkif budur işte; tanıdığı insanlar kadar, karşılaştığı nesnelere de sıfatları bulunur onun lügatında. Hem de capcanlı sıfatlar.

On üç yaşındaki Yetim Hasan ile Âkif, kısa süre sonra, Fatih’te, Kömürcüler Kapisinde, bir *ikindi üstü* karşılaşacaklar ve bizimkisi onu bakınız nasıl vâsf edecek, resmedecektir:

*“Cılız bacaklarının dizden altı çırılçıplak...
Bir ince mintanın altında titriyor, donacak!
Ayakta kundura yok, başta var mı fes? Ne gezer!
Düğümlü alınının üstünde sâde bir çember
Nefes değil o soluklar, kesik kesik feryad;
Nazar değil o bakışlar, dümû-ı istimdad (yârdim dileyen gözyaşları)
Bu bir ayaklı sefâlet ki yalnayak, baş açık;
On üç yaşında buruşmuş cebin-i sâfı (tertemiz alın), yazık!”* (Ersoy, 2008).

...

Âkif, *Hasır* şiirinde, Fatih’te Yayla Semtinde, baharat, iğne iplik satan bir attar dükkânında, çocuğu *yılançık* olduğundan afyon (ilaç) almaya gelen müşteriye, hastasını şöyle vâsf ettirir:

“Sübek kadar yüzü Hütdağı kesildi.” (Ersoy, 2008).

Sibek, eskiden beşiklerde erkek çocuğunun çişi için yapılmış tahta boru, kamış. Hüt Dağı, Uhut Dağı'nın bir söylenişi. *Hüt Dağı gibi* demek, halk arasında 'çok şişmiş', 'patlayacak kadar şişmiş' manasında kullanılan bir deyim.

Bu şiirde geçen hasır, vefat eden kimsesiz bir bayan cenazeye sarılmıştır. Âkif, onu *Kapandı ketmi-i adem heybetiyle* (Yokluğun sırrı heybetiyle) şeklinde vaf eder. Ya cenazeyi mezara indirirken yardım eden mezarcının yüzünü? *Mezarcının o kürek yüzlü dest-i lakaydı* yani metal bir kürek gibi hissiz yüzü ve eli olan mezarcı. Birinci sınıf bir betimlemedir elbet burada Âkif'in yaptığı.

...

Âkif, *Kocakarı ile Ömer* şiirinde, İkinci Halifemiz Hazreti Ömer'i bakınız hangi kelimelerle / dizelerle vaf ediyor:

*"Ansızın bir müheykel arâbi!
Bembeyaz bir ridâ (örtü) içinde garip
Geliyor muttasıl mehib mehib (heybetli)
Bir de baktım Ömer değil mi imiş."*

Âkif, 'açız' diye inleyen torunlarını avutmak için gecenin bir vakti çömlekte taşlarla su kaynatan kadından, -günümüz tabiriyle- *yukarıdan aşağıya bir güzel fırça yiyen* halife Ömer'in gidişini bakın nasıl tasvir ediyor, o hisli yüreği ve zengin lügatıyla: "

*Halife önde, bitik, suçlu, münfa'il (kırılmış), nâdim (pişman)
Ben arkasında, perişan, çadırdan ayrıldık"* (Ersoy, 2008).

...

Âkif, *Köse İmam* adlı şiirinde, bahse konu ettiği Köse İmam'ın portresi "*İlimi az, görgüsü çok, fitratı yüksek bir imam*" diye resmeder bize (Ersoy, 2008).

...

Âkif, *Bebek* şiirinde, kendi kızları yedi yaşındaki Cemile ile beş yaşındaki Feride'nin isteği üzerine aldığı oyuncak bebeği bakın nasıl anlatıyor: "*Kiraz dudaklı, üzüm gözlü, inci dişli, iki edalı yosma getirdim.*"

Aynı şiirinin devamında küçük kızı Feride'nin psikolojisi için 'müstear sürür' ifadesini kullanır. Müstear sürür yani gizli, dışa vurulmayan, derin bir sevinç (Ersoy, 2008).

...

Âkif, *Süleymaniye Kürsüsünde (Kardeşim Fatin Hoca'ya)* şiirinde, 'Ne Halîç'in o yosun çehrelî miskin suları' şeklindeki muhteşem betimlemesiyle adeta resim yapıyor.

Ya sahildeki evlerin psikolojisini nasıl resmediyor dersiniz:

*"Sâhilin, başbaşa vermiş, düşünen, pis, eski
Ağlamış yüzlü, sakil evleri."*

İşte budur büyük şair Âkif; müstear dilleriyle, evleri böyle konuşturur (Ersoy, 2008).

...

Âkif, *Berlin Hâtıraları* şiirinde şimendifer biletçisini bakınız nasıl anlatıyor: *Biletçi nerde mi? Kumpanyanın o nazlı kulu.*

Tren garında bilet kuyruğundaki itiş kakıştaki birinin psikolojisini ise *herif de amma hışır* sözleriyle resmediyor bize (Ersoy, 2008).

Yine aynı şiirinde Berlin otellerini ve sokaklarını, bakınız bizlere nasıl tasvir ediyor:

*"Meğer oteller olurmuş saray kadar mamur
Sokakta kar yağadursun, odanda fasl-ı bahar,
Dışarda leyle-i yelda (uzun gece), içerde nisf-ı nehâr (gün ortası)"*
(Ersoy, 2008).

Âkif, Berlin'de gördüğü fenni (teknik) düzey karşısında şaşkındır. Şaşkınlığını ve gördükleri karşısındaki mahcubiyetini ise 'hey alık kelebek' mısraı ile ifade eder şiirinde (Ersoy, 2008).

Duyunu Umumiye binasına benzettiği bir Berlin kahvehanesinde karşısında bir aile oturmaktadır. Onun tabiriyle *Ridâ-yı mateme* (yas kıyafetine) *girmiş* bir ailedir bu baba, anne ve çocuktan ibaret üç kişilik aile.

Annenin *sönük bakışlarından* çok etkilenen Âkif, onun psikolojisini şöyle tablolaştırıyor:

*Zehirli bir düğüm olmuş dudaklarında keder
Çözölmüyor, onu ancak çözerse girye (gözyaşı) çözer.*

Kadının hüznünden o kadar çok etkilenir ki Âkif'in merhamet ve şiir abidesi yüreği, -moda tabirle- *empati* yapar ve Balkan Harbi'nin hemen ar-

dındaki o günlerde, *benzer duyguların yabancı olduğu* iddiasıyla, ona şu muhteşem mısraı söyler:

“*Mesâbin (belaların) ezeli âşinâsı varsa, biziz:*” (Ersoy, 2008).

...

Âkif, *Safahat*'ın altıncı bölümü olan uzun, seksen sayfa uzunluğundaki *Asım* şiirinde altmış beşine varmış, onların semtinde *sekiz ev-dört arsa kapatıp mal mülk* edinen, mütekâid (emekli) bir paşayı, *derken incelemeye, gencelmeye kalkıştı* diye hicveder ve kılık kıyafetindeki değişimi bakınız nasıl resmeder:

“*Saç sakal tuttu ne hikmetse bir acâip renk;
Kalafatlandı bıyıklar, iki batman, bir denk!
Çehre allıklı sabunlarla mücellâ (parlatılmış) her gün
Fes yıkık, kelle çıkık, kaş yılışık, göz süzgülün;
İğne, boncuk, yakalık, tasma, yular... Hepsi tamam
Koç yiğit sanki bunak!*” (Ersoy, 2008).

...

Evet; büyük şairler böyledir.

Onların şiirlerinde edebî sanatların zarif uygulamaları yanında, edebî türlerin çok güzel uygulamalarına da rastlarsınız.

Âkif'te de böyledir.

Bu çalışmada zikrettiğimiz, on üç şiirinden on üç zengin portre betimleme ve örnekleri yanında, çalışmaya devam ettirdiğimizde -belki- bunun üç dört katı daha portre dizelerine rastlayabiliriz.

Netice itibarıyla, diyeceğimiz şudur:

Âkif, büyük şairliğinin yanı sıra, başarılı bir hikâye anlatıcısı, güçlü bir portre yazarı ve etkili bir deneme / düşünce adamıdır.

Bundan hiç kuşku yok. Onun şiirlerine göz atan, bu tespitimizdeki üç unsura da şahitlik edecektir zaten.

Kaynakça

Ersoy, M. A. (2008). *Safahat*. İstanbul.

BİYOGRAFİ, HATIRA VE PORTR E YAZILARINDA MEHMED ÂKİF

Mehmet KURTOĞLU

Şair-Yazar

Giriş

Türk edebiyatında üzerinde en çok konuşulan, tartışılan ve hayatı hakkında en çok kitap yazılan Mehmed Âkif'i kaleme alanlar görmek istedikleri cepheden onu tanımlamışlardır. Âkif üzerine birçok hatıra ve portre yazıları kaleme alınmıştır. Mithat Cemal'in "Mehmed Âkif", Süleyman Nazif'in "Mehmed Âkif", Hasan Basri Çantay'ın "Âkifnâme", Yusuf Ziya Ortaç'ın "Bir Varmış Bir Yokmuş, Portreler", Samiha Ayverdi'nin "Abide Şahsiyetler", Fazıl Ahmet Aykaç'ın "Kırpıntı", Nurettin Topçu'nun "Mehmed Âkif", Sezai Karakoç'un "Mehmed Âkif", Necip Fazıl'ın "Edebiyat Mahkemeleri", Nihad Sami Banarlı'nın "Kültür Köprüsü, Süleyman Çelebi'den Mehmed Âkif'e", Ruşen Eşref Ünaydın'ın "Hatıralar", Orhan Okay'ın "Silik Fotoğraflar", Hakkı Süha Gezgin'in "Edebi Portreler", Âkif Emre'nin "Portreler", Oğlu Emin'in "Babam Mehmed Âkif", Emin Erişirgil'in "Mehmed Âkif-İslâmcı Bir Şairin Romani", A. Cerrahoğlu'nun "Bir İslâmcı Reformatörü", Hilmi Yücebaşı'n "Bütün Cepheleriyle Mehmed Âkif" ve Cevdet Kudret'in "Emperyalizm Karşısında Mehmed Âkif" kitap ve yazıları ile daha birçok eser üzerinden Âkif'i anlamak ve okumak mümkündür. Ancak bu biyografi kitapları ve portre yazıları ışığında diyebiliriz ki herkesin bir Âkif'i vardır. Kimisi onu fikri üzerinden, kimisi şahsiyeti, kimisi de eserleri üzerinden değerlendirmiştir. Bu biyografi ve portre kitaplarında Mehmed Âkif üzerine yazılanlara baktığımızda; kişiliği ve şahsiyetinin büyüklüğü hakkında en küçük şüpheye yer vermeden dosdoğru, ahlaklı bir şahsiyet abidesi olduğunun onu seven veya sevmeyen herkesçe tasdik edildiği ancak Âkif'in şiiri, sanatı ve fikri söz konusu olduğunda ise oldukça farklı yorumlar yapıldığı, ideolojik bakışın baskın olduğu görülmektedir.

Özellikle Âkif'i yakından tanıyanlar tarafından kaleme alınan hatırat, mektup ve biyografi kitapları onu en iyi şekilde tanıtan ve tanımlayan eserlerdir. Yaşanmışlıklar üzerinden kaleme alınan bu eserler onun kişiliği, şahsiyeti ve sanatı hakkında geniş bilgiler içermektedir. Ailesi ve arkadaşlarına

yazmış olduğu mektuplar, yakından tanıyanların kaleme aldıkları hatıralar ve kendisi sağ iken Süleyman Nazif'in yayınlamış olduğu biyografi kitapları bugün onun üzerine kalem oynatan araştırmacı ve yazarlar için eşsiz kaynak eserlerdir. Bugün Âkif'i anlatan kitaplar, *Safahat* başta olmak üzere saydığımız bu birkaç eserden hareketle kaleme alınmaktadır. Mehmed Âkif, edebi kişiliği mevzu olduğunda tartışılan, ancak şahsiyeti söz konusu olduğunda düşmanlarının dahi saygı ve hayranlık duyduğu bir kişidir. Onunla aynı fikri paylaşmayanlar sanatını ayrı, şahsiyetini ayrı değerlendirmişlerdir. Âkif hakkında kaleme alınmış eserlere baktığımızda, onu tanımlarken daha çok kişisel fikirlerin ve hislerin ağır bastığını, herkesin kendine göre bir Âkif portresi çizdiğini görürüz. Örneğin Mithat Cemal'in Âkif'i ile Emin Erişirgil'in Âkif'i çok da birbirine benzemez. İlkinde samimi bir dostluğun içtenliğini, diğerinde ideolojik bir bakışın soğukluğunu görürüz. Anlatılan aynı Âkif'tir ama bakışlar farklıdır... Oysa Âkif, düşüncesiyle yaşantısını, yaşantısıyla sanatını kişiliğinde mezcetmiştir.

Süleyman Nazif'e Göre Âkif

Âkif'in yakın dostlarından Süleyman Nazif, onun sağlığında iken hayatı ve sanatı hakkında yazan ilk kişidir. Kitap önce *Servet-i Fünûn*'da tefrika edilmiş, daha sonra 1924 yılında kitap olarak basılmıştır. Kitabın yeni harflerle basımı ise 1971 yılında yapılmıştır. Süleyman Nazif, Âkif'in hem sanatını hem şahsiyetini anlattığı eserinde onu örnek şahsiyet olarak takdim eder ve şahsiyetinin şiiri üzerindeki etkileri üzerinde durur. Süleyman Nazif daha çok Âkif'in şiiri üzerinde durduğu eserinde, onun Tefvik Fikret ile olan kavgasına ve şiirindeki bazı aksaklıklara da değinir. Kitabının başında Mithat Cemal'e ithafen şöyle der: "Mehmed Âkif'i ben nasıl olsa tanıyacak ve elbette sevecektim. Fakat onun beni tanıyıp sevmesi zordu. Aramızdaki bitmeyecek fikir arkadaşlığını hazırlayan ve sağlamaştıran sensin. Şu kitabın başına senin her kulağa ve kalbe yakın gelen değerli ismini kaydederken, on altı yıl önce, kılavuzluğunla büyük şairle tanıştırdığım uğurlu günü, senin ve onun isimlerinle birlikte, bir kere daha saygıyla hatırladım" (Nazif, 2015: 11).

Âkif'in aruzdaki ustalığını anlatırken, şiirlerinde ustalıkla kullanmasını İskender'in "Busefal" adlı huysuz atını ehlileştirdiği gibi aruzun da *Safahat*'in sahibinin iradesine dizginlerini öylece teslim ettiğini söyler. Ardından, "Fesinin imamesinde püskül yerine sade bir boncuk bağlı bulunan o yeşil

sarıklı çocuk, Batı'nın doğa ve edebi bilimlerini okuyup öğrenmekte hiçbir vakit tutuculuk göstermedi. Okudu, öğrendi, okuttu, öğretti. Bununla beraber o yeşil sarık altında yeşermeye başlamış olan iman ağacı, pozitif bilimlerin aşıladığı şiddetli rüzgarla yıkılmadı. İnancını taklitten hakikate ulaştırdıktan sonra, Mehmed Âkif daha sağlam bir Müslüman olmuştur. Hazret-i Muhammed'in bereketli nefesi şairin her dizesinde açıkça görülür. Mesela tasvir ettiği bir meyhaneden coşan nefret hislerini bile ona dini terbiyesi vermiştir" (Nazif, 2015: 19). Arnavut ayaklanmasına kızan Âkif'in bu davranışını Süleyman Nazif, yorumlarken "İslâm birliğini bozacak veya zayıf düşürecek her hareketin Mehmed Âkif, amansız ve iman dolu, haklı düşmanıdır" dedikten sonra; "İman diyarı olan Arabistan'la baba ve ecdadının kökü ve yurdu olan Arnavutluk'ta ve Anadolu'da seyahatleri vardır. Bu memleketlerin taşına toprağına hiçbir şairimiz Mehmed Âkif kadar aşkla bağlanmamış ve onların elimizden çıkışına hiçbir şairimiz Mehmed Âkif kadar samimi gözyaşları dökmemiştir" (Nazif, 2014: 21) demiştir.

Süleyman Nazif, Mehmed Âkif'in kişiliğinin ve inancının, olduğu gibi eserine yansıdığını belirtir. Gerek inancı gerek kişiliğiyle büyük bir ahlak abidesi olan Âkif'in bu yönüne değinen Süleyman Nazif, "Ahlaksızlığı beğenmemesi onu çirkin bulduğundandır. Toplumun sefalet yaralarını açığa çıkarırken, korkutan ve iğrendiren, kanlı ve kirlili her köşesini ahlak korkusu ile asla şüpheye düşmeksizin, gösteriyor ve açıkça ortaya koyuyor. O bu konuda hatta merhum Eşref'ten bile acımasızdır. Şu kadar ki Mehmed Âkif, kişisel isteklerin ve kinlerin tatmin ve karşılanması için yapılan çekişmelerden şairini kurtararak, şairlik kudretini idealine, yani ezeli iman ile bağlandığı Allah'ın iyiliği emri ve kötülüğü yasaklaması, dünya yüzünde insanların işlerini düzenleyici olması arzusuna..." (Nazif, 2015: 51) hizmet ettiğini belirtir.

Mithat Cemal'e Göre Âkif

Mehmed Âkif ile tanıştığında henüz on sekiz yaşında olan Mithat Cemal, ilk olarak onun bilgisi ve tevazuu karşısında kendini sorgulamak zorunda kalır. Zira Âkif ile ilk tanışmalarından sonra Âkif, davranışlarıyla onu hayrette bırakmıştır. Mithat Cemal, okul arkadaşlarının onu şairliğiyle değil pehlivanlığıyla tanıdıklarını ve Arapça bildiğini söylediklerini anlatır. Âkif, hiçbir yerde şairliğini dile getirmez. Fransızca bildiği halde bunu dile getirmeyi ve kendinden bahsetmeyi sevmez. Mithat Cemal, Âkif'in kendi şi-

irini okumadığı gibi şair olmadığını ve şiir yayınlamadığını söyler. Mithat Cemal, 'Asım' yayınladığında bunu kutlamak için devrin edip ve şairlerini evinde toplar, ama Âkif'e Asım'dan tek satır okutamazlar. Mithat Cemal'in dediğine göre kutlama, Âkif için değil de Faruk Nafiz için yapılmış gibidir. Âkif'i yüzüne karşı övdüklerinde utanıp sıkıldığını, başka şeyler anlatarak konuyu değiştirdiğini anlatır.

Mithat Cemal'in yaşamışlıklar çevresinde Âkif'i anlattığı eserinde her olay onun Âkif'e olan hayranlığını daha da pekiştirir. Çünkü Mithat Cemal'e göre Âkif, devrinin değil, eskinin, Asr-ı Saadet'in adamıdır. Oturduğu ev, odasındaki levhalar, okunan şiirler, oturlan sedirler, hatta sesler dahi es-kidir... Âkif yiğit adamdır. Fikrî anlamda muhaliftir. Caminin ve sokağın da dilini çok iyi bilir. Yeri geldiğinde kavga etmesini de bilmıştır. "Bir keresinde kendisine ağız dolusu söven bir bahçıvanı dövmüş, sonra da bir taşın üstüne oturup ağlamıştır" (Cemal, 2007: 26). Âkif'in kişiliğini işte burada aramak gerekir. Aynı öfke ve davranışı, oğlu Emin askerde hapse düştüğünde de gösterir. Oğlunun o duruma düşmesine üzölmüş, Eşref Edip'e gönderdiği mektubunda: "Bizim namussuzun yeni rezaletini işittim. Allah canını alsın! Bari müddet-i mahkumiyeti kısa olmasaydı da mahbesten cenazesi çıksaydı. Kuzum, bana bunu, yani kaç ay yahut kaç seneye mahkum olduğunu bildir" diye yazmış, oğlu Emin'e hem hakaret hem de beddua etmiştir. Aslında bu ifadeler bir babanın çaresizliğidir. Ancak hapishane-nin Emin'i uslandıracağını düşünerek teselli olur. Yine öğrencilerinden biri Peygamberimizin aleyhine ağzından bir lakırdı kaçırmış, bunun üzerine onu bırakmış. Mithat Cemal'e, "Biri yüzüme karşı babama sövebilir mi? O halde Peygamberime nasıl söver?" demiş.

Mithat Cemal, Âkif'in şahsiyetini anlatırken kelimelerini özenle seçmiştir. Örneğin onu tanımlarken "sahtesiz adam", "onda zaten çok şahsilik vardı, çok "kendi" idi, "başkasına yük olmaktan tüyleri ürperen" adamdır. Mithat Cemal, "Beşeri zaatlardan kaçan Âkif'te sade mermerin güzelliği vardır" diye niteler. Ayrıca "Dalkavukluk etmeyen adam gördüm ama dalkavuk-luktan hoşlanmayan adam görmedim, bunun müstesnası Âkif", diye yazar. Âkif, bir kişinin arkasından çekiştirmeyi, dedikodu yapmayı sevmez. Tevfik Fikret ile ilk karşılaştığında, Fikret yirmi senelik arkadaşını Âkif'e çekiştirir. Âkif bu yüzden "bu adamı sevemedim" der. "Onun politikacı tarafı hiç yok. Halbuki onu misafir eden dergahın şeyhi epeyce politika meraklısı. Ve Âkif, mebus olunca, adamın hakkına tecavüz etmiş gibi olacak: 'Bu iş

yanlış oldu, onun postunda ben oturacaktım; Büyük Millet Meclisindeki benim yerimde de o oturacaktı' diyecekti" (Cemal, 2007: 144) diye yazar. Âkif aynı zamanda Peygamber aşığdır ve "Ne mutlu bana ki, 63 yaşında öleceğim" diyerek hem hastalığının hem Peygamber'in yaşında öleceğinin farkındadır. Ölümü büyük bir teslimiyet içinde karşılar. Yalnızlığı seven adamdır; onun için de 'kalabalıklarda yalnız adam', yerinde bir tanımlamadır. Mithat Cemal onun için "Şehirden kaçan adamdı. Bir nevi tenhaliği vardı ki, bu inziva bilmem nasıl anlatayım, kendi iradesinin karanlığında yaşaması demektir. Sokak hilekardı, izdiham yalancıydı.. şehir münafıktı. Onun arzu ettiği kadar temiz şehir ancak çöl olabilirdi. Sokakta bedbahttı, her insanda şahsında bir parçasını bırakacakmış gibi evine kaçıışı vardı" (Cemal, 2007: 285) tanımlaması yapmıştır. Ki ömrünün son on iki yılını Mısır'da adeta inziva içinde, kendi içine gömülerek yaşamıştır.

Eşref Edip'e Göre Âkif

Eşref Edip, otuz yıllık arkadaşı Âkif'in sanatıyla şahsiyetini birlikte değerlendirir. Eşref Edip, yakından tanıdığı Âkif'in şiirinin inceliklerini anlatırken, onun şahsiyetinin sanatına yansımalarına da yer verir: "O şiire karanlık sokmadı. Âkif, nazım şairidir; fakat nazmında çok şahsi bir ihtizaz vardır. Nazma getirdiği ra'ş'e *Safahat*'ın ta birinci kitabındaki bazı manzumeleriyle başlar, nazmı bir kalp meselesidir; bizzat nazmı bazan düşünce, bazan duygudur. Kafiye'nin en hatıra gelmeyenini bulurdu ve mananın bu kafiye'ye muhtaç olduğuna okuyanı inandırır. Gözleriyle, kalemiyle yazardı; öyle iken nazmının karşısında sesiniz çıkmak ihtiyacı duyar. Şiir yazması bir işkence idi. Aruz, üstüne üç tel gerilmiş bir tahta idi. Âkif bu tellerle uyuyan ihtizazları bir rüyayı yakalamayacağına korkan sinirli ellerle, saatlerce, aylarca, hatta senelerce arıyordu. Ve nazmı yalnız onun şahsına mahsus bir musiki aleti idi. Bunu, yalnız o, bütün vücudunu parmaklarına toplayan ellerle çaldı. Karar verdiği şiiri mevzuundan sapmayarak yazıyordu. İstedikini yazıyordu; yazabildiğini istiyor, değildi. Yazmadan evvel şiirinin adı vardı ve bu isimde manzumenin planı dururdu. Kendi kendini beğenmemeye muvaffak oluyordu. Eserlerini en çok yırtan sanatkarı. Şiirlerindeki sadelik, müphem'den, derin'den, muzlim'den bile güzeldir. Yazarken memnundu; yazdığı basılınca pişmandı. (...) Yazdığı değil, yazacağı güzeldi. (...) Ona göre sanat, sanat için değildir. Sanat hayat içindir. (...) Frenk olmaktan öğrenir. Güzel Türkçenin üstüne titrer. Ve güzel Türkçeye dokunanlara garezdir. Dininden sonra dili gelir. Yazarken de, yaşarken de

Türk olduğuna mağrurdur. Şiirlerinde Arapça ve Acemceyi hiç bilmeyen adamın sadeliği vardır; elmaslarını takmayacak kadar zengin olan kadının sadeliği! Kafiyele çok kere sürprizdir. (...) Âkif aruzun Mimar Sinan'ıdır. Âruz mimarı olarak Âkif tektir. Aruzda yüz katlı binalar kurar. Âkif'ten evvel hiç kimse, bu derecede ayağı kalkan bir nazmın sayısız katlarından ufuklara bakmadı. (...) Âkif'in nazmı korkunçtur. Bu bir sel ki, bir bir boşanıştır ki, karşısına ne çıkarsa ona inkılap eder. Âkif'i inkar edenler, Âkif'i anlamamışlardır. (...) Türk nazmı terkip kudretinin son noktasına Âkif eliyle çıktı. (...) Hususi hicivler yazmadı. Hicivlerinde dolu bir tabanca kadar infilak gizlidir. Yalnız başka şiirlerine renk sürer. Ve içtimai rezaletler, suratlarında parça parça boyalarla *Safahat*'a girerler. Hicivleriyle Âkif, ferde cemiyette telaş ediyordu. Ferd düşünce, gözünde cemiyet sarsılıyordu. Hicivlerinde şahsi bir öfke yoktur. (...) Güzeli sanatta arar, mevzuda değil. (...) Şiirleri imanla isyandan ibarettir. (...) Emeli kendi olmaktır: şahsiyet! Âkif'te teessür hassası pek çoktu. Manzara, vak'a, kitap... (...) Üç esaslı sesi var: Konuşma sesi, erkek sesi, müstehzi sesi. Şiirleri o derece vak'adır ki, yedi safahat otuz senenin İstanbul'udur. Mısır'da bile İstanbul'u yazdı. (...) Aşk manzumeleri yazmadı. (...) Altı yedi Türkçe bildirdi: tekke, medrese, Tanzimat, Servetifünun, ev ve sokak Türkçesi. Âkif tamamen eserindedir. (...) En ehemmiyet verdiği şey plandır. (...) Ahlaki düşüncelerine, duygularına esas teşkil eden, ahlaki hayatına düzen veren dini ahlak prensipleridir. Ahlakda Allah korkusunu esas tutar. (...) Dikkatindeki derinlik gözlerinden okunurdu. His cephesi fikir cephesinden üstündü. Bununla beraber o, düşüncelerini hislerinin içinde eriterek onlara his çeşni verirdi. Ateşli bir cemiyet şairi idi. (...) Âkif sanatta gaye aramıyor; lakin gayede sanat arıyordu" (Yücebaş, 1958: 27-32).

Eşref Edip'in Âkif'in şiiri için yaptığı tanımlamalar oldukça yerinde ve isabetli tanımlamalardır. Onun şiirinin künhüne varan Eşref Edip, şahsiyetini/seciyesini ise şu şekilde tasvir eder: "Âkif müthiş bir seciye ve kanaat sahibi idi. Gelişigüzel hadiselerin arkasından sürüklenmezdi. Âkif sadece bir köşeye çekilip düşündüklerini ve duyduklarını yazmakla kalan bir şair değildi. Aynı zamanda doğru bildiği şeyleri yapmağa çalışan, hareketlerini samimi duygularına uygun düşürmeğe uğraşan bir cemiyet adamı idi. (...) Çok azim sahibi idi. Bir kere bir şeye azmetti mi, artık onu yapmak mesele değildi. Vefakarlığı müstesna derecede idi. (...) Çok mütevazı idi. Gösteriş hiç sevmezdi. Sırası gelmeyince ilmini bile izhar etmezdi. Çok büyük ize-

tinefis sahibi idi. Bütün müddet-i hayatında bir defa hiçbir kimseye karşı en ufak bir zillet göstermemişti. (...) Çok metanet sahibi idi. (...) Çok mert adamdı. (...) Söze büyük kıymet verir, verdiği sözü katiyen yerine getirirdi. (...) Yalan nedir bilmezdi. (...) Utangaçtı. (...) Ömrünce bir kerecik olsun kuvvete boyun eğmemişti. (...) Halkın ıztıraplarına alaka gösterirdi. (...) Dostluğu, çok pahalı bir mal gibi, mahrumiyetlere katlanılarak elde edilirdi. (...) Her şeyi tam idi; alakası da, alakasızlığı da. Sevdiğini tam severdi. Ruhunun ısınmadığı adamlara da hiç alaka göstermezdi; fakat bir kin de bağlamazdı. (...) Sohbetine doyamazdınız. Susması bile zevkli idi. Bazen yalnız gözleri konuşurdu. (...) Kendi işlerinde lakayd idi. Fakat sevdiklerinin her işine alaka gösterirdi. Sevdikleriyle çok latife ederdi. En sevdiği şey, yalnız kalıp düşünmekti. (...) Hazırcevap idi. Ne olduğu belirsiz, renksiz, meşrepsiz insanları hiç sevmezdi. Okumak ve yazmak en büyük zevki idi. İrfan ve liyakate meftundu. (...) Cahilane taassubun müthiş düşmanı idi. (...) O hem şair hem alim idi. (...) Siyasetten Allah'a sığınırdu. (...) Çok hür fikirli ve müsamahakâr idi. (...) Musikiyi çok severdi. (...) Erken kalkardı. Yatakta uyanık yatmak adeti değildi" (Yücebaş, 1958: 32-34).

Hasan Basri Çantay'a Göre Âkif

Âkifnâme adlı eserinde, Âkif ile 1908 senesinde İstanbul'da tanıştığını ve bu sırada *Sırat-ı Müstakim* mecmuasının başyazarı olduğunu söyleyen Hasan Basri Çantay, onun sanatını ve şahsiyetini belli başlıklar altında genişçe anlatır: Onun vatanperver, kâmil bir mümin, ahlaklı, yüksek seciyeli, dile hakim oluşu, âlim ve nüktedanlılığı üzerinde genişçe durmuştur. Ayrıca sportmenliği, şairliği ve şiiri üzerine genişçe tahliller yaptığı eserinde Âkif'in vatanperverliğini anlatırken; "Âkif'in vatanperverliği bir imtisal numunesidir. Onun Balkan harbinde, Umumi muharebelerde, İstiklal savaşında yazdığı vatanperverâne şiirler bilâ istisnâ hiçbir şaire nasip olmayan yüksek yurt sevgisinin çok coşkun ve ilahi ilhamları idi" (Çantay, 1966: 23) diye yazar. Ardından onun şiirleri için de "baştanbaşa vatanperverânedir" der. Âkif'in kâmil bir mümin olduğunu söyleyen Çantay, "Bizde İslâm'ın ruhunu, İslâm felsefesini, İslâm'ın samimiyetini en yüksek ve ince idrak ile, şiir ile anlatan yegane şahsiyet üstadıdır. Üstadın şairliği olmasaydı bile yalnız şu mesaisi onun büyüklüğünü isbata kâfi idi. Âkif zamanında 'geri' adam olamazdı. O, kendisini geri görenleri fersah fersah geçmişti. Gerilikle, cehaletle, irtica ile, istibdat ile, yanlış itikadlarla, meskenetle hemen yegane uğraşan Âkif'tir. İşte bütün eserleri..." (Çantay, 1966: 27) dedikten

sonra, “Âkif’in en büyük düşmanı riyakârlıktı, din namına yapılan maskaralıklardı” der. Âkif’in ahlakı ve seciyesi ile ilgili olarak, “Bilhassa ahlak ve seciyesi ile de yüksek bir imtisal numunesi idi. O çok temiz bir aile muhitinde doğmuş, ilk terbiyeyi Fatih müderrislerinden babası (Tahir Efendi) merhumdan almıştır. ‘Benim hem babam hem hocamdır. Ne biliyorsam kendinden öğrendim’ der. Tahir Efendi ona yalnız medrese ve mektep tahsillerini temin ile kalmamış, Üstadı ahlak ve seciyye sahasında da bir pırlanta gibi yetiştirmiştir. (...) Vefa Üstadın en bariz vasfı idi. O bu dünyaya gözlerini yumuncaya kadar dostlarını unutmadı, unutamadı. Âkif hayatında bir kere bile kendisini düşünmedi, hep cemiyeti için yaşadı, insaniyet ve milleti için yaşadı. Diğergamdır. Yüksek faziletlerine şahidi tamdır. O ne yazdı ise duyarak yazdı, ağlayarak yazdı, pare pare sıhhatını, varlığını eriterek yazdı. İnandı; yazdı, inanmadığına iltifat etmedi. Samimiyeti Âkif’in umde-i hayatı idi. Az söyledi, öz söyledi. Temiz ruhu muhatabını mesteder, bilmeyerek onu kendisine çekerdi. Artık muhatap Âkif’indir. Mütevaızıydı. Üstad, hazret, beyefendi... gibi elfaz-ı hürmetten sıkılır, masum bir kız gibi utanırdı. Sadeliği severdi, merdümgiriz idi. Vahdetten hoşlanırdı. Teşrifat, merasim, iğrendiği şeylerdi. Riyakarlık, yalancılık, hilekarlık, kanaatsizlik, karektersizlik onun büyük düşmanları idi ki yazılarında en çok onlarla mücadele etmiştir. O koca âlem, o büyük âlim saf ve masum bir çocuk gibi söylenene inanırdı. Yüzünden kendisini seven, fakat arkasından riyakârlıkla ona söğen bazı adamlar vardı ki ölünceye kadar Üstadın kalbinde sevgi ile yaşadılar. Maamafih o şahsının düşmanlığına aldırış eder bir adam da değildi. Onun en çok sinirlendiği şey vatan, millet gibi mukaddesatına söğmekten ibaretti. Bu sahada afvı yoktu. Bununla beraber derdini kimseye söylemez, içine atar, erir, erirdi” (Çantay, 1966: 28) diye yazmıştır.

Yusuf Ziya Ortaç’a Göre Âkif

Yusuf Ziya Ortaç, *Bir Varmış Bir Yokmuş, Portreler* adlı kitabında Âkif’i anlatırken; onu önce Beylerbeyi İskelesi’ndeki yolculuklarında izlediğini daha sonra Mithat Cemal’in evinde ve hecenin beş şairinden biri olarak, onun takdimiyle tanıdığını söyler. O gün yakından tanıdığı Âkif’i, “Boyu ortanın üstünde, siyah sakallı, siyah, dolgun kaşlı, seyrek saçları makine ile kesilmiş, sağlam yapılı bir insandı. Yüzüne bakanın her şey aklına gelebilirdi: Evkaf kâtibi, Asmaaltında yağ tüccarı, sarığını yeni çıkarmış mahalle

imamı, bağ, bahçe sahibi toprak ağası... Ama şair asla!...” (Ortaç, Tarihsiz: 61) diye tasvir eder. Daha sonra Âkif ile dört kere daha görüşüğünü ve çoğunluk vapur yolculuklarında ayaküstü konuştuklarını anlatır. “Âkif şair miydi değil miydi?” sorusunu soran Ortaç, “Onu Hamitlerle, Fikretlerle bir hizaya getirenler de var, edebiyat sınırları dışına sürenler de... Şüphesiz bir Hamit olmasaydı, hele bir Fikret olmasaydı, hatta bir Muallim Naci olmasaydı bir Safahat Şairi de olmazdı.” der ve ardından Âkif’in bunların tesiri altında, özellikle de Fikret’in tesiri altında kaldığını gösteren şiirlerinden örnekler verir. Ardından günah çıkarırcasına, “Ama bu deyiş yakınlığı dışında öyle kocaman bir Mehmed Âkif vardır ki hiç şüphesiz kimseye benzemez, herkesten ayrı, yalnız kendisidir ve elbet, elbet gürül gürül, çağıl çağıl bir şairimizdir. O olmasaydı, Çanakkale dilsizdi” (Ortaç, Tarihsiz: 63) diye yazar. *Safahat*’tan örnek dizeler verdiği yazısında Âkif’in çirkinlikleri şiirine soktuğunu anlatır ve şöyle der: “Âkif, Mahalle kahvesi ile Küfe’si ile, Seyfi Baba’sı ile ve bunlara benzer manzumeleriyle bir realist şairdir. Ama, çirkinliklere bir sanatkar mizacının arkasından bakmaz, onu duygusuz bir fotoğraf makinesi gibi çeker. (...) Kahvedeki müşterileri yalnız pislikleriyle anlatır. (...) Hayır, sanatkâr pislikle de oynar. Ama böyle deli pisliğiyle oynar gibi değil, tıpkı kimyager titizliğiyle, kendisi tertemiz kalarak... Mehmed Âkif Bey’de güzelle çirkin, büyükle küçük yan yanadır. Bu da galiba çok yazmaktan... Bir de onun, yalnız Allah’ını, Peygamber’ini, vatanını, milletini sevmiş olması, kalbinde başka aşka yer kalmaması, sanırım eksiklerinden biridir. Âkif, kaba görünüşün adamı değildi. Zarifti, hazır cevaptı. Bir gün, Neyzen Tevfik’e öğle yemeğine davetlidir. Berbat bir han odası. Sofraya oturmadan önce muslukta elini yıkar. Neyzen havlu getirir. Ama Âkif silmek istemez, havada biraz salladıktan sonra mendilini çıkarır. Neyzen havluda kurulaması için zorlayınca: ‘Yooook Tevfik, der, şimdi gıcır gıcır temizledim, kirlitemem’” (Ortaç, Tarihsiz: 65). Yusuf Ziya, onu en son, vefat etmeden önce hasta yataken ziyaret eder ve “Onu hastanede gördüğüm zaman hastalıktan korktum. Yalnız söz meydanının değil, er meydanının da sayılı bir pehlivanı olan dağ adam, erimiş, yorgan altında bir kemik yığını kamıştı. Değişmeyen yalnız ışık dolu, güzel, canlı gözleriydi. Ölümü, toprağa götüreceği eserleri yazamamanın hasreti, ama tanrısına kavuşmanın bahtiyarlığı, vecdi içinde bekliyordu: Çöz de artık yükümün kördüğüm olmuş bağıni/ Bana çok görme ilahi bir avuç toprağını!” (Ortaç, Tarihsiz: 66) diye yazar.

Samiha Ayverdi'ye Göre Âkif

Samiha Ayverdi, *Abide Şahsiyetler* adlı portreler kitabında Mevlana, Yunus Emre, Fatih gibi etkileri ulusal sınırları aşmış Türk büyükleri yanında “Birkaç Sanat ve Devlet Büyüğü” ile “Gördüklerim” başlığı altında beş bölümde aldığı portre yazılarında Mehmed Âkif'e de yer vermiştir. Yazısında daha çok Mehmed Âkif'in gayesi üzerinde duran Ayverdi; “Sanatı, zaman zaman dünya şiiiriyle boy ölçüşen Âkif, her şeyden evvel, iç ve dış âlemi realist bir görüşle ve müşterek bir pota içinde birleştirmesini bilmiş müstesna bir şairdir. Bu yüzdendir ki iman heyecanı ile millî duyguların birleşik mahsulü olan sanatı, onu Türk edebiyatının abide şahsiyetleri arasına sokmuştur” (Ayverdi, 1976: 47) diye yazar. Âkif hakkındaki kanaatini pekiştirmek için Fuat Köprülü'nün bu konudaki görüşlerine başvurur: “İttihâd-ı İslâm'ın bu kudretli müterennimi, aruza, bütün Türk edebiyatında misli görülmemiş bir kudretle hâkimdir. Lisanı sade, ifadesi selis, üslubu canlıdır. Halk hayatının en basit safhalarını bile en realist şekilde şiiirlerine koymaktan çekinmez. Şiirin sahasını bütün hayat safhalarını kucaklayacak kadar genişletmiş olan ve geniş bir zümreye hitap eden Âkif'te, bâzan çok yüksek ve canlı hislere, zengin hayallere de tesadüf olunur. Garp şairlerinden müteessir olmayan ve halk içinden yetişen bu demokrat şair, Türk edebiyatının en kudretli nâzimidir” (Ayverdi, 1976: 147, 148).

Ayverdi yazısının devamında, “Âkif'in sanatını ve Türk edebiyâtındaki yerini değil, gayesini ve bu gayeye hız, hareket ve bereket veren zengin ve mücadeleci ruhunu gözden geçirmek” istediğini belirtir. “Âkif, sade, samimî ve dini bütün bir adamdı. Ancak bütün İslâm âlemi üstüne bir ilâhî kanat gibi gerilmiş olan imanı, kendi milletinin tarihî kaderi bahis mevzuu olduğu zamanlar, önüne geçilmez bir fevranla şahlanmış ve kükremiştir. Böylece de memleketin en karanlık ve meşum devirlerinde, kütleyi, içine düştüğü yeis ve ümitsizlikten kurtarmak için doludizgin yol alan sanatı, gerçekten de Türk milletinin millî ve hamasi gücünü tazelemiş ve alevlendirmiştir” (Ayverdi, 1976: 162) diye yazar.

Âkif'i hayatı boyunca İslâm birliği ideali uğuruna yanıp tutuşan bir sanatçı olarak değerlendiren Ayverdi, onun bir iman adamı olduğu kadar bir millî şair damgası taşıdığını ve bunlarla ebedileşip milletin bağına yerleştiğini söyler.

Fazıl Ahmet Aykaç'a Göre Âkif

Fazıl Ahmet Aykaç, *Kırpıntı* adlı kitabında edebiyat dünyasında devrinde tanıdığı birkaç isimden; Halide Edip, Ziya Gökalp ve Mehmed Âkif'ten bahsedeceğini belirtir. Halide Edip ve Ziya Gökalp'ten sonra yer verdiği Âkif hakkında şunları söyler: “Mehmed Âkif Bey bence kudret ve önemi genç kuşak tarafından pek takdir edilmeyen bir büyük adamdır ve bu coşkun, imanlı ve ilhamlı adamda Halide Hanım'ın tamamen tersine, müthiş bir dil bilgisi ve kullanımı vardır. Âkif Bey yeni bir Türkçe nazım yapmaktan ziyade Fikret'in yumuşattığı eski nazmı yepyeni denecek derecede geliştirmek ve düzeltmek istemişe benzer. Vaktiyle birçok fikrin, hislerin aktarılmasına elverişli olmayan Türkçe üzerinde Fikret merhum bir cadde açmıştı. Âkif Bey bu yolu, üzerinde kamyon, otomobil, hatta tramvay ve tren geçecek bir şekilde sokmuş, aruz veznine hiçbir zaman görülmedik hayranlık veren bir söyleyiş kolaylığı vermiştir. İnsan Mehmed Âkif Bey'i okurken gayet teklifsiz bir suretle ve rahat rahat lakırdı etmek için en iyi araç aruz vezniyle konuşmaktır sanısına kapılıyor. Bundan başka Mehmed Âkif Bey'e borçlu olduğumuz olağanüstü bir yenilik, bunun his ve diliyle dini duyguları bizim kalbimize geçiren coşkulu ve mümin bir belagata tesadüf edişimizdir. Mehmed Âkif Bey'de hiç sevmediğim şey bu Üstat şairin hamasiyetten çekinmeyişi, abdestini almış bir Müslüman ruhu gibi temiz olan şiirlerinin o harikulade söz giysisi üzerine, adi kelimelerden, bayağı ifadelerden sıçrattığı çamur ve kir parçalarıdır. Aziz Üstat, buna nasıl ve niçin razı olur? Hâla anlamamışımdır. İşte yine bu pek temiz olmayan özellik Âkif Bey'in pek değerli birçok eserine, insanı bazen ürperten bir ağırlık, sevimsiz ve kasvetli bir koku veriyor. Pencereleri çok zaman açılmamış bir oda kokusu... Mehmed Âkif Bey'in genç kuşak üzerinde etkisi hemen hiçtir. Çünkü Üstat bu kuşağın bakışlarına yeniliğin geçmişi, geleneklere karşı çıkardığı bir kahraman olarak değil, belki geçmişin kuvvetlenip güçlenmesi için vaaza başlamış bir hatip, hatta bağırان bir tellal gibi görünüyor!” (Aykaç, 1991: 56, 57).

Mahir İz'e Göre Âkif

Mahir İz, *Yılların İzi* adlı hatıratında, Âkif ile Taceddin Dergâhı'nda tanıştığını anlattıktan sonra onunla ilgili gözlem ve kanaatlerine yer verir. Âkif'in *Sâdi Divanı*, tasavvufî bir eser olan *Şems-i Mağribi Divanı*, *Harabat*, *Hafız Divanı* ve Alphonse Daudet'in *Değirmenden Mektuplar* kitaplarını okudu-

ğunu ve şiirlerini nasıl yazdığını anlatırken; “Âkif Bey ya okur, ya okutur, ya yazar, yahut fıkra söyler veya dinlerdi. Abes ve manasız sözden sıkılırdı. Uzatmadan keser, başka lakırdıya geçerdi. Bir gün sâde kahvesini getirmeğe gitmiştim. Dönüşte elinde tashih edilmekten beyazı kalmamış bir sahifeye baktığını gördüm. Kahvesini verdikten sonra, ben de dikkatlice baktım. Bir de ne göreyim? Asım’ın bir tashih sahifesi. Ben, birdenbire hayrette kaldım. *Safaha*’ı okurken bize öyle gelirdi ki, Üstad sânihalarını hiç düzeltmeden sahifelere geçiyor, çünkü ifadeler, o kadar tabii ve selis ki, mısraların bir düşünce mahsulü olduğu katiyen hatıra getirilmiyor. Kendisine bu hususu söyleyince ‘Sen ne diyorsun? Bir kelime için bir hafta düşündüğüm olur’ diye cevap verdi. Donup kaldım. (...) Mühim gördüğü tarihi vakaları nazmetmek, eski adeti idi” (İz, 1976: 125) diye yazar.

Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde kâtip olan Mahir İz, Âkif’i ziyaretinde Meclis’te geçen ateşli tartışmaları Âkif’e anlatırken, “Müftiler, dersiamlar, meşayih hepsi susmuştu. İnanıldığını her zaman olduğu gibi söylemekten çekinmeyen Erzurum Mebusu Hüseyin Avni ve emsali birkaç kişiden başka cesaretle konuşacak kimse çıkmamıştı” der ve ardından, “Ben ulemamızın bu mutad sessizliğine tahammül edemediğim için, Üstadın huzurunda da aynı heyecanla konuştum. Başını önüne eğip, sol elinin yumruğunu sağ avucuna aldıktan sonra ‘İşte adam onlar, Avni beyler, Selahaddin beyler... Bize şeytan-ı ahbes derler’ dedi. Bu cümle üzerine, başımdan bir tas sıcak su dökülür gibi oldu. Ben sözlerimde kendisini hiç hatırımdan geçirmemiş-tim. Çünkü o gerektiğinde sözünü sakınmazdı” (İz, 1976: 126) diye yazar. Âkif, İstiklal Marşı’nın birinciliği kazanması üzerine kendisine verilen 500 lirayı almayıp, Sarıkışla Hastanesi’ndeki yaralı gazilere hibe etmiş, yıllar sonra bu ödül mevzuu gündeme geldiğinde Erzurum mebusu Ziya Bey, Âkif’e “Yahu sen bu parayı neden almadın? Sırtında palton yok. Üstelik bana da iki yüz elli lira borcun var. Alıp da bari borcunu verseydin” dediğinde, merhum sert bir eda ile “Borç başka, bu iş başka” diyerek mukabelede bulunmuştur. Mahir İz’e, Âkif ile aralarında geçen bu olayı anlatan Ziya Bey, “Âkif Bey’in karakterini iyi bildiğim halde, sırf bir latife olsun diye mahsus böyle söylemiştim” (İz, 1976: 129) diye açıklar.

Tanpınar’a Göre Mehmed Âkif

Tanpınar, vefatından 57 yıl sonra yayınlanan günlüklerinde edebiyat dünyasından birçok şair ve yazarla olan ilişkilerini ve kanaatlerini belirtir. Kor-

kak ve silik bir şahsiyet olan Tanpınar, 27 Mayıs 1960 darbesi olduğunda, büyük bir tedirginlik yaşar ve günlüğüne düşüncelerini kaydederken, kendisinin nerede durduğunu anlatma gereği hisseder. Sanki gerçekleşen darbeye suçlu görülüp içeri alınacakmış duygusu yaşar. Günlüğünde o sırada Türkiye'nin gizliden gizliye bir iç harp yaşadığını söyler ve ardından, "Ben ne sağdanim ne de komünist veya deklare sempatizanıyım. Sadece demokratım, mümkün olursa, demokrat sosyalist bir teşekkülün manevi teşekkülüne girerim ve memnun olurum. Fakat böyle bir teşekkülün manevi mesuliyetini de üzerime alamam (...) Sağlarla beraber değilim, çünkü sağ şarktır ve şark bizi daima yutmağa, içimizden doğru yutmağa hazırdır. Eğer bir Barrés, bir Maurras, bir L. Daudet gibi insanlar olsaydı etrafımda iş değişirdi. Fakat Mehmed Âkif'le (Ersoy) yol arkadaşlığı, Mümtaz'la (Turhan) fikir beraberliği, asla..." (Enginün ve Kerman, 2017: 205) diye yazar. Böylece darbeyi yapanlar tarafından sakıncalı görülen Mehmed Âkif ile ilişkisi olmadığını göstermiş olur.

Mehmed Âkif ile fikir birliği asla yapmayacağını söyleyen Tanpınar, *Edebiyat Dersleri*'nde ise onun şiiri için şunları söyler: "Âkif'te insan kaderi, cemiyet meselesi olarak var; cemiyette yapılacak şeyin bilgi getirmek olduğunu söyler. Cemiyetin örf ve adetlerine dokunulmasını istemez. Fikret'te de bu terakki meselesi vardır; 'İnsan, zekasını işletirse terakki eder' eder. Âkif, Kemal gibi ama milli zemin olduğu gibi kalacaktır. İnsanın ferdi talihi üzerinde Fikret hatta Ziya Paşa meşgul değildi; cemiyet kaderi mevcuttu. Âkif insanda çalışma iradesini kabul ediyor. Metafizik endişe yok Âkif'te. Mehmed Emin de insan talihi karşısında aynı istikameti tutar. Emin Bey nasyonalist Müslüman ve halkçıdır. İlhamını halk diline vermiştir. Mehmed Emin ve Âkif'in müşterek tarafları, aktüaliteye bağlılıklarıdır. Âkif, medeniyet düşmanı değildir, iman esastı zira. Medeniyetle karşılaşmasına teknik vasita oluyor. Moralsiz teknik vasita olduğu için 'tek dişi kalmış canavar' diyor. İnsanlığın yanlış anlaşılmanın mağlubu olduğunu, masal içinde yaşadığını, büyük hakikate açılmadığını söyler. Âkif cemiyet vakalarını ve halkı aldı" (Uçman, 2013: 74).

Nurettin Topçu'ya Göre Âkif

Mehmed Âkif'i en iyi tanıyanlardan Nurettin Topçu, onun şahsiyetini, sanatını, idealini en güzel şekilde dile getirdiği *Mehmed Âkif* kitabında onu bir kahraman olarak idealize etmiştir. Bu kitabına girmemiş Âkif yazılarının

da ise onun portresini verir. Âkif'in devrindeki yüzsüzlük, ahlaksızlık, çirkinlik, vefasızlık, saygısızlık, yalan, hıyanet, mültezimlik, merhametsizlik, süfli emeller, dinin yıkılışı, imanın yerlerde sürünüşü vs. büyük ve korkunç manzaranın seyircisi olduğunu belirtir. Ardından Âkif'in bunlardan kaçına şahit olduğunu sorduktan sonra, "İstibdat senelerinde, hürriyetin ilanında ve meşrutiyette, âlemi velveleye boğmadan ruhlarda eserini yaratan kahramanlar gibi, iman ve isyanla dolu ruhunu hayatımızın, ruhlarımızın içinde yaşattı. Onun, hayatımız içindeki varlığının portresini çizmek mi lâzım? Mütevazı bir beden, siyah bir sakalın kısmen örttüğü dindar bir mütevazı yüz, merhamet ve mağfirette kendi içine çevrilmiş çekingen bakışlar. İnsanlar içinde nefsinin kurtuluşundan başka nefesine bağlı davası bulunmayan bu adam, ruhuna selâmet dilemektedir. Fakat cemiyet her taraftan ona azap ve ruhuna işkence yapmak için hazırlanmış gibidir. Bu adamın geçtiği yol kendi etrafına ruh sahipleri için tahammülü güç levhaları toplamıştır. Bir yanda eski devrin, Allah kelimesinden dünya için bir sürü lanetler çıkarmış, dini zulme, ilmi riyaya vasıta yapan simsiyah, koyu taassuba bürünmüş çehreleri ona yaklaşmak istiyor... Öbür yanda yeni nesillerin, merhameti kendi içinde boğmuş, yüzünde rahmet eseri kalmamış çehresinin çizgileriyle sarhoşluğun son saatlerini hatırlatan, gözlerinde, hürmetsizlikle, hayasızlıkla yalnız hayvani zevkin ferî parıldayan imansız ruhları ona alayla, nümayişle hakaretle yaklaşıyorlar" (Topçu, 2023: 124) dedikten sonra "O, bunların hiçbirine bakmıyor; yalnız imanının gösterdiği yolda kimseden yardım beklemeden hem tevazuuyla hem de sağlam adımlarla ilerliyor" (Topçu, 2023: 124) diye yazar. "Bu adam kimdir?" diye sorduktan sonra da, "Dâhi san'atkâr, büyük milliyetçi veya neslin mürşidi mi? Bu şımarık ve kibre bürünmüş kelimelerin hiçbirini kullanmaya lüzum görmeden Âkif'in edebiyat ve şiir tarihimizde, milletimizin ızdıraplarının tarihinde, vicdanla hamiyetin tarihinde bir kahraman rolünü oynadığını göstermeye çalışacağız" (Topçu, 2023: 124) der. *Mehmed Âkif* kitabında dile getirdiği gibi onu kahraman olarak tanımlar ve şöyle der: "Âkif'in asıl büyüklüğü, onun insanlığında, fazilet ve hamiyet kahramanlığındadır. O, asrının hemen tamamıyla kaybettiği şeyi, büyük insan karakterini yaşattı" (Topçu, 2023: 127).

Nihat Sami Banarlı'ya Göre Âkif

Türk edebiyat ve kültür dünyasından birçok kişinin portrelerini kaleme alan Nihat Sami Banarlı, Âkif'i anlattığı yazısında, "Mehmed Âkif'i, büyük

şair, büyük vatansever, manzum hikâyeler ve öğütler yazarı, bilhassa inanmış bir insan olarak her hatırlayışında evliyalar kadar temiz ve lekesiz görebilmenin hazzını duyarım. İçim rahatlar. Düşünürüm ki, vatan çocuklarına her hareketinin hesabı verilecek kadar faziletten ibaret, seciye sâhibi bir örnek göstermek icabedince İstanbul semaları kadar açık bir alınla 'İşte Âkif' diyebilmek ne kadar güzeldir. Mehmed Âkif, inanmış bir insandı. Önce; kendisiyle birlikte aynı Allah'a tapan bütün insanları mesut görmek istiyordu. Onların ıstırabı Âkif'in de ıstırabıydı. Daha doğrusu, Âkif'in ıstırabı yalnız bu ümmetin ıstırabıydı. (...) Biliyordu ki, inandığı dinin liderliği Türklerde ve halifesi Türkiye'dedir. Bütün İslâmları bir bayrak altında toplamak arzusunda, farkında olmayarak güttüğü ülkü, böyle bir millî hedefle süslüydü. Sonra çeşitli tarih hâdiseleri, bu ihtimâli yıkınca pek tabîi olarak, yalnız kendi milletini mesut etmek istedi" (Banarlı, 2017: 308, 309) diye belirtir.

"Âkif'in Çehresi" başlığı altında onun fiziki ve ruhi portresini anlatırken; "Tam manasıyla inanmış bir insan olduğu için ve milletimizin bütün faziletlerini yakından bilerek sevdiği için, nefes aldığı yıllardaki elektrikli vatan semasını teneffüs eden tanınmış Türklerin belki en heyecanlısı oydu. Çehresi güzel miydi? Bu mühim değil. Fakat her gün biraz daha derin, biraz daha manalıydı. Ölümüne yakın günlerde yanında bulunan Mithat Cemal dikkat etmişti: yüzü her gün biraz manevileşiyordu. Yüz güzelliği, Âkif'in insan yüzünde ışıldayan ilahi güzellikmiş gibi, hayranı olduğu çizgilerdendi. İnsanları utanmasını, kızarmasını bilen bir yüze mâlik oldukları nispette sever, utanmaz çehrelerden öğrenirdi. 'İkiyüzlü insanları sevmeye başladım. Çünkü yaşadıkça, yirmi yüzlü insanlar gördüm', derken öğrendiği insanlık, insanda değişmez ahlak ve vicdan çehresinden mahrum kalan kalabalıktı. Milletine hiç utanmadan ihanet edenlere: '*Bir kızarmaz çehre bulmuşsun ya ey canı bürün!*' diye haykırırdı. Kendi millî değerlerinden cahil, Avrupa'nın da, içyüzünden habersiz şaşırılmışlar için: '*Bir kızarmaz yüz, yaşarmaz göz bütün sermâyesi!*' diye hiddetli sözler sarf etmesi de bundandı. Âkif inanırdı ki ruh güzelliği gibi ruh çirkinliği de mutlaka insanların çehresinde bellidir" (Banarlı, 2017: 329) der.

Âkif'in çehresini tasvire devam eden Banarlı, "Âkif'in kendi büyük, temiz ve nurlu yüzü, fotoğraflarında fazla açık değildir. Gerçi son resimlerindeki derin alın çizgileri; mert ve sağlam bakışlar, benim ancak Türkiye'deki inanmış insan çehrelerinde gördüğüm saf ve masum mimari, onun resmi-

ne iyi bakanlara çok şeyler söylemek kudretindedir. Fakat Âkif'in en manalı çehresi ölümü ânında bahtiyar bir tesadüfle tespit edilen, vatanda ölmenin saadetiyle mesut yüzüdür” diye yazar. Ardından, “İşte, onun bu son çehresi, devrin, Âkif'in çehresini ebedileştirmeye hak kazanmış çok kıymetli bir heykel sanatkarı (Ratip Âşir) tarafından alçıya alındı” (Banarlı, 2017: 329) der.

Ruşen Eşref'e Göre Âkif

Ruşen Eşref, hatıralarında yer verdiği Âkif'i “İstiklal Marşı Şairi” diye tanımlar. Ardından onun karşı tarafta yani Kemalistlerin değil de İslâmcıların yanında saf tuttuğunu belirtir. Hatıratında onu tanımlarken; “İstiklal Marşı şairi Mehmed Âkif de o yanda, hiç şaşmaz ve değişmez yer tutmuştu; kendi semtine alışkın, onun gölgeliğinde oturup, onun meydanlığında serinlemek tiryakisi olmuş muteber bir Müslüman mahallesi sakini... Ustura ile traş ettirilmiş denebilecek kısıklıkta saçı, kırantalaşmış sakalı, arka yandan hafifçe ensesine başmış fesi, tertemiz fakat çoğu zaman boyunbağısız gömleği, ara sıra Meclis'te usulca kullanırdı gibime gelen enfiyesi, çatik kaşları, hem keskin, hem de hülyalı bakışları, gülümsemez yüzü, çevik yürüyüşü, üstat şair Âkif'e sarıksız bir vaiz veya hatimci hoca görünüşü; her halde softa değilse bile sofı olduğunu bir bakışta karşısındakine duyurur; lazım geliyor diye garpkârî ceket pantolon giyinmiş lâkin şarklılığından garplılığa ettiği fedakârlığın sınırı boyun bağında sona ermiş, orta halli bir Müslüman efendisi görüntüsü verirdi... Âkif, Meclis'e çok devam ederdi, fakat onu kürsüde gördüğümü pek hatırlamıyorum. Gündelik, geçici işlere pek kendini kaptırmazdı, davanın esas ruhuna bakardı. Dinleyenlerdendi, söyleyenlerden değildi. Âkif, Taceddin Dergâhı'nın bir odasında, gurbette diz çürütür bir 'talebe-i ulûm' sadeliği içinde yaşardı. O odacıkta yer içer, düşer kalkar, çay demlendirir, ziyaretine gelen yârânı ile sohbet ederdi. O dergahta kendisi gibi ömür süren iki de vefakâr dostu vardı. İkisi de hariciyedendi” (Ünaydın, 2002: 186) diye yazar. Âkif'i tamamen ideolojik bir bakışla tanımlamaya çalışan Ruşen Eşref, vaiz, garplı olamamış şarklı, hatimci hoca gibi sıfatlarla aşığılayıcı bir dil kullanır.

Hakkı Süha Gezgin'e Göre Âkif

Türk edebiyatının önemli portre yazarlarından Hakkı Süha Gezgin, *Edebi Portreler*'de Âkif'i anlatırken onun şahsiyetini fiziki ve ruhi boyutuyla ele almıştır. Âkif'i, “Orta bir boy, geniş ve yuvarlak omuzlar. At sırtından inme-

miş eski türk akıncıları gibi, gövde kısmı bacaklardan daha uzun. Makine ile kesilmiş saçlar. Hayretle kalkık kaşlar. Kestane renkli derin gözler. Öfkeli zamanlarında bile kadife parıltıları yapan yumuşak bakışlar. Onu ilk defa rahmetli Enver'in evinde görmüştüm. Balkan Savaşı'nda vatanın uğradığı felakete şiirleriyle tek başına ağıladığı günlerde idi. Her hafta bir başka mersiyesini ana toprağın bir yarasına sarıyordu. Herkesin sustuğu, dillerin tutulup kalemlerin uyuştugu bu facia ortasında o, ruhun ve vicdanın bir meşalesini eline almıştı. Ben Âkif'e, bu muhteşem heyecan divanhanelerinden geçerek kavuştuğum için, ilk görüşmemizde hafızamdaki izi ölünceye kadar silinmeyecektir. Sarıgül'de, yumuşak sedirli mert bir dost evinde, pencereleri çok renkli bir bahçeye bakan bir odada idik. Tek tük ak düşmüş siyah sakalı, konuşurken dişlerinin parıltısını arttırıyordu. Kendi evini, Rumeli'yi kaplayan kan sellerinden kurtulmuş göçmenlere verip bir dostuna misafir olmuştu. O gün vatandan başka hiçbir şey konuşulmadı. Kanım kaynamıştı. Aramızda mefkure ayrılığı yoktu. Ancak ona giden yollar başka başka idi. Ona candan bağlandım ve tabutunu omuzumda taşıdığım güne kadar da içimin sevgisi arttı, eksilmedi" (Gezgin, 2013: 176, 177) diye tanımlamıştır.

Âkif'i İslâmcı, kendini Türkçü diye tanımlayan Hakkı Süha, onun Türkçülüğü, İmparatorluğu parçalayan bir tehlike olarak gördüğünü söyler. Âkif'e Arnavut, Arap, Kürt davalarını anlatır ve "Artık Türk'ün de kendini düşüneceği zaman gelmiştir", der. Bunun üzerine Âkif'in tepkisini şöyle dile getirir: "Yüzüme kızgın ve yaralı gözlerle baktı. Cevap vermedi. Evet, vatan saadetini dilemekte birdik ama milli inanışta, milli mefkurede uzlaşmamıza imkan yoktu. Yalnız onun imanındaki temizliğe, hasbiliğe de hürmeti borç bilirim. Şair Âkif de büyük bir varlıktır ama insan Âkif'in büyüklüğünü dile sığdırmak çok güç. Ona dair yazılan kitaplarda çok hayranlık, çok sevgi, çok saygı var. Fakat dedim ya insan Âkif, bir engindir; dil, bir kadeh" (Gezgin, 2013: 178). Hakkı Süha, Âkif'in kendini başkaları için harcadığını, eserlerinde şahsi derdine yer vermediğini, hep vatan ve millet için çalışıp çabaladığını anlatır.

Necip Fazıl'a Göre Âkif

Edebiyat Mahkemeleri kitabında Mehmed Âkif'i sanık sandalyesine çıkararak Necip Fazıl, Âkif'in Türk Edebiyatında gerçekte işgal ettiği yeri göstermiş bir şairdir. İslâmcılık düşüncesi içerisinde Âkif ile aynı safta bulunan

Necip Fazıl'ın bilinçaltında aslında Âkif gibi olmak, Âkif olmak vardır. Edebiyat mahkemesinde yargıladığı Âkif hakkında Adıdeğmez müstearıyla kendi kanaatlerini dile getiren Necip Fazıl şunları söyler: “Mehmed Âkif, ne kendisini sevenlerce, ne de kendisinden teksinenlerce anlaşılabilmiş bir şahsiyettir. Cephelerden ikisi de, mümkün olduğu kadar kaba ve sığ bir in-tiba; ister müsbet, ister menfi, son derece basit bir infial planındadır. Onu sevenler, Müslümanlığa karşı ya kendilerine göre bir bağılılıkları bulunan, yahut hiçbir aykırılıkları bulunmayan; ve şahsiyet, hasbiyet, asliyet cevherlerini, üzerlerinde hiç murakabe ve çile geçirmeksizin insiyaki olarak benimseyen ve umumiyetle kolay ve ucuza hayran olan iyi niyetli kimse-lerdir” (Kısakürek, 2015: 59) dedikten sonra, “Bizim ölçümüzde Mehmed Âkif, ne Müslümanlığı namütenahi derin ve girift, saffet, hakikat ve esra-riyle kavrayabilmiş, ne de bu kavrayamayışın tabii bir neticesi olarak saf şiir ve sanatta üstün bir sese yükselebilmiş bir insandır. Tevfik Fikret'in küçük çapı, Mehmed Âkif'de, müsbet ve menfi farklarıyla bir buut ayniyeti gösterir. Mehmed Âkif, müsbet bir Tevfik Fikret'den başka bir hüviyet de-ğildir. Bu bakımdan Fikret'i idam sehpasına götürecek müessir, Âkif'i ziya-fet sofrasına davet edebilir; fakat Âkif'in bu sofradaki istihkakı bir onbaşı tayınından fazla değildir. Nüfuz bir olduğuna göre, hem İslâma, hem de şiire nüfuz bakımından sadece bir onbaşı tayını... (...) Şair Mehmed Âkif, İslâm'ın, büyük duygu ve düşünce çilesi içinde pişmiş üstün sanatkarları olan Lebid, İbni Fâriz, Sadi, Hafız, Süleyman Çelebi, Şeyh Galip gibi örne-kelere nisbetle bir kaburga kemiğinden daha küçük bir parça; fakat nazmı tereyağından kıl çeker gibi meramına uyduran, telkin iklimlerine asla so-kulmaksızın usta tebliğ reçeteleri yazan bir münevverdir. Sırası gelmişken kaydedelim ki, büyük şiir, tereyağından kıl çekercesine kolaylık göstermek değil, tereyağından kıl bile çekememesine bir zorluğa ve kekemeliğe düşmek işidir. Anlayışımı hulasa ediyorum: Her şeye rağmen Mehmed Âkif, bütün bir sahte gidiş içinde, o sahteliğin sadece sahte olmayarak aynı kıratında bir aksülameli halinde, hem mefkuresi ve hem sanatıyla, hakkı verilmemiş, bir hakikilik; aslîlik ve hâlislik örneğidir” (Kısakürek, 2015: 60) diye yazmıştır.

Necip Fazıl'ın Âkif tanımlaması, onun düşmanlarının tanımlamasıyla benzerlik göstermektedir. Âkif'in düşmanları onu önce övüp sonra yererler-ken, Necip Fazıl onu önce yargılamış, yermiş sonra da övmüştür. Âkif'in şiirini tebliğ reçetesi olarak tanımlayan Necip Fazıl'ın kendi deyişiyle şiiri

“telkin”dir. Bilindiği üzere tebliğ canlıya, telkin ölümlere yapılır. Dolayısıyla Âkif’in şiirinde tebliğ bir zayıflık ise Necip Fazıl’ın şiirindeki telkin daha büyük bir zayıflıktır. Âkif’in şahsiyetini ve sanatını değerlendirirken subjektif davranan Necip Fazıl, *Edebiyat Mahkemeleri*’nde Müslümanlığını tartışacak kadar ileriye gitmiştir. Oysa Âkif’in, İslâm ve Kur’an bilgi ve birikimi yanında Necip Fazıl’ın dini bilgileri ancak ilmihal düzeyinde kalmaktadır. Onun Âkif’in şiirini eleştiriye açması belki kabul edilebilir ancak onun İslâm anlayışını tartışmak asla kabul edilemez.

Fevziye Abdullah Tansel’e Göre Âkif

Fevziye Abdullah, *Mehmed Âkif Hayatı ve Eserleri* adlı eserinde onun hayatı ve sanatı hakkında geniş bilgiler verirken, aile ve okul muhitinin şahsiyetine ve sanatına etkisi üzerinde durur. Ayrıca birçok zorluklar içinde fakat intizamla sürüp giden bir tahsil hayatı olduğunu belirtir. Abdülhamit devri istibdatına boyun eğmeyeceği için Mısır’a kaçan, orada *Kanun-i Esasi* adlı gazete çıkaran, Umumi Harp sırasında Paris’te vefat eden Türkçe hocası Kadri Efendi’nin adını, şahsiyetini ve siyasi maceralarını Âkif’in unuttuğunu söyler (Tansel, 1945: 4). Âkif, Köse İmam’da babası Temiz Tahir Efendi ile dedesi Nurettin Ağa’yı şöyle anlatır:

“Kimin oğluydu baban? Kimdi unuttun mu deden?

İpek’in köylüsü, ümmi, yarı vahşi bir adam...

- Bâri yamyam de! Ne mâni’ ki, evet, ak yamyam!

...

- Neyse bahsinde devam et bakalım...

- İşte baban,

Bir şey öğrenmedi elbette o ümmi babadan,

Ne kazanmışsa bütün kendi kazanmış, kendi!”

Âkif, mücadeleci kimliğini köylü ve vahşi diye tanımladığı dedesi, ilmini de hocam dediği babasından almıştır. Ayrıca hocası Kadri Efendi’nin mücadeleci kimliğinin de kendisi üzerinde tesirleri olmuştur. Çünkü unuttuğu şahsiyetlerden biridir. Fevziye Abdullah, edebi muhitinin Âkif üzerindeki tesirini anlatırken; o dönemde Şinasi, Ziya Paşa ve Namık Kemal’in hayatta olmadığını, Abdülhak Hamit’in şöhretinin henüz parladığını, Sami Paşazade Sezai’nin henüz *Sergüzeşt* romanını neşretmediğini, Cenap Şahabettin, Fikret, Hüseyin Siret, Hüseyin Suad, Ali Ekrem, Mehmed Rauf

vs.'den bazılarının *Mektep* mecmuası etrafında toplandıklarını ancak içlerinde bir edebi otorite sayılabilecek kimse olmadığını, Halit Ziya'nın ise İzmir'de yaşadığını söyler. Ardından Âkif'in Mülkiye'den hocası Muallim Nâci'nin tesirinde kaldığını, gençliğinde onun tesirinde gazeller yazdığını belirtir. Servet-i Fununcular'dan pek zevk almadığını söyler.

Oğuz Atay'ın Mehmed Âkif'i

Oğuz Atay, devrinin siyasal ortamının tersine Türkiye gerçeğine bakabilmiş namuslu bir kaç aydından biridir. Gerçeklikten ve toplumdaki kopmuş olan solun Âkif'i şair saymadığı, hatta görmezden geldiği bu dönemde Oğuz Atay, Halit Refiğ'e yazdığı mektubunda Âkif'i keşfedişini anlatır. Mektubunda kendisinin Kemal Tahir gibi sol aydınlar tarafından dışlandığını anlatan Atay, "Mehmed Âkif'i (Safahat) okudum. Adamın gücüne, sevgisine hayran oldum. Şimdiye kadar böyle gerçekten imanlı bir adama rastlamamıştım. Fakat ona da örümcek kafalı, miskin sağcılar sahip çıkıyorlar. Sahip çıktıklarına göre bir şey yapsalar ya" (Cihangir, 2023: 64; Emre, 2020: 77) diye yazar. Âkif Emre, "Ölümünden bir buçuk yıl önce Mehmed Âkif'i keşfeden bir vicdanın sesidir bu" der. Ve ekler: "Türk edebiyatının "Tutunamayan"ı Oğuz Atay'ın Mehmed Âkif'i geç keşfinde hem bulunduğu ortamın hem de Mehmed Âkif'in resmedilişinin etkisinin olduğu muhakkak. İdeolojik kamplaşmanın ötekine sağır kesilen bir dünyada zincirleri kıran bir ses bu" (Emre, 2020: 77) diye niteler.

Orhan Okay'a Göre Âkif

Orhan Okay, *Silik Fotoğraflar Portreler* adlı eserinde Mehmed Âkif'i "Kala-balıklarda Bir Yalnız Adam" başlığı adı altında, "Pek az şair Mehmed Âkif kadar içinde yaşadığı toplumun parçası haline gelmiş ve onunla haşır neşir olabilmıştır. O adeta bir toplum mistiği gibidir" (Okay, 2017:101) diye tanımlar. Âkif'in mizacı konusunda ise şiiri üzerinden giderek yorum yapan Okay; "Aile müessesesine karşı saygısına ve dikkatine rağmen Mehmed Âkif'in tuhaf bir şekilde, evlere sığmayan bir mizacı olduğu da yine şiirlerinden anlaşılmaktadır. Bir defa hiçbir şiirinde ev içi tasviri yoktur. Mehmed Âkif, mizaç olarak vefa duygusu olan, verdiği sözü yerine getiren, karşısındakilerden de buna uymasını bekleyen, bu yüzden çabuk kırılan; fakat bu prensiplerinin dışında şakalaşmaktan, arkadaşlarına takılmaktan, nezih eğlencelerden hoşlanan bir insandır. Fakat mesele toplumun dertlerine gelince, birdenbire büyük ve mustarip bir veli olur. O zaman, içinde

yaşadığı milletin ve bir parçası olduğu ümmetinin yakasından tutup onu sarsmağa kalkar. *Safahat*, “Dolaş da yırtıcı arslan kesil behey miskin!”; “Ey millet-i merhume sabah oldu uyan!”; “Ey dipdiri meyyit!”; “Ey millet uyan, cehline kurban gidiyorsun!” gibi sarsıcı, uyarıcı mısralarla doludur. Ye’si, ümitsizliği bir felsefe olarak zihninden uzaklaştırmış olan o güçlü iradesine rağmen, onun da toplumda sesine bir yankı bulamadığı ve ümitsizliğe düştüğü zamanlar olur. O zaman, tıpkı evine sığamayışı gibi dünyayı da dar bulur, “Vatansız, hânümansız bir garip” hâline gelir” (Okay, 2017: 103, 104) diye yazar.

Sezai Karakoç'a Göre Âkif

Sezai Karakoç hacmi küçük içeriği büyük *Mehmed Âkif* kitabında Âkif'i hayatı, inanç ve düşünce oluşumu, savaşı ve şiiri üzerine ele almıştır. Karakoç, düşünce ve mücadelesi bağlamında Âkif'i anlatırken, “Seçtiği okul ve brans çerçevesinde, tabiata, realist bakışa, gerçeği olduğu gibi görme, olanı olduğu gibi gözlemeye alıştı. Ve hayat ve sanatı boyunca bunu uyguladı. (...) Tabiatın patolojisinden cemiyetin patolojisine geçmek artık bir mizaç ve zihin yapısı, bir ülkü meselesi, o günün havası içinde bir gün meselesidir” (Karakoç, 2011: 16) diye yazar. Karakoç, Âkif'i yaşadığı devrin şartları içinde değerlendirdiği eserinde, 1908'de Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte Türkiye'nin bir daha kurtulma ümidinin belirmediğini, fakat Âkif'in heyecanlı ve ihtilalci ruh taşıyan, bu duygu sisi yüzünden bir karış ötesini göremeyen bir öğrenci olmadığını, tereddüt ettiğini belirttikten sonra 1908-1918 yılları dönemine, “Âkif bakımından “Mütefekkir Âkif” dönemi diyebiliriz”, diye yazar. “Türk edebiyatında, Âkif kadar, hayatı şiire ve şiiri hayata sokmuş şair yoktur” diyen Karakoç, onun şiirini değerlendirirken beş unsurun tesir ettiğini söyler. Bu beş unsurun; birincisinin klasik kültür ve Sadi'de mükemmel örneğini bulan ahlaki bir sonucu hedef tutan Doğu manzum hikayeciliğinin, ikincisinin o günün sanat okulları içinde birinci planda bulunan Batı Realizminin, üçüncüsünün İslâm İdealinin, dördüncüsünün tarihin en trajik günlerini yaşayan bir devlet ve milletin, beşincisinin ise Realitiye objektif ve tahlili bakma alışkanlığını veren müsbet bilgiler tahsilinin olduğunu belirtir (Karakoç, 2011: 40). Âkif'in şiirinin bir nevi günlük (jurnal) olduğunu söyleyen Karakoç, “Ancak bir şairin (ben)i etrafında toplanan eşya ve olayların anlatılışı değil, bütün bir toplumun günlüğü... Bunun için şiir yer yer bir kronik manzara kazanır. Bütün şiirlerini, *Safahat*, yani safhalar (dönemler) adı altında toplaması da bu günlük şuuru gösteriyor” (Karakoç, 2011: 42) diye yazar.

D. Mehmed Doğan'a Göre Âkif

D. Mehmed Doğan, unutturulmaya çalışılan Âkif'i, yalnızca kaleme almış olduğu *Camideki Şair* (Doğan, 2021) *İslâm Şairi İstiklâl Şairi* (Doğan, 2008) ve *Mehmed Âkif: Çanakkaleden Sakaryaya* (Doğan, 2017) eserleriyle değil, İstiklâl Marşı'nın yazıldığı Taceddin Dergâhı'nda neredeyse yarım asırdır Mehmed Âkif'i doğum, ölüm yıldönümleri ve "12 Mart İstiklâl Marşı'nın Kabulü" gününde Türkiye Yazarlar Birliği çatışı altında aralıksız anma programları ile de gündeme taşımıştır. Bugün Taceddin Dergâhı'nın avlusundaki Mehmed Âkif Evi'nin korunması ve müze olarak hizmete açılmasında Doğan'ın büyük emekleri vardır.¹ Doğan, yaşarken polis takibi altında kalan ve sürgüne giden, vefatıyla unutturulmaya çalışılan, siyasilere "özgür değilim" diyerek sustuğu ortamda Âkif'e sahip çıkmıştır. Doğan, Âkif'i "Camideki Şair" diye tanımlamıştır. "Milli Mücadele'nin ilk devresinde bir Anadolu şehrinin, Balıkesir'in yolunu tutan Âkif'i 23 Ocak 1920 günü Zağanos Paşa Camii'nin kürsüsünde görürüz" (Doğan, 2021: 36) der ve ardından "Mehmed Âkif'i Milli Mücadele başlarında cami kürsüsünde görmek bizi şaşırtmaz. Bu, onu Balkan Harbi'nin ızdıraplı yıllarında İstanbul'un Beyazıd, Fatih ve Süleymaniye selatin camilerinin kürsülerinde görmüş olmamızdan da gelmez" (Doğan, 2021: 37) diye yazar. Doğan, Âkif'in cami kürsüsünde görülmesinin bizi şaşırtmamasının nedenini onun Mili Mücadele'den önce de şiirleriyle camiden seslendiği, İslâm dünyasının sorunlarını dile getirdiği şeklinde belirtir. Zira Milli Mücadele başladığı yıllarda İmparatorluğun dört bir yanında Âkif, "İslâm Şairi" olarak tanınip biliniyordu. Ki 'Hüsrân' adlı şiirinde, "*Ben böyle bakıp durmayacaktım, dili bağlı / İslâmı uyandırmak için haykıracaktım*" demiştir. İslâm Şairi olarak tanınan Âkif, caminin içinden konuşmayacak da ne yapacaktı? Âkif'ten önce Türk şairleri hep caminin avlusunda, eşiğinde şiir söylemişler, Âkif ise caminin içinde söylemiştir.

Doğan, Âkif'in şiiri ile fikri boyutunu birbirinden ayırmaz: "Mehmed Âkif'in edebi şahsiyeti fikir adamlığı yönü ile bütünlenir. Edebi bazı sohbet yazıları dışında, bütün nesirlerinde ve şiirlerinde belli bir fikrin takipçisi oldu. Diğer çalışmaları dikkate alınmadan da yalnız şiirleriyle, fikir adamlığı yönünü ortaya koymak mümkündür" (Doğan, 2021: 25) der. Doğan, "Bazı sözde aydınlar için çark etmeler, yön değiştirmeler, yaşadığına aykırı

1 Yıllarca atıl bir vaziyette kalan Mehmed Âkif Evi, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilip hizmete açılmıştır.

mecralara girmeler, 'irfanına tabiiyet değiştirmeler' olağan sayılabilir belki. Nitekim böyle sözde aydınlar Türkiye'nin yakın tarihinde az değildir. Esasen bu sahte aydınların gerçek bir kişilikleri -gerçek bir mücadeleleri olmadığından- teşekkül de etmemiştir. Bu yüzden dalkavuklaşma ve yağcılık yolunda hızla mesafeler kat ederek ömürlerinin geri kalan kısmını nimetlere gark olmuş şekilde rahatça tamamlamışlardır. Mehmed Âkif ise, o güne kadar yaşadıklarıyla ve yaptıklarıyla bu kategoriye hiçbir şekilde girmeyecek bir portre ortaya koymuştur. Gerçek bir şahsiyet, gerçek bir aydın portresidir bu. Böyle bir insandan yarım asırlık hayatı içinde yaptıklarını, düşündüklerini, yazdıklarını; dolayısıyla kendini inkâr etmesini veya kendine ihanet etmesini beklemek nasıl makul bir talep olabilir?" (Doğan, 2021: 59) diye yazar. Âkif'in gerçek bir aydın, sanatçı ve İslâm Şairi olduğunu belirtir.

Hüsrev Hatemi'ye Göre Âkif

Hüsrev Hatemi, *Eriyen Mumlar, Portreler* adlı kitabında Mehmet Âkif'i, "Âkif inanmış adamdı. İnanıcı gönlündeydi, dilinde değildi. Âkif'in seçkin ve unutulmaz kişilerden oluşunu sağlayan özelliklerinden birisi, samimi inancıdır. Fakat bu özelliği taşıyan yüzlerce çağdaşı arasında Âkif'in temayüz etmesinin diğer bir sebebi, şiir dilinin sağlamlığı, Türkçeye ve aruza hakimiyetidir. Âkif hem tarihin hem o devir şartlarının hem kendi gayretlerinin yardımıyla sağlam bir eğitim almıştır. Arapça, Farsça bilgisi yanında veterinerlik eğitimi ve Fransızca bilgisi de Âkif'i Âkif yapan temeller arasındadır. (...) Başka bir özelliği de kanaatkâr ve tokgözlü oluşudur. Alçak gönüllüdür. Kendi kendisini şair olarak tanıtmaz. Oysa büyük bir şairdir. Büyüktür, bu büyüklük kişiliğinden gelir. Şairdir, bu şairlik, "Çanakkale" şiirinden, "İstiklal Marşı"ndan ve "Bülbül" şiirinden kaynaklanır. "Başka şiiri yok mu?" denebilir. Şairliği için bunlar kafidir" (Hatemi, 2023: 20) şeklinde değerlendirir.

Cevdet Kudret'e Göre Âkif

Cevdet Kudret, 30 Aralık 1966'da Yön Dergisi'nde kaleme aldığı "Emperyalizm Karşısında Mehmed Âkif" başlıklı yazısında, Nazım'ın Âkif için söylemiş olduğu 'Âkif inanmış adam-büyük şair' değerlendirmesini zikredererek, dinsel eğitimle yetişmiş, İslâmlık ilkelerine yürekten inanmış bağlı bulunan Âkif'in, Batı'nın İslâm ülkelerine saldırısını da din açısından yorumladığını belirtir. "Âkif'e göre Müslüman Doğu ile Hıristiyan Batı'nın arasındaki çatışmaların nedeni iktisadi değil dindir" der. Âkif'in bu görüşü-

ne katılmayan Cevdet Kudret, 'ümme't' devrinin bittiğini, Hıristiyan birliği görüşünden çoktan ayrılıp kilise egemenliğinin geride kaldığını, Batı'da müsbet bilim ve faydacılık anlayışının hakim olduğunu, içerde sınıf savaşı, dışarıda ulus çatışmaları ve sömürgecilik savaşlarına girmiş olduğunu söyler. Dolayısıyla Âkif'in İslâmcılık anlayışının bir hükmünün kalmadığını belirtir. Âkif'i tamamen sol bir zihniyetle tanımlamaya çalışan ve dünyadaki savaşları sınıf farklılıkları ve ulusalcılığa indirgeyen Cevdet Kudret'e göre Âkif'in fikri anlayışının geçerliliği kalmamıştır (Kudret, 1966: 9) Âkif'i fikri planda ele alan Cevdet Kudret, Âkif'in Batı'ya bakışını ironik bir dille anlatırken şöyle der; "Âkif hâlâ eşeğine binmiş Pierre l'Ermite'nin hazırladığı Haçlı Orduları gibi görür; Balkan Savaşı yıllarında, 'Tükürün Ehl-i Salib'in o hayasız yüzüne" (Hakkın Sesleri) diye bağırır. Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale'deki düşmanı 'Son Ehl-i Salip' diye anar. Türk askerini de Selahaddin-i Eyyubi, ile Kılıç Arslan'a benzetir (Asım, Çanakkale Savaşı). Kurtuluş Savaşı yıllarında yazdığı bir şiirde de '*Saldırısı da kırk ehl-i salip ordusu kol kol / Dört yüz bu kadar milyon esir olmaz, emin ol!*' (Gölgeler, Süleyman Nazif'e) der" (Kudret, 1966: 9)

Cevdet Kudret kendice sağlam temelleri bulunmayan İslâm Birliği ve İslâmcılık düşüncesi dolayısıyla Âkif'i eleştirir, ancak onun Emperyalizmin karşısında olduğunu belirtir. Âkif'in vatan ve millet anlayışını şiirlerinden örneklerle dile getirir. 1960'ların dünyayı etkileyen Komünizm fikrinin etkisinde kalan Cevdet Kudret'e göre Âkif'in İslâmcılık anlayışı ayakları yere basmayan geçmişte kalmış bir anlayıştır. Zira ilerleyen satırlarında Âkif'in verdiği mücadeleden sonra yaşadığı hayal kırıklığına değinir. Cevdet Kudret, Âkif'in Milli Mücadele'ye verdiği destekten sonra Âkif'in İslâmcılık düşüncesinin tersine yapılan devrimleri öne sürerek 'hayal kırıklığı' yaşadığını söyler. "Âkif, toplumsal değişime ve devrimlere, -kendi kişiliğine dokunmadığı sürece- elinden geldiği kadar katlanmağa çalışmışsa da, 'şapka devrimi' ile de şapka giymesi zorunluluğu başgösterince, Prens Abbas Halim Paşa'nın davetiyle gittiği Mısır'a yerleşmiştir" diyen Cevdet Kudret, gerçekte Âkif'in şapka giymemek için değil, 'özgürlük alanı daraldığı' ve 'istenmeyen adam' ilan edildiği için Mısır'a gittiğini gözden kaçırmıştır. Zira Âkif, Mısır dönüşü İstanbul'a başında şapka ile gelmiştir.² Gerçekte

2 Âkif'in Mısır'dan İstanbul'a geldiği gemiden inerken çekilen fotoğrafta başında şapka vardır. Âkif'in şapka devrimi yüzünden Mısır'a gittiği hikayesi tutarsızdır. Âkif, şapka giymemek için Mısır'a gitmişse neden şapka giyerek İstanbul'a dönmüştür? O kadar yıl Mısır'da kalmasının anlamı kalmaz o zaman.

Âkif'in İslâmcılık düşüncesi bugün dahi tazeliğini koruyan bir fikirdir. Ancaz Cevdet Kudret'in sınıf farkı ve iktisada bağladığı Komünist düşünce, geçerliliğini kaybetmiştir.

Âkif Emre'ye Göre Âkif

Âkif Emre, vefatından sonra kitaplaştırılan, dergi ve gazetelerde yayınlamış olduğu portre yazılarında on başlık altında Âkif'i anlatmıştır. "Sürgüne Giden Ülke" başlığı altında Milli şairi kaleme aldığı yazıda; "Âkif, resmi Türkiye'nin paradoksudur", dedikten sonra, "Onunla barışmayan Türkiye'nin sosyal ve kültürel fay hattındaki çatlakları kapatması mümkün değildir" der ve Âkif'in ününün onun anlaşılmasında en büyük engel olduğunu belirtir. Akif Emre, "Belki de Mehmed Âkif şöhretiyle unutturulmak istenen bir şairdir. Onun (resmî) şöhretinin gölgesi altında kalan, unutturulmak istenen asıl yanı, önce kişiliğinin (artık ulusal anlam yüklenmeye başlanan milli) şair yönüyle sınırlanmasıyla başlar. İstiklâl Marşı şairi olmaktan öte bir anlam yüklenmeyen, bu misyonla sınırlanan bir Mehmed Âkif var karşımızda. Hayatı boyunca resmî olanla arasının hiç barışık olmadığı, hele yeni Türk devletinin yönetici kadrolarıyla arasının açık olduğu göz önüne alınacak olursa Mehmed Âkif'in yakasına iliştirilen millîlik ve şairlik hayli eksik ve hatta yanlış bir tanımlama olarak durmaktadır" (Emre, 2020: 61) diye yazar.

Âkif Emre, Âkif'in tanınmasının önündeki engellerin daha çok resmi tanımlamalardan kaynaklandığını belirtir. "Zira Âkif, resmi tanımlamaların içine sığdırılarak dar bir alana hapsedilmek istenir", der. Milletinin zihin ve ruh dünyasını şiirine yansıtan Âkif'in daha çok milletinin zihin ve ruh dünyasında yaşadığının altını çizen Emre; "Resmi tablonun dışındaki Âkif ise toplumun hissiyatında yaşayan bilinçle kavranmasa bile onun "varlık şartı"yla örtüştüğünü hisseden başka bir Âkif sürekli yaşamıştır. Derinlerde yaşayan Âkif, resmi gündemle örtüşmeyen ama sadece muhalif olan değil tezi olan bir Âkif'tir. Çünkü topluma istikamet çekmek isteyenlerin değil temsil ettiği medeniyetin asli unsuru olmanın özgüveni içinde gürleyen bir şair vardır. Bu anlamda tez olan Âkif'tir, muhalif olan ise müesses nizamı temsil etme iddiasındaki söylemdir. Âkif'in şair, düşünür ve dava adamı olarak kişiliğinin bir bütün olarak ele alınması gerekir. Şairliği düşüncelerinden, düşüncesi dava adamlığından kişiliğine damgasını vuran ahlâk adamlığı, ortaya koyduğu eserlerinden bağımsız değildir, her şeyden önce

bir şairdir. Şiiri hayatın içine şokan belki de ilk şairdir. Hayata, topluma, geleceğe dair tasavvurlarını, geçmişle muhasebesini şiirle gerçekleştiren bir şair” (Emre, 2021: 63) diye yazar.

Akif Emre, “Tarih ve Gelecek” başlığı altında kaleme aldığı Âkif yazısında ise onun geçmişle hesaplaştığını, bu hesaplaşmadan yeni bir medeniyet tasavvuru yaratmak istediğini belirtir. Emre, “Geleceği tarihle hesaplaşarak inşa eder. Tarih onun için geçmişte kalan olaylar manzumesinden ibaret değildir. Bu nedenle güçlü bir tarih bilinci olmadan geleceğin inşa edilemeyeceğine inanır. Bu yönüyle Âkif’in, aruzun son büyük şairlerinden Yahya Kemal’in şiirindeki geçmiş özleminden çok farklı bir tarih okuması vardır. Yahya Kemal “bozgunda fetih düşü” görürken Âkif bir yanda medeniyetin son temsilcisi gördüğü Osmanlı’yı ve onun unsurlarını ayakta tutmaya çalışırken diğer tarafta yıkıntılar arasından tarihin temellerine ulaşarak bir medeniyeti yeniden inşa etmenin çabasındadır. Onun için tarih geçmişle avunmanın, gerçekle yüzleşmekten kaçınmanın sığınağı değil, geleceği okumanın imkânını sunarken gelecek inşasının referanslarını verir. Âkif’in tarih okuması iyi anlaşılmasın, ondaki tarih bilinci fark edilmeden ne şiiri ne de düşünceleri anlaşılabilir” (Emre, 2021: 63) diye yazar.

Yahya Kemal’in geçmişe /tarihe özlemine karşılık Âkif tarihle hesaplaşır. Yahya Kemal geçmişe özlem duyar Âkif geçmişi yargılar. Tarihle hesaplaşır, ondan ibret çıkarmak ister. Yahya Kemal geçmişe gömülüp, geçmişin rüyasını görürken Âkif geleceği işaret eder. Akif Emre, “Tarihe bakarak geleceği okuyan çok az şair vardır döneminde. Belki de tarihle gelecek ilişkisini bu denli sağlam kurabilen tek şairdir. Tarihle yüzleşirken atalarına sövmeyen, tarihten ibret alırken karamsarlığa kapılmayan, tarihle sevinirken gerçeklerden kopmayan bir “tarih okuması” yapmıştır. Ne geçmiş zaman zaferleriyle avunup, yaşadığı acı gerçeklerden kopan “bozgunda fetih düşü” kuran biridir ne de toplumsal çürümenin, siyasal bozgunun tüm yükünü tarihe yükleyip geçmişi unutan, reddeden bir yaklaşım sahibidir. Çünkü bir milleti oluşturan unsurlar sadece tarihteki ortak zaferler değil aynı zamanda yaşanmış ortak acılar, yenilgilerdir” der. Emre şöyle devam eder: “Bu ince ayrımın en iyi farkında olan şahsiyetlerden biridir Âkif. Dönemin birçok aydınının yaptığı gibi tarihle yüzleşmekten kaçınıp, tarihi tümüyle reddedip (sanki mümkünmüş gibi) kendi dışında medeniyetlerden kurtuluş reçeteleri aramayışında, beslendiği bu tarih bilincinin katkısı üzerinde düşünülmalıdır. Onun gözünde tarih her şeyden önce bir

İbret aynasıdır, insanlık birikiminin saklandığı hafıza kaydı. Tarih bundan da öte bir değer ifade eder Âkif için: Umudunu hiçbir zaman yitirmediği milletinin, İslâm ümmetinin yarınlar için tüm referanslarının şifreleri de bu tarihte yatmaktadır. Mehmed Âkif'in gelecek tasavvurunun anlaşılması ancak onun tarih anlayışının kavranmasıyla mümkündür. Tarihimizin en karanlık günlerinde topluma bir umut ışığı gösterebilmişse, yığınlığın, ait olduğu medeniyetin değerler sistemine karşı güven sarsmasının devletten topluma sirayet ettiği günlerde çelik iradeyle haykırabilmişse, Batı ile hesaplaşırken referansını tarihle kurduğu sağlıklı ilişkiden almaktadır. Mehmed Âkif'in tarih okuması onun dünya görüşünün, temsil ettiği İslâmîlik düşüncesinin anlaşılması için biricik yöntem olsa gerek. Tarih felsefesi açısından dönemin Batıcı aydınlarından farklı bir yerde durmuyor, geleceğe ilişkin tasavvurlarında kendi medeniyetine yaslanarak tutarlı bir çizgiyi temsil ediyordu. Sahip olduğu “medeniyet idraki” her şeye rağmen sağlam bir zemine basmayı ve geleceğin taşlarını tekrar yerine koymasını mümkün kalmıştır.” (Emre, 2021: 64).

Sonuç

Âkif hakkında kaleme alınan biyografi, hatıra kitapları ve portre yazılarında Âkif inançlı, ahlaklı, idealist, dürüst, vatanperver, güzel insani hasletlere sahip güçlü bir şahsiyet sahibi olarak anlatılmıştır. Onun hayatını ve sanatını kaleme alan dostları veya düşmanları olsun yüksek ahlakı ve seciyesi karşısında hayranlıklarını dile getirmişlerdir. Onun yüksek ahlakı, seciyesi, vatanseverliği konusunda olumsuz bir cümle kurmamışlardır. Ancak Âkif şiiri, sanatı ve fikirleri söz konusu olduğunda ona karşı olanlar ideolojik körlükten kurtulamamış, şiiri ve düşüncesi üzerinden acımasızca eleştirmişlerdir. Zira şahsiyet abidesi olan Âkif'in ahlakçı, isyancı, idealist ve vatanseverliği karşısında düşmanları dahi ezilmiştir. İlginçtir düşmanlarının dahi saygı duyduğu ve insani meziyetleri karşısında saygıyla eğildiği Âkif'in kişiliği hususunda en küçük bir eleştiri veya karalama görülmemektedir. Ancak Âkif'in ahlak ve seciyesi karşısında olumsuz bir davranışını göremeyen düşmanları, fikri ve şiiri üzerinden acımasız şekilde eleştirmişlerdir. Örneğin şiirlerinin manzume olduğunu söyleyerek hafife almış, Müslümanlığını gericilik, yobazlık diye nitelendirmişlerdir. Özellikle devrin kapıkulu aydın ve sanatçıları Âkif'i anlattıkları yazılarında ya devrin şartlarına göre bir Âkif portresi çizmiş, yahut bizatihi Âkif'i karşılıklarına alarak ağır bir dille eleştirmişlerdir. Bunlardan kimisi Yusuf Ziya Ortaç gibi bazen

övmüş bazen yermiştir. Öyle ki Ortaç'ın, yaşarken değil de vefat ettikten sonra kaleme almış olduğu Âkif portresinde; "Yüzüne bakanın her şey aklına gelebilirdi: Evkaf kâtibi, Asmaaltında yağ tüccarı, sarığını yeni çıkarmış mahalle imamı, bağ, bahçe sahibi toprak ağası... Ama şair asla!" cümlesini kurması anlamsız değildir. Âkif'i ruhi büyüklüğüyle eleştiremediği için fiziki yönüyle aşağılamaya çalışmıştır. Ortaç'ın bu portre yazısında Âkif'i övdüğü yerler var ancak, devrin ruhuna göre Âkif ile arasına mesafe koyması gerekir ki, onunla aynı safta görünmesin. Örneğin Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında genellikle "evkaf katibi" ya da "evkaf memuru" ifadeleri karşısındakini aşağılamak için kullanılan bir tabirdir. Tanpınar bir mektubunda sevmediği birini tasvir ederken "evkaf memuruna benziyor" diye yazmıştır. Ortaç'ın Âkif'i "evkaf katibi" olarak nitelemesi aynı zihniyetin yansımasıdır. Aynı şekilde Ruşen Eşref'in "Üstat şair Âkif'e, sarıksız bir vaiz veya hatimci hoca görünüşü; her halde softa değilse bile sofuyduğunu bir bakışta karşısındakine duyurur" ifadesi ideolojik kör bir bakışı gösterir. Zaten Ruşen Eşref daha yazısının başında Âkif'i "karşı tarafın" diyerek ideolojik bir ayırım yapar. Ortaç'ın "evkaf katibi"ne benzettiği Âkif'i, Ruşen Eşref "hatimci hoca" veya "sofuydu"ya benzetir. Bakış hep aynıdır.

Âkif dostları nezdinde arkasında güzel hatıralar bırakmış, idealist, samimi, vatansever ve gerçek mümindir. Onun yüksek ahlakı, doğruluğu, seciyesi her şeyin üstündedir. Ahlak ve isyan, vatan ve millet kavramlarının bir şahsiyette nasıl vücut bulduğunu görmek isteyenler Âkif'in hayatına ve sanatına bakmalıdır. Onun şahsiyetinin şiirinden daha büyük olduğunun söylenmesi anlamsız değildir. Çünkü çok güçlü bir şahsiyete sahip Âkif, Mithat Cemal'in deyişiyle bu devrin adamı değildir. O ancak Asr-ı Saadet devrinden fırlayıp gelmiş bir Peygamber ashabıdır.

Kaynakça

- Aykaç, F. A. (1991). *Kırpıntı*, Arba Yayınları, İstanbul.
- Ayverdi, S. (1976). *Abide Şahsiyetler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Banarlı, N. S. (2017). *Kültür Köprüsü*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul.
- Cihangir, E. (2023). *Halit Refiğ'e Mektuplar*, Everest Yayınları, İstanbul.
- Çantay H. B. (1966). *Âkifnâme*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul.
- Doğan, D. M. (2021). *Camideki Şair Mehmed Âkif*, Yazar Yayınları, Ankara.
- Doğan, D. M. (2008). *İslâm Şairi İstiklâl Şairi Mehmed Âkif*, Yazar Yayınları, Ankara.
- Doğan, D. M. (2017). *Mehmed Âkif: Çanakkaleden Sakaryaya*, Yazar Yayınları, Ankara.
- Emre, A. (2020). *Portreler*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul.
- Enginün, İ. & Kerman, Z. (2017). *Günlüklerin Işığında Tanpınar'la Başbaşa*, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Gezgin, H. S. (2013). *Edebi Portreler*, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Hatemi, H. (2023). *Eriyen Mumlar, Portreler*, Dergah Yayınları, İstanbul.
- İz, M. (1976). *Yılların İzi*, İrfan Yayınları, İstanbul.
- Karakoç, S. (2011). *Mehmed Âkif*, Diriliş Yayınları, İstanbul.
- Kısakürek, N. F. (2015). *Edebiyat Mahkemeleri*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul.
- Kudret, C. (1966). "Ölümünün 30. Yıldönümü Dolayısıyla Emperyaliz Karşısında Mehmed Âkif", *Yön Dergisi*.
- Mithat Cemal (2007). *Mehmed Âkif*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Okay, O. (2017). *Silik Fotoğraflar*, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Ortaç, Y. Z. (Tarihsiz). *Bir Varmış Bir Yokmuş, Portreler*, Akbaba Yayınevi, İstanbul
- Süleyman Nazif (2015). *Mehmed Âkif* (Haz. Mustafa Kurt), Cümle Yayınları, Ankara.
- Tansel, F. A. (1945). *Mehmed Âkif Hayatı ve Eserleri*, Kanaat Kitabevi, İstanbul.
- Topçu, N. (2023). *Hareket'in Sakladığı Sır Kitaplara Girmemiş Yazılar*, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Uçman, A. (2013). *Edebiyat Dersleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Ünaydın, R. E. (2002). *Bütün Eserleri, Cilt 5, Hatıralar -III*, TDK Yayınları, Ankara.
- Yücebaş H. (1958). *Bütün Cepheleriyle Mehmed Âkif*, Ahmet Halid Kitabevi, İstanbul.

ÂKİF'İN MEVLÂNÂ İLE DÜŞÜNCE BERABERLİĞİ

Prof. Dr. Adnan KARAIŞMAİLOĞLU

Kırıkkale Üniversitesi Öğretim Üyesi

Giriş

Mevlânâ, Türkiye’de belirli bir grubun, tarikatın veya çevrenin çok üzerinde özel alaka gören nadir şahsiyetlerdendir. Bu yıl Mevlânâ’nın 750. vuslat yıldönümüyle Âkif’in 150. doğum yıldönümü birlikte anılmaktadır. İstiklal şairi Âkif’in de ülkemizde özel ve resmî bir konumu bulunduğu şüphesizdir.

Âkif, XX. yüzyılın çoğu fikir adamları, yazar ve şairleri gibi Mevlânâ sevgisini ve hürmetini taşımış, ilave olarak eserlerinde onun varlığından kanaatimizce çokça yararlanmıştı. Âkif, Mevlânâ’yı ve özellikle *Mesnevî*’sini çeşitli vesilelerle bizatihi anarak onu bizlere yeniden tanıtmıştır. Ayrıca Nurettin Topçu ve Sezai Karakoç gibi düşünce adamları Mevlânâ ile Âkif’i hareket ve diriliş öncüleri olarak aynı metinlerde birlikte anmışlardır. (Karaismailoğlu, 2023: 11-31).

Âkif ve Mesnevî

Âkif merhumun *Mesnevî* ile tanışmasının çok küçük yaşlarda başladığı anlaşılmaktadır. Nevzad Ayas, Âkif’ten dinlediklerini onun diliyle yazıya aktarmaktadır: “*Mektepte okunan Fârisî ile iktifa etmezdim; Fâtih Câmiinde ikindiden sonra “Hâfız Divân”ı gibi, “Gülîstan” gibi, “Mesnevî” gibi muhalledâtı okutan Esad Dede’ye devam ederdim* (Edib, 2011: 495, 510).”

Adlarını verdiği ve kalıcı/ebedî diye andığı üç eserden biri *Mesnevî*’dir. Şu cümleler erken yaşlardaki bu ilgiyi daha açık şekilde anlatmaktadır:

“*Üç yıllık ilkokulu bitiren Âkif, 1882 yılında Fâtih Merkez rüşdiyesine (ortaokul) başladı. Bu sırada babasından Arapça öğrenmeye devam ediyordu. Ayrıca Fâtih camiinde, Farsça dersler veren, “Gülîstan” ve “Mesnevî” okutan Es’ad Dede’yi de takip etmekteydi* (Düzdağ, 2011: 6.”

Tahiru’l-Mevlevî, Âkif’in tasavvufî eserleri okumada biraz geç davrandığını hissettiren kanaatini şöyle ifade etmektedir (Edib, 2011: 416):

“Âkif’in ibtidaları eksik kalmış bir ciheti varsa o da Mevlânâ, Hakîm Senâyî, Şeyh Attar gibi muhakkiklerin tasavvufî eserlerini okumamış olması idi. Belki buna kendisinin Hocazâde olması ve hocaların ekseriya mutasavvıflara muhalif bulunması sebep olmuştu. Fakat sonraları Âkif, bu noksanı anlamış ve Mevlânâ’nın Mesnevî’sini mütâlâaya başlamıştı.

Müslümanların ruhî ve itikadî birliğini anlatan:

*Mü’minân bisyâr, lîk îmân yekî
Cismişân ma’dûd lîkin cân yekî
Beyt-i Mesnevî’sini âdetâ vecd içinde okurdu.”*

Burada dipnottaki çeviri şu şekildedir:

*Müminler çoktur, ama iman tektir,
Bedenleri sayılabilir ama can tektir.*

Eşref Edib’in Âkif’le ilgili “*Tasavvuf hakkındaki fikri*” başlığı altında yazdıkları “*Meselâ Gazalî’nin kudreti önünde eğilir, Mevlânâ’ya bayılırdı.*” cümlesiyle son buluyor:

“Tasavvufa verilen eşkâlin çok aleyhinde idi. İslâm’a söylediği gibi görünmemeyi, gördüğü gibi söylememeyi öğreten, en fena telâkki edilecek bir şeyin orasına burasına kulp takarak, iyi bir şeymiş gibi gösteren, şuur yollarını bozan, irade keskinliklerini körleten bu Batınîler tasavvufuna hücum ederdi. Hakiki tasavvufu bunlardan ayırırdı. Meselâ Gazalî’nin kudreti önünde eğilir, Mevlânâ’ya bayılırdı (Edib, 2011: 252).”

Âkif’in, *Mesnevî* ve *Mesnevî* şerhleriyle geçen zamanına dair bilgiler, dostları tarafından elimize ulaşmıştır. Ömer Rıza Doğrul anlatıyor:

“Merhûm, Hind şairi İkbâl’in eserleriyle meşgul olduktan sonra Mevlânâ’nın parça parça okuduğu Mesnevî’sini başından sonuna kadar okumaya karar vermiş. Mısır’da tam nüshasını bulamamış. Fakat bir gece rüya görmüş; rüyada kendisine bir nüsha Mesnevî ihdâ olunmuş. Ertesi sabah, Prens Abbas Halim’in zevcesi ve vâlîde-i Hidiv’in kerimesi Prenses Hatice, validesinden kendisine intikal eden büyük bir sandık kitabı Üstad’a göndermiş. Üstad sandığı açar açmaz en üstte Mesnevî’nin “Hazreti Şârih” unvanıyla tanılan Şeyh İsmail Rusûhî’nin şerhini bularak son derece sevinmiş ve o günden başlayarak tam bir buçuk senede Mesnevî’yi hatmetmiştir (Edib, 2011: 459).”

Mehmed Âkif, Kur'ân-ı Kerîm mealiyle meşgul olurken *Mesnevî*'ye olan ilgisini ve *Mesnevî*'den aldığı neşeyi Eşref Edib'e şu cümlelerle anlatıyor:

“Bir yandan tercüme ile meşgul olurken, diğer taraftan da Mesnevî’yi okudum. Yanımda Mesnevî’nin Türkçe, Farsî beş altı tane şerhi vardı. Bunlar içinde Mesnevî’yi en çok anlayanı Ankaravî’yi buldum. Mesnevî’yi evvelâ kendim okurdum, maksadını anlamaya çalışırdım. Sonra şârihleri tedkik ederdim. Anlayış hususunda Ankaravî ile birleştiğimi görünce çocuk gibi sevinirdim. O günlerim çok feyizli oluyordu. Daha büyük bir şevk ile çalışıyordum.

Mesnevî’yi iki defa okudum. Son cildi Mevlânâ’ya ait olmadığı hakkındaki ihtilafı kendi anlayışıma göre tedkik ettim. Tasavvuf ilmine o kadar vukufum yok. Ancak lisan nokta-i nazarından o cildin Mevlânâ’ya ait olmadığına kanaat getirdim (Edib, 2011: 166).”

Mithat Cemal Kuntay da *“Mısır’da Kur’an tercümesinden yoruldukça Mesnevi okuyarak dinleniyordu.”* dedikten sonra yukarıdakine benzer şekilde Âkif’ten nakilde bulunuyor:

“İsmail-i Ankaravî’ninki başta, Hind’in, Türk’ün elimde birkaç şerhi vardı. Önceden Mesnevi’den kendime göre bir mana çıkarıyordum. Ondan sonra şârihleri açıyor ve bazen onlarla ihtilafa düşüyordum. En nihayet Ankaravî’nin şerhiyle ittifak ediyor, o zaman çocuk gibi seviniyordum. Ankaralı çok büyük adam. İstanbul’a döndüğüm vakit hiçbir yere gidecek hâlim yoktu. Fakat Ankaralı’nın kabrine gittim. Koca Türk mutasavvıfı! Kabrinde hâllen-dim (Kuntay, 2013: 203).”

Sohbetin devamında Âkif’in bir soruya verdiği cevap bugün bize edebî değerlendirme açısından yardımcı olacak ve tekrar edilecek özelliktedir:

“Hazirûndan biri sordu:

“- Mevlânâ şair mi idi?”

Üstad cevap verdi:

“- Mesnevî’sinde mürşid olan Mevlânâ, Dîvân-ı Kebîr’inde çok kuvvetli şair olduğunu gösteriyor (Edib, 2011: 166-167).”

M. C. Kuntay, Âkif’in konuyla ilgili aktarılan cümlelerini ölümünden birkaç ay evvel hasta yatağında söylediğini belirterek, *“Mevlânâ şair midir?”* so-

rusunun cevabını şöyle kaydeder: “*Şair Mevlânâ’yı arıyorsanız Divan-ı Kebir’ini okuyunuz. Mürşit Mevlânâ’yı arıyorsanız Mesnevi’sinde bulursunuz* (Kuntay, 2013: 23).”

Âkif, 16 Haziran 1327/1911 tarihli ve *Hasbihal* başlıklı yazısında önce “Ne varsa şarkta vardır” diyenler ile “Ne varsa garpta vardır” diyenleri bilgisiz, temelsiz ve peşin fikirli kişiler diye eleştirir, daha sonra verdiği örnekler arasında tasavvufu panteizm ve vahdet-i vücud olarak hülasa edenlere yöneltir tenkitlerini (Ersoy, 1976: 230). Yazının devamında, konu Mevlânâ üzerinden devam etmektedir:

“Geçende şuna yakın bir vak’a benim de başımdan geçti. İki kişi oturmuş konuşuyorduk. Bahis, Mesnevi’ye intikal etti. Ben Hazret-i Mevlânâ’nın en gamiz, en mücerred mesaili mahsusat dairesine indirmekteki kudretine hayran olduğumu; o kitab-ı muazzamın mutlaka baştanbaşa okunması lazım geleceğini ileri sürünce arkadaşım dedi ki:

- *Hazreti Mevlana Hind felsefesinden nakildir.*
- *Mesnevi’yi okudunuz mu?*
- *Hayır.*
- *Hind felsefesi nedir, onu biliyor musunuz?*
- *Hayır*
- *O halde böyle bir iddiaya ne cür’etle kıyam ediyorsunuz?*
- *Öyle işittim... (Ersoy, 1976: 261).”*

Âkif’in, burada ilgisiz ve peşin fikirli olan kişileri eleştirirken yaptığı tespit dikkat çekicidir. Hazret-i Mevlânâ’nın anlaşılması en güç ve soyut meseleleri nasıl hissedilir hâle getirdiğine hayran olduğunu anlatırken, kitab-ı muazzam diye andığı *Mesnevî*’nin baştan sona okunması gerektiğini söylemektedir.

Onun, 15 Nisan 1326/28 Nisan 1910 günlü *Lamartine* başlıklı yazısındaki şu ifadelerini de bu ısrarına eklemek gerekir:

“Mesnevî’de neler var! Lâkin hiç birimizin haberi yok. Vaktiyle uğraşmış, okumuş olanlar bize bilmediğimiz, okumadığımız, bu gidişle okuyamaya-çağımız eserleri birer birer yazmalı, okutmalıdır (Ersoy, 1976: 224).”

Âkif ve Dîvân-ı Kebîr

Âkif'in Mevlânâ'nın *Dîvân-ı Kebîr*'iyle de beraberliği mutlaka olmuştur, yazılı bir örneği mevcuttur. Aşağıda vereceğimiz beyitlerden hemen sonra şu dizeleri söylüyor Âkif:

*"Hikâye hâlimizin aynıdır, değil mi?
Evet! Şu farkı var yalınız: Bizde yok değil kuvvet."*

Mevlânâ'nın *Mesnevî*'deki ilk hikâyeye başlarken söylediği beyit ise şu şekildedir:

بشنوید ای دوستان این داستان
خود حقیقت نقدِ حالِ ماست آن

"Ey dostlar! Dinleyiniz. Bu hikâye gerçekte bizzat bizim hâlimizdir (Mevlânâ, 2007: Defter I, Beyit 35.)"

Mehmed Âkif'in aşağıdaki beyitleri dördüncü kitapta "*Vaiz Kürsüde*" şii-rindedir.

*"Şu fıkrasıyle, hakikat, Cenâb-ı Mevlâna,
Nigâh-i ibrete açmış cihan kadar ma'nâ:
Delik, deşik evinin, bir zavallı hâne-harâb,
Görür de hâlini, her gün eder şu yolda hitâb:
Yıkılma hâ! Beni evvelce etmeden âgâh;
Çoluk, çocuk biteriz sonra hep, ma'âzallâh !
Bu hasbihâl ile yıllar gelir, geçer... Derken,
Gelir bakar ki bir akşam, o âşiyân-ı kühen
Yıkılmış, altına almış zavallı âileyi!
Görünce karşıdan âdemceğiz bu hâileyi,
Yığınla taş kesilen yurdunun harâbesine
Döner de der ki: "Meğer aldanırmışım, desene!
Ne oldu bunca niyâzım, ey âşinâ-yı kadîm?
Çocuklarım olacakken ben oldum işte yetîm!
"Sakın yıkılma haber vermeden!" demez miydîm?
Bu muydu senden, a zâlim, bu muydu ümmîdim?
Hukûku, ahdi gözetmek nedir, sakın bilme!
Yazık, yazık sana sarf ettiğim emeklerime!..
O taş yığınları bir hâtifî lisan olarak;
Zavallı âdeme der: "Haksız infiâli bırak!*

*Geçip de karşıma feryâd eder misin şimdi?
Haber mi vermedim, amma kulak veren kimdi?
Duvarlarımda yarık sandığın ağızlardan
Birer zebân-ı tezallüm uzattım, ey nâdan!
Fakat çamurla kapardın da her gün ağızımı sen,
Ziyâde söyleyemezdim, susardım artık ben!.. (Ersoy, 1987: 244-245)”*

Bu dizelerin aslı Mevlânâ'nın Dîvân-ı Kebîr'indeki bir gazelde yer almaktadır. Safahat'ın dördüncü kitabında “*Vaiz Kürsüde*” şiiiri içinde giriş beytiyle on üç beyit olan bu kısım, 27 beyitlik bir gazelin 4 ila 11. beytinin tercümesidir gerçekte. Gazelin tamamı ve çevirisi:

- 1 چرا ز قافله یک کس نمی شود بیدار
که رختِ عمر ز کی باز می برد طرّار
- 2 چرا ز خواب و ز طرار می نیزاری
چرا از او که خبر می کند کنی آزار
- 3 تو را هر آنک بیازرد شیخ و واعظِ توست
که نیست مهر جهان را چو نقش آب قرار
- 4 یکی همیشه همی گفت راز با خانه
مشو خراب به ناگه مرا بکن اِخبار
- 5 شبی به ناگه خانه بر او فرود آمد
چه گفت گفت کجا شد وصیتِ بسیار
- 6 نگفتمت خبرم کن تو پیش از افتادن
که چاره سازم من با عیالِ خود به فرار
- 7 خبر نکردی ای خانه کو حق صحبت
فرو فتادی و کشتی مرا به زاری زار
- 8 جواب گفت مر او را فصیح آن خانه
که چند چند خبر کردم به لیل و نهار
- 9 بدان طرف که دهان را گشادمی بشکاف
که قوتم بر سیدست وقت شد هش دار
- 10 همی زدی به دهانم ز حرص مثنی گِل
شکاف ها همی بستنی سراسر دیوار
- 11 ز هر کجا که گشادم دهان فرو بستنی
نهشتیم که بگویم چه گویم ای معمار
- 12 بدان که خانه تن توست و رنج ها چو شکاف
شکافِ رنج به دارو گرفتی ای بیمار
- 13 مثالِ کاه و گلست آن مزوره و معجون
هلا تو کاه گل اندر شکاف می افشار

- 14 دهان گشاید تن تا بگویدت رفتم
طیبیب آید و بندد برو ره گفتار
- 15 خماری درد سرت از شرابِ مرگ شناس
مده شرابِ بنفشه بهل شرابِ انار
- 16 وگر دهی تو به عادت دهش که روپوشست
چه روی پوشی زان کوست عالم الاسرار
- 17 بخور شرابِ انابت بساز قرص ورع
ز توبه ساز تو معجون غذا ز استغفار
- 18 بگیر نبضِ دل و دین خود ببین چونی
نگاه کن تو به قاروره عمل یک بار
- 19 به حق گریز که آب حیات او دارد
تو زینهار از او خواه هر نفس زینهار
- 20 اگر کسیت بگوید که خواست فایده نیست
بگو که خواست ازو خاست چون بود بی کار
- 21 مرید چیست به تازی مرید خواننده
مرید از آن مرادست و صید از آن شکار
- 22 اگر نخواست مرا پس چرام خواهان کرد
که زرد کرد رخم را فراق آن رخسار
- 23 وگر نه غمزه او زد به تیغ عشق مرا
چراست این دل من خون و چشم من خونبار
- 24 خزان مرید بهارست زرد و آه کنان
نه عاقبت به سر او رسید شیخ بهار
- 25 چو زنده گشت مرید بهار و مرده نماند
مرید حق ز چه مآند میان ره مردار
- 26 به سوی باغ بیا و جزای فعل ببین
شکوفه لایق هر تخم پاک در اظهار
- 27 چو واعظان خُضیرکسوه بهار ای جان
زبان حال گشا و خموش باش ای یار

“1 Niçin kafileden bir kişi uyanmıyor? Hırsız ömür varlığını kimden alıp götürüyor?”

2 Niçin uykudan ve hırsızdan incinmiyorsun? Niçin haber veren kişiden inciniyorsun?”

3 Seni inciten senin şeyhin ve vaizindir. Dünya sevgisinin, sudaki resim gibi kalıcılığı yoktur.

4 Biri hep evine sırlar söylüyordu: Ansızın yıkılma, bana haber ver.

5 Bir gece ansızın ev üzerine çöktü. Ne dedi? Dedi ki nereye gitti o kadar tavsiye?

6 Sana demedim mi, yıkılmadan önce bana haber ver de ailemi kaçırmak için çare bulayım?

7 Ey ev! Haber vermedin, nerede sohbet hakkı? Çöküverdin ve beni inleye inleye öldürdün.

8 Ev ona açık şekilde cevap verdi: Gece gündüz kaç kere sana haber verdim.

9 Ağızımı yarıklarla açtığım tarafta -diyordum-: "Gücüm sona erdi, vakit bitti, dikkatli ol."

10 Hırsıyla ağızıma bir avuç çamur vuruyordun. Duvardaki bütün yarıkları kapatıyordun.

11 Her nereden ağız açıtıysam onu kapattın, söylememe engel oldun. Ne diyeyim, ey Mimar!

12 Bilesin, ev senin bedenindir, hastalıklar da yarık gibi. Hastalık yarığını ilaçla kapladın, ey hasta!

13 O hasta yemeği ve macun, saman ve çamur gibidir. Hadi sen saman ve çamuru yarıklara bastır.

14 Beden, "Gittim" demek için ağızını açar, hekim gelir ve konuşma yolunu kapatır.

15 Başındaki ağırlı mahmurluğu ölüm şarabından bil. Menekşe şarabı verme, nar şarabını bırak.

16 Eğer alıştırıp verirsen ona, gerçeği örtmektir. Sırları bilenden nasıl gerçeği örtersin?

17 Tövbe şarabı iç, takva ilacı yut. Tövbeden macun, istiğfardan gıda yap.

18 Gönlünün ve dininin nabzını tut. Nasılsın? Sen bir defa amel şişesine bak.

19 Hakk'a kaç, onun abı hayatı vardır. Sen ondan aman dile her an, aman dile.

20 Eğer biri isteğin faydası yoktur derse de ki: "İstek ondan doğdu, tesirsiz nasıl olur?"

21 *Mürîd nedir Arapça? Mürîd isteyendir. Mürîd, muradındır, av avcının.*

22 *Beni istemediyse, o zaman beni niçin istekli yaptı? O yüzün ayrılığı niçin yüzümü sararttı?*

23 *Onun gamzesi aşk okuyla beni vurmadıysa benim bu gönlüm niçin kandır, gözüm de kanlı.*

24 *Sonbahar, baharı ister sararmış ve ah ederek. Sonunda bahar şeyhi ona varıp gelmedi mi?*

25 *Madem baharı isteyen dirildi, ölü kalmadı. Hakk'ı isteyen yolun ortasında niçin ölü hâlde kalsın.*

26 *Bağa doğru gel ve işin karşılığını gör. Her temiz tohuma layık çiçek açmada.*

27 *Ey can! Baharın yeşil elbiseli vaizleri gibi hâl dilini aç ve sus ey dost (Mevlânâ, 1336-1343hş.: Gazel nu: 1134)."*

Mevlânâ ve Âkif'te Konu Birliği

Konu birliği açısından Mevlânâ ile Âkif üzerinde ciddi değerlendirmeler yapılabilir. Ancak şu kadarını ilave edelim, kanaatimizce Mevlânâ ile Âkif'te öncelik iman, ümid, himmet/çaba ve sabır en önde vurgu yapılan kavram ve konulardır. Âkif bu ve diğer bazı konuları Mevlânâ gibi Ayet, hadis veya alıntı beyit ve vecizelerle işlemektedir.

Âkif'in Mevlânâ ve mazideki şairlerle olan doğrudan veya dolaylı beraberliğini gösteren birçok örnekten sadece biri, "Ömür bir gündür." veya "Dem bu demdir." bakışı/anlayışı üzerindedir. Âkif, konu bütünlüğüne sahip *Hasbihâl* başlıklı bir şiirine Arapça bir beyti alt başlık gibi kullanarak şöyle başlamaktadır:

ما مضى فات والمؤمل غيب
فلك الساعة التي أنت فيها

"Büyük bir şairin düstûr-i hikmettir şu ihtarı:

Velev duymuş da olsan yolsuz olmaz şimdi tekrârı:

"Geçen geçmiştir artık; ân-ı müstakbelse mübhemdir;

Hayatından nasibin: Bir şu geçmek isteyen demdir."

Üçüncü ve dördüncü dizeler, Arapça beytin çevirisidir. Güncel çevirisi şu şekilde olabilir: "Geçen -zaman- yok oldu; umulansa hazır değildir. İçinde bulunduğun an senindir."

Bu Arapça beyit, 1049-1130 yıllarında yaşamış, Bağdat Nizamiye Medresesinde okumuş ve Horasan'da Belh şehrinde vefat etmiş Gazze asıllı Ebû İshak el-Gazzî'nindir.

Âkif bu ve başka şiirlerinde birçok defa insanları buldukları anı yaşamaya ve değerli kılmaya davet etmektedir. Benzer mefhumu bazen aynı kelimeleri kullanarak Mevlânâ da dile getirmektedir, mesela şu beyitte:

هست هشیاری ز یاد ما ماضی
ماضی و مستقبلت پرده خدا

“Geçmiş ve gelecek sana göredir; her ikisi bir şeydir, sanırsın ki ikidir. (Mevlânâ, 2013: III, 1152).”

Bazı beyitlerin çevirisi şöyledir:

“Ey arkadaş! Sûfî, vaktin oğludur. Yarın demek, yol şartından değildir (Mevlânâ, 2013: I, 133).”

“Ömür yarının ümidiyle gidiyor; gafilce kavga yönüne gidiyor.

Ömrünü bugün bil; bak ona, hangi sevdıyla gidiyor? ((Mevlânâ, 1336-1343hş.: Gazel nu: 823).”

Şems-i Tebrîzî'nin (Kayboluşu: 645/1247) *Makâlât*'ındaki şu cümleleri bu örneklerle eklenmelidir:

“Bir mezar taşında, ömür, bir saattir diye yazılı idi. Bir saat, üç saat nihayet ömrün bir sonu vardır. Sofi için, vaktin çocuğu derler. Yani vaktine bağlı insan demektir. Bizim de ömürden nasibimiz ancak şu bir saattir. Mevlânâ'nın meclisindeyiz. Ona hizmette bulunuyoruz (Şems, 1974: 370).”

Nurettin Topçu'nun İfadeleriyle Mevlânâ ve Âkif'in Değer Birliği

Tespitlerimizi bir kenara koyarak öncelikle Nurettin Topçu'dan yararlanmak daha doğrudur. N. Topçu *Safahat*'in üçüncü kitap olan *“Hakkın Sesleri”*ni tahlil ederken, *“Bu eserde isyan halinde bir melodi var.”* demekte ve ilave etmektedir,

“Bu seste Yavuz Sultan Selim'in şiddeti, Mevlânâ'nın mestliğine gömül-müşür:

Bu ne hicrân-ı müebbed, bu ne hüsrân-ı mübîn

Ezilir rûh-ı semâ, parçalanır kalb-i zemîn! (Topçu, 2006: 64-65)

N. Topçu'nun, *Âsım* kitabını tavsif ederken realizm ve idealizm kavramlarıyla birlikte "en kaba tasvir" ile "en ulvi hayaller" nitelendirmelerini kullanması, Âkif'in *Mesnevî* için söylediklerine çok benzerdir, dikkat çekicidir:

"Başından sonuna kadar nazım tekniğinde maharet ve hüner vesikası olan bu eser, Âkif'in "Gülistân"ı veya Mesnevî'sidir. Çanakkale destanı, şiir sanatında aşılmaz zirve olmuş insan ideali Sadî ile Mevlânâ'dan sonra bir defa daha sanat ve hikmetin kalemi ile abideleştirilmiştir. Bu kitapta en bayağı realizm, en cesur idealizm ile kucaklaşıyor. En kaba tasvir sahneleri, en ulvi hayallerle baş başa durmaktadır (Topçu, 2006: 68; Karaismailoğlu, 2009: 293-298)."

Topçu'nun, *Gölgeler* kitabı için yazdıkları arasında şu cümleler vardır:

"O zamana kadar cami, kubbe, minare ve cemaat diyen Âkif orada mistik dini buldu. Cemaatten vecde yükseldi; vecde temaşâya kavuştu. Âlemdeki Bir'i gördü kendinden geçti. Pascal'ların, Yunus'ların, Mevlânâ'ların muradına erdi (Topçu, 2006: 70)."

Topçu'nun ifadelerinde Âkif'i şöyle bir sahnede görülmektedir:

"Peygamberlerle beraber bütün büyük âsilerin safında, isyan kahramanlarının Allah'a en yakın olduğu bir âlemde temaşa ediyoruz ve bu kahramanlar arasında onu seçmeye çalışırken, hayâl ufuklarının çok ötesinde bir yanda Kılıç Aslan'la Yıldırım gibi kuvvet heykelleri, öbür tarafta Mevlânâ ve Yunus Emre gibi gönül kahramanlarını lâkin hepsi de hülyaya tenezzül etmemiş irade ve isyan heykellerini temaşadan kendimizi alamıyoruz. (Topçu, 2006: 87)"

Nurettin Topçu, Âkif'i anlatırken onu Yunus, Mevlânâ ve benzerleri gibi şair, ahlakçı ve eren olarak görmekte, dolayısıyla anlayış ve ruh birliğine sahip olduklarını ifade etmektedir:

*"Önce sanatkâr, sonra ahlakçı, nihayet dindar olmasını bildiler... Bunun içindir ki Yunus'larla Mevlânâ'lar da hem bir şâir, hem ahlâkçı, hem de bir Allah yolcusu görüyoruz... Sanatla ahlâkın sonsuzluğunu fetheden Âkif dinin dünyasındaki hürriyeti de tatmış mıdır? *Safahat*'inin son merhalesinde Eflâtun'larla Mevlânâ'ların muradına eren sanatkârlığa teslimiyeti tamamlamadan ölmedi." (Topçu, 2006: 77).*

Sezai Karakoç, 1967 tarihli "*Âkif'in Ölümü*" başlıklı yazısında "*Büyük insanların ölümü bir bakıma doğumlarıdır... Ne zaman ki ölümler işte o za-*

man tam doğmuş olurlar.” demekte ve sözü “şeb-i ârus”a taşımaktadır: “Öyleyse bugün Âkif’in ölümünden çok doğum günüdür. Mevlânâ’nın ölüm gecesine şeb-i arus demesi, işte böyle bir doğuma gebe olmasındandır (Karakoç, 2011: 57-58).”

Sonuç

Bazı yönleriyle bir kısım şairleri, din adamlarını ve mutasavvıfları tenkit eden Âkif’in, Mevlânâ ile bazı tasavvufî şahsiyetleri, bilginleri ve şairleri övmesi ve onlardan yararlanmış olması doğru şekilde değerlendirilmelidir. Bu eleştirilerin özünde şekilciliğe ve maddî değerlere reddiye ile ruhî vecde ve özgürlüğe davet mevcuttur.

Âkif’in eserlerinde kullandığı terim ve kavramlar ile gösterdiği kurtuluş yolu, dini kaynaklara dayalı olduğu gibi Mevlânâ gibi şahsiyetlerden edindiği bilgilerle irtibatlıdır. Ancak onun eserlerinde Mevlânâ’nın ifade, düşünce ve tavsiyelerine benzer şekilde yazıp söyledikleri daha dikkat çekicidir. İnsana yakışır emeği, çabayı, azmi, ümidi ve diğer hasletleri, Mevlânâ ile Âkif’in eserlerinde birlikte izlemek mümkündür.

Kaynakça

- Karaismailoğlu, A. (2023). *Mevlânâ ve Çağdaş Düşünce Akımları*, TYB Akademi- Mevlânâ 750. Vuslat Yıldönümü (Özel Sayı), Sayı: 39, s.11-31.
- Karaismailoğlu, A. (2009). *Hikmetle Geleceğe Yürüyenler- Şeyh Sadi ve Âkif*, Mehmed Âkif -Edebi ve Fikrî Akımlar, Ankara.
- Edib, E. (2010). *Mehmed Âkif -Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, hzl. Fahrettin Gün, İstanbul.
- Düzdağ, M. E. (2011). *Mehmed Âkif Ersoy*, İstanbul.
- Ersoy, M. A. (1976). *Kur’ân-ı Kerim’den Âyetler*, Derleyen Ö. R. Doğrul, İstanbul.
- Ersoy, M. A. (1987). *Safahat*, hzl. M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul.
- Mevlânâ, C. M. (2007). *Mesnevî-i Ma’nevî*, nşr. Adnan Karaismailoğlu- Derya Örs, I-III, Ankara.
- Mevlânâ, (2013). *Mesnevî*, çev. Adnan Karaismailoğlu, Ankara.
- Mevlânâ, C. M. (1336-1346hş.). *Kulliyât-i Şems yâ Divân-i Kebîr*, I-X, nşr. Bedî’uzzamân Furûzânfer, Dânişgâh-i Tahran.
- Kuntay, M. C. (2013). *Mehmed Âkif -Hayatı-Seciyesi-Sanâtı*, İstanbul.
- Topçu, N. (2006). *Mehmed Âkif*, İstanbul.
- Karakoç, S. (2011). *Mehmed Âkif*, İstanbul.
- Şems-i Tebrizi, (1974). *Konuşmalar “Makalât”*, I-II, Çeviren. M. Nuri Gençosman, İstanbul.

MEHMED AKİF ERSOY VE İMAM ŞAMİL'İN GAZAVÂTNÂMESİ

Prof. Dr. Cavid QASIMOV

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Öğretim Üyesi

Nezahat DEMİR

Van Bilim Teknoloji Koleji

Giriş

İmam Şamil, XIX. yüzyılın 30-40'lı yıllarında Çarlık Rusya'nın Kuzey Kafkasya'daki sömürgecilik faaliyetlerine karşı çok önemli mücadelesi ile biliniyor. 1797'de Dağıstan'ın Gimri köyünde doğan İmam Şamil, gençlik yıllarında dönemin çeşitli âlimlerinden dersler okudu (Ибрагимова, 2017:86). Fakat yaşadığı dönemde her geçen gün Çarlık Rusya tarafından Kafkasya'da istila hareketleri genişletilmeye devam ediyordu. Bu süreçte genç Şamil akıl hocası Gazi Muhammed tarafından Ruslara karşı ilan edilen Cihat'ta yer aldı (Дадаев, 2006:65). Gazi Muhammed'in şehit edilmesinden sonra İmamet'in başına geçen Hamzat Bey'in yönetimi de çok fazla sürmedi (Магомедов, 2012:56). Böylelikle 1834'de Şamil, Kuzey Kafkasya İmamlığı'nın başına geçti. İmam Şamil dönemi Kuzey Kafkasya'da Çarlık Rusya'ya karşı mücadelede yeni bir aşama olarak biliniyor (Магомедов,1991:90). Ardı ardına Çarlık Rusya ordularını yenen İmam Şamil, devletinin sınırlarını bir hayli genişletti. Fakat yaşanan sürekli savaşlar sonucunda 1859'da İmam Şamil Gunib'de Ruslara teslim oldu (Гамзаев, 2010: 32). Bir süre Çarlık Rusya'nın çeşitli şehirlerinde gözetim altında tutulan İmam Şamil, nihayet 1869'da Çar II. Aleksandr tarafından hac farizası için serbest bırakıldı. Önce İstanbul'a ve daha sonra Mısır üzerinden Mekke'ye giden İmam Şamil, daha sonra Medine şehrine yerleşti. 4 Şubat 1871'de Medine şehrinde vefat eden İmam Şamil Cennetü'l-Bakī mezarlığına gömülmüştür.



İstiklal şairi Mehmed Âkif Ersoy ve İmam Şamil, farklı dönemde yaşamalarına rağmen uğrunda hayatlarını adadıkları düşünce ve mücadele aynı olmuştur. İmam Şamil elinde silah Kafkasya'nın istiklali için Çarlık Rusya İmparatorluğuna karşı uzun süre bir mücadele vermiş ve hayatını bu yüce mefkûreye adanmıştır. Mehmed Âkif Ersoy da hayatını İslam davasına adanmış ve ister eserleri ile isterse de bizzat sahadaki çalışmalarıyla İslam ümmetini ayakta tutmaya çalışmıştır. Her iki İslam âlimini emperyalizme karşı mücadele ruhu birleştiriyordu. Âkif, Batı Emperyalizmini karakterize ederek onu İslam âlemine "Tek dişi kalmış canavar" olarak tanıtmıştır. İmam Şamil de Kafkasya'ya "medeniyet" getireceğini vaat eden Çarlık Rusya'nın canavardan bir farkı olmadığını kendi mücadelesi ile kanıtlamıştır. Bu bakımdan İstiklal şairi Mehmed Âkif Ersoy'la İmam Şamil arasında karakter ve mücadele ruhu gibi ortak özellikler olduğunu söyleyebiliriz.

Mehmed Âkif Ersoy, İmam Şamil'in İslam davasını çok iyi biliyordu ve bundan dolayı 5 Ocak 1913 tarihinde çıktığı Mısır ve Hicaz seferinde İmam Şamil'in Medine'deki mezarını ve onun aynı şehirde ikamet eden ailesini de ziyaret etmeyi kendi programına almıştı (Yıldızbaş, 2020:83). Medine'ye

varan Ersoy, ilk önce Peygamber Efendimizin mezarını ziyaretinin ardından Mescid-i Nebevî'nin yakınında yer alan Cennetü'l-Bakî mezarlığına giderek İmam Şamil'in mezarını ziyaret eder. Kendisi bu ziyaret sırasında İmam Şamil ailesine özel bir zaman ayırmış, sorunlarını dinlemiş ve ihtiyaçları konusunda yardımcı olacağını söylemiştir. İmam Şamil'in ailesi de Âkif'i muhabbetle karşılamış ve uzun süre saklı tuttıkları iki elyazma eseri ona takdim etmişlerdir. Bu el yazmalardan biri İmam Şamil'in bizzat isteğiyle Muhammed Tahir el Karahi tarafından kaleme alınan bir *Gazavâtname* idi "*Barikatü's Suyufid-Dağıstaniyye fi Gazavat aş-Şamiliyye*" (Şamil'in Bazı Gazavatlarında Dağıstan Kılıçlarının Parıldaması). Bu, İmam Şamil ailesinin Âkif'e olan derin itimadının bir göstergesiydi. Nitekim Mehmed Âkif Ersoy da İmam Şamil'e yakışan bir adım atarak eseri İstanbul'da yayınlattır. Eserin İstanbul'da yayınlanma serüveni ile ilgili bilgiler bildirinin sonraki kısmında yer alacaktır. Şimdi ise İmam Şamil'in *Gazavatname*'sini kaleme alan Muhammed Tahir el Karahi'nin hayatı ve eserin yazılması süreci konusunda bilgilere yer verilmesi oldukça önemlidir.

Muhammed Tahir el Karahi, Gazavatname'nin Yazılması ve Yayınlanma Süreci



Muhammed Tahir el Karahi Dağıstan'ın ünlü âlimlerinden biridir (Абдулмажидов, Маламагомедов, Шехмагомедов, 2021: 45). Kendisi 1808'de Dağıstan'ın Avar halkına ait Karah topluluğuna bağlı Çulda köyünde doğdu (Шихсаидов, 2010: 29). Dağıstan'ın ünlü âlimlerinden tefsir, hadis, fıkıh, tarih ve diğer farklı ilim dallarında mükemmel bir eğitim aldı. Daha sonra İmam Şamil tarafından yönetilen İmamet Devleti'nin sınırları içinde bulunan çeşitli yerlerde kadılık görevinde bulundu. 1847'de İmam Şamil'in sır kâtibi ve sekreteri olarak atandı. İmam Şamil, Karahi'nin bilgisine çok itimat ediyordu. Bundan dolayı da İmam Şamil Kafkasya'da Çarlık Rusya'ya karşı yapılan Milli Mücadele'nin tarihinin Karahi tarafından yazılmasını uygun görmüştür. Bu olay çeşitli kaynaklarda ve özellikle de oğlu Habibullah'ın hatıratında şu şekilde yer almıştır: *"Bir gün İmam Şamil, babama, 'Benim zamanımda cereyan eden olayların hikâyesini kaydetmek istiyorum, ama çeşitli işlerim ve savaşlar sebebiyle vakit bulamıyorum' diye arzusunu söylemiştir. Bunun üzerine uygun bir kış mevsimi İmam Şamil'in kaldığı evde İmam ve babam bir araya geliyorlar. Şamil olayları bizzat Arapça olmayan bir dilde Muhammed Tahir el-Karahi'ye yazdırıyor. Aynı gün öğleden sonra Muhammed Tahir el-Karahi İmam Şamil'in anlattıklarını Arapçaya çevirip kendisine gösteriyor. Yazım işi de bu şekilde devam ediyordu"* (Yıldızbaş, 2020:71).

Karahi, İmam Şamil'in isteği üzerine bu eseri yazdığı süreçte bilinmeyen bir nedenle İmamet Devleti'nin başkenti Dargo'dan ayrılmıştır. Bu sırada İmam Şamil de Çarlık Rusya ile yaptığı savaşları kaybederek 1859'da Gubernib'de düşmana teslim oldu (Халилов, 1991:78). Bu olumsuz olay Karahi tarafından yazılmakta olan *Gazavatname* için de sıkıntılı bir dönemin başlamasına neden oldu. Ruslar *Gazavatname*'yi kendi dillerine aktarmak için birtakım çalışmalar yapsalar da istenilen sonuca varamadılar. 1880 yılında Karahi'nin ölümü ile *Gazavatname* miras olarak oğlu Habibullah'a kaldı. Habibullah da bu eseri yayınlamak için Dağıstan'ın Temirhan-Şura şehrinde matbaa sahibi Mirza Mavrayev'le tanıştı. Eseri inceleyen Mavrayev, *Gazavatname*'nin içeriği konusunda birçok düzeltmenin yapılmasının gerekliliğini Habibullah'a önerdi. Habibullah'ın da eseri dönemin siyasi konjonktürü kapsamında sadeleştirmesi veya birtakım ilavelerde bulunması kötü sonuçlar doğurdu. *Gazavatname*'ye sonradan ilave olunanlar eserin güvenilirliği konusunda şüpheler doğurmaya başladı. Mirza Mavrayev de söz verdiği halde mevcut siyasi baskılardan dolayı ve özellikle de sansür

kurumunun olumsuz kararıyla eseri yayınlamadı. Böylelikle, *Gazavatname* uzun bir süre insanlardan uzak tutuldu (Yıldızbaş, 2020:78).

Çarlık Rusya'nın yıkılmasından sonra Sovyetler Birliği tarafından çeşitli dönemlerde *Gazavatname*'nin yayınlaması için girişimler yapıldı. Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi'nin Dağıstan'da faaliyette bulunan şubesinin çalışanı Hasan Mallaçihan tarafından eser Arapçadan Rusçaya aktarılarak "Üç İmam" ismiyle yayımlandı (Маллачихан, 1926:2). Fakat çeviri çok zayıf olduğu için bilim camiası tarafından çok rağbet görmemiştir. Daha sonraki yıllarda eserin çevirisi konusunda çok önemli teşebbüslerin yapılmadığını görmekteyiz. 1930'lu yıllarda Sovyetler Birliği'nin ünlü bilim adamı ve oryantalist Ordinaryüs Profesör İgnati Yuliyaniç Kraçkovski kendi doktora öğrencisi Aleksandr Mihayiloviç Barabanov'u *Gazavatname*'nin Arapçadan Rusçaya aktarılması konusunda görevlendirdi (Yıldızbaş, 2020:80). Barabanov, *Gazavatname* üzerinde sıkı bir çalışma yapmakla beraber, Dağıstan coğrafyasına da çeşitli gezilerde bulundu. 1941'de *Gazavatname* Leningrat (Şimdiki S.t. Petersburg şehri) şehrinde yayımlandı. Barabanov, II. Dünya Savaşı'nda hayatını kaybettiğinden bu eserin yayınlanmasını göremedi (Yıldızbaş, 2020:80). Daha sonraki yıllarda *Gazavatname* ile ilgili yeni çalışmalar yapılmadı. 1991'de Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra Dağıstan Bilimler Akademisi tarafından *Gazavatname* ile ilgili çeşitli akademik çalışmalar yapılmıştır ve bugün de yapılmaya devam ediliyor (Айтберова, 1990:2).

Mehmed Âkif Ersoy'un Gazavatname'yi İstanbul'da Yayınlaması

Mehmed Âkif Ersoy, İmam Şamil'in ailesinden emanet olarak aldığı iki eseri İstanbul'a döndükten sonra dönemin önemli Osmanlı âlimi Tâhirü'l-Mevlevî'ye teslim etmiştir. Âkif'in Mevlevî'den ilk ricası bu iki eserin incelenmesi ile ilgili olmuştur. Eserleri inceleyen Mevlevî daha sonra bununla ilgili şöyle yazmıştır: "*Mehmed Âkif, Medine'den İstanbul'a döndüğünde daha önce basılmamış iki eser bana verdi. Eserleri iyice gözden geçirdim ve birinin Arapça yazılmış diğerinin de ondan Osmanlıcaya tercüme olduğunu gördüm. Arapça eser Dağıstan'ın ulema-yı fazılasından Muhammed Tahir el-Karahi tarafından yazılmış ve ismi "Barikatü's-Suyufi'd-Dağıstaniyye fi ba'd-ı Gazavatü's-Şamiliyye" idi. Osmanlıcaya çevrilen eserin ismi ise "Mezaku'l-ervah Şa'şa'atü'ssilah" (Kılıçların şakirtisinden ruhların zevk alışı) adında olup Dağıstan ulemasından ve Medine'de ikamet eden Abdülhamid*

bin Abdullah el-Şekii tarafından yapılmıştır. Lakin mütercim merhum Osmanlıca'yı iyi bilmediği için eseri eski usule uygun olarak yazmıştır. Ben de Osmanlı okuyucularını Şeyh Şamil'e ait bir menakıpnamenin okunup anlaşılmasından mahrum bırakmamak için bugünkü şiveye göre sadeleştirme ve anladığım kadar okuyuculara anlatmağa karar verdim.” (Yıldızbaş, 2020:84).

Tâhirü'l-Mevlevî, Muhammed Tahir el Karahi tarafından kaleme alınan bu *Gazavatname*'yi Osmanlıcaya aktardıktan sonra “Kafkasya Mücahidi Şeyh Şamil'in Gazavati” ismiyle 1914'te Sebilürreşad (Sırat-ı Müstakim) Kütüphanesi Neşriyatının 24 nolu kitabı olarak yayınlanmıştır. Eserin giriş kısmında İmam Şamil'le ilgili şu önemli sözlere yer vermiştir: “*Dağıstan savunucularından Şeyh Şamil gibi bir mücahidin namını içimizde iştmeyen yoktur sanırım. Fakat Rusya gibi zorlu bir hükümeti çeyrek asırdan fazla uğraştıran bu İslam kahramanının menakıp-ı hamasetini lakıyla bilenimiz de nadirdir zannederim. Biz nedense bizden öncekilerin hayatlarına hiç ehemmiyet vermiyoruz. Bundan dolayı da birçok insanımızı tanıyamıyor ve onların övünülecek şahsiyetlerinden haberdar olamıyoruz. İşte bu umursamazlığımız sebebiyle şahsiyetini tamamiyle bilemediğimiz ve icraatını öğrenemediğimiz ümmetin büyüklerinden biri de Şeyh Şamil hazretleridir. Başkaları için bir şey diyemem amma ben kendisine mukaddes bir sevgiyle muhabbet duyduğum halde onun hayatına dair Türkçe yazılmış belli başlı bir esere rastlamadım”* (Yıldızbaş, 2020:84).

Sonuç olarak Mehmed Âkif Ersoy'un şahsi gayretleri ve Tâhirü'l-Mevlevî'nin de verimli çalışmasıyla İmam Şamil'in *Gazavatname*'si Osmanlı ilim camiası ile buluşmuş oldu.

Sonuç

Dağıstanlı ünlü âlim olan Muhammed Tahir el Karahi tarafından kaleme alınan “Barikatü's Suyufid-Dağıstaniyye fi Gazavat aş-Şamiliyye” (Şamil'in Bazı Gazavatlarında Dağıstan Kılıçlarının Parıldaması) isimli *Gazavatname*'nin Mehmed Âkif Ersoy tarafından İstanbul'da yayınlanmasının çok önemli sonuçları olmuştur. Bu sonuçları şu şekilde sıralamamız mümkündür:

1. İmam Şamil'in Çarlık Rusya'ya esir düşmesinden sonra içerik bakımından tahribata uğrayan *Gazavatname*'nin orijinalinin ko-

runması bakımından İstanbul nüshası çok önemli bir rol üstlenmiştir.

2. İmam Şamil ve onun mücadelesinin İslam dünyasına tanıtılmasına çok önemli katkı sağlamıştır.
3. İmam Şamil'le ilgili gerçek tarihi bilgilere ulaşılmasına önemli bir ortam oluşturmuştur.
4. Osmanlı Devleti ve daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'nde İmam Şamil'le ilgili akademik çalışmaların yapılmasında ilk el kaynak oluşmasına önemli katkı sağlamıştır.

Kaynakça

- Yıldızbaş, M. (2020), Muhammed Tahir el-Karakhi'nin tarihçiliğinde Kuzey Kafkasya'da Rus İşgaline Karşı Mücadele ve İmam Şamil, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Абдулмажидов Р. С., Маламагомедов Д. М., Шехмагомедов М. Г. (2021). Мухаммадтахир ал-Карахи: жизнь и творческое наследие (исследования и тексты) Махачкала.
- Айтберова, Т. (1990). Мухаммад Тахир аль-Карахи, Блеск Дагестанских Сабель В Некоторых Шамилёвских Битвах, Махачкала.
- Дадаев Ю. У. (2006). Государство Шамиля. Социально-экономическое положение, политико-правовая и военно-административная система управления / отв. ред. Алиев Б. Г, Махачкала: Ихлас.
- Магомедов Р. М. (1991). Борьба горцев за независимость под руководством Шамиля. Махачкала.
- Магомедов Р. М. (2012). Хронология истории Дагестана, Мх.: Эпоха.
- Гамзаев М. (2010). Имам Шамиль. Тарих.
- Халилов А. М. (1991). Национально-Освободительное Движение Горцев Северного Кавказа под Предводительством Шамиля, Дагучпедгиз.
- Маллачичан, Г. (1926). Три Имама, Махачкала.
- Шихсаидов А. Р. (2010). Мухаммадтахир ал-Карахи (1809–1880). Махачкала.
- Ибрагимова М. И. (2017). Имам Шамиль, Собрание сочинений, в пятнадцати томах. — трилогия, Москва, Белый город.

MEHMED ÂKİF ERSOY'UN EĞİTİMCİLİĞİ VE LİSAN PROBLEMİNE YAKLAŞIMI

Dr. Öğr. Üyesi Güngör GÖÇER

Burdur Mehmed Âkif Ersoy Üniversitesi Öğretim Üyesi

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin Batı karşısında askeri, ekonomik ve teknolojik olarak uğradığı mağlubiyetler siyasal ve toplumsal bir çözüm arama sürecini ortaya çıkarmıştır. Bu sürecin sonunda ne yapılması gerektiğine dair sorgulamaların ortaya çıkardığı layihalar ve ıslahatlar temelde öze dönüş düşüncesiyle uyumlu olarak uygulanmış ancak istenilen sonuçlara bir türlü ulaşamamıştır. Yaşanan başarısızlıklar Batı'nın örnek alınarak ilerlenmesi gerektiği düşüncesine doğru evrilmiştir. Bu anlayışın bir sonucu olarak III. Selim ve II. Mahmut döneminden itibaren yoğun bir faaliyet içerisine girilmiştir. Bir taraftan teknoloji transferine ehemmiyet verilirken bir taraftan da bu teknolojiyi kullanacak ve yenilerini geliştirecek yetişmiş insan profilini ortaya çıkarmak için Avrupa'ya öğrenciler gönderilmiştir. Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi Osmanlı Devleti'nin eğitime verdiği önemin bir göstergesi olarak okunabilir. Bu çerçevede Osmanlı topraklarında kurulan yeni okullar ve Batı'dan getirilen eğitimciler devletin her geçen gün eğitime verdiği önemin artışına gösterilecek en önemli delillerdir. Devlet ve yöneticilerin içinde bulunulan çıkmazdan kurtuluşun en önemli yolunun eğitim olduğu sonucuna ulaştıklarını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Osmanlı devlet adamlarının ve aydınlarının eğitime verdiği önemin canlı örneklerinden birisi de Mehmed Âkif Ersoy'dur. Mehmed Âkif, hem Meşrutiyet döneminde hem de Cumhuriyet döneminde siyasal faaliyetler içerisinde yer alsa da aslında onun ana düşüncesinde bir milletin gelişmesinin temelinde yatan en önemli araç olarak eğitimi gördüğünü biliyoruz. Onun siyasi faaliyetleri dahi bu çerçeve içinde rahatlıkla değerlendirilebilir. I. Dünya Savaşı yaşanırken Alman imparatorunun talebi üzerine Şeyh Salih El-Tunusi ile birlikte Berlin'e gidip Almanya'nın elinde bulunun esirlere Osmanlı Devleti ve müttefiklerine karşı savaşmamaları için yaptığı faaliyetleri bunlardan biridir (Babacan, C. V, S. 11, Mart 2018). Mehmed Âkif bu görev sonucunda Müslüman askerlerin İngiliz ve Fransız saflarında savaşmalarının nedeninin cehalet olduğu gerçeği ile yüz yüze gelmiştir (Kabaklı, 1975,

s. 59). Mehmed Âkif bu cehalete karşı Müslüman esirlere Arapça vaazlar vermiş ve hatta Arapça olarak broşürler kaleme almıştır. Bu broşürler de uçaklarla İtilaf Devletleri ordularının üzerinden atılarak Müslüman askerler aydınlatılmaya çalışılmıştır (Semiz, 1999: 241-244).

Mehmed Âkif yine savaş sürecinde Arap topraklarına giderek Arapların Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmalarını engellemeye çalışmıştır. Bu seyahati Kuşçubaşı Eşref Bey'le birlikte gerçekleştiren Mehmed Âkif bölgedeki önemli isimlerle görüşerek onları ikna etmeye çalışmıştır. Bu iki seyahatin en somut sonucu "Berlin Hatıraları" ve "Necid Çöllerinden Medine'ye" şiirlerini kaleme alınmasıdır. Mehmed Âkif, Millî Mücadele yıllarında da İrşad heyetlerine dahil olarak halkı Millî Mücadele'ye destek olması için ikna etmeye çalışmıştır. Halkı Millî Mücadele'nin İttihatçı bir kalkışma olmadığı konusunda aydınlatmak için Anadolu'nun farklı şehirlerinde camilerde vaazlar vermiş, eserler kaleme almıştır. Onun tüm bu faaliyetleri eğitimciliği bağlamında da değerlendirilebilecek faaliyetlerindedir ama bu eğitimin içeriği formel bir okul eğitiminin biraz uzağındadır. Doğrudan halka yönelik bir faaliyettir.

Mehmed Âkif'in eğitimciliği İslam toplumunun içinde bulunduğu çıkmaz karşısında nasıl bir metot takip edilmesi gerektiği sorusu karşısında benimsenen bilinçli bir tercihtir. Bu noktada Mehmed Âkif'in çağdaş İslam düşüncesinin önemli isimlerinden Cemaleddin Afgani ve Muhammed Abduh arasında bir seçim yapmak zorunda kaldığında Abduh'un metodunu seçerek mücadele metodunu şekillendirdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Zira Afgani daha çok siyaset yoluyla İslam dünyasının içinde bulunduğu durumdan kurtulabileceğini düşündüğü için sömürge altındaki Müslümanların isyanlar başlatması gerektiğini düşünmekteydi. Buna karşılık Afgani'nin öğrencisi olan Abduh ise İslam dünyasının çağdaşlaşması ve gelişmesini sağlayacak en önemli aracın eğitim olduğunu düşünmekteydi ki el Ezher'deki hocalık faaliyetleri bu düşüncesinin somut örneğini oluşturmaktaydı. "Abduh, Efgani için şöyle der: Ümmete zarar verecek işlerden dolayı hiddetliydi. Öfkeliğinde sertleşirdi. Bu sertliği bazı hâkimler, başkanlarla olan ilişkilerinde içinde yaşadığı gerçek vakialardaki bazı rumuzlarda, işaretlerde etki bıraktı. Siyasetle fikri çalışmalardan daha çok yoğunlaştı. Yenilikçi fikri metodu ortaya çıkaranlardandır. Partilerin oluşturulmasını, olayları hareketlendirmesini, sömürgeciliğe karşı hareketleri yönlendirmişti. Abduh ise fikri çalışmalarda sabitleşti. Güncel siyasi ça-

lişmayı ihmal etti. Ammara'ya göre bu çelişki olarak görülmemelidir belki rollerin paylaşımı olduğu değerlendirmesinde bulunur. Ama bu tek taraflılığı hata olarak görür. İkisinin bir arada yürütülmesini ister. İkisinin islah metodundaki öncelikte ayrılıkları vardır. Efganî, siyasette yoğunlaşıyordu. Halkı hareketlendirmek ve İslam ülkelerinden bir ülkeyi örnek alınacak bir konuma getirmek istiyordu. Örnek olacak ülkenin kalkınmışlığı diğer bölgelere taşınacaktı. Abduh ise üzerinde durulması gerekenin terbiye, eğitim, fikri metodların islahıdır. Kurumların islahı, Müslüman'ın aklını oluşturur. Ancak Abduh, Efganî'nin varlığından bağımsız olamıyordu. Hocasının büyük etkinliği vardı. Efganî'nin Mısır sürgününden sonra Abduh, eğitim ve terbiyenin fikri metodlarının islahı, kurumların islahı, Ezher kurumunun, yargı kurumunun, mescitlerin önceliğiyle ilgili yazı yazmaya başladı. Bu kurumların islahında yoğunlaştı. Bu kurumların akli oluşturup üreteceğine itibar ediyordu” (Ergül, 2019: 36).

Mehmed Âkif'in bir mücadele metodu olarak Abduh'un yolunu örnek alması ikili arasındaki düşünsel yakınlığı göstermektedir. Ahmet Hamdi Akseki de bu yakınlığa şöyle dikkat çekmektedir: “Vaktiyle Mısır'dan firar eden merhum Cemaleddin Afgani ile birlikte Avrupa'da *Elurvetülvüska* isiminde neşrettikleri mecmuada ecnebi istilasına karşı ateş püsküren, istibdat idaresini telin eden, şark ve İslam alemindeki atalete Müslümanlar arasında hurafelerle birlikte sokulmuş melun illet diyen Mısır müftüsü merhum Muhammed Abduh, Âkif'in çok takdir ettiği eazımdan idi. Kendisini taklitten tamamen kurtarmış olan Abduh merhum ile Âkif'in ruhu o kadar iltifat etmiş, Abduh onu kendisine o derece cezb eylemişti ki istiklal diye haykıran, istibdadi, ecnebi boyunduruğunu telin ve onlara taraftar olanları tekfir eden bütün makalelerini, İslam'ı müstekreh bir kılığa sokan atıl Müslümanlar ve alim geçinen cahillerle Müslümanlığın alakası olmadığını izah eden kıymetli yazı ve eserlerini Âkif tamamen okumuş, Türkçe'ye çevirmişti. Çünkü Mehmed Âkif merhumun kendisi de aynı yüksek ruhu taşıyordu” (Çantay, 1966: 252).

Mehmed Âkif'in mücadele düşüncesinde eğitim çok önemliydi. Bu nedenle de ona göre eğitimin çağın gereklerine uygun olarak kaliteli bir şekilde verilmesi gerekliydi. Bu yapılamadığı takdirde de toplumun bunun yapan kurumları arayıp bulup ona yöneleceğini düşünmekteydi. Onun bu düşüncesini A. Hamdi Akseki, Mehmed Âkif'ten bizzat duymuş ve tanık olmuştu.

“Balkan Harbi’nin son zamanlarındaydı.¹ Her tarafta ecnebi mekteplerine karşı bir nefret uyanmıştı. Türk çocuklarını buralardan kurtarmak çarelerini düşünüyorduk. Sekiz on kişi söyledi, programlar, nizamnameler yapılmaya başlandı. O zamana kadar hep susan Âkif dayanamadı, dedi ki: Bunlardan hepsi boştur. Ecnebi mekteplere Türk çocuklarının gitmemesi için tek bir çare var. Aynı ayarda mekteplerle onların karşısına çıkmak. Bunu yapabildiğimiz gün ecnebi mekteplere bir Türk çocuğu gitmez. Eğer giderse onların ebeveynlerine çatmaya hakkımız olur. Yoksa kimseye söz söyleyemeyiz. Herkes çocuğunu okutacaktır. Bütün mütalaalar durmuştu. Anladık ki zorbalıkla ilim müesseselerini kapatamayacağız” (Çantay, 1966: 253). Balkan Harbi’nin yarattığı şok sırasında Mehmed Âkif’in ortaya koyduğu bu düşüncenin doğruluğunu herkese kabul ettirmiştir. Zira kısa bir süre sonra *Sebilürreşad* sayfalarında “Heybeliada Sebilürreşad Mekteb-i İbtidaisi’nin” Prens Abbas Halim Paşa’nın himayesinde açılacağı ilan edilmesi bunun bir göstergesidir. Bu okul faaliyetine neden ihtiyaç duyulduğu sorusuna cevaben “Memleketimizde tâlî, âlî hiçbir müstesnâ olmaksızın bütün şubât-ı tahsîlin ne kadar yolsuz devâm etmekte olduğunu zannederiz ki, erbâb-ı maâriften mâadâ pek çok kimseler takdîr etmeye muvaffak olabilmişlerdir. Hele tahsîl-i ibtidâî... Bu bütün bütün acınacak bir hâldedir” denilmiştir. Bu gerekçe aslında yukarıda da ele aldığımız gibi Müslüman Türk çocuklarının gayrimüslimlerin okullarına gitmelerinin de gerekçesiydi. İşte bu duruma bir son vermek için Mehmed Âkif’in de dediği gibi gayrimüslimlerin okuluyla yarışacak kalitede bir okul kurma faaliyeti böylece başlamış oldu. Bu yazıda okulun nizamnamesi (Heybeliada Sebilürreşad Mekteb-i İbtidaisi, S. 263, 25 Eylül 1913) ve okulda dört yılda hangi derslerin okutulacağı ile ilgili bilgilere de ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir (Heybeliada Sebilürreşad Mekteb-i İbtidaisi, S.264, 2 Ekim 1913).

Mehmed Âkif ebeveynlerin çocuklarının eğitimine verdikleri önemi bizzat kendisinden de bilmektedir. Çünkü o da oğlu Emin’in eğitimi konusunda her daim elinden geleni yapmıştı. Mehmed Âkif, Mısır’da iken oğlu Emin’e Arapça öğretmek için İstanbul’dan kitap ister. Kitap eline ulaşınca çok

1 Osmanlı Devleti ve Müslüman Türk halkı üzerinde Balkan Harbi’nin oluşturduğu travma çok sert olmuştur. Bu nedenle Mehmed Âkif Ersoy savaş devam ederken yazdığı şiirlerini “Hakkın Sesleri” adı altında toplamıştır. Mehmed Âkif’in düşüncesinde Balkanlar ve Balkan uluslarının bağımsızlığı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Abidin Temizer, “Şiirsel Gerçeklikten Tarihi Gerçekliğe Balkan Uluslarının Bağımsızlık Çözümlemesi: Hakkın Sesleri”, *Uluslararası Mehmed Âkif Ersoy Sempozyum Sanatı Kişiliği Millî Mücadeledeki Yeri*, Balıkesir 2011, s. 353-364; Zafer Gölen, Mehmed Âkif’in Düşünce Dünyasında Balkanlar, 2. *Uluslararası Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Burdur 2021, s. 165-176.

memnun olan Mehmed Âkif yazdığı mektupta memnuniyetini dile getirdikten sonra “Lisan hafıza işi; oğlarda ise o meleke ötekilerinden de berbat! Ramazan başından beri çalıştığı ‘tebbet yeda’ suresini kadir gecesi dinletebildi, o da dört yanılışla. Sonra da bana, ‘Baba beni hafız mı etmek istiyorsun?’ demesin mi? Oğlum böyle bir şey aklımdan geçmedi. Zaten baksana maazallah öyle bir tasavvurum olsa bu gidişle ömrü beşer değil ömrü beşeriyet bile yetişemeyecek dedim” (Edip, 1938: 122). Oğlunun eğitim noktasında istidadı olmadığını kendisi de açıkça ifade etse de kendini oğlunun eğitimi konusunda elinden geleni yapmaktan alıkoymamıştır. Onun bu çabasında “Bizim adam olabilmemiz için çocuklarımızı okutmaktan, icab-ı asra göre terbiye etmekten başka çare olamayacağını anlamayan ya hiç yoktur ya pek azdır. Kendimiz ister okumuş ister okumamış; ister iyi bir terbiye görmüş ister görmemiş olalım... Artık maziye karışmış sayılacağımız için bugün düşüneceğimiz bir şey varsa o da istikbaldir, yani evlatlarımızdır” (Âkif, Hasbihal, S.93, 3 Haziran 326: 264).

Mehmed Âkif’in çocuklarımızın eğitimi konusunda üzerinde durduğu bir başka mesele de ders kitaplarıdır. Çünkü çocuklarımıza kendi terbiyemizi vermeye çalışırsak bunun bir cinayet olacağını düşünen Mehmed Âkif, onların çağın gereklerine göre eğitilmesi inancına sahiptir. İşte bu nedenle onların anlayacağı içeriğe sahip kitapların ve risalelerin olması gerektiğini belirtir. Ona göre “Çocuklar için yazıldığı muharrirleri tarafından rivayet edilen öyle kıraat kitapları, öyle fen risaleleri görüyorum ki anlamak hususunda ben bile sıkıntı çekiyorum! Pekâlâ bunları benim çocuklarım nasıl anlayacak; hocaları nasıl anlatacak?” (Âkif, Hasbihal, S.93, 3 Haziran 326: 264). Mehmed Âkif bu düşünceleriyle dönemin eğitim kurumlarında okutulan kitapların çocukların seviyesinin üstünde olduğunu ortaya koymaktadır.

Mehmed Âkif’in Muallimliği

İlk tahsilini babasından alan Mehmed Âkif babasının vefatından sonra İstanbul Mülkiye İdadisine devam etmiştir. Daha sonra yeni açılan Yüksek Baytar Mektebi’ne girmiştir. Bu mektepten birincilikle mezun olmuştur. Uzun yıllar Ziraat Nezaretinde çalıştıktan sonra yaşanan bir haksızlığa tepki göstererek istifa etmiştir.

Mehmed Âkif 1906’da Halkalı Ziraat Mektebi kitabet muallimliğine 1907’de Çiftlik Makinist Mektebi Türkçe muallimliğine 1908’de de Darulfünun Ede-

biyat Şubesi Edebiyat-ı Osmaniye müderrisliğine tayin edilmiştir.² Aynı yıl kendisine başka muallimlikler de verilmek istenmiş ancak kabul etmemiştir (Çantay, 1966: 388). Mehmed Âkif'in Darulfünun'daki görevi İttihatçılarla yaşadığı düşünsel ayrılığın bir sonucu olarak istifa etmesi ile sona ermiştir. Millî Mücadele'nin başarıyla sonuçlanmasından sonra da Türkiye'den Mısır'a gittiğinde ise Kahire Câmî'atü'l-Mısıriyye Edebiyat Fakültesi'nde Türkçe ve edebiyat dersleri okutmuştur.

Mehmed Âkif Halkalı Ziraat Mektebi müderrisliği görevini ifa ederken Mikail Çilingiryan ile birlikte *Zeytin Ağacı* adıyla bir kitap tercümesi yayımlamıştır. Bu kitap Halkalı Ziraat Mektebinde ders kitabı kaynağı olarak kullanılmıştır. "Kitabın orijinalinde yer alan mütercim ve nasirleri kısmında Mehmed Âkif'in isminin yer alıyor olması ve kitabın basıldığı dönemde (1328-1329 ders döneminde formalar halinde basılmaya başlanan eserin baskısı 5 Mayıs 1329 [18 Mayıs 1913] tarihinde tamamlanmıştır.) Mehmed Âkif'in Halkalı Ziraat Lisesi'nde öğretmenlik vazifesinde bulunuyor olması (17 Ekim 1906 tarihinde Kitâbet-i Resmîye muallimi olarak tayin olunan Mehmed Âkif I. Dünya Savaşı'na kadar burada görev yapmıştır.)" önemlidir (Karagöz, 2020: 289). O bu çalışma ile öğrencilerin seviyesine uygun bir ders kitabı hazırlamanın olmazsa olmazlığını uygulamalı bir şekilde göstermiş olduğu gibi eleştirdiği bir hususa karşı çözüm üretmeye de çalışmıştır.

Mehmed Âkif'in muallimliği Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesinden sonra istemeden de olsa sekteye uğramıştır. Mehmed Âkif bundan sonra daha fazla siyasal mücadelenin içerisine girmek zorunda kalmıştır. Bu süreçte Berlin ve Necid seyahatlerinin ardından Osmanlı Devleti'nin Mondros Ateşkes Antlaşmasını imzalayarak savaştan çekilmesi ve Anadolu'nun işgale uğraması onun mücadelesine zoraki şekil veren gelişmelerdir. O dönemde Anadolu'da başlayan Millî Mücadele hareketinin önde gelen ismi Mustafa Kemal, Mehmed Âkif'i Ankara'ya davet ederek ondan ve onun adıyla özdeşleşmiş *Sebilürreşad* dergisinden istifade etmeye çalışmıştır (Akandere, 2009: 724). Aslında bu süreçte dahi Mehmed Âkif muallimliğini devam ettirerek halkı işgallere karşı mücadele etmek ve yapılan yalan yanlış düşman propagandalarına karşı uyarmak için yoğun bir çaba göstermiştir. Ancak bu yeni mücadelede eğitim faaliyetleri için okul-

2 Mehmed Âkif Ersoy'un Darulfünun'daki hocalığı dönemine ait bazı evraklar için bkz. (Soydan, 2022).

ları değil camileri ve minberleri kullanmıştır. Yine o bu amaçla katıldığı İrşad heyeti üyesi olarak muhtelif camilerde vaazlar vermiş ve bu vaazları da daha sonra gazetelerde halka ilan edilmiştir (Düzdağ, 2012: 186).

Mehmed Âkif ve Lisanın Sadeleştirilmesi

Tanzimat'tan itibaren Osmanlı aydınları arasında halkın gazetelerde ve resmî yazışmalarda kullanılan dili rahatlıkla anlayıp anlayamadığı üzerinden yoğun bir dil tartışması yaşanmıştır. Ahmet Mithat, Türk edebiyatının en güzel eserlerinden biri yazılsa bile bunu ne Türkistan'daki bir Türk'ün ne bir Arap'ın ne de bir Acem'in anlayamayacağını düşündüğüne dikkati çeker. Ahmet Mithat'a göre bunların hiçbirinin anlayamadığı lisan da bizim lisanımız değildir zira onu bizim de anlayamadığımızı düşünmektedir. Yaşanan bu soruna karşı onun çözümü şudur: "Arapça ve Farsça'nın ne kadar izafetleri ve sıfatları varsa kaldırıversek, yazdığımız şeyleri bugün yedi yüz kişi anlayabilmekte ise yarın mutlaka yedi bin kişi anlar." (Lewis, 2007: 20-21).

Ahmet Mithat'ın görüşüne karşı Serveti Fünûncular ise Türkçenin Arapça ve Farsçanın yardımı olmadan bir edebî bir dil olma özelliği taşımadığını düşünmekteydiler. Bu nedenle Farsça izafetin kullanımını sürdürdükleri gibi bununla da yetinmeyerek "Şebnem-i zevk u tesliyet", "hadika-i sükûn", "melal-i mesâ" gibi yenilerini de oluşturmuşlardır. Ahmet Mithat'ın teklifine karşı da Halit Ziya ise dilde yapılmak istenen şeyde amaç Türkçe karşılıkları bulunan kelimeleri atmaksa yapılmak istenen beyhude bir çaba olmanın ötesine geçemeyeceğini düşünmektedir. "Güneş var diye ufk-u edebimizden 'şems u hurşid'i silmek, yıldız var diye 'nücüm u ahter'i söndürmek, göz var diye 'çeşm ü dide'yi, 'ayn u basar'ı kapamak, yol var diye 'rah u tarik'i seddetmek, su var diye 'ab u mâ'yı kurutmak kabilinden ameliyatı tahribe karar vermekse buna bir israf-ı bihude nazarı ile bakmak tabiidir." Burada amaç dili halkın seviyesine indirmekse Halit Ziya buna da itiraz eder ve "Lisan seviye-i irfan-ı halka inmez, seviye-i irfan-ı halk lisanına yükseltiğe çalışılır." diyerek yapılması gerekenin kolaycılığa kaçmak yerine halkın irfanının yükseltilmesi olduğunu ortaya koyar (Lewis, 2007: 25-26).

Mehmed Âkif edebiyat muallimi olmasının etkisi ile çıkan bu tartışmaya dahil olmak zorunda kalır. *Sebilürreşad*'da Kazanlı Ayaz İshaki'nin kaleme aldığı ve Serveti Fünuncuları eleştirdiği yazısında "lisanın sadeleşmekle

fesahat ve zerafetini kaybetmeyeceğine” vurgu yapmaktaydı. Bu aslında Mehmed Âkif’in de düşüncesi idi. O bu düşüncesini şöyle dile getirmekteydi: “Geçenlerde lisanı tasfiye edelim yahut etmeyelim meselesi meydana aldı. Her iki taraf da o kadar ileri gitti ki aralarını bulmak kabil olamadı. Evet bir kısım Veysi’nin devrini ihya etmek istiyor; diğeri de bize Maverâ-ünnehir’den Osmanlılar için pek yeni olan hiç işlenmemiş, yaratıldığı gibi kalmış bir lisan getirmek hevesine kapılıyordu... Meclis yerine kurultay, mebus yerine yalvaç, ayan yerine aksakal, hal yerine idemük, can yerine bilmem ne! Kelimeler böyle. Şiveyi nakle ise imkân yok” (Âkif, S. 92, 27 Mayıs 326: 238). Lisan konusunda dile getirilen düşüncelerin bir amacının olduğunu dile getiren Mehmed Âkif’e göre burada amaçlanan “Osmanlıların lisan-ı resmisi olan Türkçeyi bütün dünyadaki Türklerin anlayabileceği bir hale getirmektir, zannedirim. Lakin azıcık insaf edelim ki tutulan yol oraya gider mi? Hepimizin bildiği hem başka bir lisandan alınma olduğunu hatırına getirmeyecek kadar iyi bildiği kelimeleri unutturarak hiçbirimizin bilmediği tabirleri kabul etmek suretiyle mi lisanımızı sadeleştireceğiz? Mebusun ne olduğunu elhamdülillah iki senede öğrendik şimdi de yalvaç mı öğreneceğiz?” (Âkif, S. 92, 27 Mayıs 326: 238).

Mehmed Âkif lisan ile ilgili olarak yenilikler yapmak isteyenlere karşı toplumun kullandığı kelimelerle ilgili olarak herkes tarafından anlaşılan ve bilinen kelimelere müdahale edilmemesini istemektedir. Bu tavrına karşılık Mehmed Âkif de “Evet lisanın sadeleşmesi farzdır” diyerek sadeleşmeden tarafa bir tavır ortaya koyar. Bunun gerekçesini de gazetelerde ağır bir lisanla kaleme alınan zabıta vukuatlarıyla açıklar ve bu yazıları halkın bir dua gibi dinlediğini belirterek şu örneği verir: “Mehmed Bey’in hanesine leylen fürce-yab-ı duhul olan sarik sekiz adet kaliçe-i giran-beha sirkat etmiştir, deyip de ‘Mehmed Bey’in bu gece evine hırsız girmiş, sekiz halı çalmış’ dememek maskaralıktır. Avamın anlayabileceği meani avamın kullandığı lisan ile eda edilmeli; lakin bir icmal Çağatayca yazılmamalı. Çünkü iki taraf da anlamayacak (Âkif, S. 92, 27 Mayıs 326, s. 239). Mehmed Âkif sözün bu noktasında çocukların okuduğu kitapların onların seviyelerinin çok üzerinde olduğu ile ilgilenmeyip de “Yetişmiş adamların okuyacağı siyasi bendleri Çağatayca yazacaklarına yetişecek çocukların heceleyeceği risalecikleri Türkçe yazsalar a!” diyerek tepki göstermektedir (Âkif, Hasbihal, S.93, 3 Haziran 326, s. 264).

Mehmed Âkif, Türkçenin sadeleştirilmesi düşüncesi bağlamında Türkçe’den Arapça ve Farsça kelimelerin atılmasına dönük faaliyetlere karşı

“Türkçemiz başlı başına bir dil olmayıp Şark’ın en mühim lisanı olan Arap, Acem lisanlarının muavenetiyle yaşadığından bir de kim ne isterse desin, müfrit bir tasfiyeye taraftar olanlar ne kadar uğraşsın, Osmanlılar için bu iki lisandan aldıkları kelimelerin birçoğunu geri vermek ne şimdiki halde ne de gelecek zamanda kabil olmayacağı” nı iddia etmektedir.

Mehmed Âkif’in Lisan Eğitime Yaklaşımı

Günümüz eğitim sistemi içerisinde de hala en tartışmalı meselelerden birisini oluşturan lisan eğitimi ile ilgili olarak Mehmed Âkif’in II. Meşrutiyet döneminde ortaya koyduğu yaklaşımlar bizlere adeta “eğer ders alınsaydı tarih tekerrür eder miydi” düşüncesinin haklılığını ortaya koymaktadır. Mehmed Âkif öncelikle Osmanlı Devleti’nde lisan derslerine ehemmiyet verilip verilmediğini de bu bağlamda sorgulamaktadır. Ona göre okullarda Arapça, Farsça bu iki dilin yanında Fransızca öğretilmesi çabalarının içinde barındırdığı problemler üzerinde durulmalıdır.

Mehmed Âkif öncelikle ezbere dayalı olarak Arapça öğretilmesi usulüne karşıdır. Türk çocuklarına kavaidi Arapça yazılmış kitaplardan öğretilmesini “garabet” olarak değerlendirmektedir. Mehmed Âkif eleştirdiği bir diğer husus da dilbilgisi diyebileceğimiz “lisanın kavaidini” o lisanı kullanan milletlerden, toplumlardan daha iyi bilip de o lisanda yazılmış bir kitabı, bir gazeteyi okuyup anlayamamaktır. Ona göre bu usulle lisan öğrenmeye çalışmak zamanın boşa harcanmasıdır. Bu nedenle onun fikr-i acizanesine göre “Mekteplerde okutulacak sarf ve nahiv-i Arabi yüz sayfayı geçmemeli en esaslı kavaid öğretilmelidir. Alt tarafı yalnız tatbikat olmalıdır. İkişer kelimeli cümlelerden başlanılarak ibareler bulunmalı yahud tertib edilmeli. Bunların elfazı üzerinde kavaid-i sarfiyye tatbik olunduktan sonra tahlil-i nahviler yaptırılmalı, tercüme ettirilmeli. Gide gide bu cümleler büyütülmeli” (Âkif, Hasbihal, S. 96, 24 Haziran 326, s. 305). Mehmed Âkif’in Mahalle Kahvesi şiirinde dile getirdiği gibi “Binâ’ya üç sene gittimdi hey zamanlar hey!” ifadesi aslında bu öğretim tarzına yöneltilen eleştirinin bir göstergesidir.

Örneğin onun şu soruları da lisan öğretilmesi konusuna bakış açısını göstermektedir: “Fransızca, mekteplerimizin hepsinde mutlaka okutulmalı mıdır? Yoksa bazısında mı tedris edilmelidir?” (Âkif, Hasbihal, S. 96, 24 Haziran 326, s. 305). Mehmed Âkif bu sorulara verdiği cevapta rüştiyelerden başlayarak idadilere ve tahsil-i aliye kadar okullarda her yıl yabancı dil

öğretimi için harcanan zaman, emek ve masrafı israf olarak düşünmektedir. Ona göre okula giden her öğrenci yüksek eğitim alıp, fen alanında uzman olmayacak, dünya siyasetine katılmayacağı gibi uluslararası ticaretle de meşgul olmayacaktır. Bu nedenle de “Daha nafi şeyleri öğrenmek için sarf edeceği zamanın bir mühim kısmını da Fransızca öğrenmeye ayırsın. Maarif-i ibtidaiyeyi hatta fünün-ı idadiyeyi okuyan çocuk asla Fransızca ile meşgul edilmemeli, bu lisana ayrılacak saatler diğer derslere bırakılmalıdır. Sonra tahsil-i idadiyi de bitiren efendiler ittihaz edecekleri mesleğe bakarlarsın: Lisan öğrenmek mecburiyetinde iseler bittabi çalışıp öğrenirler” (Âkif, Hasbihal, S. 98, 21 Temmuz 1910, s. 340).

Mehmed Âkif bu düşüncesine karşı idadi eğitimini tamamlayan öğrencilerin çoğunun Fransızca öğrenmek istediğinde rüştiye ve idadide öğrendiklerinin yetersiz bile olsa bir temel teşkil edeceğini iddia edeceklere karşı da bu fikri doğru gibi görse de haftada iki, üç saat gösterilen derslerde 5-6 senede öğretilecek şeylerin ihtiyaç hasıl olduğunda altı ayda değilse de bir senede verilebileceğini düşünmektedir. Zira ona göre “Mekteplerimizde çocuklarımıza okuttuğumuz fakat hiçbir işe yaramamak şartıyla senelerce, ömürlerce okuttuğumuz Fransızca diğer derslerden ayrılır da müstakilen tedris edilirse bir senede hem her şeye yarayabilmek üzere okutulabilecekmış” (Âkif, Hasbihal, S. 98, 21 Temmuz 1910, s. 340). Mehmed Âkif bu düşüncesini açıkladıktan sonra düşüncelerinin yanlış anlaşılmasından da çekinerek “Rica ederim maksadımız yanlış anlaşılmasın. Biz Fransızcanın ne herkes için lazım olduğuna ne de hiç kimse için lazım olmadığına kani değiliz. Bu lisana ihtiyacı olanlar hakkıyla okutulsun; olmayanlar beyhude yere uğraştırılmasın, kendilerine daha nafi şeylere çalıştırılınsın demek istiyoruz.” der.

Sonuç

Mehmed Âkif Ersoy Osmanlı Devleti'nin siyasi, ekonomik ve askeri sıkıntılar yaşadığı bir dönemde devletin içinde bulunduğu bu çıkmazdan eğitimle çıkılabileceğini düşünen bir isim olarak karşımıza çıkmaktadır. O bu düşüncesini daha Balkan Harbi sırasında yabancı okullarına çocuklarını gönderen Müslüman halka kızan arkadaşlarına bu okulların dengi iyi eğitim veren okullar kurulmadığı sürece bu duruma engel olunamayacağını söyleyerek gerçekçi bir duruş sergilemiştir. Onun bu yaklaşımının somut sonucu ise aynı dönemde Heybeliada Sebülürreşad Mekteb-i İbtidaisinin

kurulmasıdır. Mehmed Âkif İslam dünyasının kurtuluşunda eğitimin önemine inanan bir isim olarak uzun yıllar Osmanlı eğitim kurumlarında fiili olarak hocalık yapmıştır. Elde ettiği tecrübelerden hareketle okullarda verilen eğitimi ve kitapları da zaman zaman eleştirmiştir. Eleştirilerinde en dikkate değer husus okul kitaplarının çocukların seviyesinin çok üzerinde olması ve yaklaşım tarzlarının çok karmaşıklığıdır. Bu nedenle Mehmed Âkif bu kitapları okuduğunda kendisinin bile bu kitapları anlamak konusunda zorlandığını belirtmiştir. Bu eleştirileri yapan Mehmed Âkif , “Zeytin Ağacı” adlı kitabı tercüme ederek bu konuda da bir adım atmıştır.

Mehmed Âkif Osmanlı eğitim kurumlarında verilen dil eğitimine de dikkati çekerek verilen eğitimdeki yanlışlıkları tespit etmiştir. Ona göre yabancı dil eğitiminde ister Fransızca ister Arapça ister Farsça olsun okullarda yoğun bir gramer öğretilmesi yapılan en önemli yanlışlardandır. Zira okullarımızdaki gramer bilgisini ne bir Fransız çocuğu ne Arap çocuğu ne de Acem çocuğu bilmemektedir. Dil öğretiminin sadece gramere hapsedilip pratiğe önem verilmemesini ise yapılan en büyük hata olarak görmektedir. Ona göre bir hata da okula giden her çocuğa yıllarca beyhude bir şekilde dil öğretmek için zaman, emek ve masraf edilmesidir.

Kaynakça

- Akandere, O. (2009). Oğlu Emin Âkif Ersoy'un Anlatımlarıyla Mehmed Âkif Ersoy'un Milli Mücadeleye Katılması ve Bazı Hususiyetleri. *Uluslararası I. Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, Burdur: Burdur Mehmed Âkif Ersoy Üniversitesi, 671-676.
- Âkif, M.. Hasbihal. *Sıratımüstakim*, S. 92, 27 Mayıs 326: 238-239.
- Âkif, M. Hasbihal. *Sıratımüstakim*, S. 96, 24 Haziran 326: 304-306.
- Âkif, M. Hasbihal. *Sıratımüstakim*, S. 98, 21 Temmuz 326: 340-341.
- Âkif, M. Hasbihal. *Sıratımüstakim*, S.93, 3 Haziran 326: 264.
- Babacan, H.. Mehmed Âkif'in Almanya Seyahati. *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, C. V, S. 11, Mart 2018:175-181.
- Çantay, H. B. (1966). *Âkifname (Mehmed Âkif)*. İstanbul: Ahmet Sait Matbaası.
- Düzdağ, E. (2012). *Mehmed Âkif Ersoy Tefsir Yazıları ve Vaazlar*. İstanbul : DİB Yayınları.
- Edip, E. (1938). *Mehmed Âkif Hayatı Eserleri 70 Muharririn Yazıları*. Asârî İlimiye Kütüphanesi.
- Ergül, S. (2019). *Cemaleddin Afgani ve Fikirleri*. İstanbul: Stratejik Düşünce ve Analiz Merkezi.
- Gölen, Z. (2021). Mehmed Âkif'in Düşünce Dünyasında Balkanlar, 2. *Uluslararası Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Burdur, 165-176.
- Heybeliada Sebilürreşad Mekteb-i İbtidaisi. (S. 263, 25 Eylül 1913). *Sebilürreşad*, 234-237.
- Heybeliada Sebilürreşad Mekteb-i İbtidaisi. (S.264, 2 Ekim 1913). *Sebilürreşad*, 50-52.
- Kabaklı, A. (1975). *Mehmed Âkif*. İstanbul.
- Karagöz, S. (2020). Zeytin Ağacı (Yazar Mehmed Âkif, Mikail Çilingiryan). *Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi*, 289-292.
- Lewis, G. (2007). *Trajik Başarı Türk Dil Reformu*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Semiz, Y. (1999). I. Dünya Savaşında Mehmed Âkif. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 5, 237-267.
- Soydan, M. R. (2022) "İstanbul Dar'ül-Fünun Muallimi Mehmed Âkif'e Ait Birkaç Evrakı", *Kabulünün 100. Yılında İstiklal Marşı ve Mehmed Âkif*, (Editörler: Arzu Terzi- Sinem Serin), İstanbul, 237-272.
- Temizer, A. (2011). "Şiirsel Gerçeklikten Tarihi Gerçekliğe Balkan Uluslarının Bağımsızlık Çözümlemesi: Hakkın Sesleri", *Uluslararası Mehmed Âkif Ersoy Sempozyum Sanatı Kişiliği Milli Mücadeledeki Yeri*, Balıkesir, 353-364.

İSLAM VE İSTİKLAL ŞAİRİ: MEHMED ÂKİF ERSOY VE MUHAMMED İKBAL'İN ESERLERİNDE ÖZGÜRLÜK VE MİLLİYET KAVRAMI

Gülfem AKYILDIZ

Ankara Üniversitesi Doktora Öğrencisi

Giriş

Mehmed Âkif Ersoy (1873-1936) ve Muhammed İkbâl (1877-1938) Türkiye ve Pakistan halkının hem kalp hem de düşünce dünyalarında çığır açan iki önemli şairdir. Doğu ve Batı edebiyatlarına vukufu bulunan Âkif ve İkbâl, tefekkür şairliklerinin yanı sıra zaman zaman birer gönül şairi, ilham ve ilahi duyguları terennüm eden birer tasavvuf/tekke şairi gibidir. (Gözübüyük, 1960: 49). Mehmed Âkif ve Muhammed İkbâl, Türkiye ve Pakistan'da hürriyet ve istiklal aşkını imanlı coşkun şiirleriyle terennüm eden iki şairdir. (Kabaklı, 1972: 89).

A. Schimmel de bu durumu şu sözleriyle dile getirmektedir: “Muhammed İkbâl'in Müslüman şair sıfatıyla yazdığı bazı şiirleri, kendisiyle aynı çağda yaşayan ve aynı amaçla şiir yazan Mehmed Âkif'in şiirlerine benzemektedir” (Schimmel, 1989: 3). Mehmed Âkif, İkbâl'in Farsça şiirlerini okur okumaz kendisine benzediğini fark etmiş ve şunları yazmıştır:

“Evvelki hafta bana Hind'in İslam şairi Muhammed İkbâl'in iki manzum eserini gönderdiler. Ben bu şairin ufak bir risalesini Ankara'da görmüş ve sahibini kendime benzetmişim. Şarkta yetişen tasavvuf büyüklerinin bütün şiirlerini okuduktan sonra Garp felsefesini adamakıllı hazmeden İkbâl, hakikaten yaman şair. Zaten Hint Müslümanlarından ismini bilmeyen, şiirlerini ezberlemiş olmayan yok. Urdu lisanında yazılmış olmak tabiidir. Ancak benim gördüklerim Farisi. Mevlana'yı çok okumuş, çok sevmiş. Ona mürşidim diyor. Nezdindeki iki eserin biri *Peyam-ı Maşrık*'dir. Çok güzel gazelleriyle kıtaları var. Gazellerin bir ikisi bana sarhoş gibi nara attırdı” (Schimmel, 1989: 53).

Muhammed İkbâl ve Mehmed Âkif, yirminci yüzyılın önemli İslam şair ve düşünürleri, didaktik hüviyetleri ve toplumun rehberi, dert ortakları, geçmişin şerefli tarihine bağlı, gelecek nesillerin mutluluğu için mücadele eden söz ustalarıdır. (Karahan, 1973: 25).

Âkif, İkbâl'in aşağıdaki şiirini başarılı bir şekilde tercüme etmiş ve insanın iç dünyasını ifade edebilmek için şiirin de yetersiz kaldığını ifade etmiştir (Tansel, 1973: 264).

*“Figana söyletebilmek bu ıstırabı, hayal!
Diyordu şairi Hind'in o feylesof İkbâl;
Heyecana verdi gönülleri
Heyecanlı sesleri gönlümün;
Ben o nağmeden müteheyyicim;
Ki yok ihtimali terennümün”* (Ersoy, 1977: 514).

Böylesine bir girişten sonra İkbâl'le Âkif'in eserlerindeki özgürlük ve milliyet unsurlarını inceleyebiliriz.

Milliyet

Muhammed İkbâl ve Mehmed Âkif, İslam milletinin ideali için yaşayan şairlerdir. Hayali değil gerçekçidir. Yaşanmış gerçekleri ortaya koyar ve Müslümanların birlik ve beraberliği için öneriler sunar. Dünyanın her yerindeki Müslüman vatandaşı, ırkdaşı ve yoldaşı olarak bilinir. Çünkü gerçek Müslüman dünyanın bir başka yerindeki diğer bir Müslüman'ın her haliyle ilgilenir. Onlarla bir bütündür (Karaca, 1989: 45).

İkbâl'in milliyet ile ilgili sözlerinden bazıları şunlardır: “Soyla övünmek cehalettir. O tendir ve ten fanidir. Biz soy üstünlüğünü yaktık. Din ateşi bu soy üstünlüğünü yok etti. Eğer soy sopu milletin bir parçası sayacak olursan, kardeşlik kalesinde bir gedik açmış olursun.” (İkbâl, Esrar ve Rumuz, 2020: 37, 110, 186). Âkif ise kavmiyetçi ve ırkçı cereyanları İslam milletinin birliğini bozan bir facia olarak görmektedir. Kavmiyetçiliğin İslam'da olmadığını ve kavmiyetçilik yapanların hüsrana mahkum olduklarını ifade etmektedir. O, kavmiyet fikrini, Osmanlı Devleti'nin yıkılmasını, bilerek veya bilmeyerek isteyenlerin ve ona gaflete ayak uyduranların büyük günahı olarak görür (Kutay, 1963: 64).

Her iki şair de tek bir İslam ülkesinin hürriyeti için değil tüm İslam aleminin birlik ve beraberliği için mücadele etmiştir. Merhum Nureddin Topçu Âkif ile ilgili şu sözleri söylemiştir: “Âkif milliyetçidir. Bazılarının zannettiği gibi dini, milliyetin karşısına koymuş değildir. Ancak millet anlayışında ırk gibi maddi bir unsura yer vermemekte, milleti kuran manevi unsurlardan daha büyük önem atfetmektedir” (Topçu, 1970: 68).

Muhammed İkbâl, *The Reconstruction of Religious Thought in Islam* adlı eserinde milliyetçilik ve sosyalizm ile ilgili şunları ifade etmektedir: “Milliyetçilik ve Sosyalizm ikisi de insanoğlunun bugünkü düzenlemelerinde insan ruhunu fakirlikten ve onun gizli ruhi enerji kaynaklarını engelleyen şüphe, nefret ve kin gibi psikolojik güçleri kaynak olarak kullanmak zorundadır” (İkbâl, 2000: 188-189). İkbâl ve Âkif ırkçılık, kavmiyetçilik, kabilecilik gibi fikirlerin sergilendiği bir çağda bu tür davranışlara karşı cephe almayı, inandıkları dünya ve hayat görüşü adına bir görev olarak kabul etmişlerdir. Bir yandan İngilizler tarafından Hindistan topraklarına atılan nifak tohumlarına ve Batı'nın üstünlüğünü işleyen düşüncelere karşı çıkan İkbâl; diğer yandan İttihat ve Terakkî'nin dağılmakta olan Osmanlı toprakları üzerinde yeşertmek istediği Türkcülük cereyanına karşı çıkan Âkif, düşünce sahasındaki yerlerini almışlardır. Saygı, sevgi ve hoşgörüden kaynaklanan duygular kendileri için temel malzeme olmuştur (Diclehan, 1994: 12-16).

Özgürlük

Hürriyet, özgürlük Türklerin arasındaki tek tek bireylerin hem de o bireylerin oluşturduğu milletin sınıksız bağlı bulunduğu bir toplumsal değerdir (Duymaz, 2011: 108).

İstiklal Marşımızı okuduğumuz zaman da bu bağlama rahatlıkla ulaşmamız mümkündür. Ve yine İstiklal Marşımızdan yola çıktığımız zaman Mehmed Âkif Ersoy'un özgürlük ile ilgili olan tanışıklığının başlangıcının eski zamana dayandığını belirtilen “ezel” kelimesinden anlıyoruz.

*“Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim; bendimi çiğner, aşarım;
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.”*

Âkif, bu kıtasında Türk milletinin kimliği olan bağımsızlık unsurundan bahsederek kimsenin milletimizin özgürlüğüne engel olamayacağını ifade etmektedir. Âkif'in bu mısralarının altında derin bir anlam vardır. Bu düşüncenin arkasında binlerce yıllık bir gerçek ve güven duygusu yatmaktadır (Ersoy, 2021: 8).

Özgür bir millet, yöneticilerini kendisi seçer, bayrağını göndere çeker, bağımsızlık marşını okur, kanunlarını kendisi yapar, sınırlarını kendi gücüyle

korur, vatan topraklarında yaşayan bütün bireylerinin her türlü güvenliğini kendi gücüyle sağlar. Bütün bu işleri kendi özgür iradesiyle gerçekleştirir; özgür irade, özgürlüğün ve bağımsızlığın asıl kaynağı ve belirleyicisidir (Duymaz, 2011: 110).

Mehmed Âkif'e göre vatani düşmandan kurtarmak ve özgürlüğümüzü kazanmak için gerekirse canımızı da feda etmeliyiz. Âkif bu görüşünü İstiklal Marşı'nın yedinci kıtasında şöyle ifade etmektedir:

*Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda!
Canı, cananı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.*

Âkif'in özgürlük aşkı İstiklal Marşı'mızın son mısralarında da devam etmektedir:

*Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilal!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helal.
Ebediyen sana yok, ırkıma yok izmihlal:
Hakkıdır, hür yaşamış, bayrağımın hürriyet;
Hakkıdır, Hakk'a tapan, milletimin istiklal!*

Bu mısralar, Türk halkının özgürlüğünü kendisine yaşam tarzı olarak benimsemişliğini ve hiçbir şeye değişmeyeceğini de ima eder (Zavotçu, 2012: 11).

Mehmed Âkif, İstiklal Harbi yıllarında köy köy dolaşarak bu aziz milleti mücadeleye davet etmiştir. İstiklal'e çok önem verir. Bu özelliği de vatan sevgisinin bir sonucudur. Dolayısıyla o özgürlüğe, bağımsızlığa çok düşkündür. İstiklâlî bu millet için her şeyden önemli görür (Özcelik, 2009: 28).

Özgürlüğü bir yaşam biçimi olarak benimseyen Mehmed Âkif, "Sade hürriyeti ilan ile bir şey çıkmaz! / Fikr-i hürriyeti hazmettiniz halka biraz!" (Ersoy, 2011: 172) dizeleri ile yalnız hürriyetin ilan edilmesinin yeterli olmadığını herkesin bu zihniyete sahip olması gerektiğini özgürlük düşüncesinin gönüllere yerleşmesi gerektiğini belirtmiştir.

Muhammed İkbâl ise kendisini Mehmed Âkif'te buluyor. Muhammed İkbâl'in düşüncesinde dikkat çeken unsurlardan biri de özgürlük ideolojisi-dir. Herhangi bir milletin zulme karşı ve özgürlük için mücadelesi, Muhammed İkbâl için özel bir durumdur. Çünkü İkbâl'in yaşadığı dönemde tüm

dünyada emperyalist zihniyetin egemenliği söz konusuydu ve mücadele, özellikle insanlığı bunlardan kurtarmaya yönelikti. İkbâl tam anlamıyla bir hürriyet adamıydı. Özgürlük ruhu olmayan her millet yok olur. İkbâl'e göre akıl ve nefis hür olduğu zaman ikisi de olgunlaşacak, kalp ve akıl olgunlaştığı zaman onda hakkı söyleme cesareti yükselecek ve batıla karşı zırh olacak. İkbâl'in hür adamı Allah'ın koyduğu kurallara göre yaşar ve güç alırsa bunun Allah'ın bir lütfu olduğunu idrak eder.

“Hak kulu her yerden özverilidir.

Ne kimse onun kuludur ne de o kimsenin kuludur.

Hak kulu sadece özgür bir adamdır.

Hükümeti ve anayasası Yüce Allah tarafından verilmiştir” (İkbâl, 1990).

İkbâl, köleliği ölüm ve özgürlük yaşamı olarak adlandırır, bu yüzden köleliğe savaş açar. İkbâl, özetle Hint-Pakistan alt kıtasındaki Müslümanların ve genelde tüm İslam dünyasının Batı'nın sömürgesi altında olduğu bir dönemde doğduğu için her türlü zihinsel, siyasi, ekonomik ve sosyal bakımdan şairin hassas kalbi endişe dolu olup bu esarete adeta ağıt yakarak eserlerine yansıtır.

Sonuç

Çalışmamızın sonucunda birbirleri ile hiç görüşmeyen İkbâl ve Âkif'in düşünceleri arasında İslam toplumunun problemlerini dile getirme hususunda benzerlik olduğunu ortaya koyduk. Görüşleri birbirine yakın olan ve paralellik gösteren iki şair de kavmiyet fikrini reddederek Müslüman milletleri buldukları kötü durumdan kurtaracağına inandıkları Pan-İslamizm ülküsüne son derece bağlıdılar.

Doğu ve Batı felsefelerini iyi bilen ve kültürlerini özümseyen her iki şairimiz de Doğulunun eksikliklerine ve üstün meziyetlerine; Batılının özelliklerinden alınması ve sakınılması gerekenlere işaret ederek özellikle Batı'nın ilmini ve Doğu'nun aşkını arzu etmektedirler. İkbâl ve Âkif, ferdi ve içtimai konularla ilgilenmiş, şiir dilini kullanmak suretiyle kendi halklarının tercümanı olmuşlardır. Âkif ve İkbâl'in içerisinde yaşadıkları dönemin sosyo-kültürel, sosyo-politik şartları onların şiirlerini şekillendirmiştir. Bu bağlamda her ikisi de aynı motifler üzerine yoğunlaşmış kendi halklarını uykudan uyandırmış onlara irade ve güç bahşetmişlerdir.

Kaynakça

- Ayaşlı, M. (2009). *Haminne'nin Suret Aynası*. İstanbul: Timaş Yayınları
- Duymaz, R. (2011). *Milli Mücadele'miz ve İstiklal Marşı'mız*. İstanbul: Akademik Kitaplar
- Diclehan, Ş (1994) *Ölü Çağa Ruh ve Soluk Üfleyen İki Şair: İkbâl ve Âkif*. İstanbul: İslami Edebiyat.
- Ersoy, F. (2021). *Hangi Çılgın Bana Zincir Vuracakmış? Şaşarım!*. Türk Dili Dergisi, C.XX (831), 08.
- Ersoy, M. A. (2011). *Safahat*. İstanbul: Karanfil Yayınları
- Gözübüyük, F (1960) *Mehmed Âkif ve Muhammed İkbâl*, Ankara: Türk Yurdu.
- İkbâl, M. (1990). *Kuliyat-e-Iqbal Urdu*. Lahore: Iqbal Academy Pakistan
- İkbâl, M (2000) *The Reconstruction of Religious Thought in Islam*. New Delhi: 7 Reprinted
- İnaltekin, A. (2009). *Mehmed Âkif Ersoy'un, Muhammed Hüseyin Şehriyar Üzerindeki Etkileri*. Uluslararası Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu
- Kutay, C (1963) *Necid Çöllerinde Mehmed Âkif*. İstanbul: Tarih Yayınları
- Kabaklı, Ahmet (1972) *Mehmed Âkif*. İstanbul: Toker Yayınları.
- Karahanlı, A (1973) *Dr. Muhammed İkbâl ve Eserlerinden Seçmeler*, İstanbul: Gençlik Kitabevi.
- Karaca, Y (1990) *Âkif ve İkbâl*. İstanbul: İslami Edebiyat.
- Özçelik, M. (2013). *Gençler için Mehmed Âkif ve Safahat*. İstanbul: Nar Yayınları
- Schimmel, A (1989), *Muhammed İkbâl*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Topçu, Nureddin (1961) *Mehmed Âkif*, İstanbul: Çeltik Yayıncılık.
- Zavotçu, G. (2012). *Mehmed Âkif'in Şiirinde Hürriyet ve Vatan Kavramı*. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 1 (1), 7-20. Retrieved from: <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/8761/109330>

SAFAHAT'TA İSTANBUL AĞZINA DAİR BAZI SÖZ KALIPLARI

Öğr. Gör. Dr. Önder SAATÇI

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Öğretim Görevlisi

Giriş

Ağız araştırmaları öncelikle sahada gerçekleştirilen derlemelere dayanır. Ancak bu süreç her zaman verimli ve ideal bir şekilde işlemektedir. Zira, bazı bölgelerin ağızları amatör araştırmacılar tarafından kayda geçirilmiştir. Oysa, ihtisas gerektiren bu tür araştırmalar için özel bir eğitim almış araştırmacılara ihtiyaç vardır. Üstelik, her Türkolog da iyi bir ağız araştırmacısı olmayabilir. Çünkü, bu tür araştırmalarda belirli bir yöntemin geliştirilmesi gereklidir ki bu, henüz üzerinde fazlaca durulmuş bir konu değildir (Karahan, 2011: 327-329). Ağız araştırmalarında bir sorun da transkripsiyon işaretlerinin belirli bir standarda kavuşturulamamış olumasıdır (Korkmaz, 2005: 203; Karahan, 2011: 330). Öte yandan ağız çalışmalarında sağlıklı bir transkripsiyon yapabilmek sağlıklı kayıt cihazları kullanmakla mümkündür ki bu imkân günümüzde teknolojinin gelişmesiyle yeni yeni ortaya çıkmıştır. Araştırmacıların teknolojiye bu gelişmeleri yakından takip etmeleri gereklidir. Ayrıca seslerin tam olarak tespiti ses laboratuvarlarını da gerekli kılmaktadır ki bütün bu hususlar henüz istenen seviyede değildir (Korkmaz, 2005: 202; Karahan, 2011: 329-330).

Ağız araştırmalarının bir sorunu da derleme tekniğine dikkat edilmemesidir. Derlenen metinlerin yalnızca masal, türkü, mani gibi belirli bir edebî türe hasredilmesi, folkloraya yönelik olması, kaynaklık edecek kişilerin seçimine dikkat edilmemesi, vb. hususlar da ağız araştırmalarının başlıca sorunlarıdır (Karahan, 2011: 328-329). Bundan başka, belli bir lehçe sahasındaki bütün ağızlara ulaşmak çeşitli sebeplerden ötürü her zaman mümkün olmayabilir. Hatta, bazı ağızlar tamamen kaybolmuş olabilir. İstanbul ağızı / ağızları da böyledir.

İstanbul Ağızının Tespitinde Neler Kaynak Olabilir

Biz, İstanbul ağızının özelliklerini bazı yazılı malzemelerde bulabileceğimizi düşünmekteyiz. Mesela, Millî Edebiyat dönemi romanlarının ve 1960'lara

kadar yazılmış edebî eserlerin (roman, hikâye, deneme, anı, vb.) bu yolda incelenmesi lazımdır. Bu gibi eserlerin eski yazılı ve 1930'lu, 1940'lı yıllardaki baskıları taranarak İstanbul ağzının özelliklerine ulaşılabileceğini söyleyebiliriz. Bu gibi eserlerden daha iyi yararlanabilmek için yazar sözlüklerinin de yapılması elzemdir.

Diğer bir kaynak ise klasik Türk musikisindeki şarkı güfteleridir. Bu gibi eserler daha çok İstanbul kültürü içinde vücuda getirildiğinden ve birçoğunun yazarı ya İstanbullu veya İstanbul kültürü ile yetişmiş olduklarından, bunların ister istemez İstanbul ağzının bazı ses, şekil ve hatta kelime-anlam özelliklerini barındırabileceği rahatlıkla söylenebilir. Ayrıca İstanbul ve çevresindeki halk türkülerinin güftelerinin de bu yönde önemli bir malzeme kaynağı oluşturduğu söylenebilir.

Bunların yanı sıra 1950'ye kadar yayınlanmış süreli yayınların da bu maksatla tarandığında oldukça verimli bir malzeme ile karşılaşılacağı kanaatindeyiz.

İstanbul Ağzının Tespitine Yönelik Bazı Çalışmalar

Son bir asırda meydana gelen ekonomik gelişmeler Anadolu'dan İstanbul'a büyük bir nüfus akışını da beraberinde getirmiş, İstanbullu denebilecek insan sayısı günümüzde artık parmakla sayılacak hâle gelmiştir. Bu, hem İstanbul'un kendine has kültürünü, folklorunu derinden etkilemiş hem de İstanbul ağzının / ağızlarının kaybolmasına sebep olmuştur. Bunlardan dolayıdır ki İstanbul ağzının özelliklerini araştırmak bugün için ancak yazılı malzeme ile mümkündür. Bununla birlikte, bu konuda bazı çalışmalar da yok değildir. Bunlardan ilki Mahmud Afif'e ait olan "Nasıl Konuşduğumuzu Bilelim" başlıklı bir risaledir. Toplam 16 sayfadan oluşan bu yayında Afif, İstanbul ağzına dair pek çok morfo-fonetik özelliği ortaya koymuştur. Ona göre; "konuşulan lisanda" (İstanbul ağzı) açık ve kapalı olmak üzere iki ayrı /e/'nin bulunduğu, /a/'nın ise biri "sakil" (kalın) diğeri "hafif" (ince) iki şekli olduğunu, bunların uzatılmasıyla /a/'nın dört şekillinin, ünsüzlerden, /l/ ve /n/ seslerinin de kalın ve incelerinin bulunduğunu, /n/'nin ayrıca genizlisinin de var olduğunu belirtir. Afif ayrıca, bazı ses hadiselerini de işleyerek İstanbul ağzında "ile" edatının -n vasıta hâli ekiyle kalıplaşmış şeklinin -IA-n > -nA-n asimilasyonu (Ahmet'nen, Hasan'nan, vb.) kullanıldığını; -ln- > -nn- ve -nl- > -nn- asimilasyonlarının pek yaygın olduğunu (yannız, anna-, yanniş, vb.), -nb- > -mb- aykırılışmasının

(çarşamba, perşembe, ambar, işkembe, vb) da tamamen yerleşmiş bir kaide olduğunu ve daha pek çok ses ve şekil farklılığının, İstanbul ağızını yazı dilinden ayırdığını belirtir (Afif, 1928: 3-6).

Tanju Oral Seyhan'ın "İstanbul Türkçesi" makalesi de bu ağız bölgesinin ses, şekil bilgisine dair bazı ayrıntıları aktarırken kelime hazinesine dair çok kısıtlı bilgiler vermiştir. Seyhan'ın verdiği bilgilere göre, İstanbul ağızında birden fazla /a/ ünlüsü (açık a, derin a, yarı uzun a, vb.) bulunurken normal /e/ yanında bir de /é/ (kapalı e) vardır. Seyhan diğer ünlülerin de ayrıntılarını kelime örnekleriyle aktarmıştır. Ünsüzlerden de çeşitli ayrıntılarıyla söz eden Seyhan, /ğ/'nin (yumuşak g) telaffuzda eriyerek kendinden önceki ünlüyü uzattığını (yöürt, bōaz, vb.), bazen g > v değişmesinin (koğ- > kov-, döğ- > döv-), bazen de g > y değişmesinin (eğe > eye, düğün > düyün, vb.) gözlendiğini; /h/'nin de birleşik kelimelerin iç sesinde kaybolduğunu ve kendinden önceki ünlüyü uzattığını (katüpāne, müsafirāne, vb.); bulunma hâli ekinin genellikle -dA şeklinde tonlu ünsüzlü olduğunu (sırt-da, süt-de), gelecek zaman çekiminin çok çeşitli şekillerde yapıldığını (gel-ecak, gel-icak, gid-ici-m, vb.) belirtmiştir (Seyhan, 1994: 245-246).

M. Kaya Bilgegil de "Kaybolan İstanbul Türkçesi" makalesinde, /d/ ile başlayan bulunma ve ayrılma hâli eklerinin İstanbul ağızında tonlulaşmadığını, bunun aynı sesle başlayan -dIk / -dUk, -dIr / -dUr ekleri için de geçerli olduğunu vurgulamış; İstanbul'daki bazı yer ve yemek adlarının "yanlış" telaffuz edildiğini belirtmiş bunların İstanbul ağızındaki "doğru" şekillerini sunmuştur: **Kadıköyü** ("Kadıköy" değil), **Erenköyü** ("Erenköy" değil), **Edirnekapısı** ("Edirnekapı" değil); **şiş kebabi** ("şiş kebab" değil), **yürek ızgarası** ("yürek ızgara" değil), **böbrek yahnisi** ("böbrek yahnisi" değil), vb. (Bilgegil, 1993: 68-71).

Necla Yalçın'ın "İstanbul Türkçesi Konuşma Dili hakkında Bir Araştırma" makalesinde ise İstanbul ağızındaki çeşitli morfo-fonolojik özellikler kaydedilmiştir. Ç > ş değişmesinin görülmesi (saşlıyım, bikaş, hiş. vb.). Teklik birinci kişi emir çekiminde ekin ilk ünlüsünün daralması (söyliyim, biliyim, vb.), bazen -rI- > -II- asimilasyonun gözlenmesi (koşuyollar, oynuyollar, sökeller, vb.), şimdiki zaman ekinin sonundaki -r sesinin yer yer düşmesi (diyolar, yapıyolar, söylüyolar, vb.) ve en önemlisi, yazı dilinde bir kural hâline getirilmiş olan kalınlık-incelik uyumunun İstanbul ağızında pek de

1 "Sonraki" olmalı.

sağlam olmadığı bu cümledendir (Yalçiner, 2002: 716-723). Yalçiner'in vermiş olduğu kelimeler İstanbul ağzına has orijinal söz varlığı olmayıp yazı diliyle karşılaştırmak maksadına dönük örneklerdir.

İstanbul ağzıyla ilgilenmiş olan bir başka araştırmacı da Doğan Aksan'dır. O, "İstanbul Ağzı Üzerine Gözlemler" bildirisinde daha çok kelime hazinesi üzerinde durmuş, ancak Seyhan'ın ve Afif'in aksine İstanbul ağzında /é/'nin (kapalı e) bulunmadığını ileri sürmüştür. Bu çalışmasında Aksan, çevresinde gözlemlediği İstanbul ağzı söz varlığını daha çok H. Rahmi Gürpınar'ın bazı eserlerindeki malzemeye (**saçaklı Raziye** "pasaklı kadın", **Aznavor gibi** "iri yarı, korkutucu", **teneşir horozu** "çok zayıf kimse", **gırgırı** "kuşkucu", **kırık merak** "aşırı meraklı", **tüy kabası** "fazla tüylü", **hamhalat** "incelikten uzak", **koca mefret** "kocaman, iri", vb.) destekleyerek ortaya koymuştur (Aksan, 1985: 19-23).

İstanbul ağzı üzerine yapılmış yukarıda andığımız araştırmalarda daha çok ses ve şekil unsurlarının tespit edilmiş olduğu, İstanbul ağzına has bir söz varlığının ortaya çıkarılması konusu üzerinde -Aksan dışında- fazlaca durulmadığı gözlenmektedir.

Bununla birlikte, son yıllarda İstanbul ağzının daha çok tarihî dönemlerine (16-19. yy) ışık tutan çalışmalara (kitap, sözlük, makale, bildiri, tez) da hız verilmiştir. Bu çalışmalarda kullanılan malzemeye Türkoloji literatüründe topluca "transkripsiyon metinleri" denilmektedir. Bu çalışmalarda ses ve şekil bilgisine ek olarak söz varlığı üzerinde de durulmuştur. Bu cümleden olmak üzere, Mertol Tulum tarafından yayınlanan "17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı" ile Yavuz Kartallıoğlu'nun hazırlamış olduğu, "Osmanlı Konuşma Dili" gibi başlıca çalışmalardan söz etmek mümkündür.

Amaç

Bu bildiriyle *Safahat* taranarak, sayfaları arasında, İstanbul ağzına dair belirli bir söz varlığı (deyim, beddua, ünlem, vb.) tespit edilmeye çalışılacaktır. Çalışmada leksik unsurların tespiti ile yetinilmeyecek, araştırmanın alanı anlam bilgisini ve varyantlaşmaları da kapsayacaktır. Bu çalışmayla aynı zamanda, yazı dilimizin oluşumu ve gelişmesi sürecinde hangi söz varlığının öne çıkarılıp, hangilerinin ağız özelliği kabul edilerek yazıya aktarılmadığı anlaşılmasına çalışılacak; böylece Türkiye Türkçesi yazı diliyle İstanbul ağzındaki farklar, söz varlığı düzeyinde ortaya konulmuş olacak

ve dilimizin tarihî gelişmesinin belirli bir safhasına da ışık tutulmuş oluncaktır.

Yöntem

Bu bildirimizde M. Âkif Ersoy'un *Safahat*'ını inceleyerek İstanbul ağzındaki bazı söz kalıplarını araştırmaya çalıştık. Çalışmamızı *Safahat*'ın birinci kitabı olan ve yine *Safahat* adını taşıyan bölümüyle sınırlı tuttuk. Bu bölümden 12 sözü alıp bunları; bir yandan güncel Türkçenin genel ve deyim sözlüklerinde bir yandan da 19. yy'ın son çeyreğinde, İstanbul'da hazırlanmış ve o günün İstanbul'unda konuşulan Türkçeye dayanan sözlüklerde araştırdık. Çalışmamızda hem sözlüklerde bazı söz kalıplarının bulunup bulunmadığını hem de bunların *Safahat*'taki anlamlarının kaydedilip kaydedilmediğini araştırdık. Ayrıca, incelediğimiz sözü, esas aldığımız *Safahat* nüshasının hangi sayfasından aldığımızı ve şiirin başlığını parantez içinde sunduk. Aşağıda *Safahat*'ın birinci kitabı olan *Safahat* hakkında bazı özlü bilgiler verilmiştir:

Safahat*'ın Birinci Kitabı *Safahat

Safahat'ın, *Birinci Kitap* diye de anılan bu bölümünde 44 şiir vardır. Bu şiirler önce Sırat-ı Müstakim'de yayınlanmış sonra kitaplaştırılmıştır. Bu şiirlerde İstanbul sokakları ve sokaklarda gözlenen hayat manzaraları çokça işlenmiştir. Bu şiirlerden bazıları (*Hasta, Küfe, Seyfi Baba, Kör Neyzen, Bayram, Mahalle Kahvesi, Meyhane, vb.*) sosyal içeriklidir. *Tevhid Yahud Feryad* ve *İnsan* şiirlerinde ise şair dinî-hikemi konuları işler. *Ezanlar, Mezarlık, İstiğrak* ise dinin uhrevi boyutuna dairdir. *Kocakarı ile Ömer* ve *Dirvas* ise konularını İslam tarihinden alır. İncelemeye geçmeden önce, M. Âkif Ersoy'un üslubu hakkında da bazı bilgiler verilecektir:

M. Âkif'in Üslubunun Bazı Özellikleri

Âkif'in dil ve üslubunun en başta gelen özelliği sadeliktir. Âkif anlatımda sadeliğe o derece önem vermiştir ki eserlerinin yeni baskıları yapıldıkça bazı Arapça ve Farsça kelime ve tamlamaları bizzat kendisi Türkçeleriyle değiştirmiştir. Bunda, halktan aldığı konuları geniş halk kitlelerine hitap etmede kullanmasının etkisi vardır (Uluçay, 2016: 167-168).

Onun üslubunun bir diğer özelliği de tahkiyedir. O, gerek günlük hayattan aldığı gayet gerçekçi konuları veya tarihten naklettiği yaşanmışlıkları hikâ-

ye ederek anlatır (Uluçay, 2016: 143). “Hasta, Küfe, Seyfi Baba, Kocakarı ile Ömer” bu tahkiye üslubunun başlıca örnekleridir. Bu yolda yazmış olduğu şiirler sözlü edebiyatta hikâyelerle öğüt verme geleneğinin yazılı edebiyattaki uzantısıdır, denebilir. Âkif bu yolla, okuyucusuna, onun yabancı olmadığı bir anlatım biçimiyle hitap etmiş olmakta ve sözünün karşılık bulmasını beklemektedir. Onun tahkiyeli şiirleri aynı zamanda diyalogları da barındırır ki bunlar halk deyişleriyle de yüklü olup onun mesajlarının daha geniş kitlelere yayılmasında ve etkisinin güç kazanmasında önemlidir.

Âkif bilhassa millî ve dinî konuları işlerken bir hitabet üslubunu da benimser. Bunu “Süleymaniye Kürsüsünde, Fatih Kürsüsünde, Asım” kitaplarında ve bilhassa İstiklal Marşı’nda belirgin bir şekilde görmek mümkündür:

“Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak”

“Ulusun, korkma, nasıl böyle bir imanı boğar”

“Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın”

“Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda”

“Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilal”

Onun üslubunun başlıca unsurlarından biri de tasvirdir. “Meyhane, Mahalle Kahvesi, Hasta” gibi tahkiyeli manzumelerinde ve daha birçok şiirinde bu üslup özelliği belirgindir. Şair bu yolla okuyucuyu metnin içine çeker ve yaşanan dramların, okuyucunun vicdanına nüfuz etmesini sağlar.

Âkif’in üslubunun diğer bir yönü de mizah ve ironidir. Âkif ironiyi bilhassa toplumdaki hastalıkları sergilediği “Meyhane, Seyfi Baba, İstibdad, Mahalle Kahvesi, Köse İmam” gibi manzum hikâyelerinde kullanmıştır (Uluçay 2016: 160). Bu hususta en güzel örneklerden birini de “Ressam Haklı” şiirinde verir. Şiirde sonradan görme bir zengin, evini tarihî resimlerle süslemek ister. Ressam diye tuttuğu kişi ise aslında bir boyacıdır. Ev sahibi iş bitince odaya girer ve bütün duvarın kırmızıya boyandığını görür. Bu tuhafılığı şair, ev sahibinin dilinden şu mısralarla aktarır:

“...-Usta bu ne?”

- Kıpkızıl bir boya çektin odanın her yerine!

*- Bu resim askeri basmakta iken Fir’avn’ın,
Bahr-i Ahmer yarılıp geçmesidir Musa’nın.*

- Hani Musa be adam?

- Çıkmış efendim karaya.
- Firavun nerede?
- Boğulmuş
- Ya bu kan rengi boya?
- Bahr-i Ahmer a efendim, yeşil olmaz ya bu da!
- Çok güzel levha imiş, doğrusu şenlendi oda” (Düzdağ, 1984: 131).

Toplum meselelerini şiirin omurgasına oturtan Âkif'in üslubunda tabiiik de en önemli unsurlardan biridir. Şair bu tabiiiliği tasvirlerinde çok iyi yansıtır. Eşyayı tasvir etmenin, isteneni yeterince vermediği durumlarda insan tasvirlerine de başvurur. Bu tasvirler sırasında insanları; coğrafi ve etnik farklılıklarını, toplumdaki konumlarını, günlük hayatın içindeki psikolojik durumlarını göz önünde bulundurarak konuşturur. Öyle ki Âkif, şiirlerinde kişilerini konuştururken onların düşünemeyeceği ve söyleyemeyeceği cümleleri onlara kurdurtmaz (Yetiş, 1992: 30-32). Kısacası Âkif, şiirlerinde yer verdiği karakterleri günlük hayatın içinde kullandıkları dil ve söz varlığıyla tasvir eder. Âkif'in üslubunda çok önemli bir yer tutan dil kullanımı hakkında da şunlar söylenebilir:

M. Âkif'in Şiirlerinde Sosyal Hayat-Dil İlişkisi

Sanatını bütünüyle insanın hizmetine sunan Âkif her bir şiiriyle, hitap ettiği kitlenin mensuplarına âdeta tek tek ulaşmaya çabalamıştır, denebilir. Onun bu tavrı, şiire yüklemiş olduğu bu yük elbette kullandığı dili de belirlemiştir. O, şiirlerinde hitap ettiği kitleyle bütünleşmiş gibidir. Şair hayat manzaralarını şiirine konu ederken fotoğrafın içinden seslenen biri gibidir. Bu yüzden onun halk ağzından şiire devşirmiş olduğu kelimeler okuyucusuna yabancı gelmez. Böylece canlı ve zengin bir dil ortaya çıkmış olur. Bu dille verilen mesajlar da şüphesiz daha bir güç kazanır.

İbrahim Öztürkçü Âkif'in, yaşadığı devirde İstanbul'daki sosyal hayatı şiirlerine nasıl yansıttığını ve kullanmış olduğu dili şöyle anlatır: “...*Safahat*'ta her okuyucu, tertemiz ve duru bir İstanbul Türkçesinin gölgesinde mizah-tan -değme resamlara taş çıkartacak- kelimelerle çizilen resimlere, meddah geleneğinden tulûata, meyhanedeki sefil manzaralardan her türlü dedikodu karnavalı kahvehanelere, ironiden keskin zekâ parıltılarına referans veren latifelere, Suriçi bayramlarından amin alaylarına, mimari abidelerimizden siyasi rezaletlere, dinî hayatın evlere yansıyan huzur iklimlerinden sosyal sefaletleri barındıran İstanbul'un kenar mahallelerine kadar büyük

bir dünya ile karşılaşır. Bu dünya, Âkif'in köşe bucağına varıncaya kadar adım adım gezdiği İstanbul ve Osmanlı dünyasıdır." (Öztürkçü, 2019: 7).

Zeynep Korkmaz da Âkif'in şiir dilini anlatırken, 1908 Meşrutiyeti'nden sonra, onun ferdi ve dinî muhtevalı şiir konularından sıyrılarak şiire toplum meselelerini kattığını, tasvir ettiği günlük hayat sahneleriyle toplumdaki dertlere çareler aradığını, bu gibi konuları şiirlerinde herkesin rahatlıkla anlayabileceği, sanat kaygısından uzak, sade bir dille aktardığını belirtir. Korkmaz'a göre bu dil "billur gibi akan, açık, sade, canlı ve kıvrak bir İstanbul Türkçesi"dir (Korkmaz, 1986: 555-557). Âkif'in üslubunu değerlendiren Korkmaz'ın, şairin dili kullanma hususundaki şu notları da dikkat çekicidir: "... zengin bir kelime ve deyim kadrosu ile bezenmiş olan konuşma dilini bazen bir hikâye, bazen kılı kırk yaran realist bir tasvir, bazen de canlı, mizahlı ve karşılıklı bir konuşma düzeni içinde ustalıkla verebilmesi onun şiirindeki dil ve üslup güzelliğini doruk noktasına ulaştırmıştır. O, H. Rahmi'nin ve Ahmet Rasim'in İstanbul Türkçesi için nesir dilinde yapmış olduklarını, büyük bir ustalıkla nazım dilinde yapmıştır." (Korkmaz, 1986: 557).

Mustafa Uluçay ise Âkif'in dil ve üslubunu genişçe ele aldığı eserinde; Âkif'in, bilhassa diyaloglarla ördüğü şiirlerinde İstanbul halkının bütün kesimlerine ait dil özelliklerini (halk deyişlerini) canlı bir şekilde yansıttığını, bu meyanda, bazıları sözlüklere geçmemiş çeşitli ikilemelere, deyimlere, tekerlemelere, beddualara hatta küfürlere dahi şiirinde yer verdiğini bunların onun şiirine çeşitlilik, canlılık ve ifade zenginliği kattığını belirtir (Uluçay, 2016: 178-180).

H. Zülfikar da "M. Âkif Ersoy'un Şiir Dili Üzerine" başlıklı yazısında Âkif'in şiirlerinde geçen halk ağzından alınmış bazı kelimelerin, deyimlerin, ikilemelerin ve deyişlerin bugünkü sözlüklerde ne ölçüde yer alıp almadığını, anlamlarının ne ölçüde tespit edilip edilmediğini sorgular (Zülfikar, 1986: 512-520).

Çeşitli araştırmacıların, Âkif'in şiir dili hakkında yukarıda sunulmuş olan görüşleri göstermektedir ki Âkif'in *Safahat*'ı devrinin siyasi ve sosyal olaylarına tercüman olduğu kadar devrinin dilinin de en canlı tanığıdır. Bu yüzden biz bu çalışmamızda *Safahat*'ın birinci kitabı olan ve yine *Safahat* adını taşıyan eseri tarayarak Âkif'in şiirleri vasıtasıyla o günün İstanbul konuşma dilinin söz varlığının küçük bir kısmına da olsa, ulaşmayı amaçla-

dık. Zira bu bölümde yer alan şiirlerdeki pek çok diyalogda halkın dilinden alınmış ve yazı diline girmemiş geniş bir kelime hazinesi bulunmaktadır (Uluçay, 2016: 168). İstanbul ağzının / ağızlarının kaybolmuş kelime hazinesini ortaya çıkarmaya çalışırken bir yandan da dilimizin söz varlığında o günden bugüne ne gibi değişimler olduğunu, daha doğrusu çeşitli unsurlarıyla Âkif'in şiirlerine sinmiş olan İstanbul ağzından yazı diline geçerken ne gibi değişimlerin gerçekleştiğini tespit etmeye çalıştık. Bizi bu çalışmaya iten diğer bir husus da bugüne dek pek çok araştırmacının -Zülfikar dışında-, Âkif'in dili ve üslubu hakkında yapmış oldukları çalışmalarda onun halk ağzından aktardığı kelime hazinesine dair örnekler vermekle yetinmiş oldukları; bu söz varlığının dilin gelişimi içinde nasıl bir gelişme gösterdiğine dair değerlendirmelere ise fazlaca yer vermemiş olmalarıdır.

İnceleme²

Safahat'ta rastladığımız bazı deyimlere güncel sözlüklerde ve deyim sözlüklerinde rastlanmamaktadır. Aşağıda bu deyimlerin alındığı şiirin başlığı ve sayfası belirtilmiş ve bazı değerlendirmeler yapılmıştır:

Bir karış: Yaşça küçük

“Kucakta gezdirilen **bir karış** çocuklardan / Tutun da tâ dedemiz demlerinden arta kalan / Asırlar ölçüsü, boy boy, asâlı nesle kadar / Büyük küçük, bütün efrâd-ı belde, hepsi de var” (Bayram: 51).

A. Turan Sinan bu sözü “bir karış çocuk” şekliyle kaydetmiş (Sinan, 2015: 308); ancak anlamını vermemiştir. Çeşitli sözlüklerde ise bir alt madde olarak bu ibare yer alsada daha çok “az, kısa” gibi anlamlarla verilmiştir. Oysa bu mısradaki söz konusu deyim “küçük” anlamıyla kullanılmıştır. Nitekim sonraki mısralarda geçen “asâlı nesil”, “büyük küçük”, “boy boy” gibi ibareler söz konusu deyim anlamını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu anlamın İstanbul ağzına has olduğunu söylemek mümkündür.

Kafalar, kelleler kızıf- Çakırkeyif ol-

“Yavaş yavaş **kafalar, kelleler kızıf**mıştı” (Meyhane: 41).

Çeşitli sözlüklerde “öfkelenmek” anlamıyla “kafası kız-” deyimine rastlanmaktadır. Ancak bunun söz konusu mısradaki deyimle ilgisi olmadığı

2 Bu bildiri hazırlarken *Safahat*'in 1984 yılında M. Ertuğrul Düzdağ tarafından yayına hazırlanmış baskısından yararlandık. İnceleme kısmındaki şiir başlıkları ve sayfa numaraları bu baskıdan alınmıştır.

açıktır. Bu deyimde isim unsurunun, günlük konuşmalarda varyantlaşarak “kafalar kızış-” ve “kelleler kızış-” şekillerinde ayrı ayrı veya yukarıdaki mısırada olduğu gibi birlikte kullanılmış olma ihtimali de vardır. Güncel sözlüklerde rastlayamadığımız bu deyim de dönemin İstanbul ağzından alınmış olduğu söylenebilir.

Sübek kadar (ol-): Çok küçük

“Bizim çocuk, adı batsın, yılcık olmuş – Ya! / **Sübek kadar** yüzü hüttağı kesildi! – Vah, vah, vah” (Hasır: 32).

“Sübek” madde başı olarak sözlüklerde yer alsada “Sübek kadar” ibaresi taradığımız hiçbir sözlükte alt madde olarak verilmiş değil. Bu ifadenin küçültme için mecaz yollu kullanıldığı rahatlıkla söylenebilir. Zira, şiirde yılcık hastalığına yakalanmış bir çocuktan bahsediliyor ki çocuğun küçücük yüzünün aşırı derece şişmiş olduğu “hüttağı kesil-” deyimi ile tezat yapılarak veriliyor. Bu deyim, dönemin İstanbul ağzından alınmış olduğu söylenebilir.

Yüz gör-: Yakın ilgi gör-

“İhtiyarlar, karılar, bir de küçükler; bunlar / Merhamet görmeli, **yüz görme**li insanlardan” (**Köse İmam:** 130).

Bu deyim, taradığımız genel sözlüklerden yalnızca DBTS’de bulunmaktadır ki o da Âkif’in söz konusu mısraını örnek vermiş. Ayrıca Deniz Öztürk’ün TTBF eserinde bu deyime, aynı anlamla rastlanmaktadır (Öztürk, 2008: 489). Bu deyim, dönemin İstanbul ağzında yaygın şekilde kullanılmış olduğunu söylemek mümkündür.

Yâda gel-: Hatırlan-

“Bayramda **gelir yâda** ne hoş hatıralar ki:” (Bayram: 50).

DBTS’te “yâda getir-” şeklindedir. Onun dışındaki sözlüklerde bu deyime yer verilmemiştir. Bu yapının Derleme Sözlüğü’nde Kars’tan derlenmiş “yada düşmeyh” şekli bulunmaktadır. Ayrıca, buna eski Anadolu Türkçesi metinlerinde ettirgen şekliyle de görülebilmektedir (Şakar, 2021: 277) ki bu deyim, aynı zamanda arkaik bir söz olarak da Âkif’in mısralarında kullanılmıştır.

Safahat’ta bazı deyimlerin de varyantlarına rastlanabilmektedir:

Hütdağı kesil-: Çok şiş-

“Sübek kadar yüzü **hütdağı kesildi!** – Vah, vah, vah” (Hasır: 32).

Safahat'ta rastladığımız “hütdağı kesil-” yerine, sözlüklerde genellikle “hüt dağı gibi şiş-” şekli kaydedilmiştir. Ancak iki sözlükte (DBTS ve MBTS), “kesil-” yardımcı fiili ile verilen şekle de yer verilmiş ve bunlarda Âkif'in söz konusu mısraı tanık gösterilmiştir. Bu şeklin sözlüklerde kayıtlı olanlara göre, dönemin İstanbul ağzındaki varyantı olduğu söylenebilir.

İlaç ye-: Tedavi için vücuda ilaç al-

“**İlaç yiyip** iyi olmak, o bir tecellidir.” (Selma: 56).

Bu deyim ne genel sözlüklerde ne de deyim sözlüklerinde kayıtlıdır. Ancak söz konusu deyim, TDK sözlüğünde rastlanan “ilaç al-” deyiminin varyantı olduğu açıktır. Buna göre, söz konusu mısradaki şekil İstanbul ağzından alınmıştır, denilebilir.

(birini / bir şeyi) Kendisine bırak-: Olduğu gibi bırak-, değiştirmeye uğraşma-

“**Bırak** şu hastayı artık biraz da **kendisine**” (Selma: 58).

Taradığımız sözlüklerde “kendi hâline bırak- / kendi hâlinde bırak-” şekillerinde kayıtlı olan deyim İstanbul ağzındaki varyantıdır, diyebiliriz.

Keyfi yolunda (ol-): Neşeli, keyifli bulun-

“Allettirikçilerin **keyfi** pek **yolunda** hele” (Bayram: 51).

Yalnızca TDK sözlüğünde kayıtlı olup herhangi bir açıklama yapılmadan “keyfi yerinde” alt maddesine gönderilmiştir. Bu tutum söz konusu deyim bir varyant olduğunu ve İstanbul ağzıyla ilgili bulunduğunu göstermektedir.

Safahat'ta deyimlerden başka diğer bazı söz kalıpları da vardır ki bunların da İstanbul ağzından alındığı kanaatindeyiz:

Bir tependen inersem!: Hafif yollu tehdit içeren bir söz.

“Ki **bir tependen inersem!**’ diyen hasır zembil” (Mahalle Kahvesi: 120).

Taradığımız kaynaklarda rastlayamadığımız bu ünlemin dönemin halk ağzına, dolayısıyla İstanbul ağzına ait olduğu söylenebilir.

Gözü çıksın: Kişinin kör olmasının dilendiği bir beddua.

“**Gözü çıksın** domuzun, patlasın isterse bırak” (Köse İmam: 128).

Taradığımız sözlüklerde “gözü çıkası / gözü çıkasica” şekillerinde geçen bir kalıp sözün varyantıdır ve İstanbul ağzına hastır, denilebilir.

Yağma mı var: “Olur mu öyle şey, razı değilim”, anlamında bir söz.

“Verir miyim ben sana hiç bebeğimi, **yağma mı var?**” (Bebek Yahut Hakk-ı Karar: 149).

MBTS dışındaki sözlüklerde rastlanmayan bu şekil aslında “Yağma yok” diye kullanılan şeklin bir varyantıdır. İlgili sözlükte, *Safahat*'taki örnekle beraber bir de İstanbul üzerine yazılarıyla tanınmış Fahri Celal Göktulga'dan bir cümle tanık olarak gösterilmiş. Bu ünlemin İstanbul ağzına has olduğu söylenebilir.

Sonuç

Yazı dili oluşurken temel alınan İstanbul ağzındaki söz varlığında bir ayıklama yapıldığı anlaşılıyor. Bunun, tabii olduğu muhakkaktır. Yazı dilinin, bir bakıma, günlük konuşma dilini belirli bir çerçeve içinde sınırlama işlemi olduğu da bu gibi örneklerden anlaşılmaktadır.

Çalışmamızda ele aldığımız söz kalıplarına ve *Safahat*'taki anlamlarına günümüzde hazırlanmış genel sözlüklerde veya deyim sözlüklerinde rastlanmamaktadır. *Safahat*'taki bu sözler birer leksik unsur olarak İstanbul ağzına aittir, denilebilir.

Çalışmamızdaki bir bulgumuz da *Safahat*'taki bazı söz kalıplarının, bir kalıp olarak değilse bile varyant olarak veya taşıdığı anlam itibarıyla İstanbul ağzına ait olabileceğidir. Bu da ağız araştırmalarında leksik unsurların incelenmesinde anlam ayrıntılarına ve varyantlara da dikkat edilmesi gerektiğini göstermektedir.

Safahat'ın özellikle birinci kitabının içerdiği söz varlığının, daha önce pek çok araştırmada ortaya konduğu gibi, halk ağzından birçok unsuru barındırdığı bu çalışmayla da anlaşılmıştır. Âkif'in, İstanbul halkını kadınıyla çocuğuyla, genciyle yaşlısıyla şiirlerine konu etmiş olması, beraberinde bazı ağız malzemelerinin de mısralar yoluyla yazıya aktarılmasını sağlamıştır ki bu halk İstanbul halkı ve konuştukları da İstanbul ağzı / ağızlarıdır, denilebilir.

Bildirimizde incelediğimiz söz kalıpları veya bunların Safahat'ta geçen varyantları ağız malzemesi olarak kabul edilecekse ve bunların genel sözlüğe alınması uygun değilse o zaman *Safahat*'ın, bütün kelimelerini kapsayan bir sözlüğü yapılmalıdır ki bu hususta son günlerde, İ. Halil Kaya tarafından yayınlanan 6 ciltlik “Safahat Sözlüğü” sevindirici bir gelişmedir. Bu eserin *Safahat*'ın bütünüyle anlaşılması yolunda katkısı olacağı muhakkaktır.

Bu çalışmamız her ne kadar çok sınırlı bir örneklem üzerinde gerçekleştirilmiş olsa da *Safahat*'ın barındırmış olduğu dil malzemesinin İstanbul ağzının tespit edilmesinde elverişli ve önemli bir veri kaynağı olduğu anlaşılmıştır.

Kaynakça

- Afif, M. (1928). *Nasıl Konuşduğumuzu Bilelim-İstanbul Şivesinin Hususiyetleri Hakkında İlmî Bir Tedkik-*. İstanbul: İkdam Matbaası.
- (TDK) Akalın, Ş. H., Toparlı, R., Argunşah, M., Gözaydın, N., Zülfikar, H. ve Özyetgin A. M. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Aksan, D. (1985). "İstanbul ağzı üzerine gözlemler". *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi-Tebliğler*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi. 17-23.
- (MBTS) Ayverdi, İ. (2006). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Bilgegil, M. K. (Haz.) (1993). "Kaybolan İstanbul Türkçesi". *M. Kaya Bilgegil'in Makaleleri*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları. 61-83.
- (DBTS) Doğan, D. M. (2011). *Doğan Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Yazar Yayınları.
- Düzdağ, M. E (Haz.). (1984). *Safahat*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Karahan, L. (2011). "Ağız Araştırmalarında Sorunlar". *Türk Dili Üzerine İncelemeler*. Ankara: Akçağ Yayınları, 327-333.
- Korkmaz, Z. (1986). "Mehmed Âkif'te Dil ve Üslup Özellikleri". *Türk Dili*. 420. 554-564.
- Korkmaz, Z. (2005). "Anadolu Ağızları Üzerindeki Araştırmaların Bu Güncü Durumu ve Karşılaştığı Sorunlar". *Türk Dili Üzerine Araştırmalar* (İkinci Cilt). Ankara: TDK Yayınları, 199-221.
- Öztürk, D. (2008). *Türkiye Türkçesinde Anlamca Kaynaşmış-Deyimleşmiş Birleşik Filler*. Ankara: TDK Yayınları.
- Öztürkcü, İ. (Haz.). (2019). *Safahat*. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Seyhan, T. Oral (1994). "İstanbul Türkçesi". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. C. 4. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları. 243-246.
- Sinan, A. T. (2015). *Türkçenin Deyim Varlığı*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Şakar, S. Ö. (2021). *Eski Türkiye Türkçesinin Deyimler Sözlüğü*, Dün Bugün Yarın Yayınları. İstanbul 2021.
- Uluçay, M. (2016). *Tasannüsusuz Bir Sanatkâr Mehmed Âkif- Dil, Üslup ve Sanatı*. Ankara: Atlas Yayınları.
- Yalçiner, N. (2002). "İstanbul Türkçesi Konuşma Dili Hakkında Bir Araştırma (1930-1950 Yılları Arası)". *Türk Dili*, 2002/11 (609), 712-723.
- Zülfikar, H. (1986). Mehmed Âkif Ersoy'un Şiir Dili Üzerine. *Türk Dili*. 420. 512-520.

MEHMED ÂKİF'İN MESNEVÎ NAZİM BİÇİMİNE GETİRDİĞİ YENİLİK

Prof. Dr. İsmail GÜLEÇ

İstanbul Medeniyet Üniversitesi Öğretim Üyesi

Arap edebiyatında ilk örneklerini gördüğümüz ve Fars edebiyatı üzerinden bize geçen bir nazım biçimi olan mesnevi, kısaca *her beytinin kendi arasında kafiyeli olduğu, genellikle aruzun kısa kalıplarından biri ile yazılan uzun nazım biçimi* olarak tarif edilir (Dilçin 1983: 167; Saraç 2007: 79). Beyit sayısında sınır olmaması ve her beytin kendi arasında kafiyeli olması ona, anlatması uzun süren konuları yazabilme imkânı vermiştir. Bu özelliğinden dolayı başta aşk hikayeleri olmak üzere dini-ahlaki ve tasavvufi konuların yanında neredeyse her konuda, hatta sözlüklerin yazılmasında bile tercih edilmiştir. Kırk hadis ve yüz hadis çeviri ve şerhleri, menâkıbnâme, gazavatnâme, fetihnâme, zafernâme, şehrengiz, sûrnâme, sergüzeşt, hasbihal, ta'rifat ve sonu nâme ile biten birçok eser mesnevi biçiminde kaleme alınmıştır. Edebiyatımızdaki bu kullanım özelliğiyle biçim olarak Fars edebiyatını takip ederken muhteva bakımından kendine has türler geliştirmiş ve kullanılma sahasını oldukça genişletmiştir.

Mesneviler uzunluklarına göre küçük ve büyük olmak üzere ikiye ayrılır. Beyit sayısı bakımından hiçbir kısıtlayıcı kural olmadığı için divanlarda iki beyitten 20-30 beyte kadar kısa mesneviler kendine yer bulmuştur. Bunun yanında tarihler, uzun aşk hikâyeleri, öğretici dinî, ahlâkî ve tasavvufî konularda yazılmış binlerle ifade edilen beyit sayısına ulaşan mesneviler de vardır. 200 beyte kadar olanlara küçük, daha fazla olanlara büyük mesnevi adı verilmiştir.

Mesnevinin Türk edebiyatına has özelliklerinden bir diğeri kahramanların ağzından gazel veya bir başka biçimde yazılmış şiirlerin yer almasıdır. Bu özellik şairin maharetini göstermesine imkân vermesi bakımından mesnevi değerlendirmeleri esnasında dikkat edilen özelliklerden biri olmuştur.

Mesnevilerin zaman içinde değişmekle birlikte ilk kendine has birtakım kuralları vardır. Yapısına dair temel özelliği; dibace, konu ve hatime olarak üç bölümden oluşmasıdır. Girişte besmele, hamdele, salvele, tevhid ve münacat, naat, miraç, din büyüklerine, şairlere ve devlet adamlarına

övgüden sonra sebeb-i telif gelir ve mevıza ile bu bölüm biter. İkinci bölüm anlatılmak istenen konunun yer aldığı ana gövdedir. Son bölüm ise hatime olup genellikle kitabın adı, hangi tarihte ve nerede yazıldığı, kaç beyit olduğu gibi sorulara ışık tutan “Der-Tarih-i Kitab” türünden bir başlık olabileceği gibi, “münacaat” şiiri, okuyucunun hoşgörüsünü ve duasını dileyen beyitlerle sonra erer. Mesnevinin vezninin de belirtildiği bu bölüm Hz. Peygamber’e övgü ile sona erer. (Kartal 2018: 105-234) Bu bölümlerin hepsi her mesnevide olmadığı gibi zaman içinde giriş ve sonuç kısımları önce hafiflemiş, daha sonraki asırlarda yazılmaz olmuştur.

Mesnevi Tasnifleri

Mesneviler farklı yönlerine göre tasnif edilmiştir. Ünver (2004) mesnevileri ri yazılış amaçlarına göre şöyle tasnif eder:

1. Okuyucuya bilgi vermek, onu eğitmek amacı güden eserler: Bu gruba dinî, tasavvufî, ahlâkî eserler girer. Esmâ-ı hüsnâ şerhleri, ayet ve hadis şerhleri, kırk hadis tercüme ve şerhleri, yüz hadis tercüme ve şerhleri: Önce ayet veya hadis tercüme edilir, sonra onunla ilgili bilgi verilir veya bir hikaye anlatılır. İlmihaller, akait kitapları, fıkhi eserler, mevlitler, bi’set-name, hikmetname, miraciye/name, mucizat-ı nebi, vefâyât-ı Nebî, hilye, makteller, Muhammediyeler, öğüt veren mevızalar, nasihatname, ahlakî eserler, fütüvvetname, kutsal mekanları anlatan eserler, tasavvufî eserler, evliye menkıbeleri, tasavvufî hikayeler, ansiklopedik eserler, tıp, beden bilgisi, hayvanlar, bitki vs. biyografik manzum tezkireler.

2. Okurun kahramanlık duygusuna hitap edenler: Battalname, Hz. Ali Cenknameleri, İskendername, Şahname tercümeleri, konusunu tarihi olaylardan alanlar. Gazavatnameler vs.

3. Sanat yönü ağır basanlar: Aşk ve macera konularında. Yusuf u Züleyha, Hüsrev ü Şirin, Leyla vü Mecnun, Cemşid-i Hurşid, Varka ve Gülşah, Vamık u Azra, Hüma vü Hümayun, Edhem ü Hüma, Vis ü Ramin, Gül ü Hüsrev, Süheyl ü Nevbahar, Şem ü Pervane, Şah u Gedâ, Mihr ü Mah, Mihr ü Müştəri, Gül ü Bülbül, Gül ü Nevruz, Guy u Çevgan, Hüsn ü Dil, Salaman u Absal, İşretname, Hayrabad, Cemşah ve Alemşah, Heft Peyker, Beng ü Bâde,

4. Şairlerin gördüklerini, yaşadıklarını anlattıkları eserler. Tarifatnameler, şehrengiz, surname, sergüzeştname,

Yekta Saraç (2007) Ünver'in okurun veya dinleyicilerin kahramanlık duygularına hitap eden mesnevileri edebi değeri ağır basan mesneviler altında inceleyerek tasnifi üçe indirir.

1. Eğitici ve öğretici yanı ağır basan mesneviler

- a. Dini mesneviler
- b. Tasavvufi mesneviler
- c. Ahlaki mesneviler
- d. Belli bir konuda bilgi veren mesneviler
- e. Kahramanlık temasını işleyen mesneviler

2. Edebiyat değeri ağır basan mesneviler

3. Yaşanılan hayatı merkeze olan mesneviler

Bu tasniflerde yer alan, sanat yönü ağır basan veya edebi değeri ağır basan mesneviler, zaman içinde mesnevi konusu itibarı ile diğerlerinden ayrılarak türleşmiş ve birtakım hikayelerin genel ismi olmuştur. Günümüzde mesnevi denilince akla daha çok bu başlık altına gelen hikayeler gelir. Bu hikayeleri ise üç başlık altında inceleyebiliriz.

1. Aşk hikayeleri: Leyla ile Mecnun, Yusuf ile Züleyha vs.

2. Kahramanlık hikayeleri

- a. Toplum için yapılan kahramanlıklar: Köroğlu
- b. Din için yapılan kahramanlıklar (gazî hikayeleri): Battal Gazi, Ebamüslimnâme, Hz. Ali cenknameleri vs.

3. Kutsal şahsiyetlerin hikayesi

- a. Menşei kutsal kitap olanlar (Peygamber ve yakınları): Mevlid vs.
- b. Azizler ve erenler: Evliya menkıbeleri ve tezkereleri.

Türleşmiş mesnevi dışında nazım biçiminde yazılan eğitici-öğretici metinlerle yazarın şahit olduklarını anlattığı eserlerin her biri kendi türü içinde değerlendirilir.

Mesneviler, bir eserin içinde geçip geçmemesine ve alegorik olup olmasına göre de tasnif edilir.

Anadolu sahasında ilk örneklerin görüldüğü 13. asırdan 19. asra gelene kadar mesnevinin yapısında ve muhtevasında birtakım değişiklikler olmuştur.

1. Yapısında görülen değişiklikler: Klasik mesnevilerin giriş ve sonuç bölümlerinde bir hafifleme olur, eskisi gibi yazılmaz. Mesnevilerin giriş kısmında sıralanan besmele, tevhit, münacaat, naat, miraciyye, dört halife övgüsü, padişah ve diğer edebî hâmilerin övgüsü ya tamamen ortadan kalkmış ya da tevhit ve naatla -ve az sayıdaki örnekte bunlara ilave olarak miraciyye ile- sınırlı kalmıştır.

2. Konularda görülen değişiklik: Klasik mesnevilerin işlediği konulara rağbet azalmış daha çok yerel konulu mesneviler ile şehrengiz, sulhiyye, pendnâme, mesnevi tercümeleleri, dergahname, sahilname gibi konulara ilgi artmış hatta bunların bir kısmı ilk defa 18. yüzyılda görülmüştür.

3. Sebeb-i telif: Klasik dönem Türk mesnevilerinde mesnevi yazarı eserini yazma macerasını, genelde kurmaca bir gerekçe ile okuru ile paylaşırken 18. yüzyıl mesnevilerinde sebeb-i telif kısmı olmadan doğrudan hikâyeye başlandığı görülür.

4. Klasik dönem mesnevileri plan açısından da birbirine benzer. 18. yüzyılın aşk ve macera konulu mesnevilerine baktığımızda hâtimenin giriş bölümü kadar ihmal edilmediği, ayrı bir başlıkla mesneviden ayrılmamış ve az sayıda beyitle ifade ediliyor dahi olsa hâtime fonksiyonunda bir kısmın varlığı görülür.

5. Mesnevi içinde farklı nazım şekil ve türlerinin bulunması, olay örgüsü içinde kimi zaman kahramanların kimi zaman anlatıcının ağızından söylenen çoğu gazel formunda nazım şekilleri yer alırken 18. yüzyılda aşk ve macera konulu mesnevilerde farklı nazım biçimlerine eskisi kadar rağbet edilmediği görülür.

6. Beyit sayıları azalır. Bunun sebepleri arasında giriş kısımlarının kısaltılması veya tamamen ortadan kalkması ve mesnevi içindeki farklı nazım şekil ve türlerinin olmaması veya çok az sayıda örnekle yer alması sayılabilir (Yıldız, 2012: 325-327).

Dolayısıyla 18. yüzyıl Türk edebiyatı, mesnevi penceresinden bakıldığında klasik edebiyat ilkelerinin çözüldüğü klasik sonrası bir devir olarak düşünülebilir.

İlk örneği Yusuf Has Hacib'in *Kutadgu Bilig'i*, son önemli temsilcisi ise Keçecizade İzzet Molla'nın *Mihnetkeşân* ve *Gülşen-i Aşk*'ı kabul edilen mesnevi 19. asra geldiğinde Fars edebiyatında görülen örneklerinden birçok bakımdan farklılaşmış adeta yeni türlerin yazıldığı bir nazım biçimi olmuştur. *Mihnetkeşân*, mesnevinin muhteva bakımından nasıl zenginleştiğini gösteren güzel bir örnektir.

Mehmed Âkif Ersoy'un mesneviye benzer şiirlerinin tasnifi

Klasik dönem sonrası Türk edebiyatının güçlü isimlerinden Mehmed Âkif Ersoy'un mesnevi biçiminde kafiyelenen şiirlerinin biçimini tespit edebilmek için bu konuda elimizde bulunan en önemli kaynak olan Cem Dilçin'in meşhur eserine baktığımızda nazım biçimlerini düz ve serbest yanında *Halk Şiirinden* ve *Divan Şiirinden* alınan biçimler olarak iki farklı alt başlık altında incelediğini görürüz. Cem Dilçin, divan şiiri nazım biçimlerinin özde ve biçimde yapılan değişikliklerle yeniden işlenmesinden bahseder ve daha çok beyit ve bentlerle kurulan biçimler üzerinde durur. *Beyitlerle kurulanlar*'ı kaside, gazel, mesnevi ve rubai tipi olarak dört alt başlık altında inceler (1983: 391-393).

Mehmed Âkif'in söz konusu şiirleri beyitler halinde yazılmadığı için Cem Dilçin'in tasnifine göre *Düzenli Nazım Biçimleri* başlığı altında *Düz Uyak* alt başlığı altında değerlendirilmesi daha uygun görünmektedir. Ancak birinin uyak düzeni, diğersinin de beyit veya mısra sayısına göre tasnif edilmesi bizim sorunumuzu çözmemektedir.

Mehmed Âkif'in mesneviye benzer şiirleri

Mehmed Âkif'in şiirlerinde lafız olarak mesnevî yer almaz.¹ Bununla birlikte Mehmed Âkif'in, şiirlerinde nazım şekli olarak en çok mesneviyi kullandığı söylenir (Gökçek, 2005: 271). Tamamı 108'i bulan şiirlerinden 63'ünü mesnevi nazım biçimi kafiyesi ile yazmıştır. Hikâyeleriyle uzun manzumelerini ve baştanbaşa manzum eserlerini daima 'mesnevi' kafiyesinde yazar. (Uluçay 2014: 103) Safahat'ın bir yönüyle bir mesnevi, manzum bir roman olarak kabul edildiğini söyleyenler de vardır. Bazen kısa şiirleri mesnevi nazım biçiminde yazdığı da vakidir. Necmettin Türinay, *Kuran'a Hitap* şiirinin Mehmed Âkif Ersoy'un mesnevi nazım tarzına yönelme arayışına girdiğini ve kendine mahsus yeni şiiri arayıp bulma yolunda önemli bir

1 Sadece Hüsam Efendi Hoca şiirinde mesnevihan olarak geçer ve onun da nazım biçimi olan Mesnevi ile ilgisi yoktur.

adım attığını gösterdiğini söyler (Ersoy 2021b: 144). Ayrıca *Süleymaniye Kürsüsünde* isimli şiirin biçiminin mesnevi olduğunu ve Âkif eserini on beş, on yedi veya on sekizinci yüzyıllarda kaleme almış olsa idi, ona rahatlıkla mesnevi adı verebileceğini de ifade eder (Ersoy 2021b: 512). Sadece tahkiye edeceği metinleri değil dile getirmek istediği duygu ve düşünceleri aktardığı şiirlerini de mesnevi biçiminde yazdığı vakidir. Mesnevi biçimi ile kastedilen ise şekli benzerlik olmayıp kafiyelenişidir.

Safahat'ta yer alan ve almayan şiirleri arasında *Süleymaniye Kürsüsünde*, *Fatih Kürsüsünde*, *Hasır*, *Kocakarı ile Ömer*, *Köse İmam*, *Hatıralar*, *Asım*, *Berlin Hatıraları*, *Kuran'a Hitap*, *Sadi*, Sadi'den tercüme ettiği klasik bir aşk hikayesi olan *Muhatabe-i Şem ü Pervane* şiirlerinin mesnevi nazım biçiminin Âkif tarafından yeniden yorumlanıp farklı bir formda sunulduğu şiirler olduğunu söyleyebiliriz.

Süleymaniye Kürsüsünde şiirinin başında bir mukaddime, sonunda da bir hatime olsaydı ve beyitler halinde yazılsaydı pekâlâ klasik mesnevi diyebilirdik. Ancak az sonra işaret edeceğimiz gibi birtakım tasarruflarda bulunarak mesneviyi farklı bir forma büründürmüştür. Onun, mesnevi kafiyesini tercih etmesinin nedeni aynı anda mazmun, ahenk, selaset gibi şiire has unsurlar ile anlatmaya dayanan hikâyenin imkânlarının kullanılmasına izin vermesinden dolayıdır.

Şairin damadı Ömer Rıza Doğrul, yayınladığı *Safahat*'ın (Ersoy 1963) başına, *Âkif'in Sanatkâr Tavrı Hakkında Notlar* başlıklı bölümde, Âkif'in mesneviyi başarılı bir şekilde kullanmasını Mülkiye İdadisinde edebiyat dersine giren İsmail Safâ'nın manzum mektuplarını taklit etmesinin rolü olduğundan ve Hersekli Ârif Hikmet'in Âkif'e "ilahü'l-mesnevi" dedirtecek kadar başarılı olduğuna dikkat çeker. Benzer bir iltifatı Âkif'in kendisi için merşiye yazdığı Baytar miralay İbrahim Bey'in yaptığına dair belgenin kendisinde mahfuz olduğunu da ekler. Hersekli'nin ve İbrahim Bey'in sözleri, Âkif'in bu konudaki maharetinin devrinde de bilindiğini göstermektedir.

Hem Mehmed Âkif'in aldığı eğitim hem devrinde üstatlarının onun hakkındaki kanaatleri hem de onun şiirleri üzerine araştırma yapanlar onun şiirleri ile mesnevi arasında çok yakın bir ilgi kurarlar. Ancak Mehmed Âkif diğer birçok şiirinde olduğu gibi klasik edebiyatın nazım biçimlerini ustalıkla kullanmış ve onları adeta yeni bir forma büründürmüştür. Ancak onun yayınlanan ders notlarında (Ersoy 2014) mesneviden bahsedilen bölüme

baktığımızda mesneviye karşı biraz mesafeli bir dil kullandığını görürüz. Yaşadığı dönemde mesnevi ile uğraşan şairin Hamid olduğunu söyledikten sonra eski şairlerimizin bu vadiye pek iltifat etmediğine dikkat çeker. Ziya Paşa'nın;

*Bu kubbede gerçi çok sedâ var
Yok dârda senden özge deyyâr*

matlayla başlayan tevhidini güzel bir mesnevi örneği olarak tavsiye eder. Ders notlarında yer alan bilgilere bakarak mesnevinin Mehmed Âkif'in çok tercih ettiği bir nazım biçimi olmadığını, dolayısıyla yazdığı şiirlere mesnevi denilmesinin onun yapmaya çalıştığı şeyin görülmesine engel olacağını ifade etmeliyim.

Mesnevi yazmadığını düşünmememizin bir diğer nedeni onun mesneviye getirdiği değişiklikler ve yorumlardır. Bunların ne olduğunu ise maddeler halinde göstermeye çalışayım.

1. Üslup: Onun en büyük başarısı başarılı tasviri ve canlı üslubudur. Üsluba konunun değeri de eklenince şiirde muhteva biçimin önüne geçer ve okurun okuduğu şiirin biçimini düşünmesine izin vermez.

2. Vezin: Mesnevi malum olduğu üzere aruzun kısa kalıplarından biri ile yazılır. Üç tef'ileden oluşan kısa kalıplara Mehmed Âkif bir tef'ile daha ekler ve onu aruzun kısa kalıbı olmaktan çıkarır. Bununla da şiirine hem derinlik hem de gazelin ifade gücünü katar. Böylece konunun da derinleşmesini ve farklı bir üslupta anlatılmasını sağlar. İlk bakıldığında mesneviye benzeyen *Pek Hazin Bir Mevlid Gecesi* gibi şiirlerini ise xa xa... şeklinde kafiyelendirerek tersini yapar. Böyle yapmakla alışılmış kafiye kullanımını bozmaya çalışır gibidir. *Pek Hazin Bir Mevlid Gecesi*'nin aksine *Çanakka-le Şehitlerine* şiirinde mesnevi kafiyesini kullanması okurda bir mesnevi okuduğu hissini uyandırmaz. Kanaatimce Âkif'in klasik şiire getirdiği en önemli yorumlardan biri budur.

3. Farklı vezinler kullanmak: Mehmed Âkif şiirlerinde vezinleri değiştirmez. Nasıl başladıysa o şekilde devam eder.

4. Yapısal değişiklik: Klasik mesnevilerin üç bölümden oluştuğundan bahsetmiştik. Mehmed Âkif mukaddime ve hatime bölümlerini hiç yazmayarak sadece konunun hikâye edildiği bölümü kaleme alır. Klasik mesneviler

için çok önemli olan sebep-i telif de bulunmaz. Bu özelliğiyle kendisinden önce yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamış mukaddime ve hatime bölümlerinden şiirini arındırmış olur.

5. İsimlendirme ve ara başlıklar-bölümler: Klasik mesnevilerde görülen ara başlıklar onun şiirlerinde yer almaz. Bölümleri ise bentlerle sağlar. Her bentte bir epizot yer alır ve bent değiştiğçe olayların değiştiğini anlarız.

6. Farklı nazım biçimleri: Mesnevinin Türk edebiyatına has özelliklerinden bir diğeri kahramanların ağzından gazel veya farklı bir biçimde şiir söylenmesidir. Mehmed Âkif, klasik şairin gazel ile yapmaya çalıştığını şiirinde klasik şiirde görmediğimiz bir üslup özelliği olan diyaloglarla sağlar. Böylece farklı bir nazım kullanma ihtiyacı ortadan kalkar.

7. Beyt-i merhûn: Mehmed Âkif'e göre mesnevideki kafiyeden sonraki bir diğeri kolaylık merhun olmasıdır. Diğeri şiirlerde bir beytin anlamının diğeri beyitte devam etmesi bir kusur iken mesnevide buna cevaz verilmesi, özellikle anlatılacak konuların uzun olduğu durumlarda güzel bir imkân olarak ortada durur. Mehmed Âkif'in şiirinde anlam diyaloglarla bir sonraki beyte taşınır. Klasik şairin mecbur kaldığında yaptığı anlamı bir sonraki beyte taşımak, onda bilinçli bir tercihtir.

8. Beyitler: Mesnevi beyitlerle yazılır. Âkif ise beyitler halinde yazmaz, kendi içinde kafiyeli iki mısralardan oluşan bentler halinde yazar. Bununla mesnevi ile klasik şiirin bentlerle yazılan şiirlerini birleştirmiş olur.

9. Hikayeler: Aşk ve kahramanlık hikayelerinin yerini onda erdemli davranışı yücelten ahlaki hikayeler ile dini-tarihi şahsiyetlerin örnek alınacak davranışlarının anlatıldığı hikayeler alır. Sadi ve Mevlana'nın yolundan gider. Ancak o bunları yaparken mitolojik ve menkıbevi unsurlara başvurmaz.

10. Konulu şiirler: Düşüncelerini aktardığı şiirlerde ise çözülen toplum ahlakına yönelik eleştiriler ile vatan sevgisini dile getirmesi onun konuya getirdiği yeniliklerdir. Klasik şiirin klasik konularından farklılaşarak vatan, millet, inanç ve dini yaşantıdaki yozlaşma ile ahlaki çöküntüyü eleştirir. Bu özelliği onun şiirlerini sıradan bir mev'ıza kitabı olmaktan çıkarır.

11. Hamse şairi: Klasik hamselerde aşk hikayeleri ile ahlaki hikayeler ve metinler yer alır. Âkif hamse şairi gibidir. İlk kitap olan *Safahat*'ta yer alan

yer alan *Hasta, Küfe, Hasır, Meyhane, Seyfi Baba, Kocakarı ile Ömer, Mahalle Kahvesi, Köse İmam* gibi şiirlerle aynı zamanda müstakil kitap olan *Süleymaniye Kürsüsünde, Fatih Kürsüsünde, Hatıralar/Berlin Hatıraları, Âsım, Firavunla Yüzyüze* gibi şiirlerini göz önünde bulundurduğumuzda konularındaki farklılıklara bakarak beşten fazla mesnevi yazdığını düşünüp onun hamse şairlerini de unutmadığını düşünmek mümkündür.

Tüm bu özelliklerden sonra onun klasik şiirden istifade ederek, onu zeminde alıp üzerine yepyeni bir şiir inşa ettiğini söylemek mümkündür. Onun şiirini, kafiye ve anlatıya dayalı muhtevasıyla mesnevinin yirminci asırdaki formu olarak görmek de mümkündür. Bu durumda onun bu tür şiirlerinin nazım biçiminin mesnevi olduğunu söylemek yerine *Yeni Türk Şiiri* üst başlığı altında, *Klasik Şiir Etkisinde Gelişenler* altında *Mesnevi Biçiminde Kafiyeleşenler* gibi bir alt başlık altında tasnif etmenin daha doğru olacağını düşünüyoruz.

Şu ana kadar söylediklerimizi özetleyecek olursak Âkif, Hâmid gibi Tanzimat şairleri ile başlayan ve Fikret, İsmail Safa ve Ali Ekrem gibi Servet-i Fünûn şairleri ile devam eden Divan edebiyatı nazım biçimleri ile oynama ve onları dönüştürme ve yapıyı bozma geleneğini sürdürmüş, Fikret ve Ali Ekrem'de gördüğü mesnevi ile sosyal ve içtimai hadiseleri anlatarak kendisine özgün bir vadiye açmıştır. Dinî lirizmi esas alan mesnevi tarzındaki şiirlerinde sadece Tanzimat ve Servet-i Fünun şairlerini değil, Lamartine gibi Batılı yazarların şiirlerinden de istifade ederek Şark'ı ve Garb'ı tek potada birleştirerek özgün bir biçime dönüştürmeyi başarmıştır.

Âkif'in yaptığı bu dönüştürmeyi ve özgünlüğü, mesneviyi andıran şiirlerinde bariz bir şekilde görürüz. Türk edebiyatında ilk örneği görüldüğü zamandan son asra kadar gelişerek değişen mesnevi nazım biçimini vezin, kafiye, yapı ve muhteva bakımından geliştirerek zenginleştirmiş ve âdetâ edebiyatımıza yeni bir nazım biçimi hediye etmiştir. Böylece bir biçim olan mesneviyi dönüştürerek ve geliştirerek eski kitapların tozlu sayfalarında kaybolmaktan kurtararak yeni şiirimizde devam etmesini sağlamıştır.

Kaynakça

- Dilçin, C. (1983). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: TDK.
- Ersoy, M. A. (1963). *Safahat. Merhum Mehmed Âkif Ersoy'un yazdığı yedi kitabı ve bunun dışında kalan şiirlerini ihtiva eder*. haz. Ömer Rıza Doğrul. - İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Ersoy, M. A. (2014). *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları: 1908-1909 Eğitim Dönemi*. Notları tutan Mehmed Zekai (Konrapa); haz. Ömer Hakan Özalp. İstanbul: Bağcılar Belediyesi.
- Ersoy, M. A. (2021a). *Safahat Eski ve Yeni Harfler Bir Arada Karşılaştırmalı Neşir (Edisyon Kritik) Ve Ek Olarak Safaha Dışında Kalmış Şiirlerinden 100 Şiir-3540 Mısra*. Yay. Haz. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Ersoy, M. A. (2021b). *Mehmed Âkif Ersoy'un Şiir Külliyyatı Safahat*. Yay. Haz. Necmettin Turinay. Ankara: TBMM Yayınları.
- Gökçek, F. /2005). *Mehmed Âkif'in Şiir Dünyası*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kartal, A. (2018). *Doğu'nun Uzun Hikayesi Türk Edebiyatında Mesnevi*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Uluçay, M. (2014). *Mehmed Âkif Ersoy'unn Eserleri Üzerinde Dil ve Üslup İncelemesi*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi] İstanbul Üniversitesi.
- Yıldız, A. (2012). "18. Yüzyıl Mesnevilerinin Işığında Osmanlı Edebiyatında Edebî Çözülme: Klasikten Klasik Sonrası Devreye Geçiş" *Türklük Bilimi Araştırmaları = Journal of Turkology Research*, 32. s. 307-329.

BURDUR MEHMED ÂKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ MEHMED ÂKİF ERSOY UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ ARŞİVİ

Prof. Dr. Zafer GÖLEN

Burdur Mehmed Âkif Ersoy Üniversitesi Öğretim Üyesi

Giriş

17 Mart 2006 tarih ve 5467 sayılı Kanun'la kurulan Burdur Mehmed Âkif Ersoy Üniversitesi'nin temel hedeflerinden biri de İstiklâl Marşı Şairi Mehmed Âkif Ersoy'un hayatı ve eserlerini incelemek ve aydınlatmak olmuştur. Bu maksatla üniversite bünyesinde 18 Mart 2009'da Mehmed Âkif Ersoy Uygulama ve Araştırma merkezi kurulmuştur. Merkezin hedefleri, Mehmed Âkif Ersoy ile ilgili bilimsel araştırmalar yapmak; belgelemek, tanıtılmasını, korunmasını ve yaşatılmasını sağlamak; Mehmed Âkif Ersoy ile ilgili kitap, gazete, dergi, broşür, afiş gibi her türlü yayın ve ses ile görüntü kayıtlarının yer aldığı bir ihtisas kitaplığı ve arşivi oluşturmak; Mehmed Âkif Ersoy ile ilgili olarak düzenlenen ulusal ve uluslararası bilgi şöleni, kongre, konferans, panel gibi etkinliklere destek olmak ve katılmak; Mehmed Âkif Ersoy ile ilgili olarak belgesel, CD, kitap, dergi ve benzeri yayınlar yayımlayan ve bu alan üzerinde çalışan bilim adamlarını ve araştırmacıları desteklemek; onların bilgi ve tecrübelerini kalıcı eserler haline getirmek; Mehmed Âkif Ersoy ile ilgili çalışmalarda bulunan Türkiye ve Türkiye dışındaki enstitü, merkez, kişi ve kuruluşlarla işbirliğinde bulunmak; Mehmed Âkif Ersoy'la ilgili hazırlanacak yazılı ve görsel basın-yayın programlarına bilimsel destek sağlamak; Yurt içi ve yurt dışında Mehmed Âkif Ersoy ile ilgili önem arz eden merkezlere kuruluş amacına uygun kısa süreli araştırma ve inceleme gezileri düzenlemek ve Mehmed Âkif Ersoy hakkında kamuoyunu bilgilendirmektir.

Mehmed Âkif Ersoy Uygulama ve Araştırma Merkezi kurulduğu günden beri birçok etkinlik ve üç önemli uluslararası Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu yapmıştır. Bunun yanında en önemli faaliyetlerden biri de merkez tarafından gerçekleştirilen yayın faaliyetleridir. Başlıca yayınlar; I. Mehmed Âkif Ersoy Uluslararası Sempozyum Kitabı (2009), Mehmed Âkif Ersoy'un Aile Mektupları (2010), Mehmed Âkif Ersoy İlköğretim Okulları Kompozisyon Yarışması (2010), Safahat'tan Seçmeler (Braille Baskısı) (2012),

Safahat Prestij Baskı (2013), Mehmed Âkif'i Yeniden Okumak (2016), Âkif'i Anmak Asım'ı Yaşamak (2018), II. Meşrutiyet Dönemi Mehmed Âkif Tartışmaları-I (2021), Mehmed Âkif'in Mektep ve İlk Meşrutiyet Yılları, İlk Şiirleri-Urenie Tercümesi (2021), 2. Uluslararası Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu (2021), 3. Uluslararası Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu: İstiklal Marşının Kabulünün 100. Yılı Bildiriler Kitabı (2021) adlı kitaplardır.

1. Mehmed Âkif Ersoy Uygulama ve Araştırma Merkezi Arşivinin Kurulması

Mehmed Âkif Ersoy Uygulama ve Araştırma Merkezi Arşivi oluşturma fikri İstiklâl Marşı'nın Kabulünün 100. Yılı etkinlik planlaması çalışmaları sırasında yapılan fikir alışverişi esnasında ortaya çıkmıştır. İlgili çalışmalar sonucu evvela Burdur Mehmed Âkif Ersoy Üniversitesi bünyesinde "*Burdur Mehmed Âkif Ersoy Üniversitesi İstiklal Marşının Kabulünün 100. Yılı Komisyonu*" kurulması için 4 Mart 2020 tarihinde Mehmed Âkif Ersoy Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü tarafından Burdur Mehmed Âkif Ersoy Üniversitesi Rektörlüğüne bir yazı yazılmıştır¹. Ancak 12 Mart 2020'de ülke çapında salgın ilan edilip, kısıtlamalar getirilince komisyonun kurulması gecikmiş, komisyon ancak salgının hafiflemesi üzerine 29/07/2020 tarih ve 32748 sayılı Rektörlük Oluru ile teşkil edilebilmiştir². Komisyon, Başkan Prof. Dr. Mehmet Karaca (Rektör Yardımcısı), Üyeler Prof. Dr. Zafer Gölen (Mehmed Âkif Ersoy Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü), Dr. Öğr. Üyesi Onur Birol (KİMER Müdürü), Dr. Öğr. Üyesi Canan Olpak Koç (Mehmed Âkif Ersoy Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdür Yardımcısı), Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Kılınç (Rektör Danışmanı), Doç. Dr. Murat Kara (Sanat Tasarım Fakültesi Öğretim Üyesi) ve Ali Nihat Gündüzalp'ten (Üniversite Genel Sekreteri) oluşmuştur. Komisyon ilk toplantısını; dönemin rektörü Prof. Dr. Adem Korkmaz başkanlığında, komisyon üyeleri, üniversitedeki diğer paydaş fakülte ve akademisyenlerin katılımı ile 10 Ağustos 2020 tarihinde Burdur Lavanta Tepesi Otel'de gerçekleştirilmiştir. Toplantıda üniversitede 2021 yılında yapılacak faaliyetler belirlenmiştir.

2021 yılı için her kurum kendi ölçeğinde etkinlik programları hazırlamıştır. Bu bağlamda Cumhurbaşkanlığı bünyesinde hizmet veren Millet Kütüp-

1 Mehmed Âkif Ersoy Uygulama ve Araştırma Merkez Müdürlüğü tarafından Burdur Mehmed Âkif Ersoy Üniversitesi Rektörlüğüne yazılan 04/03/2020-E.13874 gün ve sayılı yazı.

2 Burdur Mehmed Âkif Ersoy Üniversitesi Rektörlüğü İstiklal Marşının Kabulünün 100. Yılı Komisyonu tarafından İlgili Kişilere hitaben yazılan 17.02.2021-E.12197 gün ve sayılı yazı.

hanesi'nde de bir İstiklâl Marşı sergisi açılması için hazırlık yapılmış olup, doğal olarak Mehmed Âkif Ersoy adına kurulan tek üniversite olan Burdur Mehmed Âkif Ersoy Üniversitesi aranarak merkezde Mehmed Âkif Ersoy'a ait orijinal belgeler varsa gönderilmesi istenmiştir. Ancak o tarihte üniversite bünyesinde tek bir orijinal belge ve materyal yoktur. 2006 yılında kurulan üniversitede bu eksikliğin ortaya çıkması üzerine Prof. Dr. Adem Korkmaz'ın desteği ve teşviki ile Rektör Yardımcısı Prof. Dr. Mehmet Karaca ve Mehmed Âkif Ersoy Uygulama ve Araştırma Merkez Müdürü Prof. Dr. Zafer Gölen'in yoğun gayretleri ile Mehmed Âkif Ersoy'a ait çok sayıda materyal ve orijinal belge üniversite kaynakları ile merkeze kazandırılmıştır. 2020-21 yılları içerisinde yapılan çalışmalar sonucu Mehmed Âkif Ersoy, dönemi, yakın çevresi; Türk Eğitim Tarihi ve Darülfünuna ait çok sayıda orijinal belgeyi satın alma yoluyla merkeze kazandırmıştır (Karaca vd., 2022, 92).

2. Mehmed Âkif Ersoy Uygulama ve Araştırma Merkezi Arşiv İçeriği

Mehmed Âkif Ersoy Uygulama ve Araştırma Merkezi'ne temin edilen belgeler Merkez Müdürü Prof. Dr. Zafer Gölen tarafından gönüllü olarak tasnif edilmiştir. Arşive MA (MAKÜ Arşivi) kodu verilmiştir. Ardından aşağıdaki kodlar oluşturularak tasnif edilmiştir. Belgelerin tamamı XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile XX. yüzyılın ilk yarısına aittir. Belgeler diploma, şahadetname, aile mektupları, atama kararlara, öğrenci belgeleri, çeşitli kademelerdeki öğrenci sınav evrakı, diploma denklik dilekçeleri, okula kabul başvuruları, öğrenci fotoğrafları, maaş cetvelleri, iyi hal kâğıtları, ikametgâh ilmühaberlerden oluşmaktadır (Karaca vd., 2022: 92).

Arşivde yer alan tasnifler ve belge adetleri

Tasnif Adı	Belge Adedi
MA. A (Âkif)	24
MA. AD (Adliye)	7
MA. AEB (Ali Ekrem Bolayır)	114
MA. AS (Askeri)	4
MA. E (Eğitim)	558
MA. F (Fotoğraf)	2
MA. HH (Hüseyin Hilmi Paşa)	6
MA. HST (Hamdullah Suphi Tanrıöver) ³	11

3 Bu belgeler yayınlanmıştır. Bakınız, (Gölen, 2022: 159-181).

MA. H (Hariciye)	2
MA. K (Kartpostal)	5
MA. M (Müteferrik)	67
MA. N (Nüfus)	12
MA. NK (Namık Kemal)	12
MA. RM (Rifat Menemenlizade)	89
MA. S (Sağlık)	3
MA. TE (Tevfik)	27
Toplam	943

Bazı belgelerin analizi yaptığında Türk tarihi için oldukça önemli ipuçlarına ulaşılır. Mesela *MA. AD. 2* nolu belgede bahsi geçen kişi Darülfünûn'un ilk kadın mezunu olan ünlü şair ve yazar Şükûfe Nihal Başar'dır. Başar, Rumi 1309 yılında Hanya'da dünyaya gelmiştir. Babası Miralay Ahmet Bey'dir. Annesi Binbaşı Şevket Bey'in kızı Nazire Hanım'dır. Babasının askeri görevleri gereği Şam, Selanik ve Beyrut başta olmak üzere farklı şehirlerde bulunmuştur. Babası tarafından eğitimine büyük önem verilmiş ve İstanbul'da Fransız okuluna devam etmiştir. Ayrıca Cenap Şehabettin ve Osman Fahri'den Arapça, Farsça, Türkçe ve edebiyat dersleri almıştır. İstanbul'da idadi eğitimini tamamladıktan sonra 12 Eylül 1914'te açılan İnas Darülfünûnu'na ilk öğrenci olarak kaydolmuştur. 1918 yılına kadar bu okula devam eden Şukufe Nihal daha sonra Darülfünûn Coğrafya Bölümü'ne devam ederek bu okuldan mezuniyet hakkı kazanan ilk kız öğrenci olmuştur. 1953 yılına kadar İstanbul'un çeşitli okullarında edebiyat ve coğrafya öğretmenliği yapmıştır. Eğitimciliğinin yanında yazdığı şiirleriyle de adından söz ettiren Şukufe Nihal 25 Eylül 1973 yılında İstanbul'da vefat etmiştir (Dizdar, 2014: 32; Arslan, 1995: 2; Tarhan & Akün, 1994: 400). İlgili belgede Şukufe Nihal'in babasının Miralay Ahmet Bey olduğu ve 1916 senesinde Şehremeni Civarında Deniz Abdal Mahallesi Dutçu Sokak no 206'da yaşadığı öğrenilmektedir (MA. A.2).

Mehmed Âkif'le ilgili belgeler ise onun Darülfünûn hocalığı dönemine aittir. Âkif 1908'de Darülfünûn'da Edebiyat dersleri vermeye başlamıştır. Buradaki hocalığı sırasında yaptığı sınavlara ait evrakın bir kısmı merkez müdürlüğüne kazandırılmıştır. Sınavda sorduğu soruya cevap verebilen öğrenci çıkmamıştır. Âkif'in cevabında ne istediğini *Sebilürreşâd*'in 16. cildinde 1919'da Doktor Milaslı İsmail Hakkı vermiştir. İsmail Hakkı'nın hayatıyla ilgili bilgiler sınırlıdır. 1870 yılında Muğla'nın Milas İlçesinde dün-

yaya gelmiştir. Hacı Mehmed Bey'in oğludur. İlköğrenimini Milas'ta, orta-öğrenimini Aydın ve İzmir'de, Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'yi (Tıp Fakültesi) 1888'de İstanbul'da bitirmiştir. Çeşitli hastanelerde doktorluk ve sıhhiye müdürlükleri yapmıştır. Soyadı kanunundan sonra "Milaslı" soyadını almıştır. Bitlis sıhhiye müdürlüğünden 1929 yılında emekli olmuştur. 1938 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Milaslı, Milli Mücadele döneminde aktif görev üstlenmiştir. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinden sonra 30 Mayıs 1919 Cuma günü düzenlenen Sultanahmet Meydanı'nda binlerce kişinin katıldığı mitingde konuşma yapanlardan biridir. Hilal-i Ahdar Cemiyeti'nin (Yeşilay Derneği) kurucularından olan Milaslı, dernekte görev aldığı sürede içki içilmesine karşı mücadele etmiştir. Muhafazakâr bir düşünce yapısına sahip olan Milaslı, *Sebilürreşad*'ın yazar kadrosu içerisinde yer almıştır. Burada 26 makalesi yayınlanmıştır (Çatalbaş, 2014: 100-101).

İsmail Hakkı "*İçkilerin Amerika'da Resmî Memnûiyeti Acaba Hangi Asrîlik?*" adlı makalesinde

*İ'timâd itme sâkın sâmi'aya, bâsıraya !
Olur onlarda nice sehv ü hatâya mazhar
İki hâsiyyet ider bâtıl u hakkı temyiz
Biri tedkîk-i haberdîr, biri ta'mîk-i nazar,*

dörtlüğünün aslında İsrâ Suresi 36. ayetine referans verdiğini ifade eder. Ayette, *Velâ takfu mâ leyse leke bihi 'ilm(un)^(c) inne-ssem'a velbasara vel-fu-âde kullu ulâ-ike kâne 'anhu mes-ûlâ(n)=Bir de hiç bilmediğin bir şey'in ardınca gitme, çünkü kulak, göz, gönül, bunların her biri ondan mes'ul bulunuyor* denmektedir. İsmail Hakkı bu ayetin anlamını; "*Biz öyle falan veya filân kimsenin demesiyle bir şeye inananlardan değiliz. Çünkü dinimiz; "Doğru olduğunu iyice bilmedikçe bir şeye tâbi' olma; zîrâ kulak, göz, kalb hepsi mes'ûldür!" buyuruyor. Yani insanın bilâ-tahkîk işittiğine, gördüğüne, meylettiğine tâbi' oluvermesini dinimiz men' ediyor*" şeklinde açıklar (İsmail Hakkı, 1919: 206). Muhtemelen Mehmed Âkif öğrencilerine ya bu şekilde bir izahat yapmış ya da konuyu araştırmalarını tavsiye etmiştir. Sınav kâğıtlarına bakıldığında öğrencilerinin konuyu ya anlamadıkları ya da araştırmadıkları ortaya çıkmaktadır (Soydan, 2022: 249-252).

MA. E. 37 nolu belge ise sadece Türk Eğitim Tarihi değil Azerbaycan tarihine de katkı yapacak niteliktedir. İlgili belge Ahmed Şükrü kızı Nafia Hanım'a aittir. Nafia Hanım 1903'te Yanya'da doğmuştur. Babası Ahmet

Şükrü genç yaşta ölmüş annesi Zehra Hanım Tefik Tanur'la evlenmiştir. Nafia Hanım 7 yaşında Çamlıca mektebine başlamış, 1922'de de Edebiyat Fakültesi'ne kaydolmuştur. Fakülteden arkadaşı Azerbaycanlı ünlü dil bilimci ve pedagog Emin Abid'le 1923'te evlenerek 1927'de Bakü'ye taşınmıştır. Emin Abid 21 Ekim 1938'de 39 yaşında Sovyetler tarafından kurşuna dizilmiş, Zehra Hanım'da çalışma kamplarına gönderilmiştir (Şamil, 2002: 255, 263). İlgili belgede Nafia Hanım'ın bir fotoğrafı, "*Çamlıca Leyli İnâs-ı Sultânî Mektebi*" 10 numaralı öğrenci olduğu, okuldan tasdikname ile ayrıldığı ve Darülfünun'a kayıt yaptırdığı, doğum yeri ve tarihi kayıtlıdır.

Önemli belgelere başka bir örnek ise Mahmud Şevket Paşa'nın Harbiye Nazırı, Said Paşa'nın ise Sadrazam olarak imza attığı bir vesikadır. MA. A. 3 numaralı belgede bir öğrencinin özlük hakları sebebiyle kaleme alınan bir belgede Paşaların imzası vardır. Said Paşa 1838'de Erzurum'da doğmuştur. Said Paşa'nın babası Ali Namık Bey'dir. Tanzimat devrinde yetişen devlet adamlarındandır. Dâhiliye nazırlığı, Hazine-i Hassa nazırlığı, Ayan reisliği, Ankara ve Bursa valilikleri, Adliye nazırlığı gibi birçok görevde bulunduktan sonra ilk olarak 18 Ekim 1879 yılında başvekâlete getirilmiştir. Hem II. Abdülhamid döneminde hem de İttihat ve Terakki'nin ülke yönetiminde etkili olduğu dönemde birçok kez sadrazamlık görevi yapmış ve 16 Temmuz 1912'de sadrazamlık görevinden istifa etmesiyle siyasi hayatı sona ermiştir (Kurşun, 2008: 576-578).

Mahmud Şevket Paşa ise 1856'da Bağdat'ta doğmuş, 31 Mart İsyanı'nı bastırması ile ün kazanmıştır. Önce Harbiye Nazırı ardından da Sadrazam olmuş, 11 Haziran 1913'te bir suikasta kurban giderek hayatını kaybetmiştir (Türkmen, 2003: 384-385).

Arşivdeki bazı önemli belgeler ve muhtevaları şöyledir:

MAKÛ ARŞİVİ (MA. AD.2)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Özeti	Tarihi
2	ADLİYE	Mahallemizde Dutçu Caddesi 206 numaralı hanede sakin Şükûfe Nihal Hanım binti Miralay Ahmed Bey nam mümaileyhanın şimdiye değin bir sû-i hali müşahade olunmayub ehl-i izzet ve erbâb-ı namus ve hüsn-i ahlâk sahibi olduğuna mübeyyin iş bu hüsn-i hâl şehâdet-nâmesi mummaileyhanın yedine ita kılındı.	30 Eylül 1332 (13 Ekim 1916)

MAKÜ ARŞİVİ (MA. A.1)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Transkripsiyonu	Tarihi
1	AKİF	<p>(Sınav Kâğıdı) Hüseyin Efendi Numro:479 S (Soru) İ'timâd itme sâkın sâmi'aya, bâsıraya ! Olur onlarda nice sehv ü hatâya mazhar İki hâsiyyet ider bâtil u hakkı temyiz Biri tedkik-i haberdir, biri ta'mîk-i nazar.</p> <p>C (Cevap) -Sâmi'na bak i'timâd itme sâkın bâsıraya onlarda olur nice sehv ü hatâya mazhar bâtil ile hakkı tefrik itmek için iki haslet olub biri o şeyin mevzû'nu gayesini diğeri de etraflıca mütala'a itmekden ibaretdir. 3 Teşrin-i sâni 1329.</p> <p>Sıfırdır Mehmed Âkif</p>	3 Teşrin-i sâni 1329 (16 Kasım 1913)

MAKÜ ARŞİVİ (MA. A.2)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Transkripsiyonu	Tarihi
2	AKİF	<p>(Sınav Kâğıdı) Adı: Mehmed Muhyiddin bin Ali Numro:362 İ'timâd itme sâkın sâmi'aya, bâsıraya Olur onlarda nice sehv ü hatâya mazhar İki hâsiyyet ider bâtil u hakkı temyiz Biri tedkik-i haberdir, biri ta'mîk-i nazar.</p> <p>İşiden kimse ile gören kimsenin sözüne katiyen dayanub kalma çünkü senin i'timâd itdiğin kimselerde nice yanlışlık zâhir olur. İki şey vardır ki bâtil ile bâtil ile hakkı temyiz idecek iki şey vardır ki biri söylenen sözü tedkik diğeri gören kimseyi ta'mîk itmektedir.</p> <p>1 Birdir Mehmed Âkif</p>	Tarihsiz ancak 3 Teşrin-i sâni 1329 (16 Kasım 1913)

MAKÛ ARŞİVİ (MA. A.3)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Transkripsiyonu	Tarihi
3	AKİF	<p>(Sınav Kâğıdı) Hafız Şa'bân Efendi Numro: 476 İ'timâd itme sâkın sâmi'aya, bâsıraya Olur onlarda nice sehv ü hatâya mazhar İki hâsiyyet ider bâtil u hakkı temyiz Biri tedkîk-i haberdîr, biri ta'mîk-i nazar.</p> <p>Sakın her bir insan hatâ itmekden biri olduğu halde cenâb-ı hak onu âfî ider. Çünkü insan olsun hatâsı olmasun bu olmaz. Ancak onu âfî idecek cenâb-ı hakdır. Bizim de nazar eylediğimiz budur. Fî 3 Teşrin-i sâni 1329.</p> <p>Sıfırdır Mehmed Âkif</p>	3 Teşrin-i sâni 1329 (16 Kasım 1913)

MAKÛ ARŞİVİ (MA. A.4)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Transkripsiyonu	Tarihi
4	AKİF	<p>(Sınav Kâğıdı) Süleyman Numro: 455 İ'timâd itme sâkın sâhibine ve nâsırda İ'timâd itme sâkın sâmi'aya, nasihine</p> <p>Sıfırdır Mehmed Âkif</p>	Tarihsiz ancak 3 Teşrin-i sâni 1329 (16 Kasım 1913)

MAKÜ ARŞİVİ (MA. A.5)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Transkripsiyonu	Tarihi
5	AKİF	<p>(Sınav Kâğıdı) Hakkı Numro:478 İ'timâd itme sâkın sâmi'aya, bâsıraya Olur onlarda nice sehv ü hatâya mazhar İki hâsiyyet ider bâtil u hakkı temyiz Biri tedkîk-i haberdir, biri ta'mîk-i nazar.</p> <p>Sakın görene işidene inanma onlar da çok sehv ü hatâya uğrar. Hususi iki şey vardır. Bâtil hakkı temyiz ider. Biri araş- tırmak diğeri ise uzun uzadıya bakmak- dır.</p> <p>Sıfırdır Mehmed Âkif</p>	<p>Tarihsiz ancak 3 Teşrin-i sâni 1329 (16 Kasım 1913)</p>

MAKÜ ARŞİVİ (MA. A.6)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Özeti	Tarihi
6	AKİF	<p>Darülfünûn öğrencilerinden Kıbrıslı Mehmed Asım'ın okul ücretinden muaf tutulmasına dair. Belgede Asım'ın dilekçesinin arkasında MEHMED AKİF imzalı 16 Şubat 1331 tarihi olarak "muktezi mazbata tanzim olunmuş olmağla Maarif müdireyet-i vâlâsına tesyir kılındı." MECLİS BAŞKÂTİBİ AKİF. yazısı mevcuttur.</p>	<p>16 Şubat 1331 (29 Şubat 1916)</p>

MAKÛ ARŞİVİ (MA. A.7)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Transkripsiyonu	Tarihi
7	AKİF	<p>(Sınav Kâğıdı) İsmail Hakkı bin Ali Efendi Numro:260 İ'timâd itme sâkın sâmi'aya, bâsıraya Olur onlarda nice sehv ü hatâya mazhar İki hâsiyyet ider bâtil u hakkı temyiz Biri tedkîk-i haberdîr, biri ta'mîk-i nazar.</p> <p>Akl-ı a'mîk ve bâsıra olan kimi sözler İzâhat Aklı a'mîk ve bâsıra olan kimselerin sözüne i'timâd itme. Çünkü onların söylemiş oldukları söz dâ'imâ sehv ve hatadır İki şey vardır ki o da bâtil ile hakk beynini temyiz ider Biri bir şeyi anlayub dinlemektir. Biri de bir şeyi anlamamakla beraber nazar itmektir.</p> <p>2 İkidir Mehmed Âkif</p>	<p>Tarihsiz ancak 3 Teşrin-i sâni 1329 (16 Kasım 1913)</p>

MAKÛ ARŞİVİ (MA. A.8)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Transkripsiyonu	Tarihi
8	AKİF	<p>Darülfünûn Müdiriyet-i Umûmîsi Aded Türkçe Sû'alleri 1- Vâsf-ı terkibi nedir ve kaç dürlü olur? 2-Türkçe fiillerin envâ'ını beyân idiniz. 3-Vazifesini ifâ idemeyen bir mübaşir hakkında merci'ne bir şikâyetnâme tahrîri. 4-Hakk-perestim arz-ı ihlâs itdiğim dergâh bir Bir nefes ayrılmadım tevhîdden Allah bir beytinin nesre tahvili. 5-Kâide-i Farsiye ile isimler nasıl cem yapılır? (Zarf) Ulûm-ı Şer'iyye Mülâzemet rû'usu Türkçe imtîhâmı su'allerini muhtevidir. İhtâr: Bu zarf hey'et-i imtîhâniye huzurunda ve nâmzedlerin muvâcehesinde açılacaktır.</p>	<p>Tarihsiz</p>

MAKÜ ARŞİVİ (MA. A.9)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Transkripsiyonu	Tarihi
9	AKİF	İçlerinde Mehmed Âkif'in de bulunduğu Darülfunûn hocalarına ait maaş bordrosu. Darülfunûn-ı Osmanî Ulûm-ı Âliye-i Diniyye ve Edebiyât Şubeleri Müdiriyeti maaş cetveli. Edebiyat Şubesi Muallimin Tertibi "Birinci Sene" Maaşât Ders Haftada Saat Aded Muallimin İzâhât 900 Edebiyât-ı Türkiyye 3 Âkif Bey Muallimin-i kadimeden	Tarihsiz

MAKÜ ARŞİVİ (MA. A.10)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Transkripsiyonu	Tarihi
10	AKİF	Edebiyât-ı Türkiye Müderrisi Mehmed Âkif imzalı Pırlepelî İsmail oğlu Hasan Efendi'ye ait Devlet-i Âliyye-i Osmaniyye Darü'l-hilâfetü'l-âliyye Medresesi Sahn Kısmı diploması	22 Şaban 1337 23 Mayıs 1919

MAKÜ ARŞİVİ (MA. A.11)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Transkripsiyonu	Tarihi
11	AKİF	İçlerinde Mehmed Âkif'in de bulunduğu Darülfunûn hocalarına ait iane bordrosu.	20 Şubat 1334 20 Şubat 1918

MAKÜ ARŞİVİ (MA. A.12)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Transkripsiyonu	Tarihi
12	AKİF	İçlerinde Mehmed Âkif'in de bulunduğu Darülfunûn hocalarına ait tevkifat bordrosu. Orijinal dosya içinde	22 Kanun-ı evvel 1333 22 Aralık 1917

MAKÜ ARŞİVİ (MA. AS.3)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Özeti	Tarihi
3	ASKERİ	Trabzonlu Ahmed Fatin'in Harbiye'de eğitim aldığına dair verilen tasdiknâme. Belgede kırmızı mürekkeple kaleme alınmış 26 Haziran 1328 (9 Temmuz 1912) tarihli kayıta Harbiye Nazırı Mahmud Şevket ve Sadrazam Said adları kayıtlıdır.	15 Teşrin-i evvel 1337 (15 Ekim 1912)

MAKÜ ARŞİVİ (MA. E.9)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Özeti	Tarihi
9	EĞİTİM	Abdurrahman Efendi'ye ait Maarif-i Umumiye Nezareti Darümuallimin Rüşdiye Şehadetnâmesi. (Belge altında Maarif-i Umumiye Nazırı Emrullah ve Darümuallimin Müdürü Mustafa Satı Bey'in imzaları var)	10 Temmuz 1326 (23 Temmuz 1910)

MAKÜ ARŞİVİ (MA. E.25)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Özeti	Tarihi
25	EĞİTİM	Darülfünun Ulûm-ı Diniyye Şubesi'ne devam eden Bosnalı Hafız Mehmed Efendi bin Salih'in okul ücreti ödeyecek parası olmadığı ve ücretten muaf tutulma talebine dair fakir hali mazbatası.	26 Mart 1328 (8 Nisan 1912)

MAKÜ ARŞİVİ (MA. E.31)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Özeti	Tarihi
31	EĞİTİM	1. Kolorduya katılıp Balkan Savaşına katılan ve savaş sonrasında okula dönen öğrencinin kaybettiği yıllar için sınav hakkı talebine dair.	5 Şubat 1329 (18 Şubat 1914)

MAKÜ ARŞİVİ (MA. E.32)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Özeti	Tarihi
32	EĞİTİM	Darülfünun Edebiyat ve Ulûm-ı Şeriyeye şubeleri dersleri, kredi ve müfredatı	19 Ağustos 1328 (1 Eylül 1912)

MAKÜ ARŞİVİ (MA. E.34)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Özeti	Tarihi
34	EĞİTİM	Tatar Cemiyeti Hayriye'si başlıklı kâğıdıyla verilen cemiyet mensubu Kırım'ın Kerç şehriden Abdullah bin Zeynelabidin Efendi'nin gimnazyum mezunu ve Akmesjid Tıp Fakültesi birinci sınıf talebesinden olub bu kere Dersaadet'e gelmiş ve Darülfünûn Edebiyat Fakültesi Tarih kısmına duhul arzusunda bulunmuş olduğundan muamele-i mukteziyenin ifası zımında ve iyi hal kâğıdı	7 Kanun-ı sâni 1338 (7 Kasım 1922)

MAKÜ ARŞİVİ (MA. E.36)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Özeti	Tarihi
36	EĞİTİM	Darülfünûn Ulûm-ı diniyye talebesi Romanya tebaasından Dobruca ahali-i İslamiyesinden Sadık Hacı Nâfi ve Ferhad Abdullah Efendilerin okul ücreti ödeyecek parası olmadığı ve ücretten muaf tutulma talebine dair fakir halî mazbatası.	25 Mart 1328 (7 Nisan 1912)

MAKÜ ARŞİVİ (MA. E.37)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Özeti	Tarihi
37	EĞİTİM	Yanyalı Yüzbaşı Ahmed Şükrü Efendi kızı Nafia Hanım. Çamlıca Leyli İnâs Sultani Mektebi mezunu. Tasdiknâme belgesi. Belgede fotoğrafı mevcuttur.	30 Temmuz 1339 (30 Temmuz 1923)

MAKÜ ARŞİVİ (MA. E.40)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Özeti	Tarihi
40	EĞİTİM	Rusya Konsolosluğundan Ahmed Hüseyin Numan Oğlu'nun Rus vatandaşı olduğuna dair verilen belge.	29 Eylül 1328 (12 Ekim 1912)

MAKÛ ARŞİVİ (MA. E.41)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Özeti	Tarihi
41	EĞİTİM	Moskova'da öğrenim görürken ülkesindeki karışıklıklardan dolayı İstanbul'a gelen Gence Vilayeti ahalisinden İsfendiyar Ganiyef'in Darülfünûn Edebiyat Şubesi'ne kaydının yapılmasına dair	12 Teşrin-i sâni 1334 (12 Kasım 1918)

MAKÛ ARŞİVİ (MA. E.47)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Özeti	Tarihi
47	EĞİTİM	Edebiyat Medresesi talebesinden Mazhar Efendi'nin ödediği 50 kuruşluk eğitim ücretinin makbuzu.	18 Nisan 1337 (18 Nisan 1921)

MAKÛ ARŞİVİ (MA. E.48)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Özeti	Tarihi
48	EĞİTİM	Bulgaristan Hazergrad Kazası Karagöz Karyesinden olan hâlihazırda öğrenim gören Mehmed'in ecnebi kontenjanından yararlanmak istediğine dair.	20 Kanun-ı sâni 1326 (3 Aralık 1910)

MAKÛ ARŞİVİ (MA. E.60)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Özeti	Tarihi
60	EĞİTİM	Darülfünûn-ı Osmanî Ulûm-ı Aliye-i Diniyye Şubesi birinci sınıf müdavimlerinden 1247 numroda mukayyed Bosna Vilâyeti Sanskimost Kazası'na tabi Kamengrad Mahallesi'nden Ali Efendi ibn-i Ali Efendi efkâr-ı fukaradan bulunduğu cihetle mekâtib-i aliyyeye senevi itası lazım gelen ücretin tesviyesine adim-ül-ıktidâr bulunduğu mahallesinden icra kılınan tahkikatdan anlaşılmağla bu sene meccanen kayd ve kabulü esbabının istikmalî zımında iş bu mazbata mümaileyhin yedine ita kılındı.	10 Teşrin-i sâni 1327 (23 Kasım 1911)

MAKÜ ARŞİVİ (MA. E.61)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Özeti	Tarihi
61	EĞİTİM	Darülfünûn Edebiyat Fakültesi Felsefe Şubesi müdavimlerinden Ayşe Mehmed Hanım duçar olduğu Zatülcenp hastalığı sebebiyle tedavide olup üç ay daha tedaviye muhtaç olduğuna dair rapor.	24 Eylül

MAKÜ ARŞİVİ (MA. E.64)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Tarnkripsiyonu	Tarihi
64	EĞİTİM	1-TBMM Hükümeti İstanbul Vilâyeti Darülfünûn Mektebi Müdüriyet-i Alisine Maruzatımdır 1337 ve 1338 senelerinde Çamlıca Mekteb-i Sultanisinde ikmâl-i tahsil ve ol-vechle me'zûniyet ve ehliyetnâmeyi istihsâl eyledim ve tevs'i tahsil hususundaki fart-ı heves-i inhimakıma binaen Darülfünûn Edebiyat Şubesi'ne kayd ve kabulüm hususuna delâlet buyurulmasına arz ve istid'â eylerim efendim. 13 Eylül 1339 Üsküdar'da Altunizâde Mahallesi Koşuyolu Caddesi'nde 2 numarolu hanede sakin Nuriye binti Abdullah Abdurrahman 2-Nuriye Hanım'ın Edebiyat Medresesi Coğrafya Şubesi'nden Fen Medresesi Tabiiyyât zümresine tahvil etmek isteğine dair	13 Eylül 1339 (13 Eylül 1923) 19 Teşrin-i evvel 1339 (19 Ekim 1923)

MAKÜ ARŞİVİ (MA. E.68)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Özeti	Tarihi
68	EĞİTİM	Devlet-i Aliyye-i Osmaniden Dersaadet Darülfünûn-i Osmanî Mezuniyet Şehâdetnâmesi 1335-1336 numro 814-1438 Darülfünûn-i Osmanî Hukuk Şubesi'nde tahsilini ikmâl ve alıyyül-ala derecede isbât-ı liyakat itmiş olan Ergirili Kamil Efendi'nin mahdumu 25 yaşında İhsan Fikri Efendi'ye işbu me'zûniyet şahsen i'tâ kılınmıştır. (Belgede meşhur Darülfünûn Emini Tıp Doktoru Dr. Besim Ömer'in [Akalin] imzası vardır)	11 Eylül 1337 (11 Eylül 1921)

MAKÜ ARŞİVİ (MA. E.81)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Özeti	Tarihi
81	EĞİTİM	Almanya Kiel üniversitesinde hukuk ve iktisadiyat şubesinde eğitim gören Cemaledin Efendi'nin Edebiyat Fakültesi'ne nakil isteği.	2 Şubat 1338 (2 Şubat 1922)

MAKÜ ARŞİVİ (MA. E.85)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Özeti	Tarihi
85	EĞİTİM	İstanbul Âlî Pedagoji Enstitüsünü ikmâl itmiş Azerbaycan Şura-i Sosyalist Cumhuriyeti Halk Maarif Komiserliği mühürlü Nimet Receb Kemal Hanımın Bakü Devlet Darülfünûnu Şark Fakültesi El sine ve Tarih Şubesi'nin birinci kursu talebesi olduğunu tasdik idici vesikadır. Mekâtib-i aliyye dairesi müdürü (Metin Kril Alfabeti ve tercümesinden oluşmaktadır.)	1923

MAKÜ ARŞİVİ (MA. E.102)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Özeti	Tarihi
102	EĞİTİM	Ahmed Bedevî ⁴ Efendi'nin hukuk derslerini takip etme isteği	1 Teşrin-i sâni 1337 (1 Kasım 1921)

MAKÜ ARŞİVİ (MA. E.103)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Özeti	Tarihi
103	EĞİTİM	Rusya tebaasından Abdülhalil Efendi'nin Darülfünûn İlahiyat Şubesi'ne kayıt talebi. Belgede şahsın fotoğrafı vardır.	29 Kanun-ı evvel 1328 (11 Ocak 1913)

MAKÜ ARŞİVİ (MA. E.107)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Özeti	Tarihi
107	EĞİTİM	Edebiyat şubesi 195 numaralı öğrenci Vedia Hanım'ın Türkiye Tarihi, Bizans Tarihi, İslâm Tarihi, Devlet-i Osmaniyye Avrupa Münasebatı adlı dersleri alma isteğine dair Edebiyat Medresesi Kâtib-i Umûmiliği cânib-i âlisine yazdığı dilekçesi. Belge üzerinde Şemseddin [Günaltay] ve Ahmed Refik imzaları mevcuttur.	24 Kanun-ı evvel 1339 24 Aralık 1923

MAKÜ ARŞİVİ (MA. E.108)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Özeti	Tarihi
108	EĞİTİM	Ünlü Din Sosyoloğu Osman [Pazarlı]'ya ait İstanbul Darülfünun Diploması	27 Haziran 1926

MAKÜ ARŞİVİ (MA. E.119)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Özeti	Tarihi
119	EĞİTİM	İstanbul Darülfünun Edebiyat Fakültesi Tarih zümresinde tahsil-i ikmâl iden 1313 tarihinde Karahisar-ı Sahib'de mütevellid Mehmed Niyazi Bey oğlu 352 numrolu İsmail Hakkı Niyazi Efendi teşkil idilen mümtaze huzurunda nizamnâme ahkâmına tevfikân devama mecbur bulunduğu tarih zümresinin Türk Tarihi, Türkiye Tarihi, Kurun-ı Vusta Tarihi, Avrupa Türkiye Münasebeti Tarihi, derslerinden imtihanı bi'l-icrâ 1926-27 sene-i dersiyesinde mezuniyet rû'us ahzına kesb-i istihkâk itmiş. Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Darülfünun'ı Edebiyat Fakültesi Mezuniyet Rû'usu.	3 Teşrin-i sani 1926 3 Kasım 1926

MAKÜ ARŞİVİ (MA. E.162)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Özeti	Tarihi
162	EĞİTİM	Bosna Hersek Banaluka Sancağı Gradiška Kazası sakinlerinden Salih Efendi bin Mehmed'in Terceme-i hal varakası	17 Temmuz 1326 30 Temmuz 1910

MAKÜ ARŞİVİ (MA. E.164)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Özeti	Tarihi
164	EĞİTİM	Azerbaycanlı Ali Naki Efendi'nin Darülfünun'a kabulü hakkında	8 Ekim 1928

MAKÜ ARŞİVİ (MA. E.243)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Özeti	Tarihi
243	EĞİTİM	Darülfünun Edebiyat şubesinde boş geçen dersler hakkında dönemin Maarif Nazırı Ahmed Şükrü Bey imzalı.	5 Mart 1329 18 Mart 1913

MAKÜ ARŞİVİ (MA. HST.1)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Özeti	Tarihi
1	HAMDULLAH SUPHİ TANRIOVER	Hamdullah Suphi'den Türk Ocakları Merkez Heyeti Riyâseti (Osmanlıca) antetli Nevgece Hulusi Hanım'ın annesi Vecide Hanım'a hitaben yazdığı mektup	11 Teşrin-i Sâni 1927 (11 Kasım 1927)

MAKÜ ARŞİVİ (MA)

MAKÜ ARŞİVİ (MA. NK.1)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Özeti	Tarihi
1	NAMIK KEMAL	Namık Kemal Midilli'ye atanması üzerine bir kamu idarecisine yazdığı mektup	16 Mayıs 1299 (28 Mayıs 1883)

MAKÜ ARŞİVİ (MA. NK.3)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Özeti	Tarihi
3	NAMIK KEMAL	Babası Mustafa Asım Bey tarafından Namık Kemal'e yazılan mektup	12 Nisan 1300 (24 Nisan 1884)

MAKÜ ARŞİVİ (MA. NK.5)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Özeti	Tarihi
5	NAMIK KEMAL	Namık Kemal'e "Velinimetim Beğim Efendim" başlığıyla yazılmış mektup	9 Şubat 1300 (21 Şubat 1885)

MAKÜ ARŞİVİ (MA. NK.6)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Özeti	Tarihi
6	NAMIK KEMAL	Namik Kemal damadı Rifat ve oğlu Ekrem hakkında Abdülhamid'e yazdığı arıza.	<i>Tarihsiz</i>

MAKÜ ARŞİVİ (MA. NK.7)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Özeti	Tarihi
7	NAMIK KEMAL	Namik Kemal'in eşi Nesime tarafından Namik Kemal'e yazılan mektup	<i>Tarihsiz</i>

MAKÜ ARŞİVİ (MA. NK.8)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Özeti	Tarihi
8	NAMIK KEMAL	Kızı Feride'nin babası Namik Kemal'e yazdığı mektup	<i>7 Teşrin-i sani 1304 (19 Kasım 1888)</i>

MAKÜ ARŞİVİ (MA. AEB.5)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Özeti	Tarihi
5	ALİ EKREM [BOLAYIR]	Ekrem tarafından babası Namik Kemal'in Celaleddin Harzemşah adlı oyununa dair yazılmış dilekçe	<i>12 Haziran 1315 (24 Haziran 1899)</i>

MAKÜ ARŞİVİ (MA. RM.1)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Özeti	Tarihi
1	RIFAT [MENEMENLİZEDE]	Damadı Rifat tarafından Namik Kemal'e yazılan mektup	<i>12 Ağustos 1298 (24 Ağustos 1882)</i>

MAKÜ ARŞİVİ (MA. HH.1)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Özeti	Tarihi
1	HÜSEYİN HİLMİ PAŞA	Hüseyin Hilmi Paşa'nın Namik Kemal'in oğlu Ali Ekrem [Bolayır'a] yazdığı mektup	<i>3 Kanun-ı evvel 1322 (16 Aralık 1906)</i>

MAKÜ ARŞİVİ (MA. MT.38)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Özeti	Tarihi
38	MÜTEFERRİK	Adaların tahliyesine dair	<i>14 Mayıs 1328 (27 Mayıs 1912)</i>

MAKÜ ARŞİVİ (MA. MT.44)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Özeti	Tarihi
44	MÜTEFERRİK	Bozcaada'da konuşlu askerlere dair	10 Nisan 1325 (23 Nisan 1909)

MAKÜ ARŞİVİ (MA. S.3)			
Belge Numarası	Tasnif	Belge Özeti	Tarihi
3	SAĞLIK	Mehmed Paşa Mahallesi Refahiye Sokağı 72 numaralı Saadet Otelinde mukim mütekit Binbaşı İlyas Bey'in kızı Leman Hanım'ın hâlihazır muayenesinde tahsiline ve mektebe devamına mani bir illeti bulunamadığına natik rapordur. Raporda Doktor Rıza Rüstem tarafından " <i>Tarafımdan çiçek aşısı da yapılmıştır.</i> " notu düşülmüştür. Belge Latin harflidir.	14 Eylül 1930

Sonuç

Burdur Mehmed Âkif Ersoy Üniversitesi 2006 yılında kurulmuş genç bir üniversite olmasına rağmen, adını aldığı Mehmed Âkif Ersoy'a yaraşır biçimde onun adına bir arşiv kurmayı başarmıştır. Bu arşive ait katalog 2024 yılı itibariyle açık erişim olarak merkez web sitesinden tüm dünyadaki ilgililerin istifadesine açılacaktır. Yukardaki örneklerde de görüldüğü gibi Burdur Mehmed Âkif Ersoy Üniversitesi Mehmed Âkif Ersoy Üniversitesi Uygulama ve Araştırma Merkezi Arşivi sadece Mehmed Âkif Ersoy ve yakın çevresine ait belgelerden oluşmayıp, Türkiye, Balkanlar, Rusya Müslümanları, Azerbaycan'ın yakın tarihine dair de çok önemli vesikaları ihtiva etmektedir. Arşivin bir başka özelliği de 558 belgeden oluşan eğitim koleksiyonudur. Özellikle Darülfünun dönemine ait belgelerden oluşan bu koleksiyon hiç şüphesiz Türk Eğitim Tarihine önemli katkı sağlayacaktır. Mehmed Âkif Ersoy Üniversitesi Uygulama ve Araştırma Merkezi gelecekte de arşivini zenginleştirmeye devam edecektir.

Kaynakça

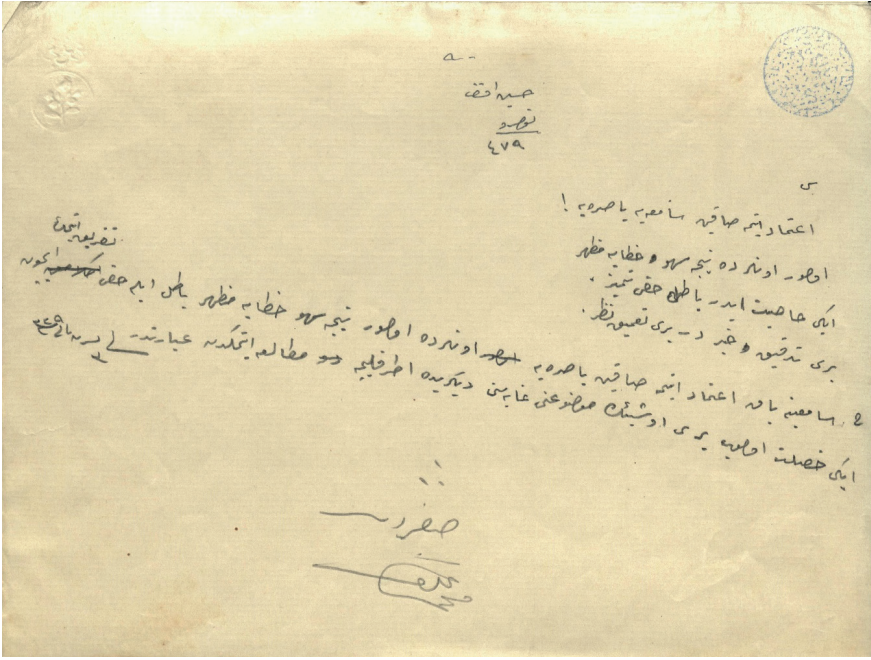
- Arslan, F. (1995). *Şukufe Nihal Başar (Hayatı-Şiirleri)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Fırat Üniversitesi.
- Çatalbaş, R. (2014). Milaslı Dr. İsmail Hakkı'nın hayatı, eserleri ve İslam ile ilgili görüşleri. *Artuklu Akademi*, 1 (1), 99-129.
- Dizdar, S. (2014). *Şukufe Nihal'in romanları ve romancılığı* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi.
- Gölen, Z. (2022). Hamdullah Suphi'den mektup var. *Âkif Salnâmesi*, 3, Mahya Yayıncılık, 159-181.
- Karaca, M., Gölen, Z., Kılınc, M. (2022). *Burdur Mehmed Âkif Ersoy Üniversitesi "İstiklal Marşı'nın kabulünün yüzüncü yılı" etkinlik bülteni*. MAKÜ Yayınları.
- Kurşun, Z. (2008). Said Paşa, Küçük. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35, Türkiye Diyanet Vakfı, 576-578.
- Soydan, M. R. (2022). İstanbul Dâr'ül-Fünûn Muallimi Mehmed Âkif'e ait birkaç evrak. *Kabulünün 100. yılında İstiklal Marşı ve Mehmed Âkif*. İstanbul Üniversitesi Yayınevi, 237-271.
- Şamil, A. H. (2002), Türk edebiyatı araştırmacısı Emin Abid. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 14, 253-263.
- İsmail Hakkı (1919), İçkilerin Amerika'da resmî memnûiyeti acaba hangi asrîlik?. *Sebilürreşâd*, 16 (410-411), 192-194.
- Tarhan, M. T. ve Akün, Ö.F. (1994). Edebiyat Fakültesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10, Türkiye Diyanet Vakfı, 399-403.
- Türkmen, Z. (2003). Mahmud Şevket Paşa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27, Türkiye Diyanet Vakfı, 384-386.

Ekler

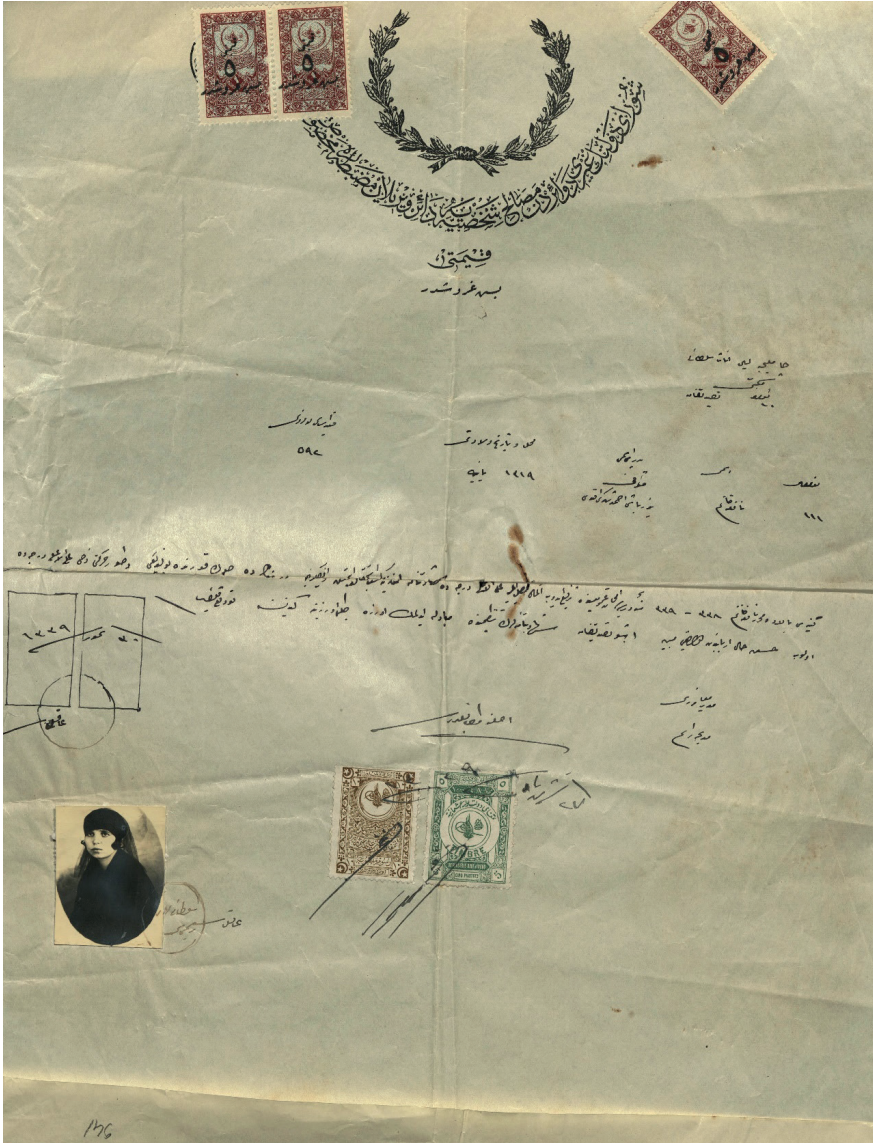
Belge Örnekleri



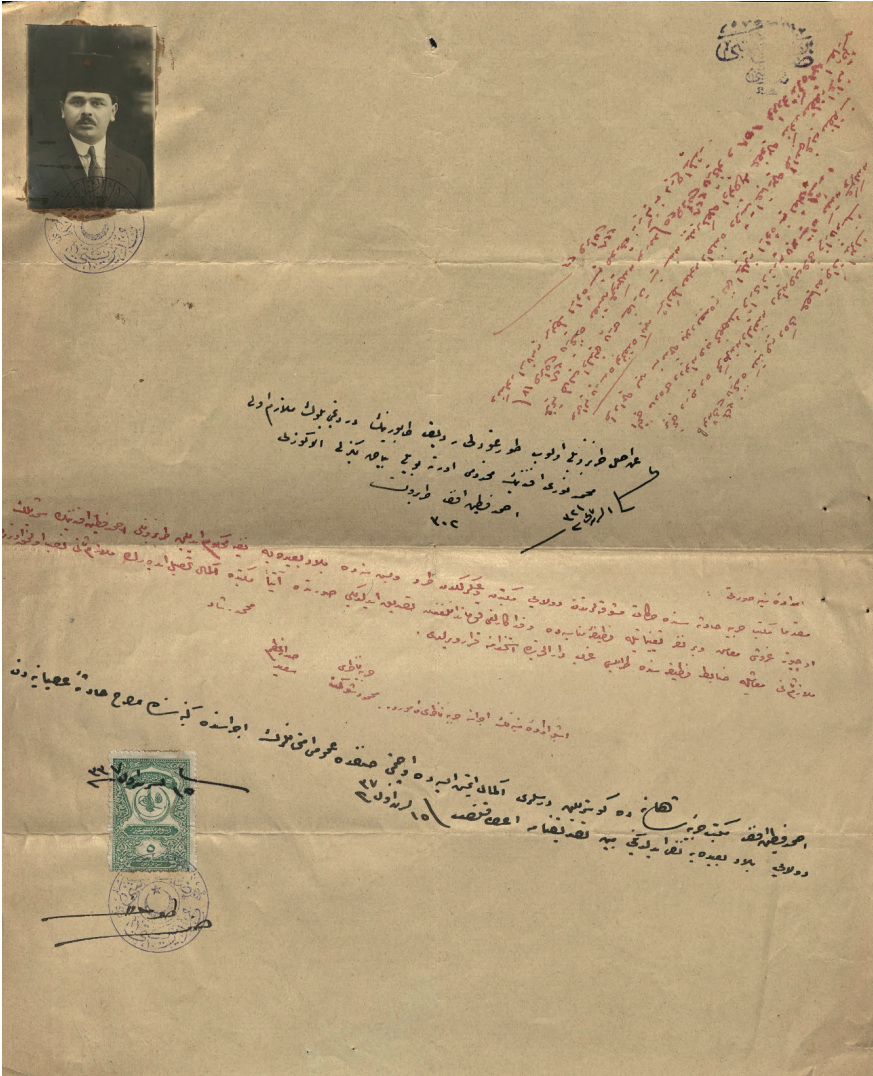
Belge 1: MA. AD.2



Belge 2: MA. A. 1



Belge 4: MA. E. 37



Belge 5: MA. AS. 3

EK



ÖNDER ÂKİF
Mehmet Akif İNAN

ÖNDER ÂKİF¹

Mehmet Akif İNAN

Mehmet Âkif, hayatı ve eserleriyle, asil milletimizin, asırlık sancılarının menşesine inen, illetlerini teşhis ile muhtaç olduğumuz hakiki kurtuluş ve yükseliş yollarını, Hakk'a dayanarak, asla korkmadan ispat edip gösteren büyük bir insan ve şairdir. O, bütün ömrünü hakikatlerin aşikâr kılınmasına vicdan huzuru ile verdi: “*Sözüm odun gibi olsun, hakikat olsun tek*” derken, hakikatin yüceliğini, sanat kudretiyle bir potada nasıl hemhâl ettiğini göstermiştir.

Onun şairliğini dahi beğenmeyenler, bari İstiklâl Marşı olsun terennüm edilirken, ruhlarında şayet bir kanatlanma da hissetmiyorlarsa bu kömür ruhlular, mermer vicdanlı kansız ve beyinsiz et ve kemik yığınınından ibaret mahlûkluktur, bu vatanın taşlarıyla recmi lazımdır.

Ondan, yalnız zulmü alkışlayan, zalimi seven, gelenin keyfi için geçmişe kalkıp söven, üç buçuk soysuzun ardında zağarlık yapıp, Hak namına haksızlığa tapan, biri mukaddesatına saldırı mı alkış tutan, kanayan bir yara gördü mü kıvrananlar nefret edegelmiştir.

Hakk'ı seven, bu milletin kudretine, şahsiyetine, hâsılı kendini kendi yapan bütün hasletlerine inanıp güvenenler, onun arkasında, onun yolunda, izindedir...

O, büyük bir mütefekkidir. Milleti için düşünen, ağlayan ve sevinen bir baştır. Terennümleri, duygularımızın ebedi abidelerinden başka bir şey değildir. Yüzde yüz bizi söylemiş ve bizi yaşamış tek mütefekkir sanatkâr, yalnız ve yalnız Âkif'tir.

Bizden olmayan tek umdeye olsun taviz vermeyen er de odur. Asırlık inkırazımızı, basit maddi esaslar zaviyesinden mütalaa edip, oyuncak maddeler uyduran dar beyinli, materyalist ve adapteci kimselere en büyük cevap, Âkif'in hayat ve sanatının ideal tenasübünün manzumesindeki *Safahat*'tir. *Safahat* dipdiri meydanda iken, bu davanın felsefesini, İslam-Türk'ün halaskârından beklemek, fuzuli ve vakit kaybımız için gereksiz bir vesiledir.

1 *Hilâl*, Aralık 1961, S. 22, s. 12.

Can vatanın harimine iffeti düşüklerin dişlerini gösterdiği, Salâhaddin-i Eyyûbilerin, Kılıç Arslanların, Osman'ın, Orhan'ın, Murad'ın topraklarına ağyar nazarları iliştiği ve hilâlin kaşlarını çattığı zamanlar, şahlanan ve şahlanacak ruh ve azim Âkif'in,

“Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak.”

mısraında sembolize edilmiştir. Memleketin bir ulu vahdet ile arşa ulaşma değil, zamanı aşma azmindeki yüce, berrak ve katıksız felsefe, maneviyat ve tarih şuuru yine ondadır.

O, yalnız büyük bir şair değil, aynı zamanda bir kudsî ideolojinin bayraktarıdır. Her Müslüman Türk'ün onun bir parçası olduğu gün, halledilmemiş hiçbir meselemiz kalmayacaktır.

Onun mefkûre hasımlarının *“Vatanım rûy-i zemin, milletim nev'-i beşer”* gibi korkunç bir anlayışın muhtevası içerisinde meseleyi, bir edebi münakaşa mahiyetine indirerek oynadıkları oyuna yine onun mana yüklü; *“Ulusun, korkma nasıl böyle bir imanı boğar?”* mısraı en güzel cevap değil midir?

Hâsılı Âkif, en ince teferruatına kadar her tarafı, bütün ideali neslimizce anlaşılması kaçınılmaz ve gerekli olan bir *“kurtuluş görüşleri manzumesi”*dir. Bu, değil bir makale, ciltlerle izah ister. Gayretlerin bu yola celbi istikbale bırakılmamalıdır.

O, büyük mütefekkir-şairin Allah'ına kavuşma zamanı geldiğinde ilk sözleri gibi mısraları da ilahi bir mana ile dolu idi:

*Çöz de artık yükümün kördüğüm olmuş bağıni
Bana çok görme İlâhî, bir avuç toprağını.*

diyerek, bunu tam inanmış olarak bekliyordu.

Kendi kendini bir ömür hakikate vakfederken, en ufak bir karşılık beklemediğini gösteren şu beyit, ehemmiyetin öze verilmesini gösterme bakımından ne kadar manidardır:

*Evet, bütün beşerin hakkıdır bekâ emeli
Fakat bu hakkı ne taştan, ne leşten beklemeli.*

Allah rahmet eylesin.



FOTOĞRAFLAR







“

İstiklâl ve İslâm şairimiz merhum Mehmet Akif Ersoy; yaşadığı döneme damga vurmuş, inandığı gibi yaşadığı örnek hayatı, eserleri, vaazları, yazıları, mücadeleci kişiliğiyle milletimizin kalbinde taht kurmuş önemli bir şahsiyettir.

Mehmet Akif İnan Vakfı olarak, kıymetlerimizi konuşmak, gündeme taşımak, değişik yönleriyle ele alarak yeni nesillere tanıtmak, gelecek nesillerin istifadesine sunmak üzere eser bırakmak düşüncesiyle gerçekleştirdiğimiz ilmi toplantılardan birisini de “Mehmet Akif 150 Yaşında Bilgi Şöleni” adı altında, Türkiye Yazarlar Birliği, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi ve Eğitim-Bir-Sen Burdur Şubesi işbirliğiyle, 22-24 Aralık 2023 tarihlerinde Burdur’da gerçekleştirdik.

“Mehmet Akif 150 Yaşında Bilgi Şöleni” çerçevesinde yapılan konuşmalar ve sunulan bildirimleri bir araya getirdiğimiz bu kitabı kültür hayatımıza kazandırmanın mutluluğu içerisindeyiz.

”



Hacettepe Mahallesi Hamamönü Sokak No: 28 Altındağ/ANKARA
Tel: 0312 324 25 45 Faks: 0312 324 25 46
www.maiv.org.tr | maiv@maiv.org.tr